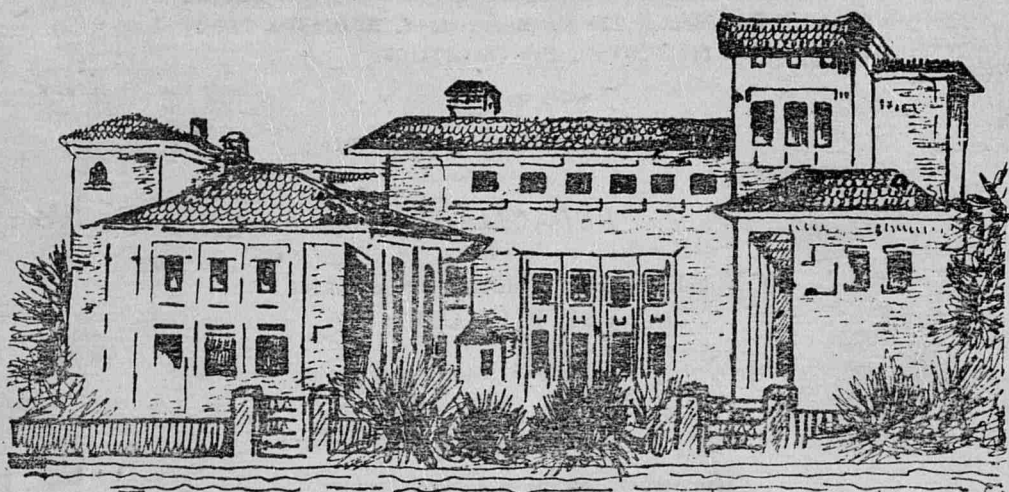

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE N. IORGA

REVISTA ISTORICĂ

fondator N. Iorga

Serie nouă, tomul 3, 1992

1-2

Ianuarie — Februarie

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

COLEGIUL DE REDACȚIE

ȘERBAN PAPACOSTEA (*redactor șef*), PAUL CERNOVODEANU,
VIRGIL CIOCÎLTAN, FLORIN CONSTANTINIU, EUGEN
DENIZE, GEORGETA PENELEA-FILITTI, NAGY PIENARU,
APOSTOL STAN, ION STANCIU, ANATOL ȚĂRANU.

„REVISTA ISTORICĂ” apare de 6 ori pe an în numere duble.
În afară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă
din întreprinderi și instituții. Prețul unui abonament este de 600 lei
pentru persoane fizice și 1200 lei pentru persoane juridice.
Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ORION SRL,
Splaiul Independenței 220 A, București 6, P. O. Box 74—19
București, Tx 11939CBTxR, Fax (400)424169.

REDACȚIA :

ION STANCIU (*redactor șef adjunct*)
NAGY PIENARU

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență
se vor trimite pe adresa redacției re-
vistei „REVISTA ISTORICĂ”.

Adresa Redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
71247 — București, tel. 50.72.41.

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ

TOM III, NR. 1 — 2

Ianuarie—Februarie, 1992

S U M A R

DIV ISTORIA BASARABIEI ȘI BUGOVINEI

Declarația de independență a Republicii Moldova	5
ȘERBAN PAPACOSTEA, Nicolae Iorga și trecutul Basarabiei	9
FLORIN CONSTANTINIU, Dictatul de la Moscova (26—28 iunie 1940) și relațiile sovieto-germane	11
I. M. OPREA, Basarabia la Conferința româno-sovietică de la Viena (1924) (I)	23
EUGEN DENIZE, Documente diplomatice spaniole referitoare la unirea Basarabiei cu România în 1918	39
APOSTOL STAN, Rezistență la raptul Basarabiei în 1878	61
PAUL CERNOVODEANU, Inițiative românești de redobândire a Basarabiei în perioada războiului Crimeii (1851—1856)	81
ARMAND GOȘU, Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806—1812) . .	97
ANASTASIE IORDACHE, Grigore III Ghica și răpirea Bucovinei	121

DOCUMENTAR

OLIVIAN VERENCA, Realități economice în guvernământul Transnistriei (19 august 1941 — 29 ianuarie 1944)	137
V. VĂRATEC, Dezintegrarea Basarabiei la 1940 putea fi evitată	154
ION I. DRĂGOESCU, Consemnări despre masacrarea de către sovietici a unor refugiați români în luna Dorohoiului	159

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

I. C. FILITTI: Jurnal (V) (<i>Georgeta Penelea-Filitti</i>)	163
---	-----

OPINII

Pe marginea unei lucrări a lui Nicholas Dima, <i>From Moldavia to Moldova. The Soviet-Romanian Territorial Dispute</i> , Columbia University Press, New York, 1991, 194 p. (<i>Sever Mîrcea Catalan</i>)	175
--	-----

„Revista istorică”, tom III, nr 1—2, p. 1—208, 1992

Sesiunea științifică anuală de comunicări a Institutului de istorie „N. Iorga” (<i>Sever Mircea Catalan</i>); Sesiune științifică: Făgăraș 700 de ani, 1291—1991 (<i>Constantin Rezahevici</i>); Mărturii (<i>Măcelaru Dinu Șt. Nicolae</i>); O precizare (<i>Florin Constantin</i>); Călătorie de documentare în Ungaria (<i>Viorel Achim</i>); † Valeria Costăchel (1904—1990) (<i>Andrei Pițpidi</i>); † George Potra (1907—1990) (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	183
---	-----

GEORGE CIORĂNESCU, <i>Bessarabia, disputed Land between East and West</i> , Ion Dumitru Verlag, München, 1985, 372 p. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	191
ANTON CRIHIAN, <i>Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești</i> , University Graphic Services, Humboldt State University, Arcata, California, 1990, VI + 124 p. (<i>Sever Mircea Catalan</i>)	192
ION NISTOR, <i>Istoria Basarabiei</i> , Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Edit. Humanitas, București, 1991, 351 p. (<i>Marian Sloia</i>)	193
ION NISTOR, <i>Istoria Bucovinei</i> , Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Edit. Humanitas, București, 1991, XXXIV + 454 p. (<i>Sever Mircea Catalan</i>)	194
BULETIN BIBLIOGRAFIC	197

REVISTA ISTORICĂ

NOUVELLE SÉRIE

TOME III, N°s 1—2

Janvier — Février 1992

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA BESSARABIE ET DE LA BUKOVINE

I. La déclaration d'indépendance de la République de Moldavie	5
ȘERBAN PAPACOSTEA, Nicolas Iorga et l'histoire de la Bessarabie	9
FLORIN CONSTANTINIU, Le diktat de Moscou (26 — 28 juin 1940) et les relations so- viéto-allemandes	11
I. M. OPREA, La Bessarabie à la Conférence roumano-soviétique de Vienne (1924) (I)	23
EUGEN DENIZE, Documents diplomatiques espagnols concernant l'union de la Bes- sarabie avec la Roumanie en 1918	39
APOSTOL STAN, La résistance contre l'occupation de la Bessarabie en 1878	61
PAUL CERNOVODEANU, Initiatives roumaines concernant la récupération de la Bessarabie pendant la guerre de Crimée (1854 — 1856)	81
ARMAND GOȘU, Préliminaires de l'annexion de la Bessarabie par la Russie (1806 — 1812)	97
ANASTASIE IORDACHE, Grégoire III Ghika et l'annexion de la Bukovine	121

DOCUMENTAIRE

OLIVIAN VERENCA, Réalités économiques dans le gouvernement du territoire d'Outre- Dniester (19 août 1941 — 29 janvier 1944)	137
V. VĂRATIEC, La désintégration de la Bessarabie en 1940 pouvait être évitée	154
ION I. DRĂGOESCU, Notes concernant le massacre de réfugiés roumains par les So- viétiques dans la plaine du Dorohoi	159

MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES

I. C. FILITTI: Journal (V) (<i>Georgela Petrelea-Filitti</i>)	163
---	-----

OPINIONS

En marge d'un ouvrage de Nicholas Dima, <i>From Moldavia to Moldova. The Soviet — Romanian Territorial Dispute</i> , Columbia University Press, New York, 1991, 194 p. (<i>Sever Mircea Catalan</i>)	175
---	-----

„Revista istorică”, tom III, nr. 1—2, p. 1—208, 1992

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique annuelle de l'Institut d'Histoire „N. Iorga” (*Sever Mircea Catalan*); Session scientifique: Făgăraș 700 ans, 1291—1991 (*Constantin Rezuchevici*); Témoignages (*Măcelaru Dinu Șt. Nicolae*); Un éclaircissement (*Florin Constantiniu*); Voyage d'études en Hongrie (*Viorel Achim*); † Valeria Costăchel (1904—1990) (*Andrei Pippidi*); † George Potra (1907—1990) (*Paul Cernobodeanu*).

183

COMPTES RENDUS

- GEORGE CIORĂNESCU, *Bessarabia, disputed Land between East and West*, Ion Dumitru Verlag, München, 1985, 372 p. (*Paul Cernobodeanu*) 191
- ANTON CRĂLIAN, *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești* (Les droits des Roumains en Bessarabie selon plusieurs sources russes), University Graphic Services, Humboldt State University, Arcata, California, 1990, VI + 124 p. (*Sever Mircea Catalan*) 192
- ION NISTOR, *Istoria Basarabiei* (Histoire de la Bessarabie), Edition et étude bio-bibliographique par Stelian Neagoe, Edit. Humanitas, București, 1991, 351 p. (*Marian Stroia*) 193
- ION NISTOR, *Istoria Bucovinei* (Histoire de la Bukovine), Edition et étude bio-bibliographique par Stelian Neagoe, Edit. Humanitas, București, 1991, XXXIV + 454 p. (*Sever Mircea Catalan*) 194

BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE 197

DECLARAȚIA DE INDEPENDENȚĂ A REPUBLICII MOLDOVA

PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA, constituit în urma unor alegeri libere și democratice,

AVÎND ÎN VEDERE trecutul milenar al poporului nostru și statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale;

CONSIDERÎND actele de dezmembrare ale teritoriului național de la 1775 și 1812, ca fiind în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al Țării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei;

SUBLINIIND dăinuirea în timp a moldovenilor în Transnistria — parte componentă a teritoriului istoric și etnic al poporului nostru;

LUÎND ACT de faptul că Parlamentele multor state în declarațiile lor consideră înțelegerea încheiată la 23 august 1939, între Guvernul U.R.S.S. și Guvernul Germaniei ca nulă ab initio și cer lichidarea consecințelor politico-juridice ale acesteia, fapt relevat și de Conferința internațională „Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia” prin Declarația de la Chișinău, adoptată la 28 iunie 1991;

SUBLINIIND că fără consultarea populației din Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța, ocupate prin forță la 28 iunie 1940, precum și a celei din R.A.S.S. Moldovenească (Transnistria), formată la 12 octombrie 1924, Sovietul Suprem al U.R.S.S., încălcând chiar prerogativele sale constituționale, a adoptat la 2 august 1940 „Legea U.R.S.S. cu privire la formarea R.S.S. Moldovenești unionale” iar Prezidiul său a emis la 4 noiembrie 1940 „Decretul cu privire la stabilirea graniței între R.S.S. Ucraineană și R.S.S. Moldovenească”, acte normative prin care s-a încercat, în absența oricărui temei juridic real, justificarea dezmembrării acestor teritorii și apartenența noii republici la U.R.S.S.;

REAMINTIND că în ultimii ani mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelul de stat, din 27 aprilie 1990, stema de stat, din 3 noiembrie 1990, și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991;

PORNIND de la Declarația suveranității Moldovei Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 23 iunie 1990, și de la faptul că po-

pulația Republicii Moldova, exercitînd dreptul său suveran, nu a participat la 17 martie 1991, în ciuda presiunilor exercitate de organele de stat ale U.R.S.S., la referendumul asupra menținerii U.R.S.S.;

ȚINÎND SEAMA de procesele ireversibile ce au loc în Europa și în lume de democratizare, de afirmare a libertății, independenței și unității naționale de edificare a statelor de drept și de trecere la economia de piață;

REAFIRMÎND egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul acestora la autodeterminare, conform Cartei O.N.U., Actului final de la Helsinki și normelor de drept internațional;

APRECIIND, din aceste considerente, că a sosit ceasul cel mare al săvîșirii unui act de justiție, în concordanță cu istoria poporului nostru, cu normele de morală și de drept internațional;

PROCLAMĂ solemn, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi :

**REPUBLICA MOLDOVA ESTE UN STAT SUVERAN,
INDEPENDENT ȘI DEMOCRATIC, LIBER SĂ-ȘI HOTĂRASCĂ
PREZENTUL ȘI VIITORUL, FĂRĂ NICI UN AMESTEC DIN AFARĂ,
ÎN CONFORMITATE CU IDEALURILE ȘI NĂZUINȚELE SFINTE
ALE POPORULUI ÎN SPAȚIUL ISTORIC ȘI ETNIC
AL DEVENIRII SALE NAȚIONALE.**

În calitatea sa de **STAT SUVERAN ȘI INDEPENDENT, REPUBLICA MOLDOVA :**

SOLICITĂ tuturor statelor și guvernelor lumii recunoașterea independenței sale, astfel cum a fost proclamată de Parlamentul liber ales al Republicii, și își exprimă dorința de a stabili relații politice, economice, culturale și în alte domenii de interes comun cu țările europene, cu toate statele lumii, fiind gata să procedeze la stabilirea de relații diplomatice cu acestea, potrivit normelor de drept internațional și practicii existente în lume în această materie,

ADRESEAZĂ Organizației Națiunilor Unite cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în organizația mondială și în agențiile sale specializate;

DECLARĂ că este gata să adere la Actul final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, solicitînd, totodată, să fie admisă cu drepturi egale la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa și la mecanismele sale;

CERE Guvernului Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste să înceapă negocieri cu Guvernul Republicii Moldova privind încetarea stării ilegale de ocupație a acesteia și să retragă trupele sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova;

HOTĂRĂȘTE ca pe întregul său teritoriu să se aplice numai Constituția, legile și celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova;

GARANTEAZĂ exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, religioase și lingvistice, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki și ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă.

Așa să ne ajute Dumnezeu !

Adoptată la Chișinău de Parlamentul Republicii Moldova la 27 august 1991.

NICOLAE IORGA ȘI TRECUTUL BASARABIEI

ȘERBAN PAPACOSTEA

În imensa operă istoriografică a lui Nicolae Iorga care a cuprins trecutul românesc de pretutindeni și din toate timpurile nu putea lipsi, desigur, spațiul dintre Prut și Nistru, „aceste întinse și frumoase ținuturi care nu aveau pe atunci un nume osebitor” — seria istoricul — și cărora „răpitorii” s-au grăbit să le dea, adăuga el, „un nume fals, crezînd că-și pot ascunde fapta rea, cea ce au răpit”. Nu ca entitate separată ci ca element al mării unități etnice românești a cercetat marele nostru istoric trecutul acestei provincii românești, smulsă, arăta el, de „vinătorii de pămînt străin” din realitatea umană fundamentală căreia îi aparținuse și îi aparținea prin comunitatea de origine, de limbă și de viață spiritual-culturală. „Știm că românii locuiesc între Prut și Nistru” spunea el la împlinirea unui veac de cînd acest teritoriu românesc fusese transformat în „gubernie” a imperiului țarilor; „știm că nimeni nu i-a putut abate de la datinile lor străvechi și nu-i va putea abate nimeni. Știm că de la un capăt la altul al *oblastiei* basarabene în piatră veșnică e scrisă gloria Moldovei”.

Această certitudine a perenității realității românești, istoricul a desprins-o din cunoașterea trecutului țării. Și tocmai pentru a întări conștiința legăturii de nedesfăcut dintre românii din țara liberă și cei din teritoriul românesc desprins cu sila de țarul Alexandru I din unitatea politică din care făcea parte organic, îi îndemna Nicolae Iorga pe cercetătorii trecutului să caute și să aducă la cunoștință toate urmele de viață istorică din această provincie românească. Știind însă că cel mai puternic îndemn e cel al faptei, Nicolae Iorga a adunat neîncetat, cu mijloace proprii sau prin legăturile sale, documente privitoare la viața românească a teritoriului pe care îl numea Moldova de răsărit, atît din vremea anterioară răpirii cît și din perioada ulterioară înstrăinării sale forțate. Nenumărate sînt documentele editate de el privitor la trecutul țării; instinctul său neegalat de istoric și privirea sa pătrunzătoare nu au lăsat deoparte nimic din ceea ce a fost faptă și cugetare românească de-a lungul secolelor în acest spațiu istoric fecundat de singele românesc și de creativitatea românească.

Preocuparea lui Nicolae Iorga nu s-a manifestat ca act de erudiție de dragul erudiției, al cunoașterii în sine; el știa că cercetarea și cunoașterea trecutului, *asa cum a fost*, e o parte însemnată a conștiinței de sine a colectivităților omenești și o forță care va sfîrși prin a învinge pe aceea aparent invincibilă a „imperiului tuturor răutăților” cum numea el con-

glomeratul de teritorii și popoare cucerite de țari. Conștiința de sine păstrată de o colectivitate întreagă și întreținută de căturali împotriva dominatorilor străini care „ne coboriseră adine în mormint...” și care „nu credeau că mortul cel jertfit de ei ar putea să învie vreodată”, conștiința aceasta a împlinit miracolul și a supraviețuit asupritorilor care au încercat să o sugrume. Prin ea, prin această conștiință, prin sufletul colectiv al nației, avea să se producă renașterea românească în acest greu încercat teritoriu al nației. Istoricul o știa și o afirma răspicat când s-au împlinit o sută de ani de la răpirea părții de răsărit a Moldovei : „Odată ce învie — spunea el — sufletul nu se poate opri, el se hrănește din înseși nădejtile sale. Praf se fac înaintea lui toate alcătuirile oricât de uriașe ale lumii”.

Cel care și-a asumat misiunea de a lumina conștiința istorică a românilor de pretutindeni, a celor din teritoriile subjugate de străini ca și a celor care se bucurau de libertate în țara liberă, a înțeles câtă răspundere istorică apasă pe cei din urmă față de cei dintii : „Și făgăduim — scria el — că vom da tot ce e mai bun în noi, credință și muncă, noi înșine și urmașii noștri, pentru ca vechea nedreptate să se șteargă și viața națională liberă să domnească și peste aceste plaiuri ale întunerecului și robiei, unde dreptul nostru veșnic ne cheamă”.

Nimeni nu a trăit mai intens decât Nicolae Iorga sentimentul reparației istorice, al reușitei care încununează efortul laborios, când în 1918 s-a refăcut unitatea națională odată cu revenirea la trunchiul comun a provinciilor înstrăinate de-a lungul timpurilor. Și nimeni nu a resimțit mai tragic decât el actul de jaf și opresiune din vara anului 1940 când imperialismele deslănțuite au ciopîrțit din nou unitatea abea refăcută. Iaconic și dramatic, el nota în chenar îndoliat în ultimul număr al *Revistei istorice* de care i-a fost dat să se îngrijească : „A doua oară Moldova răsăriteană e smulsă din trupul nostru național. Vom lucra ca s-o recîștigăm”.

DICTATUL DE LA MOSCOVA (26 – 28 iunie 1940) ȘI RELAȚIILE SOVIETO-GERMANE

FLORIN CONSTANTINU

În seara zilei de 23 iunie 1940, ambasadorul Germaniei la Moscova, contele von der Schulenburg a informat Ministerul de Externe al Reichului că V. M. Molotov, președintele Consiliului comisarilor poporului și comisar pentru afacerile externe, îi comunicase că „soluționarea problemei Basarabiei nu mai suferă nici o amânare” și că guvernul sovietic, deși prefera o reglementare pașnică, era hotărât să folosească forța dacă România nu satisfăcea cererile sale; deși V. M. Molotov vorbise de „problema Basarabiei”, revendicările Moscovei se extindeau și asupra Bucovinei, populată — spunea Molotov — de ucraineni. Șeful diplomației sovietice a motivat poziția țării sale prin faptul că după cuvîntarea sa din 29 martie 1940, ținută în Sovietul Suprem al U.R.S.S. în care subliniasse că problema Basarabiei este nereglementată, România nu întreprinsese nimic pentru a depăși impasul. Ambasadorul german a răspuns că decizia guvernului era pentru el „neasteptată”; el nu contesta revendicarea Basarabiei, dar considera că satisfacerea ei nu trebuia făcută de guvernul sovietic „independent”, întrucît Reichul își procura din România o foarte mare cantitate de materii prime de „însemnătate vitală”, mai ales militară și — față de această situație — dificultățile externe ale României puteau prejudicia grav interesele Reichului. Ambasadorul l-a rugat pe Molotov să nu întreprindă nimic decisiv înainte ca el să fi informat guvernul german. Discuția s-a încheiat cu declarația lui Molotov că problema era „extrem de urgentă” și că guvernul sovietic aștepta concursul Germaniei, fiind, în același timp, gata să asigure interesele germane în România¹.

Răspunsul ambasadorului german merită o mai îndeaproape examinare: este de mirare că el, negociatorul Pactului Molotov-Ribbentrop și deci perfect cunoscător al clauzelor lui, mai ales al protocolului adițional secret, și-a exprimat surprinderea față de momentul ales de guvernul sovietic pentru a impune satisfacerea revendicărilor sale teritoriale față de România și de decizia Moscovei de a utiliza — la nevoie — forța în detrimentul intereselor Reichului, dar nu s-a arătat mirat de includerea Bucovinei în cererile pe care Moscova intenționa să le prezinte Bucureștiului. După cum se știe, articolul 3 al protocolului adițional secret, ce însoțea tratatul de neagresiune sovieto-german menționa numai Basarabia. Ambiguu în redactarea sa, acest articol suna astfel: „În privința sud-estului

¹ *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945* (citată mai departe ADAP), Serie D, Band X, Frankfurt am Main, 1963, p. 3; *Pactul Molotov Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia* (citată mai departe *Pactul*), Chișinău, 1991, p. 8.

Europei, din partea sovietică este subliniat interesul pentru Basarabia. Partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni”². Fclosirea pluralului „aceste regiuni”, cînd în articol era amintită doar Basarabia³, înseamnă că din punct de vedere *politic*, Reichul își declara dezinteresul pentru Europa de sud-est. Dacă aceasta era poziția Berlinului — și Moscova o interpreta astfel — atunci formularea unei revendicări asupra Bucovinei nu putea fi considerată o violare a Pactului Molotov-Ribbentrop. Este ceea ce ar putea explica absența unei reacții a contelui von der Schulenburg la menționarea Bucovinei, alături de Basarabia.

Interpretarea dată de Hitler articolului 3 era însă alta. El i-a cerut mai întîi lui Ribbentrop să se explice în privința poziției pe care o adoptase în discuțiile de la Moscova în privința Europei de sud-est. Răspunsul ministrului de externe al Reichului este la fel de ambiguu ca și textul amintitului articol. El afirmă că a exprimat verbal dezinteresul Germaniei pentru Basarabia, dar că, de teama unor posibile indiscreții (dată fiind situația de atunci a relațiilor germano-sovietice), nu a dorit să dea o recunoaștere scrisă revendicării sovietice asupra Basarabiei, ci a ales o „formulare de ordin general”, arătînd dezinteresul politic pentru „aceste regiuni”, adică pentru Europa de sud-est, dar accentuînd, în același timp, interesele economice ale Reichului în această zonă. El încheia aceste explicații vădit ambarasate, invocînd o directivă specială a lui Hitler primită înaintea plecării la Moscova, prin care era înputernicit să declare dezinteresul Germaniei pentru regiunile sud-est europene, chiar pînă la Constantinopol și Strimtori, dar preciza Ribbentrop, despre „acestea din urmă nu venise vorba”⁴.

În aceeași zi, secretarul de stat în M.A.E., Weizsäcker, într-o notă destinată lui Ribbentrop, atrăgea atenția că, dacă în problema Basarabiei, Reichul era de acord cu cererea sovietică „despre Bucovina nu s-a vorbit desigur, pînă acum”; referindu-se la declarația lui Molotov, potrivit căruia Uniunea Sovietică era gata să respecte interesele germane în România, Weizsäcker considera că ele erau următoarele: „a) în Basarabia, nedepășirea liniei Prutului și a Dunării de Jos, ceea ce ar pune în primejdie interesele noastre petroliere; b) asigurarea generală pentru apărarea dipturilor și intereselor cetățenilor Reichului; c) promisiunea de a proteja interesele etnicilor germani potrivit unei proceduri, ce urmează a fi stabilite; d) în cazul unei confruntări militare, cruțarea zonei pe tr l fere (nici un fel de atacuri aeriene)”. În privința României, diplomatul german recomanda ca guvernul român să fie sfătuit „imediat și încă de a tăzi, să intre în legătură cu guvernul sovietic în vederea reglementării pașnice a problemei”; concomitent, urmau să fie întreprinse demersuri imediate pe lîngă Ungaria și Bulgaria, pentru ca aceste două țări să nu intervină în nici un fel (stillhalten) în cazul rezolvării pașnice sau prin forță a problemei basarabene, promițîndu-li-se însă o atitudine binevoitoare față de revendicările lor naționale (subînțeles față de România)⁵.

² ADAP, Serie D, Band VII, Baden-Baden, 1956, p. 207.

³ David Irving, *Hitler's War*, New York, 1977, p. 137; Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin, România și pactul Ribbentrop-Molotov*, București, 1991, p. 65.

⁴ ADAP, Bd. X, p. 9—10,

⁵ *Ibidem*, p. 7—8.

Dacă la Wilhelmstrasse — adică în lumea diplomaților — acțiunea sovietică față de România nu era dramatizată — includerea Bucovinei între revendicările teritoriale apărea mai degrabă ca un „incident de parcurs” — în lumea militarilor — adică la Cartierul general al Führerului — evenimentele erau privite dintr-o perspectivă diferită.

Încă de la sfârșitul lui mai — deci cu aproape o lună înainte ca ambasadorul german de la Moscova să-și exprime surprinderea față de comunicarea făcută de Molotov — existaseră îngrijorări în privința situației în Europa de sud-est și, mai ales, a situației României, care juca un rol atât de important în aprovizionarea cu petrol a Reichului.

Aprehensiunile militarilor erau generate de intențiile Ungariei față de România și de cele ale Italiei față de Iugoslavia⁶. Îndată după declanșarea celui de-al doilea război mondial, la Budapesta se manifestase un viguros curent — al cărui exponent era șeful Marelui Stat Major, generalul Henryk Werth — în favoarea unei acțiuni militare împotriva României⁷. Hitler știa că în cursul conversațiilor dintre Stalin și Ribbentrop în timpul celor două vizite ale celui din urmă la Moscova, dictatorul sovietic declarase că nu va întreprinde deocamdată nimic împotriva României, decât dacă o acțiune a Ungariei ar provoca „anumite schimbări în Balcani”⁸. Atît la Berlin cît și la Roma fuseseră descurajate intențiile agresive manifestate la Budapesta, față de România, relevîndu-se însemnătatea economică a acestei țări pentru Axă.

Temele Berlinului erau provocate de un posibil atac al Italiei împotriva Iugoslaviei, ceea ce ar fi avut imediat ca urmare un atac al Ungariei împotriva României și, drept consecință, o acțiune a Uniunii Sovietice împotriva aceleiași țări⁹. La 20 mai, atașatul militar german la Moscova a semnalat concentrări de trupe sovietice la frontiera cu România, ceea ce a determinat o intervenție a generalului Walther von Brauchitsch pe lângă Hitler în vederea unor contramăsuri de stăvilire a sovieticilor. Führerul — care cunoștea limitele fixate prin protocolul adițional secret — și-a exprimat speranța ca Moscova nu va depăși Basarabia¹⁰.

Calmate pentru moment, temerile au reapărut către mijlocul lui iunie, o dată cu intensificarea amestecului Moscovei în țările baltice, în curs de anexiune. Potrivit unor rapoarte ale serviciului de informații al armatei germane, se înregistrau mari concentrări de forțe sovietice la frontierele vestice Uniunea Sovietică, existînd intenția de a cere Reichului, printr-un ultimatum, portul Memel!¹¹

Măsurile sovietice destinate să consolideze controlul Moscovei asupra țărilor baltice conjugate cu aceste știri — evident fanteziste — sporreau nervozitatea la Cartierul general al Führerului, unde se știa foarte

⁶ D. Irving, *op. cit.*, p. 119.

⁷ A. I. Pușkaș, *Vengria v godi vtoroi mirovoi voini*, Moscova, 1966; p. 102 și urm.

⁸ Ingeborg Fleischhauer, *Der deutsch-sowjetische Grenz- und Freundschaftsvertrag vom 23. September 1939. Die deutschen Aufzeichnungen über die Verhandlungen zwischen Stalin und Ribbentrop in Moskau* în „Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte”, 39, 1991, 3. Heft, p. 464; Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 131—132.

⁹ D. Irving, *op. cit.*, p. 119.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 137.

bine că, angajat în bătălia Franței — chiar dacă ea se desfășura excelent pentru germani —, Wehrmacht-ul nu mai dispunea de mijloace pentru o eventuală ripostă în Est.

Comunicatul Agenției TASS transmis prin radio la 22 iunie 1940 a adus o destindere: el dezmințea informațiile potrivit cărora la frontiera germano-lituaniană ar fi fost concentrate 100 — 150 de diviziuni ale Armatei Roșii, ca urmare a nemulțumirii Uniunii Sovietice, în urma succesele germane din Vest și în scopul exercitării de presiuni asupra Germaniei. Agenția TASS declara că efectivele sovietice se ridicau la 18 — 20 divizii, care nu erau dispuse la frontiera germano-lituaniană, ci în toate cele trei țări baltice; Comunicatul condamna în termeni aspri pe autorii acestor zvonuri, care nu înțelegeau — susținea TASS — că relațiile de bună vecinătate dintre Germania și U.R.S.S. nu erau rezultatul unei conjuncturi, ci corespundeau „intereselor fundamentale de stat” ale celor două țări¹².

Informând Berlinul despre acest comunicat, publicat de „Pravda” la 23 iunie, adică în ziua în care Molotov i-a comunicat lui Schulenburg, pretențiile teritoriale față de România, ambasadorul german conchidea că, în afara obiectivului imediat al dezmințirii amintitelor zvonuri, comunicatul (al cărui autor ar fi fost, după opinia lui Schulenburg, Stalin însuși) avea și o altă finalitate: sublinierea solidarității sovieto-germane „ca pregătire pentru soluționarea problemei Basarabiei”¹³.

Oricât de liniștitoare ar fi fost dezmințirile Agenției TASS și rapoartele contelui von der Schulenburg — partizan ferm al conlucrării germano-sovietice — Hitler acorda prioritate, în evaluarea situației, aspectului militar. Era conștient că, în acel moment, angajat cu grosul forțelor în Vest nu era în măsură să împiedice — prin mijloace militare — o acțiune a U.R.S.S., care ar fi lezat interesele vitale ale Reichului. În includerea Bucovinei — care, desigur, nu prezenta un interes deosebit pentru Germania, în afară de a fi aparținut cândva Curții de la Viena și a avea o minoritate germană — Hitler vedea prima depășire de către Stalin a cadrului teritorial fixat prin înțelegerile din august-septembrie 1939. Explicația nu putea fi decât că la Moscova se considera că, față de contextul strategic existent, Uniunea Sovietică își putea permite astfel de gesturi. Acesta apare — în lumina datelor existente — raționamentul lui Hitler.

Răspunsul german, transmis de Ribbentrop lui Schulenburg la 25 iunie, orele 18 prin telefon, exprima în termeni diplomatici nemulțumirea Führerului. Partea germană își reînnoia atașamentul față de acordurile de la Moscova din toamna anului 1939, consimțind la anexarea Basarabiei de către U.R.S.S. cu luarea în considerație a intereselor etnicilor germani din această provincie (evaluați la circa 100.000 locuitori), dar sublinia că „Pretenția Uniunii Sovietice asupra Bucovinei este ceva nou (ein Novum). Bucovina a fost mai înainte o provincie a coroanei austriece și este dens populată. Germania este din această cauză de asemenea deose-

¹² *Oglašeniū podležit. SSSR — Germania 1939—1941*, Moscova, 1991, p. 197—198. U.R.S.S. impusese celor trei țări baltice — Estonia, Letonia și Lituania — tratate care permiteau staționarea unităților Armatei Roșii pe teritoriul lor.

¹³ *ADAP*, Bd. X, p. 12; *Pactul*, p. 9.

bit de interesată de soarta acestor etnici germani". Comunicarea releva apoi însemnătatea pentru economia Reichului, a României, deținătoare și de terenuri petrolifere și regiuni agricole și accentua interesul considerabil al Germaniei, ca această țară să nu devină un teatru de operații militare. Ribbentrop cerea guvernului sovietic ca „în spiritul acordurilor de la Moscova să fie făcut totul pentru a se ajunge cu guvernul român la o soluționare pașnică a problemei basarabene”¹⁴.

Ambasadorul german a transmis lui Molotov comunicarea la 25 iunie, orele 21. Șeful diplomației sovietice a mulțumit pentru atitudinea comprehensivă a părții germane, dar a subliniat din nou că problema era „extraordinar de urgentă și nu mai suferea nici o amânare”. La sugestia lui Schulenburg că renunțarea la Bucovina, care „nu aparținuse niciodată Rusiei țariste”, ar înlesni soluționarea pașnică a problemei, Molotov a răspuns că Bucovina era ultima parte care mai lipsea din teritoriile ce aparținuseră Ucrainei și de aceea stăruia pentru soluționarea acestei probleme concomitent cu cea a Basarabiei. El a reînnoit asigurările că partea sovietică va ține seama de respectarea intereselor economice germane în România și de acelea ale etnicilor germani. În încheierea discuției Molotov a declarat că guvernul sovietic este călăuzit numai de propriile sale interese și nu intenționează să încurajeze revendicări din partea Ungariei și Bulgariei față de România¹⁵.

Din această discuție, Schulenburg rămăsese cu impresia că, în cursul negocierilor cu România (el credea totuși că Moscova va angaja discuții cu Bucureștiul!), partea sovietică ar putea renunța la Bucovina.

Impresia ambasadorului german a fost parțial corectă. A doua zi, la 26 iunie, Molotov i-a comunicat că, pe baza discuției lor din ziua anterioară, guvernul sovietic luase hotărîrea de a limita revendicările sale în ceea ce privește Bucovina la partea de nord a provinciei. La remarcă lui Schulenburg că o soluționare pașnică ar fi facilitată de restituirea „tezaurului Băncii Naționale a României”, trimis la Moscova în timpul primului război mondial, Molotov a respins categoric sugestia sub motiv că „România exploatase indeajuns de mult Basarabia”. El a cerut ca guvernul german să sfătuiască urgent guvernul de la București să satisfacă revendicările sovietice, de îndată ce ele vor fi prezentate ministrului României în zilele următoare¹⁶.

Nu dispunem deocamdată de documentele părții sovietice pentru a putea reconstitui rațiunile noii decizii sovietice, dar este foarte probabil că Stalin a revizuit hotărîrea sa de a revendica întreaga Bucovină și și-a limitat cererea numai la partea ei nordică pentru a răspunde atât dorinței de a păstra bunele raporturi cu Reichul (de aici limitarea teritorială intervenită) cât și de a arăta Berlinului că Moscova nu era un partener obedient, ci o mare putere, sigură de forța ei (de aici menținerea revendicării în privința Bucovinei). Este de remarcat că în discuția sa cu ambasadorul german, Molotov i-a spus că revendicările sovietice vor fi comunicate ministrului României la Moscova, G. Davidescu, „în zilele ime-

¹⁴ ADAP, Bd. X, p. 11–12; *Pactul*, p. 11–12. Textul comunicării a fost transmis și ministrului Germaniei la București, Wilhelm Fabricius, dar „exclusiv pentru informarea dvs. personală și strict confidențială”.

¹⁵ ADAP, Bd. X, p. 18–19; *Pactul*, p. 12–13.

¹⁶ ADAP, Bd. X, p. 22–23; *Pactul*, p. 15–16.

diat următoare”. Convocarea reprezentantului țării noastre a avut loc, însă, în chiar seara zilei de 26 iunie (deci în ziua discuției cu Schulenburg) și nu „în zilele imediat următoare”. Întrucât, ținând seama de dorința Moscovei ca Berlinul să intervină la București pentru satisfacerea imediată a cererilor sovietice, nu exista nici un motiv pentru a nu comunica părții germane că G. Davidescu va fi chemat în chiar seara aceleasi zile, este de pre-upus că hotărîrea de a prezenta nota ultimativă României a fost luată după întrevăderea Molotov-Ribbentrop.

În așteptarea promisului acces la arhivele sovietice, reconstituirea etapelor procesului decizional care a dus la ultimatumul sovietic adresat României nu poate fi decît ipotetică. Din raportul privind acțiunile trupelor Frontului de Sud al Armatei Roșii pentru ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord se știe că „directivele privind concentrarea trupelor spre linia frontierei au fost date de la (orele — n. n.) 15,04 pînă la 21,45 la 10.6.40”¹⁷ și că operația de concentrare a unităților s-a desfășurat între 11 și 27 iunie 1940¹⁸.

În toamna anului 1939, Stalin pare să fi avut intenția — potrivit datelor cunoscute pînă acum — de a aplica României un scenariu similar — nu identic — celui utilizat în țările baltice, adică încheierea unui tratat de asistență mutuală cu eventuala acordare de către România a unei baze militare. Războiul sovieto-finlandez (30 noiembrie 1939 — 12 martie 1940) a perturbat programul sovietic de anexiuni și a oferit României un răgaz¹⁹.

Primului semnal — cuvîntarea lui V. M. Molotov din Sovietul Suprem la 29 martie 1940 — i-a urmat de asemenea o perioadă de liniște. Hotărîrea lui Stalin de a acționa pe cît de brutal pe atît de rapid față de România, nu poate fi explicată decît prin desfășurările militare de pe frontul de Vest. Dictatorul sovietic mizase pe un conflict de durată între Germania și marile democrații occidentale, un conflict asemănător primului război mondial, adică static și sîngeros, în cursul căruia, Uniunea Sovietică — rămasă în afara războiului — să aștepte sleirea puterilor capitaliste pentru a interveni și a-și impune voința²⁰.

Stalin s-a înșelat: Reichul a desfășurat un război-fulger, cu totul deosebit de primul război mondial; victoriile Wehrmachtului au fost obținute cu pierderi limitate, iar rapiditatea succesorilor nu lăsa Uniunii Sovietice răgazul necesar pentru a-și pregăti forțele armate, al căror înalt comandament fusese practic distrus în timpul mării terori din anii 1936 — 1938²¹. Surprins, îngrijorat și iritat de victoriile germane din Vest²², Stalin înțelegea că în curînd — cu mult mai devreme decît se așteptase

¹⁷ *Pactul*, p. 65.

¹⁸ *Ibidem*, p. 55.

¹⁹ Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p. 88.

²⁰ *Ibidem*, p. 101—103.

²¹ Din 101 membri ai înaltului comandament, fuseseră arestați 91 și executați peste 80, Robert C. Tucker, *Stalin in Power. The Revolution from Above 1928—1941*, New York, 1990, p. 514. Proasta pregătire a Armatei Roșii a fost dată la iveală atît în timpul războiului sovieto-finlandez cît și în operația de ocupare a Basarabiei și Bucovinei de Nord; vezi pentru aceasta din urmă raportul generalului-maior V. Melikov din 18 iulie 1940, *Pactul*, p. 26—34.

²² Vezi mărturie sugestivă a lui N. S. Hrușciiov, *Khrushchev's Secret Tapes*, „Time” din 1 octombrie 1990, p. 44.

el — Hitler avea să aibă mâinile libere în Est. De aici graba sa de a încheia „planul de expansiune”, a cărui realizare începuse la 17 septembrie 1939 o dată cu intrarea Armatei Roșii în Polonia, grabă exprimată de repetatele declarații ale lui V. M. Molotov că problema Basarabiei (de fapt și a Bucovinei de Nord), nu suferă nici o amânare.

Acțiunea sovietică împotriva României a provocat neliniștea lui Hitler. Atita timp cât Stalin respecta înțelegerile din august-septembrie 1939 nu exista nici un motiv de îngrijorare. Stalin depășise însă — în percepția lui Hitler — în două privințe înțelegerea lor : 1) prin includerea Bucovinei în revendicările sale teritoriale ; 2) prin hotărârea de a folosi forța armată într-o zonă — ca România — de cel mai mare interes pentru economia de război a Reichului. Hitler înțelegea că revendicările teritoriale sovietice vor declanșa revendicări similare din partea Ungariei și Bulgariei și că eventuala rezistență a României va duce la un război cu urmări nedorite pentru livrările de petrol și cereale din România, destinate Germaniei.

Ultimatumul adresat de U.R.S.S. României a fost perceput de Führer ca o încălcare a înțelegerii sovieto-germane și a deplasat atenția lui Hitler de la Vest la Est, aducînd în prim plan problema Uniunii Sovietice ²³.

Răspunsul german la ceea ce apărea drept o amenințare a intereselor sale în România a inclus trei componente : a) demersuri la București pentru a determina acceptarea cererilor sovietice ; b) indemnuri la moderație adresate Ungariei și Bulgariei ; c) întărirea forțelor Wehrmachtului în Europa de Est.

În ceea ce privește „sfaturile” germane date regelui Carol al II-lea și guvernului român, ele au fost prezentate și discutate în repetate rânduri ²⁴ pentru a mai fi reluate aici. Ajunge să se amintească faptul că din trenul său special Ribbentrop a dat instrucțiuni la 27 iunie, orele 10,30 ca ministrul Germaniei la București să comunice lui Ion Gigurtu, ministrul de externe, că „în interesul evitării războiului între România și Uniunea Sovietică nu putem decît să sfătuim guvernul românesc să satisfacă cererea guvernului sovietic” ²⁵.

Situația de totală izolare politică și militară în care se afla România nu lăsa guvernului de la București altă ieșire — pentru a evita un război, care prin disproporția de forțe, nu putea avea decît un deznodămînt defavorabil României — decît cedarea teritoriilor revendicate de Uniunea Sovietică. Față de această situație, sfaturile presante ale diplomației germane de a se ceda Moscovei veneau într-un mediu, resemnăt să le primească.

Mai dificile — pentru că aveau să se lovească de atitudinea contrarie a guvernului ungar — au fost demersurile germane pentru a indemnna Budapesta la moderație, în scopul de a evita complicații în spațiul românesc, atît de prețios economiei de război germane.

²³ Walter Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters*, New York, 1964, p. 113.

²⁴ Cf. Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918—1940*, Iași, 1991, p. 153 și urm.

²⁵ *ADA P*, Bd. X, p. 24; pentru audiența lui Fabricius la rege, *ibidem*, p. 28—29.

Încă de la 27 iunie, ministrul Ungariei la Berlin, generalul Sztójay Döme a înmănat o notă la M.A.E. german, în care se atrăgea atenția guvernului german că, în cazul cînd România va satisface revendicările teritoriale ale U.R.S.S. „o astfel de procedare ar însemna în chip evident o atît de explicită discriminare față de Ungaria, încît impactul ei asupra opiniei publice ungare ar putea să aibă urmări imprevizibile”. Guvernul ungar își exprima dorința de a realiza revendicările sale față de România „exclusiv cu ajutorul unor eventuale acorduri cu puterile Axei”, dar reafirma hotărîrea Ungariei de a se implica în cazul în care România făcea concesii teritoriale altor state ²⁶.

În zilele și săptămînile următoare, reprezentanții Ungariei, primul ministru Teleki Pál, ministrul de externe, Istvan Csáky și generalul Sztójay Döme — au multiplicat demersurile lor pentru a obține sprijinul Germaniei în vederea satisfacerii revendicărilor ungare față de România. Ei au pus tot mai stăruitor accentul asupra soluționării militare a litigiului, invocînd presiunea armatei ²⁷ și a opiniei publice. Atmosfera „războinică” de la Budapesta, escaladarea spre conflictul militar ca urmare a intransigenței guvernului ungar, au determinat pe Hitler, care și-a asigurat concursul Italiei, să impună dictatul de la Viena, ca mijloc de a împiedica un război româno-ungar cu consecințe nedoite pentru puterile Axei, atît de interesate în livrările de petrol ale României ²⁸. Oricît de odios a fost dictatul de la Viena, se cuvine însă relevat faptul că față de pretențiile ungare maxime — de 78.000 de km² — și minime — de 50.000 km² — în privința Transilvaniei, comunicate de contele Csáky ministrului de externe al Italiei, contele Ciano, în discuțiile de la Veneția (6 — 7 ianuarie 1940) ²⁹ și față de cererea prezentată de delegația ungară la negocierile de la Turnu Severin — toată Transilvania de la nord de Mureș, inclusiv Aradul, lăsîndu-se României, Blaj, Mediaș și Sighișoara, dar luîndu-i-se Alba-Iulia și Brașovul — ³⁰ dictatul de la Viena a atribuit Ungariei o suprafață de 43.492 km², adică sub limita revendicărilor minime (50.000 km²) ale Budapestei, ceea ce a provocat nemulțumirea primului-ministru, Teleki Pál și a altor personalități politice ungare ³¹.

Aceeași preocupare de a evita complicații în spațiul românesc a determinat și poziția Reichului în privința revendicărilor Bulgariei față de România. Ministrului Bulgariei la Berlin, Parvan Draganov, subsecretarul de stat Woermann i-a declarat, în urma indicației date de Ribbentrop, că „dorința noastră stăruitoare era ca Bulgaria să nu folosească

²⁶ *Ibidem*, p. 33.

²⁷ Contele Csáky István a spus lui Carl Clodius, la 28 iunie, că el se opune cererii militarilor de a relua întreaga Transilvanie, întrucît considera că trebuiau create premisele pentru o colaborare ungaro-română în vederea stăvilirii expansiunii sovietice pe linia Carpaților, *ibidem*, p. 48; la 1 iulie, ministrul de externe ungar amintea că foarte multe din personalitățile importante ale vieții politice ungare — precum ministrul de război, generalul Bartha Károly și el însuși — erau originari din Transilvania și releva forța curentului favorabil „redobîndirii Transilvaniei prin luptă”, *ibidem*, p. 62.

²⁸ Vezi, pe larg, Florin Constantiniu, *O pagină neagră a istoriei naționale — dictatul de la Viena*, în „Revista română de studii internaționale”, 1990, nr. 3—4, p. 177—185.

²⁹ Rodolfo Mosca, *L'Europa verso la catastrofe*, vol. II, Milano, 1964, p. 135.

³⁰ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii, iulie-august 1940*, ed. Valeriu Dinu, București, 1991, p. 156.

³¹ A. I. Pușkaș, *op. cit.*, p. 113.

actuala criză pentru a-și realiza dorințele sale”. Potrivit notei de conversație a lui Woermann, „ministrul bulgar a fost de-a dreptul dezamăgit de acest răspuns”, a invocat și el — ca și reprezentanții maghiari — presiunea opiniei publice și a adăugat că „ceea ce îl îngrijora în chip deosebit era primejdia ca Bulgaria să primească în viitor Dobrogea ca un cadou din minile Uniunii Sovietice și nu din cele ale Germaniei”³².

La 1 iulie Ribbentrop a dat instrucțiuni ministrului Germaniei la Sofia, Herbert von Richtofen să declare că „avem deplină înțelegere pentru dorințele revizioniste bulgare față de România. Noi credem totuși că nu a sosit încă ora pentru realizarea acestor dorințe și sîntem convinși că, după restabilirea păcii în Europa, se va putea ajunge la o reglementare satisfăcătoare pentru Bulgaria a problemei Dobrogei. Vom fi atunci gata să folosim influența noastră pentru o asemenea reglementare”³³.

În scrisoarea adresată de Hitler lui Carol al II-lea la 15 iulie, Führerul sublinia necesitatea unei „înțelegeri loiale” a României cu Ungaria și Bulgaria, adică „o reglementare rațională a problemelor deschise” între România și cele două țări amintite, ca una din condițiile unei strînse colaborări dintre Germania și România³⁴, propuse de suveranul român la 2 iulie³⁵. „Germania — scrie Mihail Manoilescu, pe atunci ministru de externe — repeta neîncetat, ca un cuvînt de ordine că dacă noi insistăm asupra Cadriilaterului, atunci pierdem „sprijinul” lor în tratativele cu ungurii”³⁶.

În lumina celor prezentate mai sus, se desprinde similitudinea de conduită a Reichului în cele două momente de criză, provocate, primul, de notele ultimative sovietice adresate României și cel de al doilea, de amenințările guvernului ungar de a ataca România. În ambele cazuri, preocupat pînă la obsesie de soarta terenurilor petrolifere din România, Hitler și — pe temeiul dispozițiilor sale — diplomația germană au acționat ca un factor „moderator”, în vederea evitării unor conflicte militare, care ar fi privat Germania de petrolul și grînele venite din România.

Dacă față de Ungaria și Bulgaria, Reichul dispunea de mijloacele necesare pentru a-și impune punctul de vedere, el nu avea — la sfîrșitul lui iunie 1940, după încheierea campaniei din Vest, — forțele militare capabile să contracareze o eventuală acțiune a Uniunii Sovietice, care ar fi lezat interesele vitale ale Reichului în Est.

Cererea sovietică adresată Finlandei la 23 iunie 1940 privind concesiunea zăcămintelor de nichel de la Petsamo și notele ultimative sovietice adresate României îi apăreau lui Hitler ca aparținînd unui „vast plan sovietic, destinat să facă economia germană să depindă complet de Uniunea Sovietică”³⁷. În discuțiile cu adjutanții săi, Hitler a calificat acțiunile sovietice împotriva statelor baltice și a României drept „primele atacuri

³² ADAP, Bd. X, p. 32.

³³ *Ibidem*, p. 64.

³⁴ *Ibidem*, p. 179—180.

³⁵ *Ibidem*, p. 75.

³⁶ M. Manoilescu, *op. cit.*, p. 175. Punctul de vedere al guvernului românesc era „să mergem, totuși, înainte pe calea unei înțelegeri cu bulgarii și aceasta numai și numai pentru a obține bunăvoința Axei în chestiunea Transilvaniei (subl. lui M. Manoilescu), *ibidem*.

³⁷ Philipp W. Fabry, *Il Patto Hitler—Stalin, 1939—1941*, Milano, 1965, p. 365.

rușești asupra Europei occidentale”³⁸. El a decis să sporească prezența militară germană în Europa de est, prin transferul a 15 divizii de infanterie, 6 divizii blindate și 3 divizii motorizate. Philipp W. Fabry observă cu dreptate că „pentru prima dată de la încheierea pactului de la Moscova (Pactul Molotov-Ribbentrop — n. n.), Hitler ajungea să ia măsuri militare de precauție” în Est³⁹.

La sfârșitul lui iunie, Hitler a ajuns la concluzia că înțelegerea lui cu Stalin nu-i asigura securitatea în Est, în condițiile confruntării cu Marea Britanie și că, înainte de a încheia lupta împotriva acesteia, trebuia eliminată ceca ce el percepea acum a fi amenințarea sovietică. La 3 iulie, generalul Franz Halder, șeful statului major al armatei terestre nota în jurnalul său că esența „problemei orientale” era de „a da o lovitură decisivă Rusiei care să o constrângă să recunoască rolul dominant al Germaniei în Europa”⁴⁰.

În cursul lunii iulie, această opinie se va impune tot mai viguros pînă la declarația lui Hitler din 31 iulie, făcută în conferința de la Berghof cu cadrele Înalțului comandament „Rusia trebuia lichidată. Termen — primăvara anului 1941”⁴¹.

Ministrul plenipotențiar (Gesandter) Hermann Neubacher, însărcinat special cu problemele economice în legația germană din București a rezumat clar, la 29 iunie 1940, poziția țării sale : „atît timp cît Rusia respectă termenii acestui acord (Pactul Molotov-Ribbentrop — n. n.) nu vom face nimic. Dacă Rusia, însă amenința interesele noastre economice aici (în România — n. n.), vom acționa repede. Rușii sînt foarte aproape de terenurile noastre (sic!) petrolifere, doar 30 — 50 minute. Trebuie să stabilim aici un cuib pentru vulturii noștri (...) Rusia a făcut o mare greșală, Hitler este ofensat și el nu uită niciodată”⁴². Stalin avea să o constate la 22 iunie 1941 !

În istoriografia română de după război — în condițiile ocupației sovietice, apoi, chiar în condițiile distanțării de Moscova — smulgerea Basarabiei și a Bucovinei de Nord de către URSS nu a fost arătată ca fiind rezultatul dictatului de la Moscova, impus României. Astăzi, adevărul istoric poate fi rostit pînă la capăt : întocmai ca și la 30 august 1940 la Viena, România a fost silită să accepte o amputare teritorială, în condițiile unei tragice izolări, care asocia rezistenței armate primejdia dispariției statului român, așa cum se întimplase cu Polonia în septembrie 1939.

După cum remarca contele von der Schulenburg, acțiunea sovietică din iunie 1940 împotriva României a constituit impulsul pentru revendicările teritoriale ale Ungariei și Bulgariei față de România⁴³. Din unghiul de vedere al Germaniei — urmărit în aceste pagini — dictatul de la Moscova a apărut ca o depășire a cadrului teritorial fixat prin protocolul adițional secret din 23 august 1939 ; dictatul de la Viena a fost impus

³⁸ D. Irving, *op. cit.*, p. 137.

³⁹ Ph. W. Fabry, *op. cit.*, p. 351.

⁴⁰ F. Halder, *Voennii dnevniki*, vol. II, Moscova, 1969, p. 29.

⁴¹ *Ibidem*, p. 80 ; W. Warlimont, *op. cit.*, p. 114 ; cf. și Eddy Bauer, *The History of World War II*, New York, 1979, p. 113.

⁴² Marilyn Giroux Ilitchens, *Germany, Russia and the Balkans, Prelude to the Nazi-Soviet Non-Aggression Pact*, Boulder, 1983, p. 256.

⁴³ Ph. W. Fabry, *op. cit.*, p. 433.

în schimb de Reich, pentru a evita un război — ce i-ar fi prejudiciat grav interesele — între România și Ungaria. Dictatul de la Moscova a precipitat decizia lui Hitler de a ataca Uniunea Sovietică.

Suspiciunea și încordarea intervenite în relațiile germano-sovietice la sfârșitul lui iunie 1940, în legătură cu ultimatumul sovietic adresat României, apar ca rezultatul unei percepții greșite a intențiilor celeilalte părți. Articolul 3 al protocolului adițional secret a fost interpretat la Moscova în litera lui : Reichul își declara totalul dezinteres *politic* pentru „aceste regiuni” adică nu numai pentru Basarabia, ci și pentru întreaga Europă de sud-est. Este adevărat că J. von Ribbentrop subliniasse interesele economice ale Germaniei în această zonă, dar ele puteau fi respectate de Moscova și în condițiile unor modificări politico-teritoriale, nespecificate în protocolul adițional secret. Declarațiile repetate ale lui Hitler despre dezinteresul *politic* al Reichului față de Europa de sud-est intrau, însă, în conflict cu marele interes pentru petrolul și produsele agricole ale României. Hitler nu a explicat clar partenerului său sovietic modalitatea prin care intenționa să-și păstreze controlul economic asupra spațiului românesc și să asigure securitatea politică a acestuia.

Revendicând Bucovina (inițial toată, apoi doar partea de nord, ca un gest de bunăvoință față de Reich), Stalin nu considera că încalcă protocolul adițional secret. Încurajările date Ungariei și Bulgariei în revendicările lor față de România urmăreau să consolideze influența U.R.S.S. în cele două țări și să slăbească poziția României, în privința căreia Moscova nu renunțase la extinderi teritoriale (Bucovina de Sud, insule în Delta Dunării).

Hitler a reacționat sporind prezența militară în Est și dînd — împreună cu Italia — o garanție României în ceea ce privește frontierele ei la 30 august 1940. Această garanție viza Uniunea Sovietică și ea a fost percepută astfel la Moscova. Prima fisură în colaborarea sovieto-germană a fost provocată de ultimatumul sovietic din 26 — 28 iunie 1940, adresat României, iar cea de a doua, de garanția germano-italiană acordată României la 30 august 1940⁴⁴. În rapoarturile sovieto-germane vara anului 1940 este punctul de cotitură.

LE DIKTAT DE MOSCOU (26 — 28 JUIN 1940) ET LES RELATIONS SOVIÉTO-ALLEMANDES

résumé

La suspicion et la tension survenues dans les relations soviéto-allemandes à la fin juin 1940, au sujet de l'ultimatum soviétique adressé à la Roumanie, semblent résulter de l'interprétation erronée des intentions de chaque partie. Le 3e article du protocole additionnel secret avait été pris à Moscou à la lettre : le Reich déclarait son désintérêt *politique* total pour „ces régions”, c'est-à-dire non seulement pour la Bessarabie, mais aussi pour l'entier sud-est européen. Il est vrai que J. von Ribbentrop avait souligné les intérêts économiques de l'Allemagne dans cette zone, mais Moscou pouvait les observer aussi dans le cas d'une modifica-

⁴⁴ Grigore Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est, Fribourg, 1944*, p. 59 consideră garanția Axei din 30 august 1940 drept prima fisură a încheierii sovieto-germane.

tion politico-territoriale non-spécifiée dans le protocole additionnel secret. Les déclarations répétées d'Hitler concernant le désintérêt *politique* du Reich à l'égard de l'Europe du sud-est entraient en conflit, toutefois, avec le grand intérêt pour le pétrole et les produits agricoles de la Roumanie. Hitler n'avait pas expliqué nettement à son partenaire soviétique la modalité par laquelle il avait l'intention de maintenir le contrôle sur l'espace roumain et d'en assurer la sécurité politique.

En revendiquant la Bukovine (d'abord entièrement, ensuite seulement la partie septentrionale, en signe de bienveillance envers le Reich), Staline ne considérait pas qu'il violait le protocole additionnel secret. L'encouragement des revendications hongroises et bulgares était destiné à consolider l'influence de l'U.R.S.S. dans les deux pays et à affaiblir la position de la Roumanie au sujet de laquelle Moscou n'avait pas renoncé à des extensions territoriales (la Bukovine méridionale, des îles dans le delta du Danube).

Hitler réagit en renforçant la présence militaire à l'Est et en donnant — tout comme l'Italie — des garanties à la Roumanie en ce qui concerne ses frontières. Ces garanties visaient l'Union Soviétique, fait que Moscou comprit correctement. La première fissure dans la collaboration soviéto-allemande, fut provoqué par l'ultimatum soviétique du 26—28 juin 1940 adressé à la Roumanie, la seconde est due aux garanties italo-allemandes accordées à la Roumanie le 30 août 1940. L'été 1940 marque un tournant dans les rapports soviéto-allemands.

BASARABIA LA CONFERINȚA ROMÂNNO-SOVIETICĂ DE LA VIENĂ (1924) (I)

I. M. OPREA

De-a lungul celor șase ani care se scurseseră de la unirea Basarabiei cu patria mamă contactele diplomatice româno-sovietice și-au dovedit o anumită utilitate dar n-au reușit să aducă celor două părți soluțiile așteptate. Inițierea acestor contacte fie de o parte fie de cealaltă arăta că interesul restabilirii legăturilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică și România era reciproc și poate până la un punct la fel de acut.

Cu prilejul fiecărei negocieri, cele două părți reafirmau nu numai necesitatea unei politici de bună vecinătate dar și hotărîrea de a-și apăra cu înverșunare punctele de vedere diametral opuse. Divergențele româno-ruse acumulate în cursul unui întreg secol, dar agravate după primul război mondial, au intrat la începutul anului 1924 într-o fază care impunea fie aplanarea lor definitivă fie deslușirea lor în vederea delimitării exprese a pozițiilor aflate în conflict. Era momentul cînd Uniunea Sovietică, abia ieșită din izolarea postbelică prin semnarea pactului de la Rapallo cu Germania, voia să dobîndească o cît mai amplă recunoaștere internațională. Ori, momentul pătrunderii Uniunii Sovietice în spațiul diplomatic european, impunea și României obligația de a căuta o cale pentru asigurarea frontierei sale răsăritene. În consecință România voia să știe dacă pentru asigurarea frontierei sale pe Nistru se putea bizui pe renunțarea Uniunii Sovietice la Basarabia sau în caz contrar pe încheierea unor alianțe cu statele occidentale.

Se părea că un nou contact diplomatic ar fi putut să ofere guvernelor Uniunii Sovietice și României prilejul de a explica sincer și pînă la capăt punctele lor de vedere și să clarifice odată pentru totdeauna atît esența divergențelor care le separau cît și direcția dezvoltării ulterioare a relațiilor dintre cele două țări.

Inițiativa acestei noi întîlniri aparține guvernului sovietic¹. Primele semne ale inițiativei sovietice apar în timpul dezbaterilor din comisia mixtă sovieto-romînă convocată în vara anului 1923 la Tiraspol pentru „soluționarea incidentelor de frontieră”². Într-una din ședințele comisiei șeful delegației sovietice a declarat spre satisfacția părții române că guvernul de la Moscova „dorește să se ajungă la o conferință” generală care să reglementeze toate problemele controversate dintre Uniunea Sovietică și România³.

¹ „Adevărul” 22 martie 1924.

² Gherman Pinte, *Mărturiile unui participant la conferința ruso-română de la Viena* (martie-aprilie 1924) în „Revista istorică”, tom 1, nr. 4, aprilie 1990, p. 395.

³ *Ibidem*.

Bizuiindu-se pe consimțămîntul guvernului român de a participa la o asemenea conferință Consiliul Comisarilor Poporului de la Moscova a emis în luna ianuarie 1924 ideea semnării protocolului încheiat la tratativele comerciale, sovieto-române, de la Odesa numai după conferința politică proiectată ⁴.

Asupra locului unde aveau să se desfășoare lucrările acestei conferințe s-au purtat îndelungi discuții nu pentru că alegerea lui era dificilă, ci pentru că guvernul Uniunii Sovietice nu voia să-l găsească prea repede. Tergiversarea îi era necesară deoarece cu cît se amîna începerea conferinței cu atît i se crea un răgaz mai lung pentru a-și lărgi aria recunoașterii internaționale. Ori, era de la sine înțeles, că înarmată cu asemenea recunoaștere Uniunea Sovietică își permitea în cursul tratativelor cu România să formuleze pretenții teritoriale și financiare pe care nu și le-ar fi îngăduit dacă ar fi fost izolată și slabă. Regula e îndeobște cunoscută căci în cursul oricăror negocieri, cel slab este mai împăciuitor și deci mai conciliant, iar guvernul sovietic deși nu mărturisea știa foarte bine că în cursul dezbaterii diferendului său cu România, nu dreptul îl avantaja, ci forța.

Pretextul căutării locului unde să se țină conferința devenea prin urmare o acoperire a tacticii temporizării. Urmînd această tactică guvernul sovietic a lăsat mai întîi României libertatea de a propune locul dezbaterilor cu gîndul ascuns de a nu-l accepta. Așa se face că el a respins fără explicații plauzibile propunerea guvernului român ca lucrările conferinței să se desfășoare la Salzburg în luna ianuarie 1924 ⁵. În locul acestui oraș guvernul sovietic propune Odesa ca loc al tratativelor intuind firește că autoritățile românești nu vor accepta să negocieze decît pe un teren neutru ⁶.

Convins că teritoriul unei terțe puteri asigură condiții propice pentru negocieri mai obiective guvernul român își anunță intenția de a propune orașul Varșovia pe care însă autoritățile sovietice o resping prin însuși refuzul de a lua notă de ea ⁷. Abia la sfîrșitul lunii ianuarie 1924, cele două părți au convenit să ducă tratative la Viena ⁸, satisfăcînd și principiul guvernului român de a negocia pe teritoriul unei terțe puteri și tactica guvernului sovietic de a intra pe arena diplomației europene prin intermediul unui oraș cu renume unde posibilitățile de propagandă erau incomparabil mai mari decît la Odesa, Salzburg sau Varșovia.

Odată cu fixarea locului conferinței s-a hotărît și momentul începerii dezbaterilor la 1 martie 1924 care însă a fost amînat cu aproximativ o lună pentru a se face loc unui îndelungat schimb de păreri între ministrul de externe român Ion Gh. Duca și comisarul pentru afacerile externe al Uniunii Sovietice Gheorghe Vasilievici Cicerin ⁹. În scrisorile sale către comisarul pentru afacerile străine sovietic, ministrul de externe român Ion Gh. Duca a ținut să remarce rolul pozitiv pe care conferințele internaționale de la Genova din 1922 și Lausanne din 1923 l-au avut în procesul de îmbunătățire a raporturilor diplomatice româno-sovietice ¹⁰.

⁴ „Dimineața”, 10 mai 1924.

⁵ „Adevărul” din 22 ianuarie 1924.

⁶ Dokumenti venșnei politiki SSSR, tom VII, Gospolitizdat Moskva, 1963, p. 702.

⁷ *Ibidem*, p. 4.

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Adevărul” din 7 martie 1924.

¹⁰ „Monitorul oficial” din 5 aprilie 1924. Dezb. Adunării Deputaților, p. 1967.

Într-adevăr, atitudinea aparent înțelegătoare pe care guvernul sovietic a manifestat-o la aceste conferințe față de interesele naționale românești a încurajat guvernul de la București să participe la conferința din capitala Austriei. În cursul schimbului de scrisori dintre miniștrii de externe român și sovietic problemele conferinței fac obiectul unor largi discuții în presă și în cercurile diplomatice europene unde se intuia cu o precizie uimitoare și ordinea de zi a întâlnirii și poziția partenerilor.

Ziarele independente, dar în special „Universul”, „Adevărul”, „Dimineata”, ca și ziarele marilor și micilor partide politice exprimând punctul de vedere românesc se pronunțau hotărât pentru o politică de bună vecinătate cu Uniunea Sovietică¹¹. Ele relevau pe bună dreptate că deși România își asigura prin tratate speciale sau prin convenții generale sprijinul Franței și mai ales al Poloniei pentru apărarea frontierei sale răsăritene simțea totuși nevoia să consolideze acest sprijin și pe calea stabilirii unor relații diplomatice normale cu sovietele, pe temeiul recunoașterii reciproce a suveranității naționale și a integrității teritoriale¹². Ziarul „Adevărul” scria de pildă că: „delagația noastră la Viena vrea să ajungă la o înțelegere cu Rusia Sovietică altfel nici nu s-ar duce, altfel guvernul român nu ar fi acceptat propunerea primită de la Moscova”¹³.

Punctul de vedere al guvernului român a fost pe larg propagat și în țările occidentale atât prin grija corpului diplomatic al țării noastre cât și prin intermediul presei străine dar favorabile intereselor naționale românești. Un puternic impuls a imprimat acestei propagande Nicolae Titulescu pe atunci ambasador al României la Londra. Adresându-se personalului diplomatic al legației române din capitala Marii Britanii el scria: „Rog a lua imediat contact cu direcția ziarelor „Observer”, „Times”, „Daily Telegraph”, „Manchester Guardian” și dacă e posibil „Daily Herald” pentru a obține o publicitate mai intensă punctului de vedere românesc în chestiunea Basarabiei”¹⁴.

Dar Titulescu nu s-a mulțumit să atragă atenția asupra necesității unei întinse propagande a punctului de vedere românesc ci recomanda și argumentele care trebuiau folosite precizând: „Veți insista asupra celor trei principale argumente pentru care Basarabia trebuie să fie de-a pururi românească. Întii argumentul etnografic; rușii reprezintă abia 10% din populație, al doilea argument istoric, al treilea autodeterminarea populației din 1918 consfințită prin trei alegeri generale de atunci până azi”¹⁵. Când afirma că „dorința sinceră de a relua raporturi normale cu rușii, nu se poate realiza în mod serios și complet câtă vreme granițele nu sînt recunoscute”¹⁶ el exprima adevărata esență a punctului de vedere românesc. Doritor să câștige simpatia opiniei publice engleze și prin

¹¹ Ion M. Oprea, *O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice 1938—36*, Edit. Politică, București, 1967, p. 14—18.

¹² Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după marea unire*, vol. II, partea I, 1918—1933, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 1035.

¹³ „Adevărul”, 22 martie 1924.

¹⁴ Arh. M.A.E., fond U.R.S.S., vol. 76.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Hoover Institution. Stanford University. N. Titulescu's collection box I folder 15 f. 19.

ea pe aceea a întregului occident, Nicolae Titulescu cerea corpului diplomatic al legației române de la Londra să intervină pe lângă guvernul Marii Britanii pentru a-l determina să accepte punctul de vedere al României. El mai cerea să se exprime guvernului britanic gratitudinea „pe care poporul român o va păstra Marii Britanii pentru faptul că a fost prima dintre marile Puteri care au ratificat pe cale legală unirea noastră cu Basarabia”¹⁷.

Prin atitudinea lor afirmată fără echivoc organele de presă și cercurile diplomatice internaționale își manifestau și sprijinul pentru punctul de vedere românesc dar și dezacordul cu poziția Kominternului bine sincronizată cu poziția antinațională a comuniștilor români. Această poziție a primit un sprijin foarte activ, din partea fostului președinte al Partidului Social Democrat din România Cristian Racovski care ajuns din interes politic reprezentantul Uniunii Sovietice la Paris „conducea . . . o violentă campanie de presă în legătură cu unirea Basarabiei cu România”¹⁸.

Pe scară largă poziția comuniștilor a fost propagată în țară prin cîoloanele ziarului „Socialismul” editat la București însă aflat sub influența directă a Moscovei.

Partidul comunist român care încă din 1922 declarase că „România anexîndu-și Basarabia și alte teritorii străine, duce o politică obraznică și provocatoare față de Rusia”¹⁹, rămîne și în ajunul conferinței de la Viena ca și în epoca următoare fidel acestei poziții antinaționale. El propagă foarte stăruitor în perioada care a precedat lucrările conferinței, ideea că în urma discuțiilor ce se duc cu sovieticii exista „posibilitatea pentru burghezia română de a se pierde „colonia” basarabeană și odată cu ea toată faima de „patrie mamă”²⁰. Ignorînd realitatea istorică și continuînd să aducă prejudicii grave intereselor naționale românești, partidul comunist român încearcă să convingă opinia publică din țară și din străinătate că „burghezia română” ar fi fost silită „să accepte discutarea chestiunii Basarabiei” și de aceea „caută să zugrăvească . . . ocuparea militară și anexarea Basarabiei ca o alipire voluntară a ei de România”²¹.

Aflat în slujba Kominternului al cărui secție era, precum și în slujba puterii sovietice, partidul comunist român căuta în zilele premergătoare conferinței de la Viena să răspîndească în rîndurile marilor mulțimi teza falsă că politica națională a Uniunii Sovietice era diametral opusă politicii naționale a țarismului și deci refuza cu bună știință să admită adevărul evident că Rusia Sovietică era tot atît de imperialistă ca și Rusia țaristă²².

... Pozițiile diametral opuse ale celor două părți care urmau să se întîlnească la Viena, se conturează și mai bine în articolele publicate și comentate foarte amplu în ziarul englez „The Observer” cu cîteva zile înainte de începerea lucrărilor conferinței. Atît articolul apărut, în

¹⁷ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., anul 1924; vol. 76, p. 120.

¹⁸ Gherman Pîntea, *Mărturiile unui partid, ant la Conferința de la Viena*, p. 394.

¹⁹ „Socialismul”, nr. 184 și 196 din 10 și 17 sept. 1922.

²⁰ „Socialismul”, nr. 70 din 22 februarie 1924.

²¹ „Socialismul”, nr. 24 din 2 martie 1924.

²² „Socialismul”, nr. 33 și 34 din 23 și 26 martie 1924.

„The Observer” sub semnătura comisarului poporului pentru afacerile externe sovietic Gh. V. Cicerin consacrat cauzelor diferendului româno-sovietic cit și cel apărut în coloanele celuiiași ziar sub semnătura reprezentantului României consacrat problemelor care puteau face obiectul conferinței lăsau să se întrevadă o adîncă și deci ireconciliabilă deosebire de păreri.

Concluzia aceasta s-a degajat foarte lămurit și din relatările pe care șeful legației sovietice la Viena le-a făcut presei austriece și străine cu puțin timp înaintea întîlnirii celor două părți. La conferința aceasta de presă, organizată special, reprezentantul sovietic a subliniat că guvernul țării sale va reafirma în cursul discuțiilor cu partea română vechea sa părere că Basarabia este teritoriu răpit de România fără ca, cele două țări să fi fost atunci în război²³. Asemenea informații provenite și din alte surse dintre care multe foarte autorizate au determinat pe observatorii evenimentelor politice europene să privească rezultatele conferinței de la Viena cu un scepticism îngrijorător²⁴.

Este adevărat că scepticismul lor provenea mai mult dintr-o intuire a rezultatelor conferinței, atîta vreme cît guvernul sovietic, nu voia să mărturisească nici în public nici confidențial intenția sa de a părăsi poziția conciliantă afirmată la Genova și de a revendica Basarabia. Așa se face că „sovieticii n-au lăsat, sub nici o formă să se întrevadă” la întîlnirile preliminare pe care le-au avut în zilele de 20 — 25 martie cu delegația română, „intenția lor de a pune în discuție problemele frontierei”²⁵ la conferința ce urma să se deschidă.

Aflată în fața unor declarații neoficiale care amenințau că la conferință sovieticii vor pune în discuție problemele teritoriale cit și în fața tăcerii autorităților centrale sovietice care întrețineau speranța falsă că la conferință nu se vor pune în discuție aceste probleme delegația României se confrunța cu o vădită incertitudine. Cu toate acestea ea n-a încetat să creadă într-un deznodămînt binefăcător al tratativelor de la Viena²⁶. Reflectînd mai tîrziu asupra acestei situații din ajunul Conferinței româno-sovietice Titulescu avea să afirme oarecum nedumerit: „Eu nu cunosc motivele care l-au determinat pe Ionel Brătianu să discute cu rușii la Viena în 1924. Dar după mine politica pe care România ar fi trebuit s-o urmeze în ce privește Basarabia era aceea a tăcerii”²⁷.

Într-adevăr o asemenea politică, echivalentă cu refuzul oricăror tratative ar fi fost justificată dacă guvernul sovietic își făcea cunoscută adevărata sa poziție față de Basarabia în momentul cînd a inițiat convocarea conferinței de la Viena. Ori, guvernul român a arătat ulterior, prin reprezentanții săi diplomați că informațiile despre adevărata poziție a sovieticilor față de Basarabia „i-au parvenit în mod indirect din partea rusă” și că dacă le-ar fi „acordat un singur moment crezare” ar fi refuzat să trimită delegați la conferință²⁸. În preajma deschiderii

²³ Arh. M.A.E. fond 71 U.R.S.S. anul 1924 vol. 76.

²⁴ „Adevărul”, din 13 martie 1924.

²⁵ Gherman Pintea, *Mărturiile unui participant la Conferința ruso-română de la Viena* p. 395.

²⁶ „Adevărul”, din 13 martie 1924

²⁷ Arh. C.C. al P.C.R. fond 103, dosar 8083, p. 2—3.

²⁸ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., an 1924, vol. 76 (ncpag.)

conferinței însă respingerea inițiativei sovietice devenea un gest greu explicabil căci retragerea din fața unor dezbateri înainte de a le cunoaște deznodământul ar fi aruncat asupra părții române răspunderea pentru eșecul tratativelor.

Fără a lua în considerație temerile, de altfel îndreptățite ale unor diplomați sau speculațiile obișnuite ale presei, guvernul român își menține hotărârea de a participa la conferință cu atât mai mult cu cât dezvăluirea adevăratei atitudini a guvernului sovietic față de Basarabia nu făcuse obiectul unor declarații ale șefului delegației ruse.

Mai întâi guvernul român renunță la intenția pe care o avusese în luna februarie 1924 de a numi pe deputatul Sassu în fruntea delegației precum și la propunerea făcută în aceeași lună de a atribui lui Titulescu această calitate deoarece posedă o mai mare obișnuință decât alții de a negocia, cunoștea mai bine problemele ce urmau să se discute, era mai pregătit și avea încă de pe atunci un prestigiu european recunoscut²⁹. Renunțând la intenția de a folosi pe cei doi oameni de stat la discuțiile cu sovieticii, guvernul alcătuiește delegația oficială din: Constantin Langa Râșcanu, în calitate de președinte, D. Drăghicescu și N. Djuvara în calitate de delegați, C. Arion în calitate de secretar, iar Cazacu, Gherman Pinte, Ciotori și Crihan cu rolul de experți³⁰.

Acești diplomați de carieră și oameni politici de meserie, cunoscători ai artei de a negocia și-au confruntat părerile cu punctul de vedere al delegației sovietice compusă din: Krestinski în funcția de președinte, Serebriakov, Lewitzki și Lorenz ca delegați, Ustinov în calitate de secretar general, Kolceakovski și Rydel ca experți³¹.

După întrevvedere preliminară din 25 martie 1924 unde s-au discutat obișnuitele chestiuni procedurale delegații celor două părți s-au întâlnit în ziua de 27 martie pentru a marca deschiderea oficială a lucrărilor conferinței. Chiar dacă n-a fost consacrată decât afirmării unor generalități, deschiderea conferinței în ziua de 27 martie s-a constituit într-o aniversare a unirii Basarabiei cu România. Fără s-o remarce în mod expres delegația română aducea prin această coincidență un omagiu celor care la 27 martie 1918 întruniți în Sfatul Țării hotărâseră unirea teritoriilor românești de pe ambele maluri ale Prutului.

Prima ședință a conferinței găzduită în clădirea Landhaus din Viena și ținută sub președinția ministrului de externe austriac Gruneberger „a avut numai un caracter protocolar”, de vreme ce momentul cel mai important l-a constituit salutul guvernului Austriei³². Fără umbră de părtinire ministrul de externe Gruneberger declara cu prilejul deschiderii conferinței româno-sovietice: „Poate că atmosfera Vienei și cadrul specific austriac va exercita o oarecare influență binefăcătoare aplanând divergențele și facilitând compromisurile”³³.

El exprima speranța că alegerea Vienei ca loc al discuțiilor putea să contribuie la rezolvarea problemelor aflate pe ordinea de zi a conferinței și la îmbunătățirea legăturilor dintre cele două țări.

²⁹ „Adevărul”, 25 februarie 1924.

³⁰ Mircea Musat, Ion Ardeleanu, *România după marea unire*, vol. II, partea I, p. 1037.

³¹ *Ibidem*.

³² Arh. M.A.E., fond 71 U.R.S.S., an 1924, vol. 76 (nepag.)

³³ *Ibidem*.

Dacă prima ședință a avut un caracter pur protocolar cea de-a doua convocată la 28 martie și ținută sub președinția șefului delegației sovietice Krestinski ³⁴ a inaugurat dezbaterea propriu-zisă. Ea a debutat prin stabilirea ordinei de zi menită să supună atenției delegațiilor: probleme teritoriale, problemele financiare și economice, problemele juridice și politice. Ordinea de zi pe care a propus-o șeful delegației sovietice, dar mai ales readucerea în discuție a diferendului teritorial, a constituit o surpriză îngrijorătoare pentru delegația română ³⁵ venită la conferință cu convingerea că acest diferend nu mai există. Pe neașteptate problema teritorială a pus capăt încercării celor două părți de a-și apropia pozițiile, a declanșat din nou o aprigă dispută și n-a mai lăsat loc nici unei speranțe în succesul conferinței.

Din conținutul primelor declarații s-a putut vedea cu multă ușurință cât de puternice erau motivele care separau delegațiile intrate brusc într-un conflict deschis.

Fiecare delegație putea firește să propună orice soluție problemelor puse în discuție dar nu fără a ține seama de spiritul și litera mandatului primit. În mandatul pe care-l primise de la Ion I. C. Brătianu, sub forma unor instrucțiuni ample și precise delegația română avea formulate într-adevăr principiile călăuzitoare ale apărării intereselor țării noastre în fața pretențiilor guvernului sovietic.

Înainte de orice Brătianu a cerut delegației române să disocieze în cursul dezbaterilor chestiunea Basarabiei de aceea a tezaurului ³⁶ trimis la Moscova în anii 1916 și 1917 pentru a nu cădea în mîna inamicului. Această disociere trebuia întemeiată pe spiritul convorbirilor româno-sovietice care avuseseră loc în 1922 la conferința păcii de la Lausanne unde Cicerin a admis în cadrul unui aranjament general „recunoașterea sub o formă oarecare a alipirii Basarabiei contra tezaurului și bijuteriilor Coroanei regale” ³⁷. Pentru a explica această directivă Brătianu își destăinuie pînă la capăt gîndul precizînd: „Partea pozitivă pentru noi este să obținem recunoașterea Basarabiei și întoarcerea tezaurului” ³⁸. Urmărind să nu lase nici un aspect al acestei probleme nelămurit el a emis și ipoteza renunțării la o parte a tezaurului dar numai în condiții rigurose definite și categoric avantajoase. Cînd menționa în instrucțiunile lui că „Nu renunțăm la tezaur decît dacă rușii ar renunța la toate socotetile” ³⁹ Brătianu releva și caracterul imperativ al acestei hotărîri și condițiile concrete ale concesiilor proiectate. Dar chiar în cazul adoptării unei asemenea hotărîri șeful guvernului român se simțea obligat să facă o rezervă și anume să sublinieze că nu trebuia să se renunțe la tot tezaurul, ci, „mai puțin. . . depozitele particulare, arhivele și bijuteriile M. S. Reginei” ⁴⁰.

³⁴ Gherman Pîtea, *Memoriile unui participant la conferința ruso-română de la Viena, 1924*, p. 395.

³⁵ *Ibidem*, p. 396.

³⁶ Arh. M.A.E., fond 71 U.R.S.S., an 1924, vol. 76 (nepag.).

³⁷ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., anii 1941—1947, vol. 132 (nepag.).

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

Din textul instrucțiunilor reiese clar că Brătianu era gata să renunțe după propria-i expresie la acea parte a tezaurului „ce nu mai exista” pe care deci o considera pierdută sau mai precis jefuită în condiții încă nelămurite până azi.

Principiul disocierii problemelor discutate cuprindea în concepția lui Brătianu și refuzul de a aborda tot complexul lor fără nici o ierarhizare.

Aceasta însemna că problemele puse în discuție trebuiau să fie subordonate „una alteia”. Mai precis Brătianu dădea instrucțiuni exprese că nu trebuia să se intre în discuția nici unei probleme „decît după ce unirea Basarabiei va fi recunoscută”⁴¹. Potrivit acestor instrucțiuni nici „stabilirea raporturilor de bună vecinătate între cele două țări... nu pot exista fără fixarea garanției; or fixarea graniței înseamnă recunoașterea unirii Basarabiei”⁴². Mai mult, însăși recunoașterea de jure a Uniunii Sovietice de către România trebuia, potrivit aceluiași instrucțiuni, să fie o compensație pentru recunoașterea unirii Basarabiei de către Consiliul comisarilor poporului.

Prin urmare, pentru șeful guvernului român recunoașterea graniței pe Nistru era un sine qua non al începerii tratatelor.

În ipoteza că delegația sovietică ar fi cerut organizarea unui plebiscit pentru a se decide pe această cale apartenența Basarabiei, instrucțiunile acordau delegației române libertatea de a folosi toate argumentele cunoscute împotriva lui subliniind că fundamentale sînt „interesele economice și terenul național” în timp ce argumentele istorice și legale „sînt numai accesorii”⁴³.

În consecință delegația română trebuie să refuze plebiscitul⁴⁴.

Pentru ipoteza că partea sovietică nu avea decît obiecții de formă atunci Brătianu stabilea că în principiu delegația română putea să ofere formule oricît de elastice „fără a compromite bineînțeles fondul”⁴⁵.

Pe lângă aceste prevederi strict obligatorii, instrucțiunile mai recomandau delegației române să promită Uniunii Sovietice că România nu se va opune modificării statutului navigației pe Dunăre și că va accepta un pact de neagresiune „pe un termen oricît de lung” dar ca el să nu conțină vreo clauză care să facă posibil „un atac contra unui stat aliat României cum ar fi Polonia”⁴⁶.

În concepția lui Brătianu principiile cuprinse în aceste instrucțiuni reprezentau o componentă a politicii externe românești și, de aceea el a refuzat modificarea lor sau ceea ce era și mai grav încălcarea lor. Asemenea considerente motivează pe deplin și dispoziția pe care el a dat-o delegației române, de a întrerupe negocierile în cazul că la convorbirile preliminare sovieticii n-ar acorda satisfacție intereselor țării noastre și de a conveni cu ei posibilitatea reluării lor ulterioare⁴⁷.

⁴¹ Arh. M.A.E. fond 71 U.R.S.S. an 1924, vol. 76 (nepag.).

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

Procedul lui Brătianu și fermitatea poziției sale se armonizau cu principiul lui Titulescu după care „apărarea intereselor țării nu consistă în a expune pur și simplu oral o teză ci a lua măsurile necesare pentru a evita riscuri”⁴⁸.

Mersul dezbatărilor conferinței de la Viena, a arătat că delegația română a urmat fidel și principiile și metodele tactice pe care le-a stabilit guvernul în instrucțiunile sale.

În declarațiile făcute la ședința din 28 martie șeful delegației române Langa Rășcanu a ținut să sublinieze încă din primul moment și condițiile și scopul participării României la conferință. El a precizat că la baza acestei participări stăteau rezultatele pozitive ale negocierilor româno-sovietice din anii precedenți care au inspirat guvernului de la București încredere în intențiile Consiliului Comisarilor Poporului „de a restabili relații normale între cele două state”⁴⁹.

Urmărirea acestui principal scop al conferinței se întemeia, după observația lui Langa Rășcanu pe concluziile care s-au degajat din „schimbul de vederi de la Lausanne” și pe hotărârile adoptate la convorbirile de la Tiraspol din lunile noiembrie și decembrie 1923⁵⁰. Șeful delegației române repetă și aci teza din instrucțiunile guvernului potrivit căreia, „reluarea de relații normale și prietenești implică în mod necesar în primul rând recunoașterea frontierei”⁵¹.

Pentru delegația română prezența trimișilor sovietici la Viena era o dovadă că guvernul de la Moscova intenționa să-și respecte declarațiile făcute în 1922 la Lausanne să recunoască granița pe Nistru între cele două state și deci să nu mai transforme problema Basarabiei în obiectul unor noi dispute⁵². Dacă acest punct de vedere se acceptă delegația română era de acord să colaboreze cu delegația sovietică pentru a găsi formula unei înțelegeri capabile să satisfacă interesele ambelor părți și să ofere soluții convenabile și celorlalte probleme puse în discuție. Dacă el era respins atunci după cum declara Langa Rășcanu „rămâne stabilit că nu din vina României negocierile ar putea eșua”⁵³.

Față de oferta guvernului român, delegația sovietică s-a arătat nu doar reticentă ci de-a-dreptul potrivnică. Șeful delegației sovietice Kresinski a ținut să remarcă că înscriind pe ordinea de zi a conferinței problema teritorială nu s-a gândit că ea „va fi contestată de partea română”⁵⁴.

El a încercat să justifice această propunere invocând regula obișnuită după care „două țări limitrofe” nu puteau să încheie un tratat menit să normalizeze relațiile dintre ele și în același timp să treacă sub tăcere problema frontierelor”⁵⁵. Astfel în pofida punctului de vedere românesc delegația sovietică face cunoscut că nu va părăsi termenii man-

⁴⁸ Hoover Institution Stanford University, N. Titulescu's collection Diary Correspondence, box V folder 71, p. 431.

⁴⁹ Documenti vnesnei politiki S.S.S.R., Tom VII, Gospolitizdat Moskva, 1963, p. 169.

⁵⁰ Arh. M.A.E. fond 71/U.R.S.S. an 1924, vol. 76.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Dokumenti vnesnei politiki S.S.S.R., Tom VII, p. 169.

⁵³ Arh. M.A.E. fond 71/URSS an 1924 vol. 76 (nepag.).

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

datului primit și va „discuta prietenește toate problemele în litigiu inclusiv problema teritorială fără nici un fel de restricții”⁵⁶.

De aici încolo ambele delegații se angajează pe calea unei aprige controverse, uzând fiecare de propriile argumente dar fără să poată realiza înțelegerea atât de necesară și părții române și părții sovietice.

Prin urmare, controversa, care s-a constituit într-o dominantă a conferinței de la Viena, apare încă din primul moment al negocierilor când partea română considera, că problema Basarabiei era rezolvată și că discutarea ei trebuia să se reducă doar la „găsirea unei formule care să poată satisface cele două guverne”⁵⁷ în timp ce partea sovietică pretinde să discute fondul chestiunii pentru a stabili pe ce cale urma să se aplaneze acest diferend teritorial⁵⁸.

Urmind cum era și firesc propria sa linie de conduită delegația sovietică abordează chiar la sedința din 28 martie problema Basarabiei prin afirmarea poziției sale față de argumentul dreptului istoric. Șeful delegației sovietice Krestinski declară că pentru reglementarea relațiilor cu vecinii săi Uniunea Sovietică, „nu recurge la vreun drept istoric”⁵⁹. El susținea că principiul acesta va fi așezat și la baza reluării raporturilor diplomatice românc-sovietice. În consecință de-a lungul tratativelor delegația sovietică va reafirma nu odată că „noi nu ne bazăm deloc pe drepturile istorice și nu considerăm deci ca hotărâtoare unul sau altul dintre argumentele istorice în problema basarabeiană”⁶⁰.

Repudierea valorii drepturilor istorice asupra Basarabiei nu echivala desigur cu renunțarea guvernului sovietic la intenția de a reentra în stăpânirea acestei provincii românești chiar dacă la un moment dat el a afirmat că „nu insistă deloc să mențină Basarabia în sinul URSS-ului”⁶¹.

Refuzul declarativ al delegației sovietice de a atribui vreo importanță oarecare dreptului istoric n-a fost împărtășit de toți conducătorii sovietici. Unul dintre cei mai mari diplomați ai Uniunii Sovietice din pericada interbelică M. Litvinov avea să declare imediat după terminarea conferinței de la Viena că „guvernul sovietic a cerut . . . întoarcerea Basarabiei la Ucraina pe baza drepturilor istorice”⁶². De altfel nici pentru delegația sovietică afișarea dezinteresului față de ideea dreptului istoric nu însemna și renunțarea completă la utilizarea acestui argument pentru a-și atinge scopul.

Prin felul cum și-a construit pledcarea șeful delegației sovietice a urmărit în realitate să sugereze că guvernul său continua să apeleze la acest argument. De aceea el nu încearcă să demonstreze dreptul istoric al Uniunii Sovietice asupra Basarabiei pe calea invocării unor fapte istorice riguros verificate căci ele nu există. În schimb Krestinski caută să-și atingă scopul negînd adevăratul drept istoric al României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. La un moment dat șeful delegației sovietice

⁵⁶ Dokumenti vneșnei politiki SSSR, Tom VII, p. 163.

⁵⁷ Arh. M.A.E. fond 71/URSS anul 1924, vol. 76 (nepag.).

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Documenti vneșnei politiki SSSR, tom VII, p. 171.

⁶² „Kuryer Polski”, 9 aprilie 1924

chiar mănturisește că nu vrea să fundamenteze drepturile istorice ale URSS-ului asupra Basarabiei ci să demonstreze „inexactitatea argumentării istorice a guvernului român”⁶³.

Lipsa oricăror dovezi împotriva dreptului istoric al românilor asupra Basarabiei l-a determinat pe Krestinski să se rezume la simple afirmații sau negații fără acoperire documentară ca de pildă : „Nu este exact că Basarabia a aparținut în trecut României” sau că ea „a fost dezlipită în 1812 de către Rusia”⁶⁴. În loc să explice sensul acestor declarații șeful delegației sovietice apelează la un mod foarte simplist de a-și susține părerea arătând că : „Teritoriile din care Basarabia actuală este compusă se găseau altă dată sub puterea Turciei”⁶⁵, de unde „în urma unei serii de războaie ruso-turce de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea ele au fost eliberate și în 1812 au fost încorporate la Rusia”⁶⁶.

Prin uimare potrivit acestei observații pe cât de sumare pe atât de eronate, Rusia a luat Basarabia de la Imperiul otoman și nu de la statul român care n-ar fi existat de vreme ce „s-a format cîteva zeci de ani mai târziu”⁶⁷ adică în 1859.

Pe temeiul unei argumentații atât de sărace, schematice și de aceea neconvingătoare șeful delegației sovietice se simte îndreptățit să afirme „Niciodată Basarabia nu a aparținut României”⁶⁸.

Concluzia logică pe care Krestinski nu se hotăra s-o formuleze, dar pe care o sugera este aceea că dacă Basarabia n-a aparținut României înseamnă că a aparținut de la începutul secolului XIX-lea Rusiei. Trecerea sub tăcere a acestei concluzii sau mai precis indecizia de a o formula în mod expres deschide părții sovietice și posibilitatea de a declara ceea ce-i convine și anume că pentru a-și apăra pretențiile sale asupra Basarabiei guvernul Uniunii Sovietice „nu recurge la vreun drept istoric”⁶⁹.

Ceea ce-l determină pe șeful delegației sovietice să recurgă la această strategemă este teama că dacă ar fi susținut în mod expres teza dreptului istoric ar fi însemnat că recunoaște implicit moștenirea acestui „drept” de la țarism cu care regimul sovietic nu voia să se identifice.

De astfel Krestinski nu neagă orice legătură între politica externă a țarismului și politica externă a Uniunii Sovietice precizînd : „U.R.S.S. subliniază că în problema basarabeană nu susține deloc teza drepturilor sale istorice față de Basarabia drepturi care i-au fost transmise după căderea țarismului”⁷⁰. Așadar, șeful delegației sovietice urmărește numai să sugereze drepturile istorice ale Uniunii Sovietice asupra Basarabiei, căci pentru a le formula avea nevoie de argumente solide pe care trecutul istoric al Moldovei refuză să i le ofere.

Încercării lui Krestinski de a sugera acest drept istoric pe baza unui secol de dominație rusească în Basarabia fără nici o justificare i se opune istoria milenară a românilor pe teritoriul din stînga Prutului, dar mai

⁶³ Arh. M.A.E., fond 71/URSS anul 1924, vol. 76 (nepag.).

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

ales istoria statului feudal moldovenesc care a durat peste patru secole și jumătate și care se întindea pînă dincolo de Nistru. O privește observația lui Nicolae Titulescu: „Factorul timp, în măsura în care a jucat în domeniul nedreptății, prin ce poate el să creeze dreptul istoric, iar în măsura în care a jucat în domeniul dreptății nu poate să creeze nici un drept de nici un fel?”⁷¹

În lumina acestui principiu juridic și moral torentul de vorbe meșteșugite și de o uimitoare simplitate a lui Krievinski nu putea să producă nici o influență asupra delegației române. Că așa au stat lucrurile o dovedește răspunsul pe care Constantin Langa Râșcanu l-a dat în ziua de 31 martie punctului de vedere sovietic.

Pentru a-și face cât mai bine înțeleasă poziția șeful delegației române folosește o serie de argumente care pledeză pentru drepturile României asupra Basarabiei și nu în ultimul rînd argumentul istoric. Dar deși în instrucțiunile lui Brătianu acest argument era considerat față de celelalte „în accesoriu” totuși el avea o mare importanță în concepția delegației române. Spre deosebire de sovietici care nu doreau să-l invoce deoarece îl scoteau dezavantajos, șeful delegației române l-a folosit cu multă abilitate. El n-a apelat firește la întregă avalanșă de informații cu caracter arheologic, lingvistic și documentar, capabile să ateste existența milenară a neamului românesc în spațiul carpato-dunărean, pînă dincolo de Nistru⁷².

Pledoaria lui s-a mărginit înainte de toate, să reamintească delegației sovietice că statul feudal al Moldovei din care făceau parte integritățile ținuturilor basarabene și bucovinene, luase ființă încă de la jumătatea secolului al XIV-lea⁷³.

Precizarea i-a fost necesară delegatului român pentru a rectifica eroarea istorică a sovieticilor după care în 1812 guvernul țarist ar fi răpit Basarabia de la Imperiul otoman și nu de la statul moldovenesc⁷⁴. Eroarea provine dintr-o nesocotire a trecutului istoric sau mai exact dintr-o interpretare tendențioasă a raporturilor juridice și politice dintre Moldova și Imperiul otoman în momentul răpirii Basarabiei.

S-a omis cu bună știință că de sute de ani între Moldova și Turcia intervenise un contract de vasalitate potrivit căruia seniorul avea obligația să apere „pe calea armelor teritoriul vasalului”⁷⁵. Or în 1812 Turcia învinsă a cedat Rusiei Basarabia violînd pur și simplu contractul său de vasalitate iar Rusia a devenit complicele încălcării unui contract de drept internațional⁷⁶.

Fără a lua în considerație sensul raporturilor, dintre Imperiul otoman și Moldova delegația sovietică a încercat nu numai să treacă sub tăcere

⁷¹ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. Politică, București, 1967, p. 816.

⁷² Al. Xadre Boldur, *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*, Paris Librairie Universitaire, 1927, p. 49.

⁷³ Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 51.

⁷⁴ Arh. M.A.E. fond 71 U.R.S.S. an 1924, vol. 76 (nepag.).

⁷⁵ Arh. C.C. al P.C.R. fond 103, dosar 8083, p. 8 (Scrisoarea lui N. Titulescu trimisă din Frunza regelui Carol II în sept. 1939).

⁷⁶ Ibidem.

complicitatea Rusiei la violarea acestui contract dai și să transforme în ciuda legii și moralei internaționale complicitatea rusc-turcă într-o sursă de drept⁷⁷.

În afară de faptul că nu-și putea asigura nici un drept prin această complicitate⁷⁸ Rusia țaristă nu avea cum să răpească în 1812 Basarabia de la Imperiul otoman deoarece Poarta nu exercita asupra statului moldovenesc decît dreptul de suzeranitate.

De altfel cea mai bună dovadă că Moldova, iar nu Imperiul otoman a fost victima politicii imperialiste a țărilor în 1812 este hotărîrea puterilor occidentale luate în 1856 după războiul Crimei de a restitui sudul Basarabiei nu Turciei ci Moldovei⁷⁹. Însăși unirea Munteniei cu Moldova în 1859 care a încorporat și districtele Cahul, Ismail și Bolgrad situate în sudul Basarabiei conduce la aceeași concluzie.

În fața acestor realități istorice obiecția delegației sovietice că statul român n-ar fi existat în 1812 cînd i-a fost răpită Basarabia nu e decît pur formală deoarece statului român modern nu-i lipsea la acea dată decît denumirea de România⁸⁰.

Formală, neîntemeiată și deci falsă rămîne și teza țaristă pe care au reafirmat-o la Viena sovieticii și după care „imperiul rus pretinde a fi eliberat populațiile moldovene din Basarabia așezîndu-le sub scep-trul său”⁸¹. Prin respingerea acestei teze Langa Rășcanu face loc ade-vărului că „Basarabia a fost răpită în 1812 de către cîtea țărilor sta-tului moldovean printr-un act de violență asupra poporului său cu con-simțămîntul padișahului turc”⁸². Cercetarea argumentului istoric a im-plicat mersul mai departe pe firul evenimentelor și deci precizarea foarte utilă pentru dezbaterea acestui aspect al diferendului că, după ce i-au fost în 1856 retrocedate Moldovei districtele „Cahul, Ismail și Bolgrad au fost din nou răpite României prin politica imperialistă a imperiului rus la încheierea războiului ruso-turc din 1877 — 1878 la care România contribuise cu armele sale”⁸³.

Răpirile succesive ale Basarabiei, nu exprimau doar o simplă ne-voie a imperiului țarist de a-și extinde stăpînirea asupra unor teritorii cît mai întinse. Așa a crezut poate marele vizir Ahmed care în 1812 la tratativele de pace cu rușii auzind că trimișii generalisimului Kutuzov cereau atît de insistent Basarabia a replicat: „e rușinos că rușii care stăpînesc un sfert al globului să se certe pentru o palmă de pămînt ca-re nici nu le este folositoare”⁸⁴.

Pentru a spune întregul adevăr trebuie acceptată ideea că răpirea Basarabiei nu era doar expresia instinctului de acaparare rus ci o com-ponentă a imperialismului țarist și sovietic.

Luînd în considerație aceste realități șeful delegației române a ți-nut să precizeze: „Ocupată în vederea posesiunii Constantinopolului

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Arh. C.C. P.C.R., fond 103, dosar 8083, p. 8.

⁸⁰ Arh. M.A.E. fond 71 U.R.S.S., an 1924, vol. 76 (nepag.).

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ N. Iorga, *Basarabia noastră*, Fdit. și tipog. Neamul Românesc, 1912, p. 145.

care reprezenta pentru imperiul rus cheia Mării Negre Basarabia a fost prima etapă a mersului înainte pentru realizarea planului țarilor de a cuceri teritoriile europene ce se găseau între imperiu și Dardanele”⁸⁵.

Un asemenea plan observă mai departe Langa Rășcanu putea fi conceput desigur într-o perioadă când frontierele politice și naționale din Peninsula Balcanică nu erau fixate definitiv. Ori, după primul război mondial, când aceste frontiere prinseseră contururi precise, „acest plan nu mai era realizabil”⁸⁶.

Pentru a-și susține punctul de vedere șeful delegației române invocă părerea ministrului imperiului rus Casso care declara în 1913 că pentru Rusia, Basarabia nu este „decît o îngustă fișie de pămînt nereprezentînd decît o simplă amintire a visurilor și planurilor orientale irealizabile”⁸⁷.

Dar chiar și fără evoluția consistenței frontierelor politice și naționale, răpirea Basarabiei „reprezintă — cum sublinia Langa Rășcanu — un anacronism în istoria Rusiei”⁸⁸.

Această prelungă stăpînire țaristă și sovietică a Basarabiei nu se datorează deci numai instinctului de acaparare rus ori politicii externe a imperiului de la frontiera estică a României. Ea își găsește originea și în așezarea țării noastre, la răsîntia invaziilor sau cun observa Mircea Eliade „în vecinătatea marilor puteri militare dinamizate de fanatisme imperialiste”⁸⁹.

Marele om de cultură român consideră că o asemenea așezare echivalează cu o adevărată „teroare a istoriei”⁹⁰.

Unii observatori ai vieții internaționale, și-au însușit integral părerea lui Mircea Eliade că popoarele situate în vecinătatea marilor imperii suferă un fel de condamnare a istoriei și că pentru ele „nu există apărare militară sau politică eficace în fața « terorii istoriei » prin simplul fapt al inegalității zdrobitoare între invadatori și popoarele invadate”⁹¹.

Victimă a unei atari inegalități, Basarabia ajunge totuși spre sfîrșitul primului război mondial să se folosească de marea mișcare a popoarelor subjugate împotriva imperiilor : țarist, otoman, și austro-ungar și printr-o politică eficace să scape fie și temporar de așa numita teroare a istoriei.

Teroarea aceasta poate și trebuie să înceteze definitiv în condițiile istoriei contemporane când planul secular al imperiului rus de a trece peste Basarabia ca să ajungă la Constantinopol s-a năruit pentru totdeauna, dar mai ales când însuși imperiul bolșevicilor s-a destrămat.

⁸⁵ Arh. M.A.E. fond 71 U.R.S.S. anul 1924, vol. 76 (nepag.).

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Casso, *Rusia la Dunăre*, 1913, p. 230.

⁸⁸ Arh. M.A.E. fond 71 U.R.S.S. an 1924, vol. 76 (nepag.).

⁸⁹ Mircea Eliade, *De la Zamolxis la Genghis Han*, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1980, p. 249.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem, p. 240.

LA BESSARABIE À LA CONFÉRENCE ROUMANO-SOVIÉTIQUE DE VIENNE (1924)

Résumé

L'étude présente d'abord les conditions internationales qui ont déterminé l'Union Soviétique et la Roumaine à négocier les grands problèmes dont dépendait la renaissance des rapports diplomatiques entre les deux pays.

On analyse ensuite les étapes préliminaires de la Conférence de Vienne, en soulignant l'intention cachée de la délégation soviétique de mettre sur le tapis le problème de la Bessarabie, que le gouvernement roumain considérait résolu, de même que la frontière du Dniester. L'analyse continue en présentant le mandat que chaque délégation avait reçu de la part de son gouvernement. Tandis que le chef de la délégation soviétique, Krestinski, avait reçu le mandat de discuter tous les problèmes, le chef de la délégation roumaine avait le mandat de ne pas accepter qu'on abordât le problème de la Bessarabie. Toutefois, il voulait qu'au cours des débats la délégation roumaine obtienne la reconnaissance de la Bessarabie et, si les Russes demandaient en échange le trésor roumain qui se trouvait au Kremlin, il pouvait céder la partie du trésor perdue dans des circonstances inexplicables. La dernière partie de l'article est consacrée aux points de vue des deux délégations sur l'appartenance de la Bessarabie, question néanmoins abordée par les Soviétiques.

Alors que le chef de la délégation soviétique déclarait sans aucun fondement que la Bessarabie n'avait jamais appartenu à la Roumanie, le chef de la délégation roumaine démontrait, en faisant appel aux arguments historiques et ethnographiques, que dès l'Antiquité, ce territoire était partie intégrante de l'espace peuplé par les Roumains et que à partir du milieu du XIVe siècle, il appartenait à la province roumaine de Moldavie. Cette première partie de l'étude se termine avec les réflexions de Mircea Eliade selon lequel la présence des petits peuples dans le voisinage d'Etats puissants équivalait à une véritable „terreur de l'histoire". Cette terreur s'est exercée aussi sur la Bessarabie et même sur tout le peuple roumain tant à l'époque de l'impérialisme tsariste, qu'à celle de l'impérialisme soviétique.

DOCUMENTE DIPLOMATICE SPANIOLE REFERITOARE LA UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA ÎN 1918

EUGEN DENIZE

Documentele pe care dorim să le introducem în circuitul istoriografiei românești credem că sînt o expresie destul de clară a poziției politice și diplomatice pe care o țară ca Spania, neimplicată direct în primul război mondial, a adoptat-o față de aspirațiile naționale ale României. Această poziție a fost determinată, în ultimă instanță, de statutul de neutralitate pe care guvernul spaniol l-a adoptat încă de la 30 iunie 1914¹, dar și de simpatiile evidente pe care clasa politică și marea masă a populației spaniole le-au manifestat mereu, și cu intensitate sporită mai ales din 1917, cînd submarinele germane au scufundat un mare număr de nave spaniole², față de puterile Antantei, inclusiv față de România.

Neutralitatea a adus Spaniei și avantaje, dar și dezavantaje. Avantajele au fost mai ales de ordin economic, războiul impulsînd producția acelor mărfuri deficitare pentru puterile beligerante, dar și comerțul, mai ales cel cu Statele Unite și cu America de Sud³. Dezavantajele cele mai importante au fost de ordin social și politic. Dacă beneficiile bughieziei au crescut cu 500%, salariile muncitorilor au crescut doar cu 50%, rămînînd cu mult în urma prețurilor⁴. Această situație a provocat puternice frămîntări sociale, care vor culmina cu grevele de la Barcelona din 1917, combinate cu răscoale țărănești, cu revolte militare și cu renașterea naționalismelor catalan și basc⁵. Pe plan politic toate aceste mișcări, mai mult sau mai puțin violente, vizau o renovare și o modernizare a societății și a statului spaniol. Eșecul lor nu a făcut decît să adîncească prăpastia din societatea spaniolă și a provocat, în cele din

¹ José María Gárate Córdoba, *Los militares españoles ante la Gran Guerra*, în „Hispania. Revista española de historia”, tomo XLV, septiembre diciembre 1985, num. 161, p. 581.

² Începînd cu 1917 și pînă la sfîrșitul războiului, submarinele germane au scufundat între 63 și 65 de nave spaniole cu un deplasament total de aproximativ 140.000 de tone (Ibidem, p. 607; Salvador de Madariaga, *Spain. A Modern History*, New York, 1958, p. 322).

³ Henry Vallotton, *Alphonse XIII*, Genève, 1943, p. 151; S. de Madariaga, *op. cit.*, pp. 323—325; Jean Descola, *Histoire d'Espagne*, Paris, 1959, p. 524; Raymond Carr, *Spain. 1808—1939*, Oxford, 1966, p. 497.

⁴ J. Descola, *op. cit.*, p. 525.

⁵ H. Vallotton, *op. cit.*, p. 152; * * * Redacteur au „Correspondant”, *L'Espagne et la Guerre. L'esprit public. La situation politique*, Paris, Barcelone, 1917, pp. 249—255; J. Descola, *op. cit.*, p. 525; Rhea Marsh Smith, *Spain. A Modern History*, The University of Michigan Press, 1965, pp. 395—399; R. Carr, *op. cit.*, p. 497.

urmă, prăbușirea sistemului politic instaurat în 1875, la început prin instaurarea dictaturii lui Primo de Rivera, în 1923, iar în final prin prăbușirea monarhiei, în 1931⁶.

Dar cu toate acestea, în timpul războiului, Spania a cunoscut, în ciuda tuturor dificultăților, o perioadă de progres și de apropiere față de Europă așa cum nu se întâmplase în întregul secol al XIX-lea. Acum Madridul a devenit unul dintre cele mai importante orașe europene neutre, unde activitatea diplomatică a înregistrat o intensificare deosebită, la fel ca și activitatea diplomației spaniole din străinătate⁷. În acest cadru se înscrie și activitatea legației spaniole din România condusă de Manuel Muelto.

Desigur, rapoartele diplomatice spaniole provenite din România nu au, prin forța împrejurărilor din acele vremuri, valoarea rapoartelor diplomatice ale marilor puteri angrenate direct în prima conflagrație mondială a secolului al XX-lea, dar ele contribuie la întregirea, cu detalii remarcabile, a istoriei române din acei ani. Prin simpatia, prin obiectivitatea și claritatea cu care prezintă situația României în primul război mondial, mai ales în problema desăvârșirii unității național-statale, ele merită să fie cunoscute, fiind izvoare de primă mână care întregesc, așa cum am spus, imaginea noastră despre una din epocile cele mai dificile, dar și cele mai glorioase, din istoria României.

Înainte de a vorbi despre rapoartele lui Muelto merită, credem, să spunem câteva cuvinte și despre imaginea României în opinia publică spaniolă înainte și imediat după încheierea primului război mondial. Două cărți sînt semnificative în acest sens. Prima aparține unui general, iar cea de a doua unui diplomat și scriitor, ambii călătorind în România și luînd contact nemijlocit cu realitatea de aici. Concluziile la care au ajuns amindoi denotă înțelegere și simpatie, uneori chiar entuziasm, pentru România și poporul său.

Astfel, generalul de brigadă Joaquín de la Llave a vizitat România în 1908, la invitația lui Ion I. C. Brătianu, vizită după care a scris o carte, intitulată *Memoria sobre el ejército rumano*, apărută la Madrid, în 1913. Bineînțeles, el este interesat în primul rînd de organizarea și capacitatea de luptă a armatei române, dar primele 60 de pagini ale lucrării sînt consacrate istoriei României. Pentru generalul spaniol România este o țară civilizată, puternică, dezvoltată din punct de vedere economic și intelectual, care va avea de jucat un rol important în această parte a Europei⁸. În același timp el consideră că prin caracter, psihologie și mentalitate, prin cultură și civilizație, prin sistemul juridic, România și poporul ei nu fac parte din zona balcanică, ci se apropie de țările și popoarele occidentale⁹. Este amintită și soarta Basarabiei, cu referințe speciale la anii 1812, 1856 și 1878¹⁰, subliniindu-se faptul că acest teritoriu a fost întotdeauna românesc, a făcut parte integrantă din Moldova, din trupul căreia a fost rupt de Rusia care ducea o politică de

⁶ Ș. de Madariaga, *op. cit.*, p. 315; R. Carr, *op. cit.*, p. 497; Guy Hermet, *L'Espagne au XXe siècle*, Paris, 1986, p. 89.

⁷ Ș. de Madariaga, *op. cit.*, p. 325; Bartolomé Bennassar, *Histoire des Espagnols*, vol. II, XVIIIe — XXe siècle, Paris, 1985, p. 258.

⁸ Joaquín de la Llave, *Memoria sobre el ejército rumano*, Madrid, 1913, p. IV.

⁹ *Ibidem*, pp. 62—63.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 34, 47—48, 59.

expansiune spre gurile Dunării. Generalul nu putea să prevadă cum vor evolua lucrurile în viitor dar, prin afirmațiile sale, el oferea publicului spaniol, precum și factorilor politici din această țară, adevărul istoric și provoca simpatia lor față de aspirațiile naționale ale românilor.

A doua carte aparține lui Ramón de Bastera, diplomat și scriitor, prieten al lui Nicolae Iorga, participant direct la marea adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Ea se intitulează *La obra de Trajano* și a apărut, probabil, la Madrid, în 1921, deci după îndeplinirea idealului național românesc. Această lucrare este o expresie a calde simpatii pentru România, simpatie larg răspândită în opinia publică spaniolă a vremii. Și Bastera vorbește despre Basarabia ca despre un teritoriu românesc din toate punctele de vedere, anexat de Rusia țaristă în virtutea dreptului celui mai puternic, după care a fost supusă la îngrozitoare presiuni de deznaționalizare, presiuni care au eșuat însă datorită rezistenței tenace opusă mai ales de masa țărănimii române.¹¹

În aceste condiții, primul război mondial, care a însemnat prăbușirea Rusiei țariste și a Imperiului său a oferit ocazia unirii Basarabiei cu patria mamă, unire care, în ciuda împrejurărilor foarte grele, s-a făcut repede și fără nici un fel de ezitări¹².

Numai din aceste două exemple, care ar putea fi multiplicare cu ușurință, se deduce cu toată claritatea simpatia cu care opinia publică spaniolă privea spre România, spre idealul unității naționale românești, atât înainte, cât și după înfăptuirea lui. Această simpatie nu se înregistrează numai la opinia publică ci se extindea și la clasa politică spaniolă care privea România ca pe o țară latină, deci având o origine comună cu cea a Spaniei. Titlul cărții lui Bastera este revelator în acest sens.

Această poziție a Spaniei față de România, atât a opiniei publice, cât și a guvernelor de la Madrid, se reflectă foarte exact și în corespondența diplomatică a ministrului spaniol din România, Manuel Multedo. Documentele pe care le publicăm reprezintă nouă rapoarte diplomatice trimise de Multedo, din Iași, în primele luni ale anului 1918, guvernelor conduse de Manuel García Prieto, marchiz de Alhucemas¹³, și de Antonio Maura y Montaner¹⁴, rapoarte referitoare la evoluția procesului istoric de unire a Basarabiei cu România¹⁵. Două dintre aceste rapoarte se referă la pătrunderea armatelor române în Basarabia pentru a lichida anarhia și abuzurile instaurate de bolșevici și pentru a sprijini autoritățile democratice alese de populație¹⁶, alte două se referă la relațiile tot mai bune dintre Basarabia și România, la rapida lor apropiere¹⁷, un

¹¹ Ramón de Bastera, *La obra de Trajano*, f. 1., 1921, pp. 252–253.

¹² *Ibidem*, p. 253.

¹³ Manuel García Prieto, marchiz de Alhucemas, (1859–1938) om politic spaniol ce a condus mai multe guverne, printre care și pe cel dintre 1 noiembrie 1917 și 21 martie 1918 (*Diccionario de Historia de España*, dirigido por Germán Bleiberg, segunda edición, vol. II, Madrid, 1968, pp. 183–184; Marqués de Lozoya, *Historia de España*, tomo VI, Barcelona, 1977, p. 342).

¹⁴ Antonio Maura y Montaner a condus de asemenea mai multe guverne spaniole, printre care și pe cel de la 21 martie 1918 la 9 noiembrie același an (*Diccionario de Historia de España*, II, pp. 965–968; M. de Lozoya, *op. cit.*, VI, p. 343).

¹⁵ Despre unirea Basarabiei cu România a se vedea recenta lucrare a lui Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918–1940*, Iași, 1991, pp. 9–25.

¹⁶ Documentele I și V.

¹⁷ Documentele II și III.

altul semnaleză separarea oficială a Basarabiei de Rusia¹⁸, iar ultimele patru vorbesc despre iminența unirii Basarabiei cu România, de pre înfăptuirea unirii, despre efectele acestei uniri în țările vecine, în Rusia, dar mai ales în Ucraina, și despre felul în care s-a sărbătorit această unire la Iași, unde era percepută ca primul pas pe calea înfăptuirii idealului de unire a tuturor românilor¹⁹.

Parcurend aceste rapoarte cititorul își va putea da seama de exactitatea informațiilor pe care le furnizează Multedo superiorilor săi de la Madrid, de acuratețea analizelor politice pe care le face diplomatul spaniol, de simpatia permanentă care însoțește informațiile referitoare la procesul de unire al Basarabiei cu România și de promptitudinea cu care aceste informații sînt transmise în capitala spaniolă. Practic, cele nouă rapoarte, începînd cu cel din 27 ianuarie 1918 și terminînd cu cel din 19 aprilie același an, reprezintă o sinteză politică, obiectivă și precisă, despre unirea Basarabiei cu România pe care Manuel Multedo o oferă guvernului său. Ele sînt, în același timp, o dovadă clară a poziției prietenești pe care Spania a adoptat-o față de România în anii grei ai primului război mondial, a sprijinului pe care Spania era gata să-l ofere pentru înfăptuirea idealului de unitate națională și statală a românilor, ideal pe care aceștia l-au înfăptuit prin propriile eforturi și cu foarte mari sacrificii. Oricum, în acești ani, simpatia Spaniei a fost mereu alături de români și de năzuințele lor.

Documente

I

Excelentísimo Señor

Muy Señor mio; con fecha 26 de enero del año actual este gobierno comunicó la siguiente nota oficiosa: „El Mando Ruso ha solicitado de nosotros a consecuencia de una petición que ha sido dirigida por el „Sfatul Tzareii” de Kichinew que Rumanía se encargue de asegurar el orden en Besarabia por medio del envío de tropas rumanas.

Era tanto más necesario responder a este llamamiento del Mando Ruso y de la República Moldava cuanto que las bandas de soldados rebeldes detenían los trenes cargados de provisiones para el ejército rumano y para el ejército ruso e incendiaban y pillaban los depósitos de subsistencias creados por nosotros en Besarabia, así como los que se estaban formando en la zona que nos había sido designada por un acuerdo con el Gobierno y el Mando militar ruso.

Por otra parte los destacamentos transilvanos enviados de Rusia a petición del Mando militar ucraniano para guardar los depósitos de esta ciudad han sido desarmados e insultados en Kichinew, varios de ellos han sido muertos. A más de esto los oficiales rumanos de la Comisión interaliada para el aprovisionamiento y el representante rumano cerca de la República de Moldavia han sido detenidos. En estas condiciones nos era absolutamente necesario asegurar la línea Kichinew-Un-

¹⁸ Documentul IV.

¹⁹ Documentele VI, VII, VIII și IX.

gheni y establecer el orden en la región de donde nuestras tropas se abastecen y donde la población aterrorizada por los asesinatos y pillajes de las bandas de soldados rusos revolucionados reclamaban el socorro de los ejércitos rumanos.

Las operaciones para la ejecución de estas medidas de orden se desarrollan conforme a las disposiciones tomadas".

En efecto y el 22 de Enero al comunicar el Gobierno rumano el ultimátum que en la noche del 1º del mismo mes le había sido dirigido por el Gobierno de Petrogrado, añadía que los agentes de este en Besarabia habían cortado la línea férrea de Ungheni (pueblo fronterizo entre Rumania y Besarabia) a Kichinew, capital de la República Moldava. Este hecho que impide el abastecimiento de Rumanía tiene al parecer el carácter de una represalia por el trato dado en territorio rumano a los soldados maximalistas.

El mismo carácter debe también atribuírse a la detención del representante rumano y de los oficiales del mismo país que formando parte de la comisión interaliada para el aprovisionamiento, se encontraban en Kichinew. El hecho de haber sido respetados los oficiales de otros países, entre ellos los franceses, prueba que las medidas respondían a un criterio exclusivo contra Rumanía.

Por otra parte el estado de indisciplina y de anarquía de las masas de soldados que expulsados o huidos del territorio rumano se dirigen a Rusia, aprovisionándose al azar de los caminos por robos y saqueos han creado en Besarabia una situación semejante a la que ha sufrido y aun padece Rumanía con la presencia del ejército ruso en retirada desordenada sin jefes, ni leyes.

Este estado de cosas ha sido habilmente aprovechado por el Gobierno Rumano para conseguir del Mando Ruso de Iassy, especie de Estado Mayor rebelde a las autoridades de Petrogrado, rodeado por un gran núcleo de oficiales que carecen de soldados que les obedezcan, y de la República de Moldavia que carece también de toda fuerza coercitiva, una petición de intervención para restablecer el orden.

Varios regimientos han salido ya para Kichinew y según las noticias que fragmentariamente llegan a Iassy no han encontrado hasta ahora seria resistencia, limitándose a pequeñas escaramuzas.

Dios guarde a V(uestra) E(xcelencia) muchos años.

Iassy, 27 de enero de 1918

Su más atento seguro servidor

Manuel Multedo

(Arhivele Statului București, Microfilme Spania, rola 7, Xerografii Spania, pachet XV, nr. actului 24, Ministerio de Asuntos Exteriores, Correspondencia, Rumanía, Legajo 1717, 5 file).

Excelență

Mult stimat domn la 26 ianuarie anul curent acest guvern a comunicat următoarea notă oficială: „Comandamentul rus, ca urmare a unei cereri ce i-a fost adresată de „Statul Țării” din Chișinău ne-a solicitat ca România să-și asume răspunderea de a asigura ordinea în Besarabia trimițând trupe românești.

Era cu atât mai necesar să se răspundă la această cerere a Comandamentului rus și a Republicii Moldova, deoarece bandele de soldați rebeli opreau trenurile încărcate cu provizii pentru armata română și pentru armata rusă și incendiau și jefuiau depozitele de provizii create pentru noi în Basarabia, precum și pe acelea care tocmai se formau în zona care ne fusese desemnată printr-un acord cu Guvernul și Comandamentul militar rus.

Pe de altă parte, detașamentele transilvănene trimise din Rusia la cererea Comandamentului militar ucrainian pentru a păzi depozitele din acest oraș au fost dezarmate și insultate în Chișinău, mai mulți dintre membrii lor fiind uciși. Mai mult decât atât, ofițerii români din Comisia interaliată pentru aprovizionare și reprezentantul român pe lângă Republica Moldova au fost arestați. În aceste condiții, era absolut necesar pentru noi să asigurăm calea ferată Chișinău-Ungheni și să stabilim ordinea în regiunea de unde trupele noastre se aprovizionează și unde populația înspăimântată de asasinările și jafurile bandelor de soldați ruși răsculați reclama ajutorul armatelor române.

Operațiunile pentru executarea acestor măsuri de ordine se desfășoară conform cu dispozițiile luate”.

Într-adevăr și la 22 ianuarie guvernul român făcând cunoscut ultimatumul care în noaptea de 1 a aceleiași luni i-a fost adresat de guvernul de la Petrograd, adăuga că agenții acestuia din Basarabia blocaseră calea ferată de la Ungheni (localitatea de frontieră între România și Basarabia) la Chișinău, capitala Republicii Moldova. Acest fapt, care împiedică aprovizionarea României, are, după toate aparențele, caracter de represalii pentru tratamentul la care au fost supuși soldații maximaliști pe teritoriul românesc.

Același caracter trebuie să fie atribuit și arestării reprezentantului român și a ofițerilor din aceeași țară care, făcând parte din comisia interaliată pentru aprovizionare, se aflau la Chișinău. Faptul că ofițerii celorlalte țări au fost respectați, între ei aflându-se și cei francezi, dovedește că măsurile răspundeau unui criteriu exclusiv îndreptat contra României.

Pe de altă parte, starea de indisciplină și de anarhie a maselor de soldați care, alungați sau fugind din teritoriul românesc, se îndreaptă spre Rusia, aprovizionându-se la întâmplare, pe drumuri, prin furturi și jafuri, au creat în Basarabia o situație asemănătoare cu aceea prin care a trecut și încă mai trece România datorită prezenței armatei ruse în retragere fără comandanți și fără legi.

Această stare de lucruri a fost folosită cu abilitate de către guvernul român pentru a obține de la Comandamentul rus din Iași, un fel de Stat Major rebel față de autoritățile de la Petrograd, înconjurat de un mare nucleu de ofițeri cărora le lipsesc însă soldații care să-i asculte, și din partea Republicii Moldova, lipsită de asemenea de orice forță coercitivă, o cerere de intervenție pentru restabilirea ordinei.

Mai multe regimente au plecat deja spre Chișinău și potrivit informațiilor fragmentare care ajung la Iași, nu au întâmpinat pînă acum o rezistență serioasă, limitîndu-se doar la mici hărțuieli.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani.

Iași, 27 ianuarie 1918.

Cel mai atent și devotat servitor

Manuel Multedo

II

Excelentísimo Señor

Muy Señor mio; como prueba del excelente estado de relaciones que reina entre la República de Besarabia y este gobierno muestras quizás de acuerdos ulteriores de que se habla ya veladamente, transcribo el telegrama siguiente que el Presidente del Consejo de los Directores de la República Moldava ha dirigido al Presidente del Consejo de Ministros rumano; „El Gobierno de la República Moldava, tomando nota de los sentimientos amistosos que han inspirado el auxilio prestado por Rumanía para el restablecimiento del orden, envia al Gobierno Rumano la expresión de su agradecimiento fraternal. Al mismo tiempo le manifiesta un profundo disgusto de no haber dispuesto de medios para impedir el arresto de las personalidades rumanas militares y paisanos en el territorio de la República y expresa su sentimiento por el penoso incidente.

El Gobierno de la República ha lamentado particularmente que entre las personas detenidas se encontrase el Representante del Gobierno Rumano cerca de la República. Este Gobierno hará cuanto de él dependa para que tal estado de cosas concluya rápidamente y los culpables sean castigados. Firmado: El presidente del Consejo de los Directores de la República Moldava, P. Erhard (Erhan — n.n.) el Director General de Negocios Extranjeros, I. Pelivan”.

A la declaración anterior se ha adherido el „Sfatul Tzareii” (consejo del Pueblo) por medio de un Presidente.

Dios guarde a V(uestra) E(xcelencia) muchos años

Iassy, 1 de febreró de 1918

Su más atento seguro servidor

Manuel Multedo

(Ibidem, nr. actului 25, 4 file).

Excelență

Mult stimat domn; ca dovadă a stării excelente a relațiilor care domnește între Republica Basarabia și acest guvern, poate dovedi de acorduri ulterioare despre care se vorbește deja voalat, transciu următoarea telegramă pe care președintele Consiliului Directorilor a Republicii Moldova a trimis-o președintelui Consiliului de Miniștri român! „Guvernul Republicii Moldova, luînd notă de sentimentele amicale ce au inspirat ajutorul acordat de România pentru restabilirea ordinii, trimite guvernului român expresia mulțumirii sale frățești. În același

timp își manifestă profundul regret de a nu fi dispus de mijloace pentru a împiedica arestarea personalităților române, militare și civile, pe teritoriul Republicii și își exprimă părerea de rău pentru neplăcutul incident.

Guvernul Republicii a regretat în mod deosebit că printre persoanele arestate s-a aflat reprezentantul guvernului român pe lângă Republică. Acest guvern va face tot ce depinde de el pentru ca această stare de lucruri să ia sfârșit cât mai repede, iar vinovații să fie pedepsiți. Semnat : Președintele Consiliului Directorilor al Republicii Moldova, P. Erhard (P. Erhan — n.n.), Directorul General al Afacerilor Externe, I. Pelivan”.

La declarația de mai sus a aderat „Sfatul Țării” (consiliu al poporului) prin intermediul unui Președinte.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani
Iași, 1 februarie 1918

Cel mai atent și devotat servitor
Manuel Multedo

III

Excelentísimo Señor

Muy Señor mio; En adición a mis despachos anteriores sobre la política de Rumanía en Besarabia y como nueva prueba de la aproximación creciente entre ambos países transcribo a V(uestra) E(xcelencia) el telegrama que el „Sfatul Tzareî” de la República Moldava ha dirigido al Parlamento rumano y del cual se dará lectura en la primera sesión pública de éste :

„El Parlamento de la joven República Moldava „Sfatul Tzareî” saluda de todo corazón al Parlamento Rumano que se reúne hoy de nuevo en la vieja capital de la Moldavia en circunstancias muy difíciles para la existencia y el provenir del pueblo rumano. Nuestros sentimientos amistosos y fraternales con respecto a la Rumanía son tanto más vivos, cuanto que sus ejércitos se encuentran en nuestro país dándonos un poderoso concurso para asegurar nuestra existencia de estado nuevo e independiente. Nosotros deseamos que vuestra labor sea fecunda, a fin de que vuestros esfuerzos puedan asegurar tanto la felicidad del país y de todo el pueblo rumano que ha sufrido mucho, como salvaguardar los intereses de los aliados, en el número de los cuales tenemos la honra de contarnos también. Firmado : El Presidente del „Sfatul Tzareî” Ion Incouletz”.

Es sencillo observar en este documento que el „Sfatul Tzareî” habla de la Besarabia como estado nuevo e independiente, sin que hasta ahora se sepa de ninguna resolución oficial por parte de la República Moldava que rompa sus vínculos con el Estado Ruso, del cual aunque autónoma, depende por virtud del Reglamento administrativo votado por el „Sfatul Tzareî” el 10 de Diciembre de 1917.

Además, dicho documento afirma que la República Moldava — o sea Besarabia — se cuenta como aliada de l„Entente” y esta afirmación se hace justamente en los momentos en que el gobierno de Petrogrado trata en Brest-Litowski una paz separada con los Imperios Centrales.

En los círculos bien informados se dice que Besarabia proclamará en breve su independencia de Rusia, a cuyo acto transcendental no son ciertamente ajenos ni el Gobierno Rumano, ni los representantes de l„Entente” en Jassy que se esfuerzan por rehacer con elementos de la Rusia del Sur un nuevo frente oriental del cual formaría parte el excelente ejército rumano.

Dios guarde a V(uestra) E(xcelencia) muchos años
Iassy, 2 de Febrero de 1918

Su más atento seguro servidor

Manuel Multedo

(Ibidem, nr. actului 28, 4 file)

Excelență

Mult stimat domn; ca adăugire la depeșele mele anterioare asupra politicii României în Basarabia și ca nouă dovadă de apropiere cîs-cîndă între ambele țări transcriu Excelenței Voastre telegrama pe care „Sfatul Țării” al Republicii Moldova a transmis-o Parlamentului român și căreia i se va da citire la prima sesiune publică a acestuia :

„Parlamentul tinerei Republici Moldova „Sfatul Țării” salută din toată inima Parlamentul român care se reunește astăzi din nou în vechea capitală a Moldovei în împrejurări foarte dificile pentru existența și viitorul poporului român. Sentimentele noastre prietenești și frățești față de România sînt cu atît mai vii cu cît armatele sale se află în țara noastră dîndu-ne un puternic ajutor pentru a ne asigura existența de stat nou și independent. Noi dorim ca activitatea voastră să fie fecundă, cu scopul ca eforturile voastre să poată asigura atît fericirea țării și a întregului popor român care a suferit mult, cît și pentru a salvagarda interesele aliaților, printre care avem onoarea de a ne număra și noi. Semnat : Președintele „Sfatului Țării” Ion Inuleț”.

Este ușor de observat în acest document că „Sfatul Țării” vorbește de Basarabia ca stat nou și independent, fără ca pînă în prezent să fie cunoscută nici o rezoluție oficială adoptată de Republica Moldova prin care să fie rupte legăturile cu statul rus, de care, deși autonomă, depinde în virtutea Regulamentului administrativ votat de „Sfatul Țării” la 10 decembrie 1917.

În afară de aceasta, documentul menționat afirmă că Republica Moldova — adică Basarabia — se numără printre aliații „Antantei” și această afirmație se face exact în momentul în care guvernul de la Petrograd poartă tratative la Brest-Litowsk pentru o pace separată cu Puterile Centrale.

În cercurile bine informate se spune că Basarabia își va proclama în scurt timp independența față de Rusia, act de a cărui importanță transcendentală nu sînt străini, fără îndoială, nici guvernul român, nici reprezentanții „Antantei” din Iași care se străduiesc să refacă cu elemente ale Rusiei de Sud un nou front oriental din care ar urma să facă parte și excelenta armată română.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani.
Iași, 2 februarie 1918.

Cel mai atent și devotat servitor

Manuel Multedo

IV

Excelentísimo Señor

Muy Señor mío; Un acontecimiento importante para el provenir de Rumanía se ha producido el 6 de Febrero actual en Besarabia, donde la República Moldava continuando la rápida envolución comenzada en Diciembre último ha declarado rotos los débiles lazos que la unían a la República Federal Rusa y ha afirmado su existencia como estado independiente, autónomo y soberano.

Las circunstancias en que este suceso histórico se realiza no dejan lugar a dudas sobre su significación; acentuada por la fecha elegido para la Declaración de la independencia de la República de Moldavia que es la del aniversario de la unión de los Principados de Valaquia y Moldavia bajo la denominación de Rumanía. La prensa rumana saluda al nuevo estado independiente con calurosas frases de felicitación recordando que hace 106 años fue la Besarabia separada de Moldavia para ser anexionada a Rusia.

Aquí se considera que la determinación adoptada por el „Sfatul Tzareî” revela la importancia del elemento rumano en Besarabia que no ha podido ser destruido ni con las deportaciones de campesinos rumanos enviados más allá del Dniester hasta el Cáucaso y el impuesto por los gobiernos rusos bajo pretexto de darles tierras, ni con la sustitución por el derecho general ruso de la legislación civil rumana bizantina que se conservaba en Besarabia, ni por el prejuicio injusto con que se fallaban los pleitos entre moldavos y rusos atribuyendo sistemáticamente a estos la razón en la Audiencia de Odesa y en el Tribunal Supremo de Petrogrado, de suerte que la propiedad iba pasando de manos moldavas a manos rusas, ni por la denegación de escuelas primarias nacionales a los Besarabios, único pueblo de los que componían el Imperio ruso al cual se negaba este beneficio, ni con ninguno de los esfuerzos varios realizados por medio de los cuales se trataba de rusificar a Besarabia extinguiendo su alma nacional.

Se considera en general que el acto de Besarabia declarando su independencia es el paso que le conduce a su anexión a Rumanía, aunque se teme que si bien los aliados no opongan dificultades al cumplimiento de dicha anexión por ellos aconsejada y apadrinada, pueden opanerse los Imperios Centrales cuyas relaciones con la República de Ucrania que reclama la Besarabia como parte integrante de su territorio, que se han mejorado hasta el punto de anunciarse entre ellas para muy pronto la firma de una paz entre la República de Ucrania y Alemania y sus aliados.

Dios guarde a V(uestra) E(xcelencia) muchos años.

Iassy, 7 de Febrero de 1918.

Su más atento seguro servidor
Manuel Multedo

(Ibidem, nr. actului 29, 4 file)

Excelență

Mult stimat domn; un eveniment important pentru viitorul României s-a produs la 6 februarie în Basarabia unde Republica Moldova, continuând rapida evoluție începută în decembrie trecut, a declarat rupte slabele legături care o legau de Republica Federală Rusă și și-a afirmat existența ca stat independent, autonom și suveran.

Împrejurările în care se realizează acest eveniment istoric nu lasă loc la îndoieli asupra semnificației sale, scoasă în evidență de data aleasă pentru declararea independenței Republicii Moldova care este aceea a aniversării unirii Principatelor Țara Românească și Moldova sub denumirea România. Presa română salută noul stat independent cu fraze călduroase de felicitare, amintind că acum 106 ani Basarabia a fost separată de Moldova pentru a fi anexată la Rusia.

Aici se consideră că declarația adoptată de „Sfatul Țării” demonstrează importanța elementului românesc din Basarabia care nu a putut fi distrus nici prin deportările de țărani români trimiși dincolo de Nistru pînă în Caucaz impuse de guvernele ruse sub pretextul de a-i împroprietări cu pămînt, nici prin înlocuirea cu legislația generală rusă a legislației civile române de tip bizantin care se păstra în Basarabia, nici prin nedreptățile premeditate cu care se încheiau procesele dintre moldoveni și ruși și prin care li se dădea sistematic dreptate acestora din urmă de către instanța de la Odesa și de către Tribunalul suprem din Petrograd, astfel încît proprietatea trecea din mîinile moldovenilor în cele ale rușilor, nici prin interzicerea școlilor primare naționale pentru basarabeni, unicul popor din Imperiul rus căruia i se nega acest drept, nici cu toate celelalte eforturi prin care se încerca rusificarea Basarabiei și distrugerea sufletului său național.

Se consideră în general că actul Basarabiei prin care își declară independența este pasul care o conduce spre unirea cu România, cu toate că există temerea că, deși aliații nu vor face nici un fel de greutăți pentru înfăptuirea unirii pe care ei au recomandat-o și sprijinit-o, ar putea să se opună Imperiile Centrale ale căror relații cu Republica Ucraina, care reclamă Basarabia ca parte integrantă a teritoriului său, s-au îmbunătățit pînă acolo încît s-a anunțat că foarte curînd se va semna o pace între Republica Ucraina și Germania și aliații săi.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani.

Iași, 7 februarie 1918

Cel mai devotat și atent servitor

Manuel Multedo

V

Excelentísimo Señor

Muy Señor mio; Según noticias oficiales las tropas rumanas acaban de entrar en las ciudades de Bender e Ismail, ambas fronterizas con Ucrania, de suerte que la ocupación militar de la Besarabia por Rumania puede ya considerarse como un hecho.

En su avance las tropas rumanas han ido desalojando a los rusos, de cuyos pertrechos y municiones se han apoderado, la mayoría en excelente estado. Sólo en un depósito próximo a Bender encontraron los rumanos ochocientos cañones completamente nuevos.

Seria prematuro fijar las consecuencias que tal ocupación entraña, y si que se pueda congeturar cual sea el resultado final, es de presumir que dada la unidad de raza, pues como es sobido, la Besarabia no es sino una parte de la Moldavia, país rumano por origen, carácter, lengua e historia, este primer paso sea seguido por otros que fusionen esta feraz comarca con su antigua madre patria.

Dios guarde a V(uestra) E(xcelencia) muchos años

Iassy, 7 de Febrero de 1918

Su más atento seguro servidor

Manuel Multedo

(Ibidem, nr. actului 30, 3 file)

Excelență

Mult stimat domn; conform informațiilor oficiale trupele române au intrat în orașele Bender și Ismail, amindouă aflate la frontiera cu Ucraina, astfel încît ocuparea militară a Basarabiei de către România poate fi considerată deja ca un fapt împlinit.

În înaintarea lor, trupele române i-au dislocat pe ruși, punînd stăpînire pe dotările și munițiile lor, cea mai mare parte dintre ele aflată într-o stare excelentă. Numai într-un depozit din apropiere de Bender românii au găsit opt sute de tunuri complet noi.

Ar fi prematur să se stabilească urmările pe care o astfel de ocupație le implică, și fără a se putea face presupuneri despre rezultatul final, este totuși admis că, dată fiind unitatea de neam, căci așa cum se știe Basarabia nu este decît o parte din Moldova, țară românească prin origine, caracter, limbă și istorie, acest prim pas va fi urmat de alții care să ducă la unirea acestei bogate regiuni cu vechea sa patrie mamă.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani.

Iași, 7 februarie 1918

Cel mai atent și devotat servitor

Manuel Multedo

VI

Excelentísimo Señor

Muy Señor mio; La visita que en estos momentos realiza el Presiednte del Consejo de Ministros al vecino país de Besarabia, entraña importantes consecuencias. Según se cree obedece el viaje al deseo de estrechar la aproximación hace tiempo iniciada que puede dar por resultado la fusión de la mencionada comarca con el resto del territorio que compone el reino de Rumanía, del que le separó, como es conocido, el tratado de Bucarest en 1812, concluido entre Rusia y la Sublime Puerta, soberana entonces de los Principados de Moldavia y Valaquia.

El Presidente del Consejo de Ministros, el Ministro de la guerra y todas las personas que los acompañan llegaron a Kichinew a las 10 de la mañana. En el adén de la estación fueron saludados por el Presidente del „Sfatul Tzareî”, el Presidente del Consejo de Ministros besarabiano, el general Braesco, el Ministro de la Guerra, acompañados del

restó del Ministerio, el Alcalde de la ciudad, el arzobispo ortodoxo y notables de la ciudad. Algunos destacamentos de tropas rumanas les rindieron honores militares.

Después de las presentaciones oficiales se formó la comitiva a la que precedió un escuadrón de caballería y a su paso por la ciudad fue saludada con manifestaciones de caluroso entusiasmo.

El Presidente, señor Marghiloman, ha celebrado varias conferencias con el Presidente del „Sfatul Tzareí”, así como con las más significadas personalidades de dicha asamblea, conferencias a las que se las atribuye la importancia de que los elementos rumanos de Besarabia procuran hallar el procedimiento y la fórmula para lograr la vinculación de su tierra a esta nación.

A lo que se dice, en estos intentos de aproximación al Estado rumano se compromete a respetar las conquistas democráticas propagadas allí por la revolución rusa, aceptando una fórmula, todavía no definida, de una Besarabia autónoma.

El Presidente ha invitado oficialmente a los representantes de varias corporaciones.

Aunque oficialmente no ha sido declarado, es factible que el Presidente del Gobierno rumano asista a la declaración de unión proclamada por la Asamblea constituyente besarabiana.

Habiéndose intentado hallar la fórmula que sancione la unión, la rapidez con que se anuncia el retorno del Presidente hace presumir que fue hallada, augurando que la negociación terminó felizmente.

Dios guarde a V(uestra) E(xcelentia) muchos años.

Iassy, 9 de Abril de 1918.

Su más atento y seguro servidor

Manuel Muledo

(Ibidem, nr. actului 43, 5 file)

Exelență

Mult stimat domn; vizita pe care o întreprinde în aceste momente Președintele Consiliului de Miniștri în țara vecină, Basarabia, implică importante consecințe. După cit se pare scopul călătoriei îl constituie dorința de a mări apropierea inițiată cu citva timp în urmă care să poată avea drept rezultat unirea menționatei provincii cu restul teritoriului care formează regatul României, de care a fost separată, cum este cunoscut, prin tratatul de la București din 1812, încheiat între Rusia și Sublima Poartă, pe atunci suverană a Principatelor Moldovei și Țării Românești.

Președintele Consiliului de Miniștri, ministrul de război și toate persoanele care-l însoțesc au sosit la Chișinău la ora 10 dimineața. Pe peronul gării au fost salutați de către Președintele „Sfatului Țării”, Președintele Consiliului de Miniștri basarabean, generalul Brăescu, ministrul de război, însoțiți de ceilalți miniștri, primarul orașului, arhiepiscopul ortodox și notabilități ale orașului. Cîteva detașamente de trupe române au prezentat onorurile militare.

După prezentările oficiale s-a format cortegiul, precedat de un escadron de cavalerie, și la trecerea sa prin oraș a fost salutat cu manifestări de cald entuziasm.

Președintele, domnul Marghiloman, a avut mai multe întrevederi cu Președintele „Sfatului Țării”, precum și cu cele mai importante personalități ale amintitei adunări, întrevederi cărora li se atribuie importanță deoarece românii din Basarabia încearcă să găsească formula și procedura prin care să reușească a lega acest pământ cu țara.

După cum se spune, în aceste încercări de apropiere față de statul român ei (basarabenii — n.n.) se angajează să respecte cuceririle democratice propagate acolo de revoluția rusă, acceptînd o formulă, încă nedefinită, a unei Basarabii autonome.

Președintele a invitat oficial pe reprezentanții diferitelor corporații.

Deși nu s-a declarat oficial, este posibil ca Președintele guvernului român să asiste la declararea unirii proclamată de Adunarea Constituantă basarabeană.

Încercîndu-se să se găsească formula care să sancționeze unirea, rapiditatea cu care se anunță întoarcerea președintelui lasă loc presupunerii că ea a fost găsită, prezicînd astfel că negocierile au avut un sfîrșit fericit.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani.

Iași, 9 aprilie 1918.

Cel mai atent și devotat servitor

Manuel Multedo

VII

Excelentísimo Señor

Muy Señor mio; No haciéndose esperar el resultado de la visita del Presidente de este Gobierno a Kichinew, un telegrama de aquella capital, se ha adelantado a su recien retorno, anunciando que el „Sfatul Tzareii” votó en el día de ayer por 35 votos contra 5, la unión de la Besarabia a Rumanía, votación que se ha efectuado en presencia del Presidente del Consejo rumano.

A lo que manifiestan las noticias recientes de Kichinew, la sesión de la referida Asamblea tuvo lugar en medio de una emoción que aún se acreció cuando el presidente se levantó a recoger el resultado de la votación y tomar acto de él en nombre del pueblo rumano y de S(u) M(ajestad) el Rey Fernando.

Terminada la histórica reunión los Ministros rumanos, los ministros besarabianos y otros dignatarios, se encaminaron a la Catedral en la que se celebró un Te Deum de gracia.

El histórico documento por el cual el „Sfatul Tzareii” decreta su unión a la Rumanía, está concebido en los siguientes terminos:

„En nombre del pueblo de Besarabia el „Sfatul Tzareii” declara: La república democrática moldava (Besarabia) en sus fronteras entre el Prutt, el Dniester, el Danubio, la mar Negra (*sic*!) y sus antiguas fronteras con Austria, separada por la Rusia más de 100 años ha, del cuerpo de la vieja Moldavia, en virtud del derecho histórico y del derecho nacional, sobre la base del derecho que los pueblos tienen de disponer de su suerte desde ahora y para siempre, se une con su madre la Rumanía.

Esta unión se efectúa sobre las bases siguientes : 1) El „Sfatul Tzareî” actual continuará funcionando para recobrar y realizar la reforma agraria, conforme a las necesidades y exigencias del pueblo ; sus decisiones serán reconocidas por el gobierno rumano. 2) La Besarabia conserva su autonomía provincial, manteniendo un „Sfatul Tzareî” (Asamblea) elegido, en adelante, por sufragio universal, igual, directo y secreto ; un órgano ejecutivo y una administración propia. 3) Será de la competencia del „Sfatul Tzareî” : a) votar los presupuestos locales ; b) vigilar sobre los organismos municipales ; c) nombrar todos los funcionarios de la administración local por intermedio de su órgano ejecutivo ; sus altos funcionarios serán confirmados por el Gobierno. 4) El reclutamiento del ejército se hará, en principio, sobre bases territoriales. 5) Las leyes en vigor y la organización local quedan en vigor y podrán ser modificadas por el Parlamento rumano solamente cuando los representantes de la Besarabia participen a sus trabajos. 6) El derecho de las minorías de Besarabia será respetado. 7) Dos representantes de Besarabia entrarán en el Consejo de Ministros rumano ; esos representantes serán nombrados por el „Sfatul Tzareî” actual y, en adelante, se designarán sacándoles del seno de los representantes de Besarabia en el Parlamento rumano. 8) La Besarabia enviará al Parlamento rumano un número de representantes proporcional a su población y elegidos sobre la base del voto universal, igual, directo y secreto. 9) Todas las elecciones de Besarabia por las aldeas, villas y ciudades tendrán lugar sobre la base del voto universal, igual, secreto y directo. 10) La libertad individual, la libertad de la prensa, de palabra, de creencias, de reunión y todas las libertades públicas serán garantizadas por la Constitución. 11) Todas las violaciones de las leyes, cometidas por razones políticas en los momentos agitados de la transformación reciente, serán objeto de una amnistía.

habiéndose unido la Besarabia con su madre patria, la Rumanía, el Parlamento rumano decidirá la convocación inmediata de la Constituyente, en la que entrarán también representantes de la Besarabia en número proporcional a su población ; esos representantes serán elegidos mediante escrutinio universal, igual, directo y secreto, para decidir, juntamente con los demás, la inscripción en la Constitución de los principios y las garantías indicadas más arriba.

¡ Viva la unión de la Besarabia con Rumanía por siempre y para siempre ! ”

Tal documento aparece firmado por el Presidente del „Sfatul Tzareî”, Señor I. Incelescu, y el secretario de la misma Asamblea, Señor I. Buzdugan.

Entraña este acontecimiento para la política interior de Rumanía la importancia de ser el poderoso estímulo de una renovación en sentido democrático (cuyas consecuencias no han de hacerse esperar), así como para su política exterior, la de crear la tensión de relaciones con la República Ucraniana que pierde la féraz comarca comprendida entre el Prut y el Dniester, extensión que marca hacia oriente el avance de la frontera antigua rumana.

La fausta realización de una parte del ideal nacional ha producido en Iassy honda emoción de la que es intérprete el jefe del partido

liberal, Señor Juan Bratiano, en un telegrama dirigido al Presidente del „Sfatul Tzareii”, que dice así „la voz de la sangie, ley natural de las naciones, la sola ley que construye otras durables os une para siempre a nosotros. Hermanos, sed los bienvenidos”.

Dios guarde a V(uestra) E(xcelentia) muchos años

Iassy, 10 de Abril de 1918

Su mas atento segura servidor

Manuel Multedo

(Ibidem, nr. actului 40, 7 file)

Excelență

Mult stimat domn; fără să aștepte rezultatul vizitei Președintelui acestui guvern la Chișinău, o telegramă din acea capitală a ajuns înainte de recenta sa întoarcere, anunțind că „Sfatul Țării” a votat ieri cu 35 de voturi contra 5, unirea Basarabiei cu România, votare care s-a efectuat în prezența Președintelui Consiliului român.

Potrivit informațiilor recente de la Chișinău, ședința Adunării menționate a avut loc în mijlocul unei emoții care a devenit și mai mare atunci când președintele s-a ridicat pentru a constata rezultatul votului și pentru a lua act de el în numele poporului român și al Majestății Sale, Regele Ferdinand.

La terminarea istoricei reuniuni miniștrii români, miniștrii basarabeni și ceilalți demnitari s-au îndreptat spre Catedrală unde s-a celebrat un Te Deum de mulțumire.

Istoricul document prin care „Sfatul Țării” decretează unirea cu România este conceput în termenii următori :

„În numele poporului Basarabiei, „Sfatul Țării” declară : republica democratică moldovenească (Basarabia) în frontierele sale dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile sale granițe cu Austria, separată de către Rusia, acum mai bine de 100 de ani, din trupul vechii Moldove, în virtutea dreptului istoric și a dreptului național, pe baza dreptului pe care îl au popoarele de a dispune de soarta lor, din acest moment și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România.

Această unire se face pe următoarele baze : 1) „Sfatul Țării” actual va continua să funcționeze pentru a restabili și realiza reforma agrară, în conformitate cu nevoile și cererile poporului; hotărârile sale vor fi recunoscute de către guvernul român. 2) Basarabia își va păstra autonomia provincială, menținând un „Sfăt al Țării” (Adunare) ales, în viitor, prin vot universal, egal, direct și secret; un organ executiv și o administrație proprie. 3) Va fi de competența „Sfatul Țării” : a) să voteze bugetele locale; b) să supravegheze organismele municipale; c) să numească pe toți funcționarii administrației locale prin intermediul organului său executiv; funcționarii săi de rang înalt vor fi confirmați de guvern. 4) Recrutarea armatei se va face, în principiu, pe baze teritoriale 5) Legile în vigoare și organizarea locală rămân valabile și vor putea fi modificate de către Parlamentul român numai atunci când reprezentanții Basarabiei vor participa la lucrările sale. 6) Dreptul minorităților din Basarabia va fi respectat. 7) Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în Consiliul de Miniștri român; acești reprezentanți vor fi numiți de

actualul „Sfat al Țării” și, pe viitor, vor fi desemnați din rîndurile reprezentanților Basarabiei în Parlamentul român. 8) Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația sa și aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret. 9) Toate alegerile din Basarabia, din sate, cătune și orașe vor avea loc pe baza votului universal, egal, secret și direct. 10) Libertatea individuală, libertatea presei, a cuvîntului, a religiei, de întrunire și toate libertățile publice vor fi garantate prin Constituție. 11) Toate încălcările legilor, comise din motive politice în momentele agitate ale recente transformări, vor face obiectul unei amnistii.

Unindu-se Basarabia cu patria mamă, România, Parlamentul român va hotărî convocarea imediată a Constituantei, în care vor intra de asemenea reprezentanți ai Basarabiei în număr proporțional cu populația sa; acești reprezentanți vor fi aleși prin vot universal, egal, direct și secret, pentru a hotărî, împreună cu ceilalți, înscrierea în Constituție a principiilor și garanțiilor amintite mai sus.

Trăiască unirea Basarabiei cu România mereu și pentru totdeauna !

Astfel de document apare semnat de Președintele „Sfatului Țării”, domnul I. Inculeț și de secretarul aceleiași Adunări, domnul I. Buzdugan.

Acest eveniment are pentru politica internă a României importanța de a fi un puternic imbold în vederea unei reînnoiri în sens democratic (ale cărei consecințe nu se vor lăsa așteptate), așa precum pentru politica sa externă va crea tensiuni în relațiile cu Republica Ucraineană, care pierde bogata regiune cuprinsă între Prut și Nistru, și va marca extinderea spre răsărit a vechiului hotar românesc.

Fericita înfăptuire a unei părți din idealul național a provocat la Iași adincă emoție, al cărui interpret s-a făcut șeful partidului liberal, domnul Ion Brătianu, într-o telegramă adresată Președintelui „Sfatului Țării”, în care se spunea : „Vocea singelui, legea naturală a națiunilor, singura lege care construiește altele durabile vă unește pentru totdeauna cu noi. Fraților, fiți bineveniți”.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani
Iași, 10 aprilie 1918

Cel mai atent și devotat servitor
Manuel Multedo

VIII

Excelentísimo Señor

Muy Señor mio ; Dentro de la caótica confusión que en esta parte de Europa deriva de la guerra se aperciben los primeros resultados que la unión de la Basarabia a Rumania ha originado en los vecinos países, así como es posible congeturar la suerte que espera a esa unión en el próximo tratado de paz parcial con los Imperios Centrales.

En lo que concierne a Rusia la prensa revolucionaria partidaria del derecho de las nacionalidades a elegir su propio destino, saluda en el acto cumplido por el „Sfatul Tzareii” una confirmación de su principio. No son las armas sino la libre voluntad de la mayoría la que debe

regular el destino de los pueblos. En consecuencia le parece esta unión — dice — una reparación de la injusticia cometida por la antigua diplomacia zarista del „Viejo Petrogrado”.

La naciente nación que se levanta de entre las ruinas del ex — Imperio, bajo la denominación de República Ukraniana interpreta esa unión como el ahogo marítimo para su tráfico, cortada su comunicación más cercana al Mar Negro.

Dada la buena relación que media entre la nueva República y las Potencias Centrales, acaba de enviar aquella una nota a estas exponiendo los derechos que cree tener sobre la Besarabia.

El Ministerio de Negocios Extranjeros de la República Ukraniana fundamenta „la indisoluble unión” con las siguientes razones de orden etnográfico, económico y político : a) En relación con la raza, la Besarabia está principalmente habitada por ucranios, especialmente en la parte meridional, en el litoral del Mar Negro, en la que constituyen la mayoría de la población. b) Tocante a la economía, todo el litoral está intimamente ligado al resto del litoral del Mar Negro, del que Odessa es el centro natural económico. c) Por lo que atañe a lo político, todo cambio en la frontera ruso-rumana constituye un atentado a los intereses políticos de la República. En consecuencia de las razones que preceden, pide a las Potencias Centrales se le conceda la intervención en la paz que entre ellas y Rumania va a efectuarse, como parte interesada en la resolución de la cuestión de Besarabia. ¿Cuales serán las pretensiones de Ucrania? ¿Reinindicará en su totalidad la Besarabia o reclamará una parte del litoral marítimo? Como las fronteras naturales de la Besarabia están tan bien trazadas por la topografía entre el Prutt, el Dniester y el Mar Negro, y en cuanto a la raza el 70 por ciento es rumana, confiase aquí en que las invocaciones de orden político de Ucrania no harán efecto en el ánimo de los Centrales.

Además, de que a esas Potencias la ocasión se les presenta de granjearse la buena voluntad de Rumania, dando su aprobación a esta voluntaria unión que a ellos no les irroga ningún inmediato perjuicio.

Dios guarde a V(uestra) E(xcelentia) muchos años.

Iassy, 15 de Abril de 1918

Su más atento seguro servidor
Manuel Multedo

(Ibidem, nr. actului 41, 5 file)

Excelexență

Mult stimat domn; în cadrul confuziei haotice provocată de război în această parte a Europei se percep primele reacții pe care unirea Basarabiei cu România le-a provocat în țările vecine, astfel încît este posibil să se facă presupuneri în legătură cu soarta acestei uniri în apropiatul tratat de pace parțial cu Imperiile Centrale.

În ceea ce privește Rusia, presa revoluționară, partizană a dreptului naționalităților de a-și alege propriul destin, salută în actul înfăptuit de „Sfatul Țării” o confirmare a acestui principiu. Nu armele, ci libera voință a majorității este aceea care trebuie să reglementeze destinul popoarelor. În consecință această unire i se pare — spune — o reparație a nedreptății comise de vechea diplomatie țaristă din „Vechiul Petrograd”.

Noua națiune care se ridică din ruinele fostului Imperiu, sub denumirea de Republica Ucraineană, interpretează această unire ca o sufocare a traficului său maritim, fiindu-i tăiată comunicarea cea mai apropiată cu Marea Neagră.

Data fiind buna relație care există între noua Republică și Puterile Centrale, aceasta le-a trimis o notă în care își expune drepturile pe care crede că le are asupra Basarabiei.

Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Ucraina își fundamentează „Indisolubila unire” cu următoarele motive de ordin etnografic, economic și politic: a) În privința apartenenței etnice, Basarabia este locuită în principal de ucrainieni, mai ales în partea sudică, pe țărmul Mării Negre, unde formează majoritatea populației. b) În privința economiei, tot litoralul este strâns legat de restul țărmului Mării Negre, al cărui centru economic natural este Odesa. c) În privința aspectului politic orice schimbare a frontierei ruso-române constituie un atentat la interesele politice ale Republicii. Ca urmare a acestor motive, cere Puterilor Centrale să-i acorde dreptul de a interveni în pacea care se va încheia între ele și România, ca parte interesată în rezolvarea problemei Basarabiei. Care vor fi pretențiile Ucrainei? Va cere Basarabia în totalitate sau doar o parte a litoralului maritim? Dar cum frontierele naturale ale Basarabiei sînt atît de bine trasate de topografie între Prut, Nistru și Marea Neagră iar în ceea ce privește rasa, 70% sînt români, aici se crede că motivele de ordin politic ale Ucrainei nu vor avea efect asupra Puterilor Centrale.

În afară de aceasta, dacă acestor puteri li se prezintă ocazia de a-și câștiga bunăvoința României, ele nu vor ezita să-și dea aprobarea pentru această liberă unire care nu le poate aduce nici un fel de prejudiciu imediat.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani.

Iași, 15 aprilie 1918

Cel mai atent și devotat servitor

Manuel Muelto

IX

Excelentísimo Señor

Muy Señor mio El acuerdo del „Sfatul Tzareii” de unión de Besarabia a su madre patria, ha sido celebrado el día de hoy con una solemne fiesta que ha tenido lugar en esta antigua capital de la Moldavia.

A las diez de la mañana llegaron los representantes de la Besarabia que eran esperados en la estación por las autoridades civiles y militares, con la asistencia íntegra del Ministerio presidido por el señor Maighiloman. Algunas patrióticas sociedades enarbolaban banderas nacionales y la afluencia del pueblo era considerable. Todos los ministros del ex Estado Besarabiano, llegaron a la hora convenida y a su cabeza el Presidente del „Sfatul Tzareii” a sea el Consejo del País. A continuación, después de las presentaciones oficiales la comitiva se encaminó a la Metrópoli, en la que se cantó un Te Deum de gracias en el que estuvieron presentes Sus Majestades el Rey y la Reina y la Fami-

lia Real. Terminada la ceremonia religiosa SS. MV. han recibido en el Palacio Metropolitano a los representantes del gobierno basarabiano.

Al banquete celebrado después en la residencia de los Reyes han asistido los ministros basarabianos, los Ministros de la Corona, los Presidentes de las Cámaras, alto clero ortodoxo y Dams de la Corte.

El discurso de Rey Fernando ha dado la bienvenida en terminos de caluro a cordialidad. La animación que ha reinado en este día en la ciudad, las ovaciones de que han sido objeto los Representantes de Besarabia y el unánime parabien que les da la prensa han evidenciado del regocijo que participaban por igual todas las clases sociales.

A las once de la noche partió la Comisión Lesarabiana a Kichinew, terminada esta jornada histórica que ha sellado la realización de una parte de la aspiración nacional de la Rumania Grande.

Dios guarde V(uestra) E(xcelencia) muchos años

Iassy, 19 de Abril de 1918

Su más atento seguro servidor

Manuel Multedo

(Ibidem, nr. actului 42, 4 file)

Excelență

Mult stimat domn; acordul „Sfatului Țării” de unire a Basarabiei cu patria sa nămă, a fost sărbătorit astăzi cu o manifestare solemnă care a avut loc în această veche capitală a Moldovei.

La orel zece dimineața au sosit reprezentanții Basarabiei care erau așteptați la gară de autoritățile civile și militare, cu asistența integrală a guvernului prezidat de domnul Marghiloman. Anumite societăți patriotice au arborat steagurile naționale și afluența poporului era considerabilă. Toți miniștrii fostului stat basarabean au venit la ora convenită și în fruntea lor se afla Președintele „Sfatului Țării” adică al Consiliului Țării. În continuare, după prezentările oficiale cortegiul s-a îndreptat spre Mitropolie, în care s-a cântat un Te Deum de mulțumire la care au participat Majestățile lor, Regele și Regina și familia regală. După terminarea ceremoniei religioase Majestățile Lor i-au primit, în Palatul Metropolitan, pe reprezentanții guvernului basarabean.

La banchetul dat după aceea la reședința Regilor au asistat miniștrii basarabeni, miniștrii corcanei, Președinții Camerelor, înaltul cler ortodox și doamne de la curte.

Discursul regelui Ferdinand i-a salutat (pe basarabeni — n.n.) în termeni de călduroasă cordialitate. Animația care a domnit în această zi în oraș, ovațiile al căror obiect au fost reprezentanții Basarabiei și unanimul salut de bun venit pe care l-a acordat presa au evidențiat bucuria la care participau în mod egal toate clasele sociale.

La orel unsprezece din noapte Comisia basarabească a plecat la Chișinău, terminându-se această zi istorică care a pecetluit realizarea unei părți a aspirației naționale a României Mari.

Dumnezeu să aibă în pază pe Excelența Voastră mulți ani.

Iași 19 aprilie 1918

Cel mai atent și devotat servitor

Manuel Multedo

DOCUMENTS DIPLOMATIQUES ESPAGNOLS
CONCERNANT L'UNION
DE LA BESSARABIE AVEC LA ROUMANIE EN 1918

Résumé

L'auteur publie neuf documents diplomatiques espagnols, neuf relations du ministre de l'Espagne à Iassy, Manuel Miledo, la première en date de 27 janvier 1918 et la dernière en date de 19 avril de la même année. Les relations représentent une synthèse politique, objective et précise, sur l'union de la Bessarabie avec la Roumanie que le diplomate espagnol met à la disposition de son gouvernement. Elles sont, en même temps, une évidente preuve de la position amicale que l'Espagne a adopté à l'égard de la Roumanie pendant les années de la première guerre mondiale, de l'appui moral qu'elle a offert à notre pays pour la réalisation de l'idéal de l'unité nationale.

REZISTENȚĂ LA RAPTUL BASARABIEI ÎN 1878

APOSTOL STAN

Independența României proclamată la 9 și 10 Mai 1877 și pecetluită printr-o participare militară la războiul antiotoman din Balcani, a fost urmată de o mare frământare politică rezultată din pericolul iminent al dezintegrării țării. Cahul, Bolgrad și Ismail — cele trei județe basarabene, atribuite Moldovei în 1856 de Congresul de pace de la Paris și integrate instituțional provinciei din care fuseseră smulse prin rapt, în 1812 — se aflau din nou în situația de a fi reanexate.

Înstrăinarea acestor trei județe, ca de altfel a întregii Basarabii al cărei fragment erau, survenise în urma unor conflicte militare impuse de politica expansionistă a Sankt Petersburg-ului, sub masca ortodoxismului. Tendința aceasta fusese contracarată de mișcarea națională românească, dar și de interesul puterilor occidentale de zăgăzuire a penetrației țariste în sud-estul Europei. Drept urmare, de la scopul inițial de a-și întinde frontiera pînă la Dunărea de Jos — ultima încercare datînd din 1828 — 1834 —, Rusia țaristă nu reușea să anexeze decît partea Moldovei dintre Prut și Nistru, denumită din 1812 Basarabia. Din acel moment, pentru această parte a națiunii cu deosebire, raptul Basarabiei a însemnat o tragedie. Căci a survenit într-un moment decisiv de renaștere politică, pe fondul diminuării și destrămării influențelor nefaste ale imperiilor otoman și habsburgic. Puterea țaristă, de o mai mare agresivitate și proșpețime, intervenea în destinul nostru istoric încercînd să-l abată de la propria matcă și, în final, să-l anihileze. De aici contradicțiile dintre o națiune mică și Imperiul țarist care, neputîndu-i bloca organizarea într-un stat național și independent, n-a renunțat nici un moment la intenția de a o subordona. Este contextul care explică relațiile României cu această putere în împrejurările noii crize orientale din anii 1875 — 1878.

În contextul frământărilor și răscoalelor din Balcani, începînd din vara lui 1876, guvernul liberal Ion C. Brătianu încearcă diferite formule de independență. Se fac mai întii sondaje pe lingă Poartă și puterile garante pentru transformarea României într-un stat cu un statut extern similar aceluia al Belgiei. Numai că, interesele Austro-Ungariei și Rusiei de a se amesteca direct în conflictul națiunilor balcanice cu Imperiul otoman determină pe Ion C. Brătianu să se deschidă spre puterea țaristă care tranzita pe teritoriul României importante cantități de armament și unități combatante, spre centrele insurecționale din Balcani. Ca atare, apăruse perspectiva unui război ruso-turc cu afectarea neutralității statului român. S-ar fi impus o cooperare cu Turcia, dar aceasta în mîpia ei politică, nu numai că refuza recunoașterea independenței României, dar se obstina s-o considere chiar și în acele momente grele o provincie

„privilegiată” ! Guvernul Ion C. Brătianu este, prin urmare, nevoit să găsească o modalitate de acomodare a scopurilor cel puțin parțial cu acelea ale Rusiei. De aici nevoia unor negocieri directe, tergiversate însă de mari reticențe datorită nu numai unei posibile afectări a suveranității, ci și, mai ales, a cunoscutelor tentații anexioniste ale puterii țariste.

Care va fi soarta județelor basarabene în condițiile unei Rusii prăvălitate asupra Peninsulei Balcanice? Întrebarea neliniștitoare survenea în mintea noilor miniștri ai coaliției de la Mazar Pașa care s-au instalat la putere în aprilie 1876. M. Kogălniceanu și M. C. Epureanu erau afectați direct prin moșiile posedate în Basarabia¹. În septembrie 1876, plecând în Crimeea, Ion C. Brătianu ceru lui Gorceakov să-și definească poziția asupra Basarabiei. La prima întâlnire, cancelarul i-a răspuns : „j'aime à être deviné”, Ion C. Brătianu replicându-i la plecare : „J'ai deviné que vous voulez nous reprendre la Bassarabie”. Întrebat de contele Ignatiev de ce o introducea în ecuația politică, șeful guvernului român — după ce combătea teoria unor frontiere sigure ale puterii țariste și ideea unor compensații — afirma că Basarabia era o parte din „trupul” României care o deschidea spre gurile Dunării și Mare. Interlocutorii țariști, printre care Ignatiev „cu lacrimi în ochi”, îi dădură asigurări că nu putea fi vorba de schimbări teritoriale atâta timp cât tratatele erau în vigoare². Tot în toamna-lui 1876, Ion C. Brătianu readucea în discuție Basarabia cu prilejul sosirii la București a noului agent diplomatic, Zinoviev, insistând a afla sensul vorbelor care circulau în această privință de „cîțiva ani”. Fusese invocată publicistica rusă care vehicula o asemenea pretenție, fără a se da o desmințire oficială. Zinoviev consideră aserțiunea drept simplă speculație, promițând un răspuns oficial cu garanția dorită³.

Basarabia afectează relațiile cu Rusia și în contextul deschiderii războiului antiotoman. Pentru a se obține tranzitul armatei țariste spre Balcani, la București sosea primul consilier al ambasadei ruse de la Constantinopol, Nelidov, care adesea substituia pe titular, generalul Ignatiev. Scopul voiajului consta în concretizarea pretenției lui Ion C. Brătianu de obținere a unei garanții scrise. Cu gândul la Basarabia, șeful guvernului român urmărea să impună Rusiei o convenție prin care să se asigure integritatea României. S-a ajuns astfel la negocierea unui document — semnat la 4/16 aprilie 1877 de noul titular al Ministerului de Externe, M. Kogălniceanu — după dispute aprige asupra art. 2, prin care guvernul român reușea să smulgă, în ultimă instanță, garanția cerută⁴. Se aprecia că prin convenție se obținuse angajamentul că județele basarabene nu vor fi afectate⁵. Convingerea aceasta fusese întărită și de faptul că, declanșând războiul și aflându-se un timp în România, în contact cu Carol I și cu miniștri români, țarul nu evocase în nici un chip o posibilă pretenție asupra Basarabiei⁶.

¹ Arh. St. București (în continuare: ASB), Fond Brătianu, nr. 652, f. 1.

² Ibidem, nr. 649, f. 2—3; Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, IV, p. 104; VII, p. 275.

³ ASB, Fond Brătianu, nr. 649, f. 1.

⁴ Ibidem, f. 4—6; nr. 652, f. 1; *Memoriile Regelui Carol I* (în continuare Carol I), IX, p. 8.

⁵ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, VII, p. 61.

⁶ Ibidem, VIII, p. 217

Neliniștea asupra Basarabiei era alimentată la București de unele știri indirecte sosite de la Viena, de la agentul român Ion Bălăceanu. La 2 iulie st. n., lui Carol I și Ion C. Brătianu li se comunica faptul că la finele războiului României i s-ar ceda „o oarecare parte din Dobrogea”, subînțelegându-se că Basarabia ar putea fi anexată de ruși⁷. În această privință, la București parveniseră știri despre întâlnirea de la Reichstadt din 8 iulie 1876 st. n., dintre împărații Austro-Ungariei și Rusiei, secondați de Andrassy și Gorceacov, care ulterior — la Viena, la 15 ianuarie 1877 — se concretizase într-un tîg prin care pasivitatea puterii habsburgice era recompensată prin acordul Rusiei de a ocupa Bosnia și Hertegovina⁸. Crimpeie și zvonuri despre acele combinații provocau la București îngrijorări, deși în acele momente existau alte preocupări prioritare⁹.

Presimțirile negre ale guvernului român nu se lasă însă întîrziate. În iulie, după ce rușii și-au asigurat trecerea Dunării prin protecția armatei române, Gorceacov puneă tranșant pe tapet retrocedarea Basarabiei. Blama faptul că România își proclamase independența, fără ca Rusia să fie consultată, intrucît ar fi avut un „cuvînt de onoare”, Basarabia. Țarul își făcuse din recuperarea acesteia scopul vieții lui, fiind vorba în fapt de un legat testamentar al părintelui lui umilit prin Tratatul de la Paris din 1856. Basarabia — după Ignatiev — era o chestiune de sentiment chiar pentru cei 80 milioane supuși ai țarului. Iar pentru ca pierderea să nu apară dureroasă, Ignatiev promitea guile Dunării, precum și largi despăgubiri teritoriale cu Dobrogea, Vidin și alte părți locuite de români dincolo de Dunăre¹⁰.

Tot în iulie 1877, în timp ce rușii erau bătuți la Plevna, solicitînd insistent concursul armatei române, se ivise ocazia unor noi garanții pentru Basarabia. Carol I insista în această direcție, dar Ion C. Brătianu i-a demonstrat că erau bune condițiile convenției, încît nu trebuiau părăsite¹¹. În momentele acelea dificile, nu numai pentru ruși, ci și pentru români s-a dorit să se aștearnă tăcerea asupra județelor basarabene, deoarece imperativul ambelor părți consta în nimicirea forțelor otomane de la Plevna. Guvernul de la București însă se grăbea să trimită la Viena pe M. Kogălniceanu. La 10 august 1877, din capitala habsburgică, Ion Bălăceanu se arăta contrariat de atitudinea ministrului de externe român care, întîlnindu-l pe Andrassy refugiat în „mutism absolut” și pe ambasadorii occidentali, în loc de a căuta ajutor pentru Basarabia, socotind-o pierdută, se preocupa de compensații. Nu exista — susținea Ion Bălăceanu într-o epistolă către Ion C. Brătianu — nici un temei, pînă la acea dată, care să ateste o înțelegere internațională cu privire la Basarabia¹². Cauza ei, prin urmare, nu trebuia abandonată.

Iată însă că, în atmosfera prăbușirii militare a Turciei cu concursul efectiv al armatei române în Balcani, guvernul țarist, prin tatonări, repunea pe tapet Basarabia. După succesele de la Plevna, deplasat la Po-iadim — cartierul general al țarului —, Ion C. Brătianu era încurajat

⁷ ASB, Fond Brătianu, nr. 73, f. 108; N. Iorga, *Politica externă a R. lui Carol I*, Ed't. Glycon, București, 1991, p. 223, 269.

⁸ ASB, Fond Brătianu, nr. 651, f. 1.

⁹ *Independența României*, Documente, II₂, Fc it. Academiei, București, 1977, p. 265.

¹⁰ ASB, Fond Brătianu, nr. 651, f. 1—6; nr. 652, f. 1—2.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 244, 218, 269, 276—277.

¹² ASB, Fond Brătianu, nr. 72, f. 29—33.

inclusiv de Ignatiev să pretindă orice. Convins că aceste incitări nu aveau alt obiect decît de a furniza țarului ocazia de a reclama Basarabia în schimbul unor compensații, Ion C. Brătianu se păzi să urmeze acele sfaturi. La ieșirea de la țar însă, generalul Miliutin l-a întrebat dacă i s-a vorbit despre Basarabia. La București, făcîndu-se ecoul suveranului său, Gorceacov pretinse că țarul dorea Basarabia. Ion C. Brătianu se întoarse la Poradin cu intenția de a afla revendicarea direct de la țar, dar demersul i-a fost oprit ca inoportun de către atașatul diplomatic român, generalul Iancu Ghica¹³.

Aluziile semioficiale privitoare la Basarabia au pus guvernul român într-o mai mare alertă. Încă din decembrie 1877, M. Kogălniceanu cerea informații din capitalele occidentale, cu deosebire de la Viena, Berlin, Paris și Londra¹⁴. Atitudinea acestor puteri părea cu atît mai necesar de scrutat, cu cît Rusia se retransase într-o veritabilă ostilitate cu ocazia preliminarilor păcii de la Kazanlik, unde-l respingea pe colonelul Arion. României nu i se mai arăta solitudinea unui aliat, sub pretextul că nu dispunea de o independență recunoscută pe plan internațional. Calculul Rusiei era însă cinic, căci voia să includă România în limitele Imperiului otoman spre a o supune unei operații prealabile de amputare teritorială. În fața acestui pericol, M. Kogălniceanu ceruse lui Callimachi-Catarg. să se pună în contact cu ambasaduror turc la Paris, solicitîndu-i să recunoască imediat independența României. Obținîndu-se aceasta, la încheierea păcii, Rusia „n-ar mai putea să ceară Basarabia ca teritoriu turcesc”¹⁵.

În conjunctura izolării la preliminarile păcii, guvernul de la București — la 6 ianuarie — trimitea la Petersburg pe Iancu Ghica. Se năzuiau legături directe cu țarul care, odată operațiunile militare în Balcani încheiate, revenise în capitala imperiului, de unde dicta acțiunile de politică externă. În atmosfera preliminarilor păcii cu Turcia, Petersburgul deschisese o susținută activitate diplomatică în direcția guvernelor puterilor occidentale, făcîndu-le cunoscută intenția de a reintra în posesia sudului Basarabiei. Semnificativă este o notă către Austro-Ungaria din 5 — 6/17 — 18 ianuarie prin care Rusia solicitase recunoașterea dreptului ei de a dispune de Dobrogea și Delta Dunării spre a le folosi ca monedă de schimb pentru județele basarabene¹⁶. În același sens, la 12/24 ianuarie Bismarck prezentase împăratului german o notă prin care sugera ca Germania să nu se opună unei înțelegeri între Austro-Ungaria și Rusia, prin luarea în considerare, printre altele, a „pretențiilor române asupra Basarabiei, dacă de acest punct depinde satisfacerea Rusiei”¹⁷. Petersburgul acredita ideea că erau suficiente asemenea înțelegeri tacite cu marile puteri, deoarece România va consimți la un aranjament. Rezultă, prin urmare, că încorporarea celor trei județe basarabene ar fi fost o simplă formalitate.

Intențiile Rusiei de dezintegrare teritorială a României, percepute și sub forma aceasta indirectă, prin intermediul trimișilor noștri diplomați din capitalele europene, erau anunțate la București. În acest sens —

¹³ Ibidem, nr. 648, f. 1—6; nr. 650, f. 19; „Monitorul Oficial” (în continuare: „M.O”) nr. 20, 26 anuaric/7 februarie 1878, p. 450.

¹⁴ ASB, Fond Brătianu, nr. 651, f. 1—6; nr. 652, f. 1.

¹⁵ Ibidem, nr. 652, f. 2; Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 4.

¹⁶ *Independența României*, II₂, p. 246.

¹⁷ *Ibidem*, p. 235.

cum menționa într-un raport din 13 ianuarie de la Paris — Callimachi-Catargi se și grăbise să-l întâlnească pe prințul Orlov, ambasadorul Rusiei, vorbindu-i despre „emoția” stîrnită în țară de pretenția de retrocedare a Basarabiei. Tot el cerea sprijin nu numai de la ministrul de externe al Franței, Waddnigton, ci și de la ambasadorii Marii Britanii și Germaniei, Lyons și Hohenlohe¹⁸.

O cerere pentru cedarea Basarabiei sosea la București la 16 ianuarie. În temeiul unei note de la Iancu Ghica, Ion C. Brătianu și M. Kogălniceanu se grăbeau să-l informeze pe Carol I. Deși încercase mai demult o asemenea temere, în contact cu informația menționată domnitorul devenise „înfuriat”¹⁹. Iancu Ghica informa la 17 ianuarie pe Carol I că țarul și cancelarul ceruseră oficial Basarabia pînă la brațul Chilia²⁰. Ofe-reau drept compensație Dobrogea pînă la Constanța. Ca argument se furniza faptul că Basarabia fusese cedată Moldovei, iar nu României și că, smulsă printr-un tratat devenit caduc, trebuia să-și schimbe statutul politic. Rusia o mai revendica și pentru motive de onoare și demnitate națională, reincorporarea Basarabiei constituind dovada că starea de slăbiciune pe care o traversase fusese depășită²¹. Sub presiunea unei asemenea cereri, în aceeași zi de 17 ianuarie, M. Kogălniceanu se grăbea să expedieze lui Iancu Ghica o telegramă prin care i se cerea să o respingă hotărît, invocînd în acest sens convenția din 4/16 aprilie 1877 prin care României i se dăduseră asigurări asupra integrității ei teritoriale²².

Urmărind un acord cu guvernul român, fără a recurge la areopagul european, Rusia trimitea un emisar la București, pe generalul Ignatiev. Acesta se afla aici la 19 ianuarie²³, intrînd în negocieri cu Ion C. Brătianu și M. Kogălniceanu și stăruind „în mod absolut pentru înapoierea Basarabiei”. În aceeași zi de 19 ianuarie, Ignatiev era primit de Carol I, căruia îi înmîna o epistolă de la țar nedatată și fără a cuprinde vreo aluzie la diferendul creat, cerîndu-i totuși, „o înțelegere”. Nici chiar Ignatiev n-a pomenit motivul neînțelegerii decît la o întrebare directă a lui Carol I. Acesta din urmă decisese să scrie țarului, socotînd cel puțin formal că dorința menționată aparținea unor curteni. Carol I însuși nu putea „să se învoiască la cedarea Basarabiei”²⁴.

Ignatiev venise la București ca un mesager menit să sondeze starea de spirit a guvernului și domnitorului, măsura în care cei doi factori politici erau dispuși să cedeze în reglementarea nu atît a unui litigiu creat de Petersburg, cît mai ales un schimb teritorial. Căci pornind de la faptul că Basarabia îi se cuvenea, reprezentanții țarului prezentau întreaga dispută ca un tirg, un troc, anume restituirea sudului Basarabiei în schimbul Dobrogei. Ignatiev fusese izbit de deosebirea netă în concepții între cele două guverne. Cerîndu-i să accepte trocul propus, Ion C. Brătianu invoca respingerea de către opinia publică a unei dezmembrări teritoriale.

¹⁸ Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 9, 10, 18—19.

¹⁹ *Ibidem*, p. 11—12.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 276—278.

²² Carol I, *op. cit.*, p. XIII, p. 13.

²³ Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, III, p. 161; ASB, Micro Franța, rola 22, vol. 43, c. 60—61.

²⁴ Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 14—15.

Neînțelegînd mecanismele regimului constituțional român, lui Ignatiev i s-a părut suficient să-i sugereze : „pregătiți-o”, adică s-o facă să accepte tirgul propus.

Încercînd să domolească rezistența lui Ion C. Brătianu, Ignatiev îi sugerează că s-ar putea conveni un plebiscit. Șeful guvernului român, pe fondul unei acțiuni publicistice de recuperare a întregii Basarabii ²⁵, îi răspundea că îl accepta cu condiția de a fi extins la întreaga provincie ²⁶. Pentru a obține cedarea, Ignatiev încercă fără succes să-l ispitească pe Carol I cu ocuparea tronului Bulgariei ²⁷.

M. Kogălniceanu, chiar din primele contacte, părăuse mai flexibil, stirnind îngrijorarea unui radical ca D. Brătianu, pe care și-o clama pe pe lingă Carol I ²⁸. Datorită atitudinii ministrului de externe, consulul Belgiei, Frédéric Hoorickx, aprecia că în România va surveni o criză politică, Kogălniceanu fiind văzut drept un succesor șef de guvern. Probabil că dintr-un asemenea motiv — la afirmația lui Carol I că nici un ministru român nu și-ar pune semnătura pe un asemenea acord —, Ignatiev exprimase convingerea că se va găsi, totuși, cineva ²⁹. În ultimă instanță însă, Ignatiev arătase lui Ion C. Brătianu că nu va insista asupra acordului, căci cedarea se putea reglementa cu Poarta, întrucît România nu era un stat independent. Retransîndu-se pe pozițiile tratatelor internaționale, Ion C. Brătianu îi arătase că un acord turco-rus n-ar fi fost valabil fără asentimentul puterilor garante ³⁰.

Voiagul infructuos al generalului Ignatiev la București a vădit un refuz categoric al factorilor politici de a negocia integritatea statului și a spațiului etno-geografic românesc. În acest sens Ion C. Brătianu spusese țarului — cum dezvăluia public în acele momente — că românii posedau „un simțămînt care e cel mai puternic și care, deși trecut prin viscole de nenorociri, niciodată nu și-a pierdut tăria sau existența. Acest simțămînt este naționalitatea. Oricine ne va atinge naționalitatea este inamicul nostru” ³¹.

Supus unei asemenea presiuni, guvernul român hotărî să acționeze energie pentru a o contracara. Convins că nu trebuia să se cedeze pînă ce nu erau epuizate toate mijloacele de apărare ³², întrucît primise prin Ignatiev o epistolă ambiguă din partea țarului, Carol I se adresează direct acestuia, insistînd să renunțe la reanexarea Basarabiei ³³. Pe de altă parte, socotindu-se că marile puteri n-ar consimți o întărire a Rusiei la gurile Dunăii, guvernul și Carol I dispuseseră intensificarea activității diplomatice pe lingă Austro-Ungaria, Germania, Marea Britanie și Franța, încercînd să pună în mișcare o contrapondere din partea acestora, în vederea anihilării intențiilor țariste ³⁴. Deși informațiile parvenite pînă atunci din principalele capitale occidentale, cu deosebire de la Viena și

²⁵ M. Eminescu, *Basarabia*, Verba, 1991, p. 8.

²⁶ A.S.B., *Micro Franța*, rola 22, vol. 43, c. 60—61.

²⁷ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, III, p. 163; N. Iorga, *op. cit.*, p. 278.

²⁸ Carol I, *op. cit.*, p. 13.

²⁹ *Independența României*, II₂, p. 265.

³⁰ *Ibidem*, p. 264.

³¹ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, III, 201.

³² Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 17.

³³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 278—279.

³⁴ *Independența României*, II₂, p. 265, 267—268.

Berlin — pe care se conta cel mai mult — nu erau încurajatoare, la București se nutrea suficientă speranță că românii nu vor fi abandonați în fața colosului rusesc. Există convingerea fermă că România devenise la porțile Orientului un avanpost al civilizației occidentale, al păcii și stabilității europene încât părea posibil a i se da misiunea de garant al libertății de navigație pe Dunăre, în numele Europei.

Dar în România mai exista și o opinie publică, — Parlamentul, instituțiile și presa — care se pun și ele în mișcare sub imboldul precipitării acestor evenimente politice. În țară, în climatul liberal și democratic afirmat și dezvoltat într-un răstimp de mai bine de un deceniu, se dezvoltase puternic conștiința națională și sentimentul de solidaritate în fața opresiunii sau imixtiunilor străine. Ca atare, orice încercare de atingere a suveranității sau integrității statului român, inclusiv a identității naționalilor aflați sub dominație străină, stârnea o vie agitație. Românii în acea epocă erau nu numai vigilenți sub un asemenea raport, dar extrem de sensibili, pentru ei conservarea unor drepturi de suveranitate și naționalitate constituind un templu intangibil. Din aceste motive, sub presiunea cererilor lui Ignatiev, Ion C. Brătianu spunea lui Carol I — la 29 ianuarie — că țara nu va consimți niciodată să cedeze Basarabia de „bunăvoie”, deci printr-un acord. Dovada în acest sens i-o furnizase agitațiile din sinul Parlamentului, unde erau așteptate interpelări și reacții furtu-noase ³⁵.

În a doua jumătate a lunii ianuarie 1878, pe fondul excluderii României de la preliminarile păcii și mai ales al presiunilor diplomatice ale Rusiei pentru cedarea Basarabiei, țara suferea un autentic șoc. Cuprinsă pînă atunci de euforia independenței, ea era zguduită de „un fior rece”, inimile tuturor românilor bătînd la unison pentru soarta integrității teritoriale ³⁶. Făcîndu-se exponenții unei asemenea stări de spirit, parlamentarii se agitau, mai ales că în contextul unor informații variate și contradictorii, prin care se răspîndeau tot felul de zvonuri, unele speculate de opoziția conservatoare, potrivit cărora guvernul n-ar fi la înălțimea situației, pregătindu-se chipurile pentru un compromis nu numai dezonorant, ci și păgubitor pentru țară.

Agitațiile vădite nu numai în sinul opoziției, ci și al majorităților determinară, începînd cu data de 23 ianuarie, o serie de trei ședințe secrete ale corpurilor legiuitoare reunite, în care membrii guvernului, în-deosebi șeful acestuia și ministrul de externe sînt supuși la tot felul de întrebări privitoare la soarta Basarabiei. Guvernul se făcea vinovat — în fața unor parlamentari — de lipsă suficientă de prevedere în garantarea stăpînirii asupra Basarabiei, de a nu fi luat suficiente precauții scrise din partea Rusiei — atît în faza trecerii oștilor ei prin România, cît și cu ocazia luptelor armatei române în Balcani — prin care să se apere integritatea țării. M. Kogălniceanu, în calitate de ministru de externe, supus unui val de întrebări despre activitatea guvernului în această privință făcea lectura unor depeșe telegrafice și unor corespondențe secrete prin care atesta preocuparea în această direcție. Pe prim plan figurau depe-

³⁵ Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 19.

³⁶ „M.O.”, nr. 20, 26 ianuarie/7 februarie 1878, p. 449; Ibidem, nr. 25, 2/14 februarie 1878, p. 579.

șele expediate de Iancu Ghica de la Petersburg, dar și alte rapoarte diplomatice ale trimișilor români din capitalile occidentale. Ca atare, timp de trei zile, între 23 — 25 ianuarie, politica guvernului în jurul Basarabiei fusese disecată de parlamentari sub toate unghiurile și implicațiile ³⁷.

Au urmat apoi ședințele deschise ale Camerei și Senatului în care aceeași problemă a fost abordată din perspectivă politică. Deputații și senatorii — după ce s-au informat din materialele documentare puse la dispoziție de guvern — au ținut să facă interpelări publice, pentru ca poziția guvernului să apară clară. Ca atare, la 26 ianuarie, Ion C. Brătianu în Cameră și M. Kogălniceanu în Senat, dezvăluiau public că — în zilele anterioare — Rusia își făcuse cunoscută în mod oficial voința de recuperare a Basarabiei — cu compensație —, confirmându-se astfel zvonurile care circulară pînă atunci. Guvernul român răspunsese categoric: „Nu putem!” în virtutea drepturilor asupra Basarabiei și a stipulațiilor Convenției din 4/16 aprilie 1877 care garantau integritatea țării, pentru care se făcuseră enorme sacrificii materiale și se vărsase sînge.³⁸ Tot guvernul mai răspunsese — cum menționa Ion C. Brătianu — că „niciodată națiunea română nu va consimți nu la cesiunea, dar nici chiar la schimbul unei părți din teritoriul său fie măcar cu despăgubirile cele mai avantajoase” ³⁹. Se credea că Basarabia nu părea încă pierdută, deoarece pînă în acel moment țara nu se pronunțase. Drept urmare „mărinimia” și „sentimentul de înaltă dreptate” ale acestuia din urmă păreau guvernului mai importante decît un tratat, fiind de așteptat ca drepturile unei națiuni care luptase nu numai pentru eliberarea sa, ci și a creștinilor din Balcani să nu fie încălcate.

După explicații publice din partea lui Ion C. Brătianu și M. Kogălniceanu, Camera și Senatul, la 26 ianuarie, au adoptat — fiecare — câte o moțiune cu conținut identic, una prezentată de G. Vernescu și alta de Dim. Ghica. Cu ocazia dezbaterii celor două moțiuni se făceau aprecieri despre legitimitatea posesiunii Basarabiei. În Cameră, V. A. Urechia afirma că împotriva retrocedării se pronunța istoria. Basarabia era un tezaur de amintiri duios, mai ales acelea legate de apărarea împotriva cuceririi otomane, acestea aparținînd patrimoniului gloriei române. Amintirile Rusiei aici erau recente, încît nu-i justificau stăpînirea. V. A. Urechia și Dim. Ghica afirmă că Constituția prescria interdicția cedării unei palme de pămînt. În consecință, Basarabia nu se va ceda „cu voia noastră, căci sîntem răspunzători pentru ea nu numai urmașilor noștri, dar și întregii Europe” care o cedase în 1856. Abandonarea Basarabiei ar constitui o sinucidere pentru România, căci gurile Dunării îi deschideau ușile diplomației europene, aducînd românilor „dorita neutralitate”. Nu se putea da de bunăvoie, pentru că s-ar recunoaște legitimitatea „cesiunii anterioare” făcută de turci. Basarabia nu putea fi abandonată pe compensații teritoriale, chiar dacă s-ar oferi întreaga Bulgarie, deoarece românii erau o națiune omogenă, fără ambiții expansioniste, preocupați

³⁷ Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 23—24; *Independența României*, II, p. 265; „M.O.”, nr. 20, 26 ianuarie/7 februarie 1878, p. 412, 445; nr. 25, 2/14 februarie 1878, p. 583; A.S.B., Fond Brătianu, nr. 651, f. 1—6; nr. 652, f. 1—2.

³⁸ „M.O.”, nr. 20, 26 ianuarie/7 februarie 1878, p. 445.

³⁹ Ibidem, p. 450.

să nu semene „furtune” pentru viitor ⁴⁰. În plus, dreptul asupra ei fusese confirmat chiar de Rusia, prin convenția din 4/16 aprilie 1877 și prin sacrificiile țării în războiul antiotoman. La finele intervenției sale, V. A. Urechia chema la rezistență față de presiunile Rusiei, dar una legală și morală pe terenul tratatelor și istorici, căci România era un stat mic, incapabil a se opune Rusiei prin forță. Să facă, în schimb, apel la „mărinimia” țarului, determinându-l să-și respecte cuvântul. Să se apeleze, apoi, la Europa, demonstrându-se legalitatea și dreptatea cauzei românești ⁴¹.

În urma audierilor și dezbaterilor menționale, la 26 ianuarie corpurile-legiuitoare — prin propunerile lui G. Vernescu, în Camera și Dim. Ghica, în Senat — adoptau moțiuni similare, prin care reprezentanții națiunii își expuneau răspicat poziția asupra Basarabiei. Apreciind că integritatea teritorială a României era garantată de marile puteri și întărită de convenția cu Rusia din 4/16 aprilie 1877, în temeiul sacrificiilor materiale și de sânge în războiul antiotoman, precum și al rolului european pe care România îl avea de jucat, Camera și Senatul exprimau hotărârea de „a menține integritatea teritoriului țării și a nu admite o înstrăinare din pământul ei, sub nici o denumire și pentru nici o compensație teritorială sau desdăunare” ⁴². În aceeași zi de 26 ianuarie, guvernul informa prefecturile despre atitudinea corpurilor legiuitoare ⁴³, cu scopul evident de a liniști opinia publică din țară și de a face cunoscut că între guvern și Parlament există o comuniune de vederi în a nu accepta nici un aranjament cu Rusia care ar știrbi integritatea statului român.

La Petersburg însă, rezistența corpurilor legiuitoare exprimată atât de categoric prin cele două moțiuni din 26 ianuarie stîrnise o profundă nemulțumire. La invocarea de către Iancu Ghica a convenției din 4/16 aprilie 1877, cabinetul de la Petersburg îi dădu interpretare deturnată, anume ca o garanție de apărare a integrității teritoriale a României față de Turcia, ceea ce nu excludea pretenția de retrocedare a Basarabiei ⁴⁴. Lui Iancu Ghica i se spusese că era considerată o „ofensă” directă adusă țarului și, totodată, un act de ostilitate față de Rusia ⁴⁵. Și pentru că autoritățile române nu dădeau nici un semn de pliere în fața realităților, în ciuda avertismentelor lui Gorceiacov date aceluiași general Iancu Ghica, țarul însuși a socotit de datoria lui a-i semna lăcrimea, amintindu-i că România n-ar trebui să uite imensele servicii aduse de Rusia. Trimisului român la Petersburg i se repeta inutilitatea rezistenței la cesiune, înfățișându-i-se și ipostaza, în caz de perseverare, unui recurs la folosirea armelor prin care s-ar fi primejduit însăși existența națională a României ⁴⁶.

Pentru contracararea acțiunii țariste de recuperare a Basarabiei, guvernul român a intensificat contactele cu puterile europene pentru a-și găsi un scurt protector. La 10/22 februarie, din București, agentul diplomatic și consulul general al Franței relata ministrului William-Henry Waddington, la Paris, despre o acțiune românească de sprijin din partea

⁴⁰ Ibidem, p. 446, 448—449; nr. 25, 2 14 februarie 1878, p. 579.

⁴¹ Ibidem, nr. 20, 26 ianuarie 7 februarie 1878, p. 450.

⁴² Ibidem, p. 445—446, 451.

⁴³ *Independența României*, Documente, I, Edit. Academici, București, 1977, p. 322.

⁴⁴ Ibidem, II₂, p. 286.

⁴⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 282.

⁴⁶ Ibidem, p. 289—290; Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 69.

Franței pentru apărarea Basarabiei⁴⁷. Ministrul de externe, M. Kogălniceanu — cum declara la 13 februarie în Senat — mersese „la Viena și aiurea” în căutare de sprijin extern. Acționau în acest sens nu numai ministrul de externe și agenții săi din Occident, ci chiar Carol I care, printre alții, recursese la ajutorul fratelui său, Leopold. La 20 februarie 4 martie acesta îl compătimea de a fi obligat, după ce a adus „servicii prețioase, să cedezi o bucată din carnea ta numai pentru că ești singur, cel slab în fața celui puternic”. Dar aceste intervenții au adâncit și mai mult convingerea că România nu găsea audiența sperată, cu toate că — după M. Kogălniceanu — marile puteri nu-și definitivaseră încă atitudinea. Lui Carol I i se sugera din Berlin de către fratele său că — potrivit unui demnitar „competent” —, România ar face mai bine să cedeze „de bonnes grâces” spie a obține apoi un „echivalent valoros”⁴⁸.

În prima parte a lunii februarie, datorită intransigenței în apărarea Basarabiei, se ajunsese la o stare de antagonizare a relațiilor româno-ruse. M. Kogălniceanu considera că România, în fapt, se afla „în conflict cu Rusia”⁴⁹. Drept urmare, la 10 februarie, datorită unei asemenea stări de încordare, „toți șefii partidelor” erau în audiență la Carol I, punându-și întreaga speranță pentru salvarea Basarabiei — în influența lui ca prinț de Hohenzollern⁵⁰.

Creșterea tensiunii politice în țară era datorată și știrilor care parveneau în legătură cu definitivarea negocierilor de pace de la San Stefano prin care, potrivit tratatului pe cale de încheiere, România era supusă nu numai la amputare teritorială, ci și la un statut de țară ocupată. Mîndre de prerogativele lor constituționale, dar cu deosebire preocupate de soarta țării asupra căreia vegheau vigilant, corpurile legiuitoare, sub impulsul opoziției, se angajează într-o mare „bătălie” oratorică — cum subliniază Carol I — la 13 aprilie⁵¹, în jurul condițiilor păcii de la San Stefano. Cel asaltat era M. Kogălniceanu care mai receptiv la exigențele realității, păruse unor deputați și senatori insuficient de ferm în respingerea presiunilor Rusiei. Din aceste motive, în Senat, Dim. Ghica, Dim. Sturdza și M. C. Epureanu îl asaltau cu întrebări și observații. Primul mai ales ataca exagerat guvernul, reproșându-i că nu condusese bine politica externă, deoarece se constata că România era izolată din toate direcțiile. M. Kogălniceanu însă, într-un răspuns ponderat și echilibrat, reamintea că dictatul Rusiei la San Stefano nu fusese facilitat de lipsa de precauțiune a guvernului român — cum se susținea —, ci de poziția de forță pe care se plasa această putere. Tot ministrul de externe dădu asigurări că România nu accepta stipulațiile jignitoare din tratatul de la San Stefano, inclusiv acelea referitoare la o despăgubire teritorială, pentru un schimb subînțeles cu Basarabia. Combătînd amenințările Rusiei cu revărsarea „urgiei” asupra României a unui popor de „80 milioane suflete”, Dim. Sturdza

⁴⁷ *Independența României*, II, p. 273. „M.O.”, nr. 38, 17/28.

⁴⁸ *Independența României*, I, p. 332.

⁴⁹ „M.O.”, nr. 38, 17/29 februarie 1878, p. 969.

⁵⁰ Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 50.

⁵¹ *Ibidem*, p. 53.

socotea că răspunsul românilor trebuia să fie un nu hotărît de cedare, deoarece era preferabil să se moară de acea „urgie” decît să se trăiască în ticăloșie ⁵².

Conflictul cu Rusia survenit în prima decadă a lui ianuarie 1878 și amplificat apoi la scară națională a fost alimentat în mare măsură de publicistică, cu deosebire de principalele ziare ale epocii „Românul”, „Pressa”, „Timpul”, de acesta din urmă mai ales care, de pe pozițiile opoziției conservatoare, se bucura de o mai mare marjă de mișcare în abordarea cu totul tranșantă și curajoasă a naturii relațiilor încordate dintre România și Rusia. Este de subliniat că, într-un asemenea context, seafirmă Mihail Eminescu drept exponentul cel mai convins și mai conștient al opiniei publice care, printr-o serie de articole, se lansează în considerații, interpretări și prezentări de fapte istorice prin care demonstrează absurditatea pretențiilor Rusiei asupra Basarabiei și caracterul legitim al stăpînirii ei de către România. Publicistica aceasta în jurul Basarabiei, dezvoltată în prima jumătate a anului 1878, a contribuit în mare măsură la luminarea opiniei publice, la pătrunderea adevărului asupra Basarabiei pînă în straturile de jos ale națiunii române. Dezbaterile sînt cu atît mai importante cu cît ele se rezumă nu numai la cele trei județe sudice, ci îmbrățișează întreaga provincie, considerată o parte integrantă a patrimoniului național ⁵³.

Polemizînd cu ziare rusești, dar mai ales cu „Gazeta St. Petersburg”, prin care erau disimulate scopurile expansioniste ale Rusiei, M. Eminescu combătea argumentele așa-ziselor frontiere naturale. României i se ceruse „să nu fie zgîrcită cu cîteva mile pătrate de pămînt plin de lacuri și mlaștine”, deoarece Rusiei îi trebuia o frontieră naturală ⁵⁴. M. Eminescu susținea, dimpotrivă, că asemenea frontiere nu erau necesare unei mari puteri. României — stat mic — i-ar fi trebuit frontiere naturale. După teoria menționată, Rusia ar putea anexa întreaga Românie căci frontierele naturale sînt Dunărea și Carpații. Sub acel pretext „s-ar putea cucerii universul întreg” ⁵⁵.

Cu vehemență era combătut un alt argument al Rusiei de reincorporare a Basarabiei. Se invoca necesitatea de a se da satisfacție onoarei și amorului propriu nu numai ale țarului și curtenilor lui, ci al celor 80 milioane de supuși care — potrivit argumentelor ruse — nu se puteau compara cu cei 4 — 5 milioane de români. Sub acest raport, M. Eminescu susținea categoric că „nici onoarea de stat și cea militară a Rusiei nu poate pretinde de a se lua de la un popor un pămînt care de cinci sute de ani este al lui și pe care de bunăvoie nu voiește să-l dea” ⁵⁶. Eminescu califica pretenția Rusiei asupra Basarabiei drept „strigătoare la cer, nemaipomenită”, deoarece această provincie era o parte din trupul României, un patrimoniu național care se impunea a fi apărat. Rusia nu-și putea legitima acțiunea pe un rapt înfăptuit în 1812 ⁵⁷.

⁵² „M.O.”, nr. 38, 17/29 februarie 1878, p. 966, 968, 974.

⁵³ Vezi M.N. Pacu, *Basarabia*, București, 1912, 68 p.

⁵⁴ M. Eminescu, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 11.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 11.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 23.

Trocul propus cu cinism de guvernul țarist era respins categoric, mai ales că se avansau păreri pentru împingerea intereselor românești într-un spațiu mai vast sud dunărean, ceea sustrăgea România de la adevăratele sale interese de a gravita în jurul provinciilor naționale aflate sub dominație străină. În acest sens, tot Eminescu considera diversioniste ofertele țariste. „Misiunea României este pe malul stîng al Dunării, n-are ce căuta pe malul drept, unde locuiesc mulțimi de români, totuși majoritatea populațiunii este de gîntă slavă. A ne lăsa cu ce avem, iată ce eem de la stricta dreptate a Rusiei”⁵⁸. Această putere — datorită forței și izolării României — putea să recupereze atunci Basarabia, dar pierderea i se părea lui Eminescu trecătoare. Bazat pe „trăinicia poporului român”, guvernul nu trebuia să admită tîrgul Rusiei, deoarece „primind un preț, am vinde; și noi nu vindem nimic”. Românii să rămînă statornici în hotărîrea afirmată prin moțiunile parlamentare, care prevedeau că „nu dăm nimic, nu primim nimic”. Cel care ar cuteza să atingă acest principiu „ar fi un vînzător”⁵⁹.

Pe fondul acestei puternice stări emoționale stîrnite în întreaga țară de presiunile Rusiei în vederea unei cedări consimțite a Basarabiei, pe planul politicii concrete survine o ciocnire între atitudinea intransigentă a șefului guvernului, Ion C. Brătianu, și poziția pragmatică a lui M. Kogălniceanu. Acesta din urmă — cum afirma consulul general britanic din București — fusese acuzat în corpurile legiuitoare de „încalcații proruse”⁶⁰, adică de o predispoziție de a se ajunge la o oarecare înțelegere, spre a nu se exacerba un conflict prin care se agita opinia publică. În această privință, ministrul de externe convenise chiar cu Carol I — la 27 februarie — să se dea o altă orientare cel puțin politicii externe, spre a nu se mai provoca inutil o Rusie biruitoare⁶¹. Obstacolul în această privință însă erau liberalii din jurul lui Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti, majoritari în corpurile legiuitoare și stăpîni deci pe mecanismul de exercitare a puterii. Încă de la 21 februarie, Carol I încercase să domolească zelul lui Ion C. Brătianu, arătîndu-i că nici una din marile puteri nu susține drepturile României și, în consecință, guvernul era dator să calmeze presa și opinia publică. Șeful guvernului român își reafirmă speranța că „România poate să scape de jertfirea celor trei județe”⁶². Ireductibili în radicalismul și idealismul „concepției absolute” pe care și-o făceau despre cerințele vieții de stat, Ion C. Brătianu și C. A. Rosetti — spre deosebire de Kogălniceanu — erau „romantici în sensul francez, metafizic”, plasîndu-se pe o poziție corectă sub raportul respectării principiilor de drept internațional, al suveranității și integrității statului, venind în cele din urmă în conflict nu numai cu un ministru de externe crescut de școala pragmatismului german, dar și cu Carol I și întreaga Europă⁶³. Nu-i deci de mirare că, în contextul primelor eșecuri de a dobîndi suport extern pentru Basarabia, însuși Ion C. Brătianu, sub presiunea liberalilor radicali,

⁵⁸ *Ibidem*, p. 19.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 7.

⁶⁰ *Indep. nd nja Pomâi ici*, II, p. 288.

⁶¹ Carol I, *op. cit.*, XIII, p. 68.

⁶² *Ibidem*, p. 63.

⁶³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 308—309.

sondase pe lângă Carol I posibilitatea de a-l substitui pe Kogălniceanu ⁶⁴.

Pentru a stăvili valul de nemulțumiri create în România datorită politicii ei de recuperare a Basarabiei, prin cancelarul Gorciacov, Rusia amenința cu ocupația militară ⁶⁵. Și nu era vorba doar de proferarea unor cuvinte, ci de o efectivă dislocare de trupe pe teritoriul României, în vederea impunerii unei surdine în afacerea Basarabiei care, pe plan extern, contribuia hotărâtor la compromiterea faimei de eliberator al creștinătății pe care și-o confectionase puterea țaristă. În fața unui asemenea pericol, Ion C. Brătianu însuși ripostă printr-o călătorie la Viena și Berlin, la finele lui martie, de unde spera să obțină asigurări, dacă nu pentru apărarea Basarabiei, cel puțin pentru împiedicarea Rusiei care transformată în putere ocupantă, putea trece la dezarmarea aimatei române. La 21 martie 2 aprilie, consulul general britanic din București menționa că șeful guvernului român se afla deja la Viena, unde avea convorbiri cu demnitarii puterii habsburgice, îndeosebi cu Andrassy ⁶⁶. La începutul lui aprilie, Ion C. Brătianu s-a aflat pentru mai multe zile în capitala imperiului german, întâlnindu-l pe Bülow, secretar de stat la ministerul de externe, și pe cancelarul Bismarck. Acesta din urmă îl primise cu bunăvoință și chiar îl felicitase pentru bravura românilor în a-și apăra Basarabia, dar n-a primit nici o promisiune de sprijin ⁶⁷. Ion C. Brătianu fusese uimit de indiferența germanilor față de tendința rușilor de a se instala la gurile Dunării și mai ales de sfatul de a se ajunge la un compromis, cerînd, în schimb, Petersburgului „o sută de milioane și chiar compensații teritoriale mai mari” ⁶⁸. Șeful guvernului român socotea că Basarabia nu era încă pierdută și, în consecință, trebuia să se lupte pentru apărarea ei, din moment ce însuși Bismarck îi arătase că statutul ei va fi hotărît de Europa, de competența căreia erau gurile Dunării.

În timp ce Ion C. Brătianu se afla în străinătate, Parlamentul României se afla într-o stare de frământare crescîndă. În fapt „ea exprima agitația din presă și din țara întreagă” care se desfășura în jurul Basarabiei de circa trei luni ⁶⁹. Se intensificase acum datorită ipostazei de ocupant pe care o încerca Rusia în raport cu guvernul român, în tentativa de a impune tratatul de la San Stefano, pe care România nu-l semnase. Din aceste motive, încă de la 31 martie, în Senat, Dimitrie Sturdza adresase ministrului de externe interpelarea despre zvonurile potrivit cărora un trimis al guvernului rus ar încerca să pună în aplicare cu concursul autorităților române drepturile de trecere arogate unilateral, prin tratatul de la San Stefano ⁷⁰. Tot astfel, în Cameră, la 3 aprilie Pantazi Ghica cerea o ședință secretă a ambelor camere reunite pentru a se confrunța și atesta informații contradictorii „foarte îngrijitoare pentru drepturile și interesele noastre politice și naționale”. C. A. Rosetti, președintele Camerei, socotea inadecvată propunerea, întrucît o ședință secretă a întregului Parlament nu se putea ține decît în prezența șefului guvernului

⁶⁴ Carol I, *op. cit.*, p. 71.

⁶⁵ *Independența României*, II₂, p. 292–293.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 288.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 297.

⁶⁸ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, III, p. 270.

⁶⁹ „M.O.”, nr. 79, 7/19 aprilie 1878, p. 2301.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 75, 2/14 aprilie 1878, p. 2167.

care, lipsind din țară, la Viena și Berlin, urma să se întoarcă chiar în seara zilei de 3 aprilie însă ⁷¹. La 5 aprilie sub presiunea lui N. Furculescu, T. Cernătescu și P. Ghica, revenit în țară, Ion C. Brătianu a admis ca Parlamentul să se reunească în ședință secretă ⁷².

Aflat în stare de frământare pentru soarta nu numai a Basarabiei, ci și a statutului extern al țării, Parlamentul cerea guvernului — în zilele de 4 și 5 aprilie — importante clarificări de poziție. Ceea ce voia el să afle — prin interpelările lui Pantazi Ghica și N. Furculescu, în Cameră și V. Boerescu, în Senat ⁷³ — era dacă atitudinea intransigentă față de atingerea drepturilor țării de către Rusia, obținuse garanții sau indiferență din partea puterilor occidentale, dacă nu se diminuase sau chiar alterase, datorită unor realități aspre. N. Ionescu, în Cameră, nu scăpa-ocazia să atace guvernul pentru că, chipurile, nu știuse să preîntâmpine, eventual prin documente scrise, nu numai veleitățile Rusiei de reanexiune a Basarabiei, ci mai ales instituirea unui regim de ocupație asupra României ⁷⁴.

Cele două corpuri legiuitoare se transformă într-un tribunal prin care se condamna tratatul de la San Stefano, cu toate implicațiile lui asupra României. Basarabia este în centrul acestor dezbateri, reafirându-se — prin N. Ionescu — faptul că era o parte integrantă din „patrimoniul națiunii române” ⁷⁵ și de data aceasta, Rusia nu o putea anexa decât pe calea raptului. Din aceste motive — cum socotea Dim. Sturdza — își ascundea pretențiile asupra ei în art. 5, al tratatului de la San Stefano, negînd toate acordurile internaționale și amenințînd cu „o rășluire a teritoriului nostru”. Se combătea, de asemenea, art. 5 al aceluiași tratat prin care Rusia stipulase recunoașterea independenței României doar de Turcia. Rusia nu sancționa încă independența instituindu-și un drept de imixtiune pînă ce obținea tot ce dorea, Basarabia, impunînd asupra statului extern al României o fază tranzitorie pe care Dim. Sturdza o asemăna cu vasalitate sau protectorat. Prin tratatul de la San Stefano, Rusia „dărima pozițiunea europeană ce ne-a creat tratatul de la Paris și ne pune sub o adevărată tutelă a ei” ⁷⁶.

În Parlament se protesta împotriva arbitrarului și abuzului Rusiei impuse nu numai prin tratatul de la San Stefano, ci și prin manifestări concrete ale diplomației și forțelor ei militare. Din cauza respingerii compromisului de către autoritățile române, Rusia instituise în diferite puncte ale țării un regim de ocupație militară, evacuînd locuitori și încadrînd soldați după bunul ei plac. În județele basarabene — fapt atestat și de M. Kogălniceanu —, cu concursul corpului de armată al generalului Zimmernann, la începutul lui aprilie, autoritățile române fuseseră practic anihilate ⁷⁷. Din asemenea motive, în Senat se conturase — cum afirma M. Kogălniceanu — „o opiniune foarte respectată care zice că cu rușii să nu mai avem nimic a face” ⁷⁸. Să nu se cedeze în fața unor realități

⁷¹ Ibidem, nr. 76, 4/16 aprilie 1878, p. 2201.

⁷² Ibidem, nr. 78, 6/18 aprilie 1878, p. 2279.

⁷³ Ibidem, nr. 77, 5/17 aprilie 1878, p. 2231; nr. 79, 7/19 aprilie 1878, p. 2306.

⁷⁴ Ibidem, nr. 78, 6/18 aprilie 1878, p. 2275.

⁷⁵ Ibidem, p. 2274.

⁷⁶ Ibidem, nr. 79, 7/19 aprilie 1878, p. 2297—2298.

⁷⁷ Ibidem, nr. 78, 6/18 aprilie 1878, p. 2271—2274.

⁷⁸ Ibidem, nr. 78, 6/18 aprilie 1878, p. 2276.

impuse prin forță, protestându-se — cum propunea G. Verneșcu — pe lângă puterile europene împotriva sustragerii Basarabiei pe calea impunerii unui regim de ocupație asupra întregii României⁷⁹. Guvernul și Parlamentul — cerea Dim. Sturdza — „să apele cu aceeași fermitate Basarabia, căci era un „drept al țării” care, în plus, era de anvegură europeană datorită guilor Dunării⁸⁰. Dreptul României asupra Basarabiei să se apere deci cu aceeași intransigență, mobilizând în juru-i puterile occidentale care nu puteau rămâne nepăsătoare în această privință⁸¹.

... Chemat de parlamentari să facă declarații publice asupra acestor frământări majore din țară, la 4, 5 și 6 aprilie M. Kogălniceanu semnala activitatea diplomatică desfășurată în această privință. Față de presiunile dezlănțuite de guvernul de la Petersburg, s-a protestat pe lângă Gorceiakov împotriva tratatului de la San Stefano care afecta suveranitatea și integritatea României. S-au cerut apoi Rusiei explicații asupra instituirii efective a regimului de ocupație, informându-se puterile străine inclusiv reprezentanții României la Paris și Londra despre anihilarea suveranității românești⁸².

... Ion C. Brătianu reapărea și el în fața Senatului la 4 aprilie, iritat într-o anumită măsură că o parte din senatorii opoziționiști îi puneau la îndoială intransigența față de pretențiile Rusiei asupra Basarabiei. Guvernul fusese frământat de aceleași griji — spunea el — studiind tratatul „zi și noapte” spre a putea fi combătut „acolo unde trebuie și la momentul dat”. Ca atare, guvernul era hărțuit pe nedrept pentru că nu avea altă țință prioritară decât apărarea suveranității, independenței și integrității. Dovada o constituie faptul că, prin atitudinea lui implicase România în luptă „cu dorința, cu aspirațiunile unui colos”⁸³. Primul ministru aprecia că motivele de neliniște nu trebuiau exacerbate, deoarece el înaintase plângeri „înaintea areopagului european”, încit fuseseră sesizate toate marile puteri care dispuneau de „destinele Europei”⁸⁴. Guvernul, prin Iancu Ghica, făcuse cunoscută poziția lui de refuz de a semna un acord chiar la Petersburg. Rusia fusese aceea care lansase diversionist părerea potrivit căreia guvernul român ar fi consimțit la înțelegere. Drept urmare, deși socotea că era umilitor pentru că i se punea la îndoială credința de român, dar pentru a liniști opinia publică, Ion C. Brătianu declara că „vom protesta și vom lupta din toate puterile noastre ca să putem reînvia în deplina noastră independență și în scăparea țării de ocupația străină”. Sustinea, în plus, că „chiar dacă Europa toată ar hotări să ni se ia Basarabia, noi vom protesta, căci nimeni nu poate să dispună de o parte din pământul nostru”⁸⁵.

În ciuda asigurărilor menționate, tot la 4 aprilie, Dim. Sturdza socotea că era potrivit să dea guvernului „o directivă”, spre a-i consolida poziția pe plan extern, prin formularea unei moțiuni⁸⁶. Printre-un asemenea

⁷⁹ Ibidem, p. 2273.

⁸⁰ Ibidem, nr. 79, 7/19 aprilie 1878, p. 2301.

⁸¹ Ibidem, nr. 78, 6/18 aprilie 1878, p. 2274, 2276, 2295, 2298.

⁸² Ibidem, nr. 79, 7/19 aprilie 1878, p. 2301, 2308.

⁸³ Ibidem, p. 2303.

⁸⁴ Ibidem, p. 2306.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem, p. 2304, 2306.

document se făcea un rechizitoriu asupra păcii de la San Stefano, cerîndu-se guvernului să protesteze energic în numele tratatului de la Paris din 1856, al dreptului gînjilor și al drepturilor suverane ale României asupra întregului ei teritoriu, contestîndu-se dislocarea de trupe rusești fără consimțămîntul guvernului român. Moțiunea menționată nici măcar n-a fost pusă la vot ⁸⁷, socotindu-se evident de prisos după declarațiile atît de categorice ale lui Ion C. Brătianu.

În Cameră însă, la 5 aprilie, după audierea poziției guvernului, deputatul liberal N. Furculescu socotea insuficiente și „platonice” măsurile întreprinse pînă atunci în apărarea Basarabiei. Aprecia că românii să fie pregătiți pentru orice eventualitate, pentru că Europa să știe că „noi ne putem însuși sprijini drepturile noastre” cu aceeași energie dovedită la Plevna și pe cîmpiile Bulgariei. Guvernul era îndemnat să ia exemplul Danemarcei care se opusese, în 1866, atît Prusiei cît și Austriei. Credea că numai într-un asemenea caz Europa ar ajuta România, deoarece se va lupta nu numai în numele entității statale românești, ci și pentru civilizația și interesele europene. Spera că diplomația occidentală nu va comite eroarea de a abandona România ⁸⁸. Cuvintele acestea avîntate exprimau, firește, sentimentele unei națiuni, dar confruntate cu realitatea aspră, cu faptul că România se afla atunci — cel puțin în privința Basarabiei — fără sprijin extern, ele constituiau un model ideal de comportament politic. Poziția guvernului însă — cum declara Pantazi Ghica, în Cameră, la 6 aprilie —, după seria de informații dobîndite în ședințe publice și secrete, fusese concordantă cu interesele și posibilitățile țării. Se considera că guvernul își făcuse datoria în apărarea independenței, suveranității și integrității țării ⁸⁹.

Refuzînd să recunoască tratatul de la San Stefano prin care Rusia își arogase unilateral un drept de staționare și tranzit prin România, la 14 aprilie, printr-un ordin către prefectul județului Botoșani, Ion C. Brătianu afirma că era încă în vigoare Convenția din 4/16 aprilie 1877. Sublinia că incidentele survenite fuseseră provocate de Rusia datorită dorinței exprese de „a lua Basarabia”. Faptul acesta crease îngrijorări din partea românilor, dar nu trebuiau să degenereze în „agitațiuni” prejudiciabile țării ⁹⁰.

În contextul precipitării deschiderii Congresului de pace de la Berlin, în pofida insucceselor diplomatice înregistrate pînă atunci ⁹¹, voința de rezistență la raptul Basarabiei nu era atenuată. Ea răsuna puternic în incinta Camerei. La 25 mai, D. Ion Ghica cerea guvernului să adopte o atitudine fermă în areopagul european. Prin reprezentanții oficiali — indiferent de poziția amicilor sau inamicilor României — să se pledeze cu curaj cauza Basarabiei. Să se combată atingerea drepturilor țării prin acel „nefast” tratat de la San Stefano care afecta nu numai suveranitatea și independența, dar mai cu seamă integritatea teritorială. Chiar dacă Europa n-ar fi fost dispusă în acel moment decît la o pace cu orice preț,

⁸⁷ Ibidem, p. 2303.

⁸⁸ Ibidem, nr. 78, 6/18 aprilie 1878, p. 2278—2279.

⁸⁹ Ibidem, nr. 79, 7/19 aprilie 1878, p. 2308.

⁹⁰ *Independența României*, I, p. 339.

⁹¹ *Independența României*, II, p. 325.

speranțele în dreptatea cauzei nu erau pierdute, căci viitorul îi va asigura un triumf inevitabil. Condiția era de a nu se accepta nici un compromis, protestându-se viguros împotriva amputării teritoriale și făcându-se cunoscut Europei că nu se admiteau nu numai compensații teritoriale, dar nici chiar despăgubiri bănești de miliarde⁹². Și dacă marile puteri vor decide reanexarea Basarabiei, forurile reprezentative ale României n-o vor sancționa niciodată, deoarece numai astfel dreptatea „se va face într-o zi”⁹³.

Răspunzînd unor asemenea îngrijorări ale reprezentanților țării, în contextul pregătirii trimiterii unei delegații guvernamentale la Berlin, lui Ion C. Brătianu i se oferă ocazia de a reafirma categoric poziția de rezistență față de reanexarea Basarabiei. La 25 mai, în Cameră, declara că la Berlin va apăra integritatea țării. Deși interesele marilor puteri păreau altele, cauza Basarabiei era dreptă, deoarece constituia o parte din țara pierdută în 1812, dar nu din vina românilor, ci datorită unor manopere politice. Prin urmare, „nu poate nimeni, nici cu istoria în mînă, nici cu harta în mînă, nici cu tratatele în mînă să zică că Basarabia nu este țară românească”. Pe un asemenea temel, Europa n-ar putea să silească România la sacrificii. Făcuse Rusia un război pentru ca în virtutea dreptului de cucerire care „din nenorocire încă este înscris în dreptul ginților europene”, spre a putea anexa o parte a teritoriului românesc și apoi Europa „să consfințească o stare de lucruri deja creată”, adică o posesiune pe care Rusia o dobîndise prin puterea armelor ei? Cum putea Europa numai pentru cuvîntul că unui aliat al României „i-a venit pofta să facă un schimb”, să se pronunțe de o manieră ultimativă: „Dacă nu voești tu schimb, eu ți-l impun și trebuie să-l primești?” Era inadmisibil nu numai pentru justiția divină, ci chiar pentru bunul simț, să se facă „o asemenea monstruoasă faptă”. Ar fi fost monstruos să se solicite Basarabia chiar dacă românii, în virtutea efortului lor militar, ar fi pretins o parte din Imperiul otoman. Dar ei nu cereau decît să se consacre moștenirea păstrată „cu bărbăția brațelor și a minții noastre” timp de secole prin „atîtea vărsări de sînge și în mijlocul invasiunilor celor mai crîncene”. Guvernul român va apăra la Berlin drepturile țării care, în fapt, erau concordante cu interesele Europei⁹⁴.

Tot la 25 mai, în Cameră, Ion C. Brătianu făcea o declarație clară, spre a fi înțeleasă de toată lumea, îndeosebi de străini și de areopagul european că, în țară, în privința Basarabiei, exista „o unire perfectă” între guvern și popor. În consecință, oricine va reprezenta țara la Berlin, nu va putea primi alte condiții decît apărarea integrității teritoriale. Acesta era singurul tărîm admis de Parlament. Cel care ar avea o altă atitudine nu numai că ar fi „un trădător”, dar n-ar folosi nici celor interesați, deoarece ar fi dezaprobat de întreaga țară. Ion C. Brătianu dădea asigurări că el și M. Kogălniceanu, în cazul în care se vor face ascultați la Berlin, vor fi nestrămutați pe o asemenea poziție, „cu toate promisiunile, cu toate ademenirile și pot zice chiar cu toate amenințările ce ni s-ar face”. Nu putea ști că la Berlin se va face dreptate, dar era sigur că se va întoarce „cu

⁹² „M.O.”, nr. 116, 27 mai/8 iunie 1878, p. 3199.

⁹³ Ibidem, p. 3200.

⁹⁴ Ibidem, p. 3200—3201.

drepturile noastre intacte”, încît România nu va deveni complice la reglementarea chestiunii Orientului într-un mod în care Europa — mai devreme sau mai târziu — îl va repudia. Era posibil atunci să se țină cont de acele voci mici și slabe — cum era România, — care nu deveniseră „complice” cu acelea „mai mari”⁹⁵.

La 26 mai, un jurnal al Consiliului de miniștri consemna decizia ca Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu să reprezinte țara la Congresul de la Berlin. Plecarea coincidea cu consolidarea în cantonamente a unor unități militare țariste în zona Văii Prahovei, pînă în împrejurimile Cîmpinei, ceea ce era o gravă afectare a suveranității. Aflați la Berlin, negociatorii români stabilesc unele contacte preliminare, de ultim moment, cu speranța că, în fine, ar putea dobîndi susținători în apărarea Basarabiei. Din perspectiva echilibrului de putere, Ion C. Brătianu spera încă în activizarea intereselor engleze în zona gurilor Dunării, pentru contracararea Rusiei. Pornea de la premisă, că, dacă Rusia nu era stopată în acel moment, în următorii ani ar fi fost mai greu, întrucît, împreună cu Germania, ar fi dominat continentul. În acest context — aprecia el — Marea Britanie va fi amenințată pretutindeni, cu deosebire în Indii⁹⁶.

Ion C. Brătianu încercase deci să facă un aliat în primul rînd din Marea Britanie. Sprijinit de Paul Bataillard și E. Carada, fără știrea lui M. Kogălniceanu înclinat spre compromis, prin Callimachi-Catargi, la 15 mai 1878, încerca legături directe cu lordul Salisbury, căruia îi oferea concursul armatei române, în cazul în care ar intenționa contracararea Rusiei prin măsuri de forță⁹⁷. Numai că, între timp, britanicii au ajuns la înțelegere cu Rusia, încît agentul român nu mai era primit la Londra. La Berlin, unde spera să reia direct asemenea deschideri prin convorbiri cu lordii Beaconsfield și Salisbury, Ion C. Brătianu încerca decepția de a fi ocolit. Tot la Berlin, cu recomandarea lui Carol I, intenționase să solicite prin prințul moștenitor chiar asocierea Germaniei la cauza Basarabiei⁹⁸. Lui Bismarck i s-a adresat deschis pentru sprijin, dar cancelarul Germaniei privea diferendul creat de Rusia drept o simplă tranzacție comercială. Ion C. Brătianu, respingînd acea soluție, spusese: „Principe, nu sîntem putere mare ca să putem cucerii în alte părți și patria nu se vinde, se conservă; cînd ți-o ia cu sila, dar ai mîngîierea cel puțin că nu ți-ai dat, nu ți-ai vindut țara”. Pentru o națiune mică — adăugase el — puterea constă „în conștiința drepturilor sale. O națiune care pierde conștiința drepturilor sale nu are viitor. De aceea zic, să vină Europa întreagă și să ne-o ia, eu n-o dau pentru că am credința dreptului meu”⁹⁹. Era clar formulat principiul că în relațiile internaționale, în litigiile teritoriale, nu trebuia cedat niciodată forței care nu putea să reziste în timp dreptului național.

La Berlin, dezamăgirea delegației române în convorbirile preliminare fusese totală, căci oamenii politici contactați refuzau a se „pune în linie”, adică a face război Rusiei pentru apărarea integrității Români-

⁹⁵ Ibidem, p. 3201.

⁹⁶ ASB, Fond Brătianu, nr. 650, f. 34.

⁹⁷ Ibidem, f. 31.

⁹⁸ Ibidem, f. 31, 33.

⁹⁹ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, VIII, p. 171.

ei ¹⁰⁰. Din aceste motive, Ion C. Brătianu îndrăznise să spună congresului : „Nu ! Luați, dar eu nu vînd”. Era o atitudine categorică de respingere a reanexiunii, susținută și de Carol I care trimisese, în plus, instrucțiuni la Berlin prin care ceruse delegaților guvernamentali „de a continua rezistența față de toate tranzacțiile asupra problemei Basarabiei” ¹⁰¹.

La 24 iunie, sub semnătura lui Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu, congresului i se prezenta un memoriu prin care, printre altele, se revendicau menținerea integrității României, refuzul deci de a accepta cesiunea sudului Basarabiei și intrarea în posesiunea gurilor Dunării, inclusiv a insului Șerpilor ¹⁰². Cît privesc așa-numitele compensații teritoriale acordate României prin alipirea Dobrogei, Ion C. Brătianu refuza să dea acea interpretare unui act de întregire națională. Plecînd la Berlin, luase „fotografia hrisoavelor de la Mircea” spre a arăta „Europei că pe cînd Bulgaria era a Turciei, Dobrogea era a Țării Românești”. Alungați de pe un teritoriu care odinioară făcuse parte integrantă din trupul țării, turcii nu puteau restitui acea provincie decît României. De abia după ce s-a consemnat pierderea județelor basarabene, cei doi miniștri au pledat pentru o frontieră adecvată în Dobrogea, prin includerea Silistrei.

Atît M. Kogălniceanu, cît și Ion C. Brătianu, prin intervențiile lor în ședința congresului din 1 iulie ¹⁰³, adăugau, referindu-se la Basarabia, că deposedarea de o parte din teritoriul național n-ar fi numai o mare durere pentru români, ci ar distruge orice încredere în legitimitatea tratatelor. Congresul însă nu ținu seama de acele argumente, decizînd înstrăinarea unei părți din teritoriul național. La plecarea din Berlin, Ion C. Brătianu și M. Kogălniceanu au fost sfătuiți să nu opună Rusiei rezistență, căci nu vor beneficia de nici un sprijin extern ¹⁰⁴. Cauza căreia i se dedicaseră fusese pierdută, învingînd nu dreptul, ci forța. Cei doi bărbați de stat aveau însă satisfacția de a fi respins orice compromis dăunător intereselor țării. Din aceste motive, plecînd din Berlin, Ion C. Brătianu încerca o mare amărăciune provocată de nedreptatea făcută țării.

În București „țara este în doliu” ¹⁰⁵, Basarabia continuînd să absoarbă atenția opiniei publice „pînă la excluderea oricărui alt subiect”, cum remarcă consulul general britanic la 19 iunie/2 iulie. Parlamentul declara că nu va accepta și nu se va supune, fără să protesteze, nici unei condiții, cîcît de favorabile, pentru schimbul celor trei județe basarabene. Carol I însuși refuza să acționeze spre a determina țara să accepte hotărîrile congresului. Și pentru ca retrocedarea să pară un rapt, guvern, parlament și domnitor refuzau să dea curs demersului țarist de ratificare a unui asemenea act, în condițiile în care administrația și armata de ocupație se instalaseră deja în sudul Basarabiei. Consulul general britanic socotea că va trebui să treacă timp pentru că opinia publică să se calmeze, iar dirigitorii să se supună soartei inevitabile, resemnîndu-se ¹⁰⁶.

¹⁰⁰ *Ibidem*, IV, p. 68—69.

¹⁰¹ *Independența României*, II₂, p. 332.

¹⁰² Ion C. Brătianu, *op. cit.*, IV, p. 329—333.

¹⁰³ *Ibidem*, IV, p. 71—72.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 74.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 95—98.

¹⁰⁶ *Independența României*, II₂, p. 334—335.

Principalul obiectiv al politicii externe românești, începînd din ianuarie pînă în iunie 1878, l-a constituit deci lupta pentru apărarea Basarabiei, încercîndu-se toate mijloacele posibile pentru evitarea reanexiunii sudului ei de către Rusia. Principiul în spatele căreia s-au retransat factorii politici responsabili ai României a fost: Basarabia parte integrantă a spațiului geografic național, un patrimoniu inalienabil. Nici una dintre puteri n-a respins asemenea argumente, nici chiar Rusia interesată direct, județele basarabene din punctul de vedere al marilor puteri fiind un spațiu strategic redobîndit de un fost stăpîn. Ca atare, reanexarea sudului Basarabiei de către Rusia, stipulată prin tratatul de pace de la Berlin, nu poate avea decît acest sens cotropitor. Actul n-a putut să fie îmbrăcat nici măcar voalat într-o anume legitimitate. Căci drepturile României n-au fost respinse teoretic de nici o putere. Deosebirea era că în timp ce guvernul român se situa pe pozițiile dreptului națiunilor, Rusia și areopagul european susțineau dreptul celui mai tare. Din aceste motive, litigiul româno-rus nu s-a stins la 1878, nu numai pentru faptul că guvernul român a refuzat orice compromis cu o putere expansionistă, ci și pentru motivul că, în general, drepturile națiunilor la autodeterminare sînt imprescriptibile. Cert rămîne însă faptul că, la 1878, guvernul Ion C. Brătianu n-a fost inspirat de interese momentane, ci a privit Basarabia din perspectiva viitorului integral al națiunii române. De aici refuzul categoric de a consimți semnarea unui tratat de alienare a sudului Basarabiei.

LA RÉSISTENCE CONTRE L'OCCUPATION DE LA BESSARABIE EN 1878

Résumé

L'indépendance de la Roumanie proclamée les 9 et 10 Mai 1877 et scellée par une participation à la guerre contre la Turquie dans la Péninsule Balkanique a été suivie d'une grande action politique pour la défense de la Bessarabie, menacée d'être réannexée par la Russie. Les autorités roumaines ont refusé catégoriquement de négocier non seulement l'intégrité de l'Etat, mais aussi l'espace ethno-geographique roumain. Le Parlement a refusé un marchandage du territoire roumain et Ion C. Brătianu a essayé d'obtenir un appui extérieur. Le Congrès de Berlin de 1878 n'a pas tenu compte de l'intérêt roumain, disposant l'aliénation d'une partie de son territoire. Ion C. Brătianu et M. Kogălniceanu ont été conseillés par les chefs du Congrès de se plier, car l'Europe occidentale n'était pas préparée à soutenir la Roumanie par une guerre contre la Russie. La réannexion du sud de la Bessarabie, stipulée par le traité de Berlin, ne pouvait avoir que la signification d'une reconquête. C'est pourquoi le litige roumano-russe ne s'éteignit pas en 1878 non seulement parce que le gouvernement roumain a refusé n'importe quel compromis avec la Russie, mais aussi pour le fait que les droits des nations sont imprescriptibles.

INIȚIATIVE ROMÂNEȘTI DE REDOBÎNDIRE A BASARABIEI ÎN PERIOADA RĂZBOIULUI CRIMEII (1854 — 1856)

PAUL CERNOVODEANU

Anul 1853 părea să deschidă perspective ceva mai bune pentru români. Privirile Cabinetelor europene începeau din nou să se ațintească asupra sud-estului european, datorită izbucnirii unui nou conflict diplomatic ruso-turc și a perspectivelor unui război între cele două puteri.

Ciocnirile de interese dintre puterile occidentale și Rusia țaristă s-au agravat continuu de la sfârșitul anului 1851 iar „controversa Sulinei” — adică obstacolele ridicate de ruși în calea liberei navigații la gurile Dunării¹ — a constituit una din fricțiunile importante ivite, în special, în relațiile dintre cabinetele de la Londra și St. Petersburg². În această epocă problema Țărilor române, dorința românilor de a se uni într-un singur stat erau de acum cunoscute opiniei publice europene datorită activității susținute desfășurate de emigrația pașoptistă, atât pe plan oficial diplomatic, cât și prin ampla propagandă și acțiune revoluționară din anii 1848 — 1853.

După cum se știe, pretextul folosit de țarul Nicolae I în primăvara anului 1853, pentru a lichida cu problema „omului bolnav” al Europei, Imperiul otoman, a constat din cererea exorbitantă de a i se acorda protecția „locurilor sfinte” și a supușilor ortodocși din întreg statul sultanului, ceea ce reprezenta, de fapt punerea Porții otomane sub tutela rușilor. În fața refuzului indignat al dregătorilor otomani de a accepta asemenea exigențe nerealiste, țarul a rupt relațiile diplomatice cu Turcia și a amenințat la 19/31 mai cu ocuparea militară a Principatelor române, ca mijloace de presiune. Sprijinită de Anglia și Franța, Poarta a ignorat ultimatumul țarist. Nicolae I a trecut atunci de la amenințări la fapte și la 20 iunie/2 iulie 1853 trupele sale, puse sub comanda mareșalului Ivan Feodorovici Pașkevici, au trecut Prutul, fără a declara, însă, război otomanilor. Sultanul Abdul Medjid, sprijinit de guvernele englez și francez,

¹ Cunoscutul publicist moldovean George Sion (1822—1892), a deplins de altfel într-o serie de articole publicate în „Gazeta de Transilvania” în nr. 85 și 86 din 23 și 27 oct. 1854, neajunsurile provocate țărilor române de politica autoritară a St. Petersburgului și în special comerțului dunărean: „...știm că rușii caută prin toate mijloacele să puie obstacole navigației pe Dunăre, a nu curăți Sulina niciodată, precum sînt îndatorați prin tratate, a o astupa adică aruncînd pietre și saci cu pămînt la gura ei [...] Credem că dacă Sulina n-ar fi fost în mina rușilor, mult mai bine s-ar fi dezvoltat comerțul Brăilei și Galațiului, prin urmare agricultura și prosperitatea în țările noastre”.

² Vezi broșura cuprinzînd *Correspondence with the Russian Government respecting obstructions to the navigation of the Sulina Channel of the Danube*, presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty, 1853, London, Printed by Harrison & Son, 26 p.

a adresat la rîndul său un ultimatum rușilor la 27 septembrie/9 octombrie cerîndu-le evacuarea Principatelor în termen de cincisprezece zile. Cabinetul țarist a ripostat însă prin desfășurarea forțelor sale armate pe linia Dunării, ocupînd poziții de luptă; în fața acestei acțiuni la 4/16 octombrie Poarta a declarat război Rusiei țariste³.

În situația creată, domnitorii români — Barbu Știrbei al Munteniei la 17/29 octombrie iar a doua zi și Grigore IV Alexandru Ghica al Moldovei — s-au retras de la conducerea Principatelor și, părăsind țările române, s-au stabilit la Viena. Țaristii au instaurat în Principate un regim de ocupație militară, punîndu-le sub administrația unui Divan condus de către generalul baron Aleksandr Ivanovici Budberg⁴.

Ostilitățile s-au dezlănțuit la 23 octombrie/4 noiembrie prin hărțuiri pe linia Dunării, trupele otomane sub comanda lui Omer pașa reușind să stabilească un cap de pod la Oltenița.

Între timp revoluționarii români pașoptiști exilați s-au strîns în Turcia pentru a organiza alcătuirea unui corp de „voluntari”, menit să lupte pentru eliberarea Principatelor de sub ocupația rusească⁵. Auspiciile păreau favorabile unei asemenea inițiative cu atît mai mult cu cît țarul Nicolae I, respingînd ultimatumul puterilor occidentale de a evacua Principatele, a ordonat la 8/20 martie 1854 trupelor sale, puse sub comanda generalului Mihail Dmitrievici Gorceakov, să treacă Dunărea, dezlănțuind ofensiva. O săptămînă mai tîrziu, la 15/27 și respectiv 16/28 martie Franța și Anglia au declarat război Rusiei țariste, după ce au încheiat un tratat de alianță cu Poarta otomană la 28 febr./12 martie⁶. În ciocnirile cu turcii de la Călărași, Brăila și Ismail rușii n-au obținut succese hotărîtoare, iar asediul Silistrei, început la 24 martie/5 aprilie a evoluat de la început nesatisfăcător. Otomanii, sub comanda lui Omer pașa, deși în vădită inferioritate față de adversarii lor, au rezistat cu îndrăzneală.

Revoluționarii români aflați la Vidin și Șumla au făcut repetate încercări de a trece în Țara Românească — unde populația le era favorabilă — dar au fost nevoiți să renunțe din pricina neîncrederii cu care erau încă priviți de către autoritățile otomane. Temerile și suspiciunile arătate de Poartă față de expatriații români se datorau faptului că da-

³ Pentru ansamblul crizei orientale din 1853 vezi Vernon John Puryear, *England, Russia and the Straits Question 1844—1856*, Berkeley, California, 1931, pp. 261—268; idem, *New Light on the Origins of the Crimean War*, in „Journal of Modern history”, III (1931), pp. 219—234; Harold Temperley, *Stratford de Redcliffe and the Origins of the Crimean War*, in „The English Historical Review”, XLVIII (1933), pp. 601—621 și XLIX (1934), pp. 265—298; idem, *England and the Near East. The Crimea*, London, 1936, pp. 301—332; E. Tarlé, *Războiul Crimeei*, vol. I, București, 1952, pp. 144—153; Radu Florescu, *The Danubian Principalities and the Origins of the Crimean War*, in „The Slavonic and East European Review”, XLIII (1964), nr. 100, pp. 46—47, etc.

⁴ Ion D. Nistor, *Principatele române sub ocupația rusească 1 iulie 1853—17 septembrie 1854*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., seria a III-a, tom XX (1938), pp. 232—235.

⁵ Vezi scrisoarea fruntașului revoluționar pașoptist Ștefan Golescu trimisă din Belgrad la 19/31 ianuarie 1854 generalului Gheorghe Magheru aflat încă în exil la Viena și pregătindu-se de plecare spre Constantinopol, cf. A. Stan și C. Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, București, 1969, pp. 188—189 și misiua lui Gheorghe G. Magheru, fiul generalului, expediată din capitala Imperiului otoman la 11/23 martie, sorei sale, Alexandrina, rămasă la Viena, cf. P. Cernovodeanu și M. Ștefan, *Pe urmele Magherilor (Cronica unei familii)*, București, 1983, pp. 335—336 ap. Arh. St. Craiova, fondul *Magheru*, doc. LXI bis/51.

⁶ H. Temperley, *England and the Near East*, pp. 366—384; V. Puryear, *England, Russia and the Straits Question*, pp. 304—315; E. Tarlé, *op. cit.*, I, p. 349—388, etc.

că aceștia vor intra înarmați în Principate, revoluția va fi din nou triumfătoare în Principatele eliberate de sub ocupația străină și că acestea se vor desprinde de sub suzeranitatea otomană. De aceea, aproape toți emigrații români au fost îndepărtați din apropierea teatrului de operații; cițiva doar — mai ales dintre ofițerii tineri, printre care Nițu Magheru — au rămas la Vidin, majoritatea lor în frunte cu Ștefan, Nicolae și Alexandru C. Goleșcu (Albu), cărora li s-a alăturat și generalul Christian Tell, întorcându-se, la sfârșitul lui martie, la Constantinopol. Acolo, profitând de prezența principelui Jérôme Napoleon, vărul împăratului Napoleon al III-lea, Nicolae Goleșcu împreună cu neînfricatul luptător C. A. Rosetti i-au înaintat la 23 aprilie/4 mai 1854 un amplu memoriu cuprinzând revendicările românilor, adică unirea Principatelor, neatințarea, realipirea Basarabiei răpită de ruși la 1812 și alegerea în fruntea noului stat român a unui principe străin, sub garanția colectivă a celor șapte mari puteri ale Europei⁷. Dar răspunsul primit a fost foarte evaziv, lăsându-se totul pe seama discuțiilor de pace, după încheierea războiului.

În același timp, alături de Ion Ghica, Dimitrie Kretzulescu și alți patrioți, activa la Constantinopol mai cu seamă generalul Gheorghe Magheru, figură venerabilă a revoluției de la 1848. Acestuia turcii i-au promisi încredințarea comenzii trupelor peste Oltenia, dar pînă la urmă s-au răzgîndit⁸. Magheru a acționat viguros și pe plan diplomatic iar în scrisoarea adresată la 30 aprilie/12 mai 1854 ambasadorului britanic la Poartă, Charles Stratford Canning, devenit lord de Redcliffe⁹ (fost tînăr diplomat în Turcia în anii 1810 — 1812, pe vremea războiului cînd a fost cîmpănită jumătate din trupul Moldovei) el a pledat insistent nu numai pentru înarmarea românilor, dar și pentru stabilirea statutului lor politic în cadrul european și recăpătarea Basarabiei. În memoriul anexat scrisorii se expuneau cu claritate doleanțele împărtășite de toți patrioții (*Voeux des Roumains pour l'avenir*) și anume: „L'Union des deux principautés Moldo-Valaques sous la jouissance de leurs droits d'autonomie et sous un seul prince; . . . sa force armée permanente, pourra être de 100.000 hommes sous une population de 5.000.000 habitant(s). II Les Roumains espèrent et croient qu'après le cessation des hostilités, soit par la défaite de la Russie, soit par la paix qu'elle sera forcée de demander, les puissances alliées, guidées par les sentiments de bienveillance, de générosité et de justice, qui, de tout temps les ont caractérisées, et dont l'intervention actuelle en est la preuve la plus éclatante, décide-

⁷ Vintilă C. A. Rosetti, *Amințiri istorice*, București, 1883, pp. 34—35; Vasile Netea, C. A. Rosetti, București, 1970, pp. 221—222, nota 148. Memoriul a mai fost amintit, dar cu data greșită mai 1885, și de Raoul Bossy, *Candidații străini la tronurile românești*, în „Convorbiri literare”, anul 57(1925), p. 838; Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii politice a României 1848—1877*, București, 1930, p. 75 și Dan Berindei, *Din începuturile diplomației române moderne*, București, 1965, p. 114.

⁸ V. Dumitrescu, *Un episod din timpul războiului ruso-turc din anii 1855—1854 sau revolta Scurtulescului*, Turnu Severin, 1888, pp. 29—35; G. Fotino, *Din vremea renasterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, vol. IV, București, 1939, p. 93, doc. 438; p. 109, doc. 440; A. Stan — C. Vlăduț, *op. cit.*, pp. 189—201; Anastasie Iordache, *Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României*, București, 1979, pp. 247—255; P. Cernovodeanu—M. Ștefan, *op. cit.*, pp. 336—342.

⁹ Biblioteca Națională (fostă B.C.S.), fond Magheru, nr. inv. 22162/121, concept în l. franceză.

ront que la Bessarabie, qui était la partie la plus riche de la Moldavie, sera rendue à l'État Roumain, car ni la Turquie, comme suzeraine, ni la Russie, comme garante, n'ont pas eu le droit de la séparer du territoire moldave¹¹ (sublinierea noastră = n.n.). În punctul al treilea și ultimul se solicită oferirea unor despăgubiri Principatelor în urma pierderilor suferite sub ocupația militară a trupelor țariste ce au înăbușit revoluția de la 1848¹⁰.

Toate aceste cereri au fost, însă, ignorate; pentru a-și asigura alianța Habsburgilor, anglo-francezii și otomanii au sacrificat în mod deliberat drepturile inalienabile ale românilor. Profitând de pe urma crizei orientale, Austria a reușit să smulgă concesii atât din partea otomanilor, cât și a guvernelor de la Londra și Paris. Astfel, după ce, la 22 mai/3 iunie 1854, cabinetul din Viena a înaintat un adevărat ultimatum autorităților țariste, cerându-le să-și retragă trupele din Principate și să înceteze operațiile militare ofensive împotriva Turciei, s-a semnat convenția austro-turcă de la Boyadjy Keuy (2/14 iunie) prin care Poarta s-a declarat de acord cu ocuparea temporară a Principatelor de către trupele habsburgice, pînă la terminarea războiului¹¹.

Sub presiunea evenimentelor, încă de la 9/21 iunie 1854, țarul Nicolae I fusese nevoit să ordone ridicarea asediului Silistrei și apoi să dea dispoziții lui Gorceakov să evacueze Principatele, temîndu-se să nu provoace o intervenție în conflict și a Austriei. Părăsirea Principatelor s-a desfășurat în general, fără incidente notabile, cu excepția unor ciocniri de ariergardă la Giurgiu, evacuarea Țării Românești pînă la 27 iulie/8 august, iar a Moldovei pînă la 2/14 septembrie, peste Prut, efectuîndu-se în condiții destul de pașnice. Din păcate, însă, prin retragerea trupelor țariste nu se sfîrșea și cu prezența armatelor străine în teritoriile române; locul lor a fost luat, mai întîi, de cele otomane, comandate de Omer pașa iar de la 10/22 august au intrat în Principate și trupele austriace sub comanda feldmareșalului Johann von Coronini-Cronberg, care și-a instalat cartierul general la București¹². Astfel, din vara anului 1854 în țările române a fost instaurat un regim de ocupație militară mixtă austro-turcă, apoi numai austriacă, profund reacționar și dăunător intereselor românești¹³.

Austria instituise în Principate un regim militar de ocupație arbitrar și nesuferit, încurajînd opoziția conservatoare a boierilor retrograzi și împotrivîndu-se astfel oricărei velleități de rezolvare echitabilă a „problemei orientale” prin unirea țărilor române, în speranța tainică de a le anexa. În Țara Românească, Barbu Știrbei, întors de la Viena, guverna în mod autoritar prin subalternii săi (în trecut filoțariști iar acum

¹⁰ Academia Română, arhiva Ion Ghica, mapa V, ms. 117, f. 404 v° — 405, copie.

¹¹ Paul W. Schroeder, *Austria, Great Britain and the Crimean War. The destruction of the European Concert*, Ithaca & London, 1972, pp. 178—182; Leonid Boicu, *Austria și principatele române în vremea războiului Crimeii (1853—1856)*, București, 1972, pp. 119—125.

¹² L. Boicu, *op. cit.*, pp. 138—154.

¹³ Vezi mai cu seamă I. Nistor, *Ocupația austriacă în principate (1854—1857)*, după rapoartele lui Coronini, în „Analele Academiei Române”, seria a III-a, tom XX (1938), pp. 193—195 și *Correspondența lui Coronini din Principate și rapoartele din iunie 1854—martie 1857*, Cernăuți, 1938, *passim*.

plecați Habsburgilor), în timp ce Grigore IV Alexandru Ghica al Moldovei, revenit și el din aceeași capitală, se străduia să adopte o conduită mai onestă.

Ocupația militară austriacă a mai avut însă și un alt aspect funest, de data aceasta pe plan strict militar, dăunînd cauzei aliaților și favorizînd, în ultimă instanță pe ruși; sub pretextul „neutralizării” teritoriului Principatelor, forțele habsburgice n-au îngăduit trupelor anglo-franceze și otomane să angajeze operații militare, din sud dinspre Dobrogea, peste Dunăre, în Basarabia spre a elibera acest teritoriu românesc. Corpul expediționar anglo-francez debarcat în iulie-august 1854 la Balci și Constanța n-a putut să-și continue operațiile spre nord, iar izbucnirea unei virulente epidemii de holeră în rîndul trupelor aliate a îngreunat și mai mult situația. Aliații s-au retras la Varna, de unde, în lipsa unei alternative operaționale au hotărît să strămute teatrul de luptă chiar pe teritoriul Rusiei¹⁴. În acest scop o puternică escadră anglo-franceză a debarcat trupe aliate și otomane în Crimeea la Eupatoria la 2/14 septembrie 1854, îndreptîndu-se către puternica fortăreață întărită de la Sevastopol. După victoriile de la Alma (8/20 septembrie) și Inkerman (24 oct./5 nov.) aliații izbutește să încercuiască puternicul centru de la Sevastopol. Începea, astfel, un îndelungat, istovitor și singeros război de poziții în jurul Sevastopolului, care avea să supună la foarte grele încercări și privațiuni atît corpul expediționar aliat cît și garnizoana asediată¹⁵.

Totuși, la 18 febr./2 martie 1855, țarul Nicolae I, obosit, bolnav și descurajat de falimentul politicii sale, a decedat, lăsîndu-și imperiul într-o situație critică. De aceea, fiul și succesorul acestuia, Alexandru al II-lea (1855 — 1881), a încercat să se arate mai conciliant pînă la un punct, deși a decis continuarea ostilităților în speranța obținerii unor condiții de pace de compromis, menite a salva prestigiul Rusiei.

Cu toate greutățile cu care se desfășurau ostilitățile în Crimeea, unde rușii rezistau cu îndîrjire atacurilor aliaților la Sevastopol, în Principate și la Istanbul revoluționarii exilați și forțele democratice românești, încrezătoare în triumful anglo-francezilor asupra țariștilor, continuau să se gîndească la viitor și la împlinirea aspirațiilor națiunii. Lupta pentru Unire și înlăturarea insuportabilei ocupații habsburgice în Principate i-a însuflețit vizibil. Elementele progresiste au încercat, în primul rînd, să convingă puterile aliate, în fața greutăților întîmpinate în campania din Crimeea, de utilitatea participării militare a țărilor române în acest conflict — așa cum a procedat de la 14/26 ianuarie 1855 și micul regat al Sardiniei spre a-și afirma drepturile împotriva despotismului habsburgic — Principatele putînd fi puse, după unele sugestii, sub conducerea lui Nicolae Golescu, fostul locotenent domnesc de la 1848, care se bucura de aprecierea cercurilor conducătoare de la Paris și Londra.

¹⁴ C. L. Bazancourt, *L'expédition de Crimée jusqu'à la prise de Sébastopol. Chroniques de la guerre d'Orient*, vol. I, Paris, 1858, pp. 101.

¹⁵ Vezi pentru toate acestea E. Tarle, *op. cit.*, II, București, 1952, pp. 20—26, 32—36, 97—109, 153—178, iar amănunte la Saint-Priest, duc d'Almazan, *La bataille d'Inkermann*, în „Revue des deux mondes”, 1858, nr. din 15 mai, pp. 373—395; C. Rousset, *L'Alma*, Paris, 1875, *passim*; Peter Gibbs, *The Battle of the Alma*, London, 1963, *passim*; A. J. Barker, *The vainglorious War 1854—1856*, London, 1970, pp. 50—56, 175—193, etc.

Acesta a adresat chiar în martie 1855¹⁶ un memoriu împăratului Napoleon al III-lea în care afirma textual că la noi „ce qu'ils désient tous, ce qu'ils osent vous demander, Sire, c'est la réunion des deux Principautés et des institutions propres à faciliter le libre développement de toutes les forces morales et matérielles de leur pays. Mais ce qui comblerait pleinement leur vœux, ce serait la création d'un État entièrement indépendant et souverain de ces deux Principautés, en leur restituant, si la marche de la guerre le permet, la Bessarabie qui est encore toute roumaine et qui n'a été détachée de la Moldavie, en 1812, que par surprise et trahison (sublinierea noastră = n.n.). La Roumanie, baignée par le grand fleuve et adossée aux Carpathes, avec son vaste et riche territoire, avec ses six millions d'habitants tous homogènes, formerait en Europe un des premiers États de second ordre, capable d'avoir en tout temps sous les armes, cent mille hommes de troupes de ligne et de faire respecter en conséquence son territoire. Ce pays cesserait alors d'être un objet de convoitise pour la Russie, d'Autriche et la Turquie, une arène qui les invite sans cesse au combat, pour devenir, si je puis m'exprimer ainsi, une sorte de tampon qui rendrait à l'avenir impossible les chocs violents entre ces trois Empires”¹⁷.

La fel, generalul Magheru îndemnase încă de la 24 februarie/8 martie 1855 pe Barbu Știrbei, principele domnitor al Țării Românești, să concluzeze cu vecinul său din Moldova, Grigore al IV-lea Alexandru Ghica, pentru binele Principatelor : „... unirea Principatelor cu Basarabia într-un singur stat (sublinierea noastră = n.n.), sub suzeranitatea Porții și avînd garanția colectivă a marilor Puteri europene, alături de alegerea unui domn român ereditar, reprezintă cheazășia eficace a dezvoltării, prosperității și securității noastre și în același timp, o condiție esențială pentru asigurarea echilibrului și a păcii în Europa orientală”¹⁸.

Eșecul conferinței marilor puteri întrunită la Viena, de la 3/15 martie pînă la 23 mai/4 iunie, pronunțîndu-se pentru menținerea *status-quo*-ului, ca și opoziția Austriei la proiectele de Unire, incluzînd Basarabia au fost, însă, înfierate, printr-o amplă campanie de presă susținută de emigrația din Occident, care a condamnat cu tărie abuzurile comise de autoritățile habsburgice în Țara Românească și Moldova, unde în fața ostilității crescînde a populației, comandantul imperial Coronini fusese nevoit să proclame legea marțială (17/29 aprilie 1855)¹⁹.

Presa și de evenimentele din Crimeea, unde rezistența opusă de garnizoana din Sevastopol crea complicații neașteptate aliaților anglo-francezii, ei au încercat din nou, în vara anului 1855, de a lansa un atac asupra Basarabiei, de data aceasta din Moldova, trecînd Prutul, cu sprijinul turcilor. Această inițiativă a eșuat însă nu numai datorită rezistenței îndîrjite opuse de austrieci, dornici să evite o provocare di-

¹⁶ Și nu 1856, cum este greșit datat de editorii scrisorii; în textul epistolei se vorbea de războiul în curs.

¹⁷ *Acte și documente relative la istoria Renașterii României* (ed. Gh. Petrescu, D. A. Sturdza și D. C. Sturdza), VII, București, 1892, pp. 1386–1387, no. 2355.

¹⁸ *Ibidem*, III, București, 1889, p. 1190, no. 864 (text francez publicat în „L'Étoile du Danube” din 5 iulie 1857, no. 45)

¹⁹ L. Boicu, *op. cit.*, pp. 227–243; P. Cernovodeanu și M. Ștefan, *op. cit.*, pp. 355–356.

rectă a țariștilor și insistând asupra statutului de „neutralitate” a Principatelor, dar și prin existența obiectivă a unor dificultăți de ordin logistic: incuia serviciilor de aprovizionare otomane, obstacolele prezentate în desfășurarea unor operații ample pe un teren strategic impropriu unde rușii își concentraseră forțele sub comanda generalului Alexandr Nikolaevici Lüders și în sfârșit imposibilității pentru vasele de război aliate de un anumit tonaj de a intra pe Dunăre. Porturile Galați, Brăila, Tulcea și canalul Sf. Gheorghe se aflau în miinile aliaților, dar rușii păstrasera Ismailul și Chilia, dispunând de puternice baterii de coastă; este drept că flota anglo-franceză blocase gurile Dunării la Sulina dar orice operații de anvergură erau excluse cu atât mai mult cu cât austriecii concentraseră 2 batalioane de infanterie la Brăila și alte 2 la Galați, tocmai spre a împiedica orice contact între beligeranți. Așadar, din pricina prezenței trupelor austriece din Principate, dispuse ca „tampon” între aliați și țariști, anglo-francezii au trebuit să renunțe la operațiile de război proiectate în Basarabia și să-și concentreze toate eforturile în Crimeea pentru cucerirea Sevastopolului²⁰.

După căderea puternicii fortărețe în mâinile aliaților la 30 august/11 septembrie 1855²¹ cu speranțe sporite, Magheru a reluat contactele cu diplomații occidentali la Poartă, adresându-se la 16/28 decembrie 1855, atât ambasadorului Franței, Édouard Thouvenel, cât și reprezentantului Sardiniei, baronul Giovanni Romoaldo Tecco, printr-un memoriu în care solicita sprijinul celor două puteri pentru Unirea Principatelor sub un domnitor comun ereditar și pentru înlăturarea influenței nefaste rusești prin restituirea către Moldova a teritoriului răpit dintre Prut și Nistru²².

Dar aliații nu erau încă pregătiți pentru adoptarea acestei soluții. Între timp, Rusia, înfruntă pe fronturile militare de război și amenințată și de posibilitatea intervenției în conflict împotriva ei a Austriei și a Suediei, a acceptat să participe la negocieri la 20 ianuarie/1 februarie 1856, Congresul de pace urmînd a fi convocat la Paris²³.

În aceste zile fierbinți, militantul pașoptist Grigore Peretz scria din Rusciuk (Russe) generalului Magheru la 6/18 februarie 1856, exprimîndu-și îndoilele: „Ja spune-mi acum să fie ori nu pace? Eu nu știu ce să mai cred. Mi-e frică de dibăcia uisului de la nordu. E dibaci de tot, frate. Știe să facă tumbse și fel de fel de marafetuiri. Mi-e teamă să nu amăgească și astă dată. Pe de altă parte, ceea ce se atinge de țările noastre li este destul de favorabil”²⁴. Într-adevăr singurele concesii

²⁰ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, XVIII (1855), p. 101, 211; *Acte și documente relative la istoria Renașterii României*, II, București, 1889, p. 868–869 și 870, no. 462: L. Boicu, *op. cit.*, pp. 341–342; P. Schroeder, *op. cit.*, pp. 208, 214, 217, 303, 313; P. Cernovodanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803–1818)*, Cluj-Napoca, 1986, pp. 171–173.

²¹ E. Tarlé, *op. cit.*, II, pp. 427–452.

²² Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii politice a României 1848–1877*, București, 1930, p. 81.

²³ Vezi H. Temperley, *Austria, England and the Ultimatum to Russia 16 Dec. 1855*, în *Wirtschaft und Kultur. Festschrift zum 70 Geburtstag von Alfons Dopsch*, Baden/Wien, 1938, pp. 626–637; V. Puryear *op. cit.*, pp. 408–412; E. Tarlé, *op. cit.*, II, pp. 477–486; P. Schroeder, *op. cit.*, pp. 310–340.

²⁴ Academia Română, ms. 1599/1967, nr. inv. 148290–303.

pe care înțelegea să le facă Rusia privea doar regiunea Dunării de Jos și anumite teritorii aferente care să le retrocedeze otomanilor, respectiv Moldovei²⁵.

În așteptarea deschiderii Congresului de pace de la Paris s-a înțesat și propaganda emigrației românești pentru îndeplinirea dezideratelor națiunii: unirea Principatelor sub principe străin, cu redobândirea Basarabiei. În vederea elaborării unei broșuri de către cunoscutul publicist francez filoromân Paul Bataillard în care să sprijine doleanțele românilor, cunoscutul revoluționar Al. C. Goleșcu-Albu i-a procurat în februarie 1856 unele informații de ordin istoric. Patriotul exilat la Paris arăta că Principatele se supuseseră Porții încă din Evul Mediu și-i plăteau tribut în vederea asigurării integrității lor teritoriale. Ori prin cedările succesive ale Bucovinei la 1775 către austriaci și Basarabiei la 1812 către ruși, ambele rupte din trupul Moldovei, Poarta s-a dovedit incapabilă să-și onoreze obligațiile. Aceste cesiuni au constituit „un act incalificabil, o felonie politică, întrucât Turcia, ca putere suzerană, nu putea ceda ceea ce nu-i aparține”²⁶. De aceea se impunea ca o condiție indispensabilă întăririi poziției Principatelor prin unirea lor statală, pusă sub garanția marilor puteri și redobândirea provinciei cedată Rusiei, fără nici un drept, de către otomani la 1812.

La 13/25 februarie s-au deschis lucrările unui mare forum internațional în capitala Franței, menit să pună capăt războiului Crimeii, cu participarea reprezentanților țării gazdă, și Marii Britanii, Rusiei, Imperiului otoman, Sardiniei, Austriei și Prusiei. Printre alte probleme discutate la Congres două interesau direct soarta Principatelor: internaționalizarea situației lor pe plan politic și instituțional și chestiunea retrocedării Basarabiei către Moldova de către Rusia țaristă. În prima problemă, delegatul Franței, contele Alexandre Walewski, a susținut oficial în ședința din 25 februarie/8 martie oportunitatea unirii Moldovei și Țării Românești, ideea fiind acceptată în principiu și de reprezentanții Marii Britanii și Rusiei, respectiv George William Villiers lord Clarendon, șeful Foreign Office-ului și contele Aleksei Feodorovici Orlov, cu încuviințarea ministrului de externe al Sardiniei, contele Camillo Cavour²⁷. În fața opoziției ireductibile a Austriei și Imperiului otoman la acest proiect, prin vocea plenipotențiarilor respectivi, ministrul de externe contele Karl von Buol și marele vizir Ali pașa, din teama pierderii totale a influenței lor în regiune, Congresul de la Paris — unde a fost invitat și premierul Prusiei, baronul Otto von Manteuffel — a hotărât, în ultimă instanță, la 2/14 și 13/25 martie ca statutul definitiv al Principatelor să nu mai constituie subiectul discuțiilor acestei întâlniri, ci să formeze o

²⁵ Vezi prot ocolul încheiat la Viena la 20 ianuarie /4 februarie 1856, în *Acte și documente...* II, p. 908—910, no. 470.

²⁶ A. Iordache, *Goleștii*, p. 270.

²⁷ *Acte și documente...*, II, pp. 1015—1017, no. 490, protocol nr. 6. Pentru discuțiile preliminare și desfășurarea negocierilor de pace vezi în special H. Temperley, *The Treaty of Paris of 1856 and its Execution*, în „The Journal of Modern History”, IV (1932), pp. 387—414; V. Puryear, *op. cit.*, pp. 414—427; E. Tarlé, *op. cit.*, II, pp. 500—518; Francoise de Bernardy, *Le Congrès de Paris (février-avril 1856)*, în „La revue des deux mondes”, 1956 (mars—avril), pp. 207—223; P. Schroeder, *op. cit.*, pp. 357—367; Winfried Baumgart, *Der Friede von Paris 1856. Studien zum Verhältnis von Krieführung, Politik und Friedensbewahrung*, München/Wien, 1972, pp. 127—131.

problemă aparține ce va fi dezbătută într-un cadru internațional, după consultarea corpului electoral din țările române²⁸. Degeaba au protestat emigrații români din Paris împotriva acestei amânări complet contrare voinței exprimate clar de reprezentanții cei mai autorizați ai poporului nostru²⁹, deoarece ideea întrării Principatelor reunite într-un singur stat, în concertul european sub guvernarea unui prinț străin, nu s-a bucurat de nici un succes.

Nici în problema retrocedării Basarabiei de către Rusia, lucrurile nu s-au desfășurat în mod favorabil³⁰. După cum rezultă din corespondența lordului Clarendon, încă din toamna anului 1855 și la începutul anului 1856, domnul Grigore al IV-lea Alexandru Ghica al Moldovei, sprijinit de o mare parte a boierimii ca și de fruntașii de peste Prut,³¹ precum și de ambasadorul britanic la Poartă, Stratford de Redcliffe și consulii celor două puteri aliate la București, respectiv Eugène Poujardé și Robert G. Colquhoun, au cerut retrocedarea întreg teritoriului dintre Prut și Nistru, doleanță cu care cercurile conducătoare engleze s-au declarat de acord, iar din intenția de a slăbi Rusia, chiar și Austria; din nefericire oscilațiile politicii franceze și combinațiile lui Napoleon al III-lea, care socotea acum drept inamic principal Imperiul habsburgic și nu Rusia, care fusese înfrântă, căutând chiar o înțelegere secretă cu noul țar Alexandru al II-lea spre a-și asigura neutralitatea lui în cadrul unui viitor conflict armat cu Austria, au determinat schimbarea atitudinii cabinetului francez dispus acum la concesii pentru încheierea păcii și pentru menajarea susceptibilității cabinetului țarist care se opunea chiar retrocedării sudului Basarabiei, ce o îndepărta de la gurile Dunării, condiție reclamată însă la unison de toți delegații Congresului³². Până

²⁸ *Acte și documente...*, II, pp. 1020—1021, no. 490, protocol nr. 8 și pp. 1037—1038, protocol nr. 14.

²⁹ Printre alte inițiative relevăm pe cea a lui Nicolae Golescu, care împreună cu artimandritul Iosafat, Ioan Filipescu, G. Cantacuzino și Pericle Ghica au adresat un memoriu din Paris la 3/15 martie 1856 împăratului Napoleon al III-lea, în care, printre altele, afirmau: „Nous n'avons pas besoin de dire à Votre Majesté que les Roumains désirent unanimement et par dessus tout l'union de la Valachie et de la Moldavie avec leur frontière naturelle du Dniester, union que combattent ceux-là seuls qui veulent les voir divisés et faibles, et que recommandent et l'identité absolue des deux Principautés et leurs intérêts aussi bien que ceux de la Turquie et de l'Europe, et les traditions historiques, car même sous la suzeranité ottomane elles se sont déjà trouvées plus d'une fois réunies sous le sceptre d'un seul Prince”, cf. Nicolae Corivan, *Din activitatea emigraților români în Apus (1853—1857)*, București, 1931, pp. 102—103, doc. IV.

³⁰ N. Golescu a argumentat cu multă sagacitate în martie 1856 într-un memoriu adresat reprezentanților Franței, Marii Britanii și Sardiniei în Congresul de la Paris că numai un stat românesc unitar cu frontiera pe Nistru ar putea constitui o barieră puternică în calea expansiunii rusești, cf. N. Corivan, *op. cit.*, p. 101, doc. III.

³¹ După cum raporta contelei Walewski la 20 ianuarie/1 februarie 1856 locuitoru, consulului francez din Iași, L. Castaing, la auzul știrii acceptării condițiilor de pace prezentate de aliați de către Rusia printre care se număra și aceea a rectificării graniței de la Prut, în întreaga capitală a Moldovei răsuna doar „un strigăt de recunoștință și entuziasm pentru puterile aliate care au obținut restituirea unei părți a Basarabiei”, cf. Grigore Chiriță, *Un document necunoscut din 1856 despre soarta Basarabiei*, în „Revista istorică”, serie nouă t. II (1991), nr. 7—8, p. 400, n. 2. Același diplomat aducea la cunoștință ministrului de afaceri externe al Franței la 3/15 februarie 1856 conținutul unui memoriu înaintat de către boierii moldoveni, cu aprobarea domnului, la Poartă prin care reclamau „reintoarcerea la Nistru, vechea noastră graniță, ca singura soluție realmente înțeleaptă, rațională și politică, împăcind la un loc interesele și echitatea”. (*Ibidem*, p. 400).

³² P. Schroeder, *op. cit.*, p. 314; L. Boicu, *op. cit.*, pp. 366—367.

la urmă, supuși presiunilor unanime, de data aceasta a tuturor aliaților, rușii au trebuit să accepte a ceda, dar cu mare greutate, o porțiune mult mai mică din provincia dintre Prut și Nistru, înglobând doar teritoriul județelor Cahul, Bolgrad și Ismail, pe o linie de demarcație ce urma a fi fixată ulterior de către o comisie internațională, ce urma a se deplasa pe teren. La semnarea tratatului de pace de la Paris la 18/30 martie 1855³³ printr-o tristă soluție de compromis privitoare la provincia dintre Prut și Nistru — Rusia a mai fost, însă, obligată să cedeze și în alte probleme și anume să consimtă la neutralizarea bazinului pontic (art. XIII)³⁴, înființarea unei comisii europene dunărene care scotea gurile Dunării de sub jurisdicția Imperiului țarist asigurând navigația liberă pe porțiunea maritimă a acestui fluviu și curățirea canalului Șulinei (art. XVI — XVIII)³⁵ și de abea prin art. XX³⁶ să consimtă la o retrocedare a sudului Basarabiei în regiunea Dunării de Jos, urmînd ca linia de demarcație să fie definitivată ulterior.

Dificultățile n-au întîrziat însă, să se ivească în această problemă din două motive: tărăgănelile deliberate ale Rusiei în aplicarea tratatului, ridicînd obiecții în privința cedării localității Bolgrad, tirguindu-se pentru ori și ce metru pătrat al teritoriului ce trebuia restituit³⁷ iar apoi ivirea unor pretenții nejustificate ale Turciei în privința stăpînirii Deltei Dunării și a Insulei Șerpilor. Într-adevăr la 26 iulie/7 august 1856 reis efendi Fuad Pașa a expediat o circulară către reprezentanții otomani pe lingă puterile semnatare ale tratatului de la Paris, prin care le comunica următoarele: „Les stipulations du traité fixent de nouvelles frontières entre l'Empire ottoman et la Russie, du côté de la Bessarabie . . . Le territoire qui doit être annexé à la Moldavie est une portion de la Bessarabie, qui faisait anciennement partie de cette principauté et qui fut cédée à la Russie par le traité de Bucharest en 1812. Les îles du Bas Danube, qui n'ont jamais fait partie de la Bessarabie, ont été mises sous le régime par lequel elles étaient régies avant la dernière guerre, par le traité d'Andrinople de 1829. . . Ainsi les îles de l'embouchure du Danube n'ont jamais fait partie de la Moldavie, et les époques de la cession démontrent que ces îles n'ont pas été cédées à la Russie avec la Bassarabie et contre une partie de cette provinces. Une partie de la Bessarabie retourne à la Turquie et s'annexe à la Moldavie, en vertu du traité de Paris, tandis que le retour des îles à leur ancien état de choses

³³ Vezi pentru încheierea păcii și adoptării articolelor tratatului de pace V. Puryear, *op. cit.*, pp. 415—433; E. Tarlé, *op. cit.*, II, pp. 518—519; W. Baumgart, *op. cit.*, pp. 148—151.

³⁴ *Acte și documente* . . . , II, p. 1079, no. 491.

³⁵ *Ibidem*, pp. 1080—1081. Pentru problemele Dunării rezolvate prin Tratatul de pace de la Paris, vezi în special Henry Hajnal, *The Danube. Its historical, political and economic importance*, The Hague, 1920, pp. 69—79; Paul Gogeanu, *Dunărea în relațiile internaționale*, București, 1970, pp. 46—54; W. Baumgart, *op. cit.*, pp. 165—169.

³⁶ *Acte și documente* . . . , II, p. 1081. În articol se specifica: „La nouvelle frontière partira de la mer Noire, à un kilomètre à l'est du lac Bournas-Sola, rejoindra perpendiculairement la route d'Akerman, suivra cette route jusqu'au val de Trajan, passera au sud de Bolgrad, remontera le long de la rivière de Yalpuck jusqu'à la hauteur de Saratsika (= Sărățica), et ira aboutir à Katamori (= Cotelul Morii) sur le Pruth. En amont de ce point, l'ancienne frontière entre les deux Empires ne subira aucune modification. Des délégués des Puissances contractantes fixeront, dans ses détails, le tracé de la nouvelle frontière”.

³⁷ P. Schroeder, *op. cit.*, p. 384—385.

découle d'un autre principe. C'est l'annulation du traité d'Andrinople qui, en faisant cesser la domination russe, les donne à leur ancien possesseur"³⁸

Față de această circulară, făcută publică la 8/20 octombrie 1856 la Constantinopol, generalul Magheru aflat încă în capitala Imperiului otoman, a redactat de îndată la 14/26 octombrie un memoriu asupra Deltei Dunării, combătînd foarte judicios falsele argumente invocate de Fuad pașa : „Non seulement le gouvernement Ottoman a commis le tort vis-à-vis des Principautés Roumaines de céder contre tout droit, une partie de leur territoire et de ne point la leur faire restituer, notamment la Bassarabie entière alors que cette restitution semblait une conséquence forcée de l'abolition du traité qui l'avait cédée, mais encore, comme s'il craignait que la Moldavie ne prit jamais trop de force, il vient lui contester les îles et les bouches du Danube. Tel est, en effet, le but de la circulaire Ottomane du 7 Août 1856, publiée, à Constantinople le 20 Octobre suivant. Chacun avait toujours compris que le territoire cédé par la Russie serait annexé à la Moldavie. . . Une ligne de démarcation est tracée. Ce qui est au-dessus, reste à la Russie, ce qui est au-dessous, ne lui appartient plus. A qui appartiendra-t-il ? Le territoire cédé par la Russie sera annexé à la Principauté de Moldavie, sous la suzeranité de la Porte et il n'y a nulle distinction de terrains déserts et de terrains habités, d'îles ou de terre ferme, non plus que de terrains provenant de telle origine et non point de telle autre. . . Si l'on voulait faire, pour les îles du Danube, une exception en faveur de la Turquie, il eût fallu le dire. On ne l'a pas fait. La règle demeure sans exception dans toute sa force. Nous n'avions pas voix au Congrès. La cour suzeraine nous représentait. S'il y avait à poser nos droits distinctivement des siens, pourquoi ne l'avoir pas fait de suite franchement et devant tous ? On craignait, sans doute, que l'étroitesse de ce qui était accordé à la Moldavie parût plus criante. Et le Plénipotentiaire turc garda le silence sur ceci comme sur la restitution de la Bessarabie entière". Și generalul Magheru pleda mai departe : „... ce n'est point la simple abolition des traités antérieurs avec la Russie qui a opéré la rectification des frontières, sans quoi la Bessarabie entière eût été rendue à la Moldavie et le Dniester rétabli comme frontière : mais c'est la ligne de démarcation fixée qui a établi ce qui était cédé par la Russie. En second lieu ce n'est pas le traité d'Andrinople seul qui a livré les îles du Delta-Danubien à la Russie ; il en est dès le traité de Bucarest (art. 4) qui lui abandonne la Bessarabie ... Donc, une partie des îles du Danube fut cédée à la Russie dès 1812, avec la rive gauche du Pruth (c'est à dire la Bessarabie) et la Russie préparait déjà l'occupation des autres des grandes îles, jusqu'au canal St. Georges, en obligeant la Turquie à les laisser sans fortifications ni défenses. . . La Turquie qui invoque l'abolition du traité d'Andrinople pour réclamer tout ce dont ne parle pas le traité de Paris, pourrait prétendre à la possession de ces îles du Danube-Valaque, tout aussi bien qu'à celle des îles du Delta. . . Il est à considérer qu'autrefois les Roumains possédaient les deux rives de l'embouchure, toute la Dobrudja ; donc, à plus forte raison, les îles du fleuve. Plus d'une fois les Turcs s'emparèrent de nos forteresses et leur attribuèrent un certain rayon ou territoire : Braïla, Giurgewo, Turno,

³⁸ *Acte și documente...*, III, p. 743—744, no. 637; L. Boicu, *op. cit.*, p. 428.

pour la Valachie, et pour la Moldavie, Choczim, Bender, Akerman, Kilia et Ismail. Ils étendirent même le rayon d'Ismail et de Kilia jusqu'au Canal St.-Georges, en y comprenant les grandes îles du Bas-Danube. Ce rayon, déjà enlevé en partie à la Turquie en 1812, le fut totalement en 1829, par l'art. 3 du traité d'Andrinople, de même que les forteresses valaques et leurs rayons le furent par le traité séparé, du même jour et annexé au traité d'Andrinople". Fortărețele de pe țărmul muntean al Dunării, Turnu, Giurgiu și Brăila au fost restituite atunci principatului Țării Românești. Același raționament trebuie invocat acum pentru Moldova: „Ainsi deux raisons en faveur du retour des îles à la Moldavie: les termes exprès du Traité de Paris. . . et en second lieu, du possession ab antiquo par les Moldaves." Așadar Turcia nu era proprietara insulelor din Delta Dunării și nici a acesteia, iar în finalul memoriului său generalul Magheru arăta: „...la Turquie n'est pas le propriétaire légitime. Elle n'a pas établi son droit. Puis il est certain que la liberté des bouches du fleuve sera mieux assurée si elles sont remises aux Principautés qui ont toujours été trop jalouses de leur intégrité, pour jamais céder elles-mêmes un pouce du territoire de leurs ancêtres; lesquelles sont sous la garantie Européenne et qui sont trop peu fortes pour être injustes envers leurs voisins, que si elles sont données à la Porte qui déjà une fois les a laissés prendre qui peut les abandonner demain même à une Puissance au détriment des autres, comme hier à la Russie. Que si l'on invoque l'île des Serpents, qui est réclamée par la Turquie, sans qu'il soit parlé des Principautés, nous croyons que ce rocher doit suivre le sort des embouchures et non les embouchures le sort du rocher" ³⁹. Și în concluzie: „Nous aimons à espérer que les Puissances amies soutiendront les droits des Principautés, avec d'autant plus de force au sein de la Commission Européenne, que ces Principautés n'y ont aucune voix et que la Sublime Porte qui, comme suzeraine, devrait parler en leur nom, s'adjuge leur propre bien" ⁴⁰.

Militind totodată, în continuare pentru Unirea Principatelor, generalul Magheru aducea ca argument în plus pentru necesitatea acestui act, tocmai slăbiciunea lor prin neanexarea în întregime a Basarabiei și revenirea firească pe Nistru, ce ar fi constituit o frontieră naturală sigură. În memoriul înaintat ministrului de externe al Franței, contele Walewski, la 19/31 octombrie 1856, Magheru sublinia trista realitate că: „Votre Excellence est déjà informée que dans notre pays le mal est profond. Un gouvernement fort et stable peut seul faire espérer qu'il y sera porté remède.

³⁹ Într-o scrisoare adresată din Paris la 8 20 octombrie 1856 de Nicolae Golescu vărului său Alexandru Golescu-Arăpila, emitentului i se părea ridicolă pretenția Turciei de a poseda Insula Șerpilor de vreme ce fiind suzerană Moldovei, ce importanță avea faptul dacă intra în stăpânirea ei directă sau a provinciei care îi era închinată?, cf. G. Fotino, *Boierii Golesți*, IV, p. 178, doc. 178; L. Boicu, *op. cit.*, p. 429.

⁴⁰ *Acte și documente*... 111, pp. 894—902, no. 725 [reprodus și în articolul *Delta Danuș bîiană*, în „România Liberă”, II (1878), nr. 198 5 ianuarie), pp. 2 4.] Într-un memorandum al moldo-muntenilor trimis ziarului „Osservatore Triestino” și publicat în „Steaua Dunării”, II (1856), pp. 65—66 se pledea pentru unirea Principatelor sub domn ereditar ales dintre candidații propuși de aliați, printr-o adunare națională, precum și stăpînirea întreg teritoriului gurilor Dunării; se pretindea că proiectul era sprijinit de ambasadorul Franței la Viena, baronul François Adolphe Bourqueney. Asupra memoriului lui Magheru din 11/26 octombrie 1856 mai vezi A. Stan și C. Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, p. 216—217; L. Boicu, *op. cit.*, p. 429; P. Cernovodeanu și M. Ștefan, *Pe urmele Magherilor*, p. 373.

Entre autre malheurs, nous avons encore celui de voir la Bessarabie nous échapper de nouveau, et cela nous laisse sans frontière vis-à-vis de la Russie. Ce que les forteresses de Dniester défendaient autrefois, des poitrines d'hommes doivent de défendre à présent. Plus que jamais une armée nous est donc nécessaire, et sans l'Union, l'organisation de l'armée, telle qu'elle est consacrée par le traité de paix, demeurerait sans force, car elle ne serait pas compacte, elle n'aurait ni esprit, ni centre national, et ne serait, enfin, qu'un composé de régiments de milices, et jamais une armée nationale. Après tant d'invasions, nous avons besoin de nous relever, et un peuple ne se relève que par la vie militaire. La Turquie craignant de voir notre pays prendre de la force et notre armée s'augmenter, c'est pour cela qu'elle combat l'Union; et portant, dans la dernière guerre, les Roumains n'ont pas marché avec la Russie"⁴¹. Cu aceleași argumente Magheru a pledat într-un memoriu similar trimis în aceeași zi secretarului de stat pentru afacerile externe al Marii Britanii, lord Clarendon: „Mylord, l'union est une question vitale pour nous; elle nous est d'autant plus nécessaire que nous avons été plus affaiblis et si, malgré les nobles efforts de S.E. lord Redcliffe, la frontière de Dniester ne nous a pas été rendue, la Moldavie et la Valachie doivent d'autant plus chercher leur force en s'appuyant l'une sur l'autre par la fusion des efforts respectifs et par des moyens d'action commune. Cette union aura de grands résultats pour l'amélioration administrative, par l'introduction d'un régime libre, fort et stable, et par le déploiement de toutes les ressources du pays”; și în concluzie: „elle (Marea Britanie = n.n.) trouvera sans doute que l'État, constitué par notre union, sera de même la meilleure sauvegarde de la liberté du Danube”⁴².

Aceeași pledoarie pasionantă, în lipsa redobîndirii complete a Basarabiei, dar care milita în mod logic pentru libertatea comerțului Marii Britanii și a puterilor apusene la gurile Dunării, ce nu putea fi realizată decît prin Unirea Principatelor, a desfășurat-o cunoscutul militant democrat Dimitrie Brătianu față de influentul premier britanic Henry John Temple, lord Palmerston, într-un memoriu ce i l-a adresat din Londra la 23 noiembrie /5 decembrie 1856, unde releva, printre altele, următoarele: „... sans l'union des Principautés, la dernière guerre qui a mis en souffrances les intérêts de monde entier n'aura servi à rien, car ce n'est pas certes la neutralisation de la Mer Noire qui arrêtera les progrès de la puissance russe dans le sud-est de l'Europe. On se la rapelle, pendant même qu'elle était la maîtresse de cette mer, la Russie a toujours pris la voie de terre et jamais celle de la mer pour marcher à la conquête de Constantinople; c'est donc des Principautés la route de prédilection des armées russes, qu'il faudra transformer en une puissante barrière; et puis qu'on ne leur a pas fait restituer leur seule ligne de défense, le Dniester, il est indispensable que du moins on leur accorde le gouvernement unitaire et héréditaire”.

⁴¹ *Acte și documente...*, III, pp. 920—921, no. 731; A. Stan și C. Vlăduț, *op. cit.*, pp. 216—217; P. Cernovodeanu și M. Ștefan, *op. cit.*, p. 373.

⁴² *Acte și documente...*, III, p. 922, no. 732; A. Stan și C. Vlăduț, *op. cit.*, pp. 218—219; P. Cernovodeanu și M. Ștefan, *op. cit.*, pp. 373—374.

taire, qui puisse avoir l'indépendance et la force nécessaire pour opposer une sérieuse résistance à la Russie en cas de guerre, et pour se défendre contre les incessants assauts de la diplomatie russe" ⁴³.

După cum se știe, însă, puterile europene, conform prevederilor preliminare ale Tratatului de pace de la Paris, au amânat rezolvarea problemei Principatelor până după ancheta comisarilor puterilor garante și ulterior prin consultarea populară odată cu înființarea divanurilor ad-hoc. În schimb s-au dus negocieri acerbe cu Rusia pentru cedarea porțiunii din Basarabia care s-o îndepărteze de la gurile Dunării. După tratative laborioase în timpul cărora franco-sarzii s-au dovedit mai complezenți iar anglo-austriecii mai fermi ⁴⁴, s-a ajuns în sfârșit la încheierea protocolului reprezentanților puterilor semnatare ale tratatului de la Paris ⁴⁵ din 26 decembrie 1856 6 ianuarie 1857 cu fixarea definitivă a graniței ⁴⁶; aceasta urma valul lui Traian până la riul Ialpug, lăsând localitățile Bolgrad și Tobak (Tabac = n.n.) Moldovei, în timp ce Rusia reținea, pe malul drept al acestui râu orașelul Komrat cu un teritoriu de circa 330 verste pătrate ⁴⁷. În total porțiunea retrocedată din Basarabia cuprindea o suprafață de 10 288 verste pătrate, cu o populație de 127 330 de locuitori, numărând în afara românilor autohtoni, alojeni minoritari ca lipoveni, găgăuzi și bulgari ⁴⁸. Totodată, printr-o decizie injustă, Delta Dunării și Insula Șerpilor au fost atribuite în mod abuziv Imperiului otoman ⁴⁹, lipsind astfel Principatele de un contact direct și corespunzător cu Marea Neagră ⁵⁰.

⁴³ N. Corivan, *Din activitatea emigranților români...*, p. 135, doc. XVI.

⁴⁴ Vezi desfășurarea dificilă a negocierilor în *Acte și documente...* IV, pp. 1056—1057, no. 1394 și 1395 ș.a.: cf. și L. Boicu, *op. cit.*, pp. 428—429. În legătură cu pretențiile rușilor de a menține orașul Bolgrad, sub pretextul de a fi „capitala” coloniștilor bulgari, lordul Palmerston s-a opus oricăror concesiuni suplimentare solicitate prin intermediul ambasadorului regatului Sardiniei la Londra, marchizul Emmanuelle d'Azeglio, căruia premierul britanic i-a răspuns la 30 noiembrie 12 decembrie 1856: „J'espère que Cavour ne nous suscitera pas de nouvelles concessions à faire à la Russie. Nous lui avons fait cadeau déjà de 300 lieues carrées en Bessarabie et certainement la mauvaise foi et l'esprit de chicanerie qu'elle a montré dans toutes ces affaires, depuis la signature du traité, ne lui donnent aucun droit à des nouvelles concessions de notre part”, cf. *Acte și documente...* IV, pp. 1075—1076, no. 1412.

⁴⁵ Semnatarii, în frunte cu ministrul de externe francez, contele Walewski, erau următorii ambasadori ai puterilor la Paris: Richard Charles Wellesley, lord Cowley (Marea Britanie), Filip baron Brunnov (Rusia), Joseph Alexander conte von Hübner (Austria), Maximilian conte von Hatzfeldt (Prusia), Salvatore conte Villamarina (Sardinia) și Mehmed Djemil (Imperiul otoman).

⁴⁶ *Acte și documente...*, III, pp. 1031—1032, no. 781.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 1033, no. 782 (nota ziarului oficial francez „Le Moniteur Universel” din 6 ian. 1857, Paris); L. Boicu, *op. cit.*, p. 429.

⁴⁸ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, (ed. Ștefan Neagoe), București, 1991, pp. 192—193. Vârsta era o unitate de măsură rusească pentru distanțe, echivalentă cu 1,067 km.

⁴⁹ *Acte și documente...*, III, pp. 1032—1033, no. 781.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 1121, no. 826, din articolul lui Léon Plée publicat în ziarul parizian „Le Siècle” și reproduș în „L'Étoile du Danube” no. 15 din 9 febr. 1857, p. 45: „Tout le monde sait que le traité de Paris avait réuni à la Moldavie tous les territoires enlevés à la Russie, sous le titre de rectification de la frontière de la Bessarabie. Cette adjonction était tout à fait favorable à la Moldavie. La Principauté conquerrait, par là, un avenir immense. Elle s'étendait jusqu'à la mer Noire et avait, pour ainsi dire, la garde immédiate de la neutralité des bouches du Danube. C'était pour elle, pour son commerce, pour le développement de ses relations, une perspective considérable, et tous ceux qui s'intéressent au sort des populations danubiennes avaient applaudi à la bonne pensée du Congrès de Paris. Au point de vue politique européen, c'était aussi une chose excellente que la concession de la basse Bessarabie et du Delta du Danube à la Moldavie. Il s'en suivait que la Russie et la Turquie n'avaient plus en Europe

Așadar, cu toate insistențele și activitatea militantă intensă depusă de exponenții cei mai autorizați ai patrioților români pentru regenerarea patriei prin Unire și redobîndirea Basarabiei și a gurilor Dunării, interesele marilor puteri au prelevat în timpul desfășurării războiului Crimeii, apoi al negocierilor de pace și în sfîrșit al perfectării tratatului de la Paris, prin care Principatele au obținut doar satisfacerea parțială a unor revendicări, cea mai de seamă, desigur, fiind scoaterea lor de sub condominiul ruso-turc și punerea sub garanția colectivă a celor șapte mari puteri. Și aceasta drept chezășie pentru consultarea populară și adoptarea hotărîrilor corespunzătoare în vederea asigurării modernizării și prosperității lor. În privința porțiunii din Moldova dintre Prut și Nistru, soluția teritorială de compromis a fost nedreaptă pentru români, deoarece mai mult de 2/3 din teritoriul Basarabiei a rămas mai departe sub ocupația rusă. Totuși a fost recunoscută pe plan internațional ilegalitatea raptului săvîrșit la 1812 cînd a fost ruptă o parte din trupul Moldovei ce n-a aparținut niciodată coteropitorilor de la răsărit.

Cu acest eveniment s-a mai întors o filă din agitata istorie a Basarabiei, a cărei porțiune sudică a cunoscut o deosebită prosperitate mai ales în perioada după Unirea Principatelor sub Alexandru Ioan Cuza, bucurîndu-se de binefacerile administrației românești vreme de 22 de ani, pînă la războiul de Independență cînd vicisitudinile vremurilor au făcut ca ea să cadă din nou în mina hrăpăreților vecini de peste Prut.

INITIATIVES ROUMAINES CONCERNANT LA RÉCUPÉRATION DE LA BESSARABIE PENDANT LA GUERRE DE CRIMÉE (1854 — 1856)

résumé

Pendant la guerre de Crimée, plusieurs personnalités de l'émigration roumaine de 1848, comme le général Gheorghe Magheru, Nicolae Golescu, C. A. Rosetti et Dimitrie Brătianu, ont milité auprès des gouvernements français et britannique, en essayant d'influencer aussi l'opinion publique en faveur de la rétrocession de la Bessarabie, que les Russes avaient arrachée au territoire moldave en 1812. L'initiative fut soutenue en 1855, à la fin de la guerre, par Grégoire IV Alexandre Ghika lui-même et un groupe de boyards moldaves qui en ce sens se sont adressés à la Porte. Pour affaiblir la Russie, l'Autriche se rallia elle aussi à cette idée. Mal-

de point immédiat de contact. Elles étaient séparées même à l'extrémité du Danube. Il y avait une double neutralité entre elles: celle du Danube et celle de la Moldavie. Malheureusement, il est écrit dans l'histoire que les faibles ont rarement raison. La seconde conférence de Paris a rectifié la rectification de la première conférence, non au point de vue des intérêts moldaves, mais au point de vue des intérêts tures. Elle a repris, sous le nom de Delta du Danube, les principaux territoires que le Congrès avait annexé à la Moldavie et les a réunis à la Turquie comme ayant relevé anciennement du Sultan. Les Principautés danubiennes se trouvent ainsi destituées de leur contact avec la mer Noire; elles ne sont plus franchement maritimes, et les deux ennemies éternelles, la Russie et la Turquie, ne sont séparées que par l'épaisseur de la basse Bessarabie"; cf. *șr* L. Boicu, *op. cit.*, p. 429.

heureusement, les hésitations de la politique française et les arrangements de Napoléon III ont déterminé un changement d'attitude du cabinet de Paris, disposé à faire des concessions pour ménager les susceptibilités de la Russie et parvenir à la conclusion de la paix. Cette attitude a permis à la Russie de restituer à la Moldavie seulement les bouches du Danube et les départements limitrophes du sud de la province, annexée abusivement en 1812 (Traité de paix de Paris, le 18 30 mars 1856, XXe article). La ligne de démarcation fut fixée ultérieurement, le 26 déc./6 janv. 1857 ; on rétrocédait ainsi les bouches du Danube et les départements de Cahul, Bolgrad et Ismail, dont la superficie était de 10.288 verstes carrées, avec une population de 127.330 habitants parmi lesquels, en dehors des autochtones roumains, il y avait des allogènes minoritaires : Russes, Gagaouzes et Bulgares. En même temps, par une décision injuste, le delta du Danube et l'île des Serpents furent attribués abusivement à l'Empire Ottoman, en privant ainsi les Principautés d'un contact direct avec la mer Noire.

PRELIMINARIILE ANEXĂRII BASARABIEI DE CĂTRE RUSIA (1806 — 1812)

ARMAND GOȘU

Se poate spune că Rusia și-a descoperit relativ târziu vocația de putere expansionistă în zona sud-estului Europei¹. Cu toate acestea, prin acțiunea sa a restabilit echilibrul „triumghiului de forțe agresive”² ce fusese rupt de Imperiul habsburgic la sfârșitul veacului al XVII-lea. Ideea unei alianțe cu Moscova a reprezentat o „soluție de disperare”³ pentru oamenii politici români, interesați în blocarea expansiunii catolice austriece. Pe fondul revelării adevăratelor intenții ale Habsburgilor s-a dezvoltat o nouă opțiune de politică externă, ai cărei promotori au fost în principal grecii, în special pătura eclesiastică și culturală, moștenitoarea tradițiilor Bizanțului imperial⁴. Chemată să contrabalanseze tăvălugul Vienei, Rusia nu a întârziat însă să emită, la rîndul ei, pretenții teritoriale proprii în zona sud-estului european. La congresul internațional de la Nemirovo (1737), reprezentanții Moscovei au cerut Crimeea, întreg teritoriul de pînă la Nistru și „independența” țărilor române sub „protecția” Rusiei⁵. În contextul războaielor din secolul al XVIII-lea, Imperiul țarist deși a adoptat politica „pașilor mici” a realizat importante anexiuni, împingîndu-și hotarele pînă la Nistru (1792). Pentru prima dată, o țară românească, Moldova, ajungea astfel să aibă frontieră comună cu Rusia.

Sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea a reprezentat pentru Europa, în general, o perioadă de adînci frămîntări politice, cînd se părea că granițele statelor ajunseseră obiectul unui joc. Într-un asemenea context țarul Pavel I, cu șase luni înainte dispariției sale a aprobat, de pildă, un plan de împărțire a teritoriilor otomane, care prevedea anexarea de către Rusia a jumătății răsăritene a Peninsulei Balcanice (inclusiv Istanbulul), în vreme ce Casa de Austria ar fi ocupat Muntenia, Serbia și Bosnia, iar Franța Egiptul⁶.

¹ A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și iniurirea lor asupra țărilor rînduie*, vol. I, Iași, 1880, p. 7.

² Mihai Maxim, *Les Pays Roumains et les relations Habsbourg-Ottoman dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în vol. *Habsburgisch-osmanische Beziehungen. Relations Habsbourg-ottomane. Wien, 26—30 September 1980*, C.I.E.P.O Kolloquium Herausgegeben von Andica Tie-tze, Wien, 1985, p. 91.

³ Florin Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la Șarioroși. Observații a. u. r. a politicii e. t. e. r. n. e. românești*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. VIII, București, 1975, p. 125.

⁴ Paul Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu. Vedere de ansamblu*, în *Constantin Brâncoveanu*, redactori coordonatori Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, București, 1989, p. 128—129; Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice*, ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu, studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanasoca, București, 1983, p. 95—96, 110.

⁵ V. Mihordea, *Contribuție la istoria păcii de la Belgrad 1739*, extras din „Arhivele Olteniei”, nr. 79—82, 1935, p. 4; Nicolae Ciachir și Gheorghe Bercan, *Diplomația euro-asiatică în epoca modernă*, București, 1984, p. 178.

⁶ André Fugier, *La Révolution Française et l'Empire na-poléonien*, Paris, 1954, p. 131.

În condițiile penetrației franceze pe direcția teritoriilor vestice ale Peninsulei Balcanice, oamenii politici ruși au pus problema eficacității ocupării de către armatele țariste a țărilor române⁷. Mai mult decât atât, prințul polonez Adam Czartoryski, apropiat sfătuitor al țarului Alexandru I, atrăgea atenția în vara anului 1804 asupra necesității modificării statutului principatelor române, evident în sensul unei mai mari înfrumusețări a Petersburgului asupra acestora⁸. Pentru Adam Czartoryski, membru în „comitetul intim” al țarului⁹, țările române reprezentau o excelentă monedă de schimb pentru Rusia, în ideea că Alexandru I ar fi admis restabilirea statului polonez pe harta politică a Europei, lucru pe care de altfel l-a cerut în repetate rânduri¹⁰.

Atitudinea Franței față de principatele române a cunoscut o continuă modificare. Pentru Napoleon, competiția dintre cele trei mari imperii vecine (țarist, habsburgic și otoman) pentru stăpânirea teritoriilor românești extracarpătice, a reprezentat o fericită șansă de a-și crea alianțe noi, de a-și învrăjbi prietenii și dușmanii, oferindu-le unora sau altora iluzia anexării principatelor, de unde aceștia ar fi putut controla apoi Balcanii și drumul către Istanbul și Strimțori. În toamna anului 1805, ministrul de externe al Franței, Talleyrand, cerea compensarea pierderilor teritoriale habsburgice din centrul Europei prin anexarea țărilor române și a unei părți din Bulgaria; astfel, Napoleon și-ar fi asigurat atât alianța Vienei cât și perpetua dușmănie a Rusiei pentru Casa de Austria¹¹.

Ceva mai târziu, la începutul anului 1806, prințul Czartoryski a declanșat o puternică campanie de influențare a țarului în sensul ocupării și anexării țărilor române¹². De fapt încă din toamna 1805 unii din reprezentanții cabinetelor europene acreditați în capitala de pe malurile Bosforului sesizau probabilitatea unei invazii țariste în principate, în timp ce la Petersburg se știa că în Moldova și Muntenia se pregăteau depozite de hrană necesare armatelor rusești¹³. Oricum, informațiile despre concentrările de trupe și material de război la granița de pe Nistru sînt destul de numeroase¹⁴, cabinetul de la Petersburg aștepta, evident, doar pretextul pentru declanșarea războiului.

⁷ *Acte și documente relative la istoria renasterii României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, vol. I, București, 1900, p. 419 (în continuare *Acte și documente*).

⁸ *Vnesnaia politika Rossii XIX i načala XX veka. Documenty Rossiiskogo Ministerstva Inostrannykh Del*, tom II, Moscova, 1961, p. 110 (în continuare *Vnesnaia politika Rossii*).

⁹ M. Kukieli, *Czartoryski and European unity 1770–1861*, Princeton, New Jersey, 1955, p. 25–38, și următoarele; Hugh Seton-Watson, *The Russian empire 1801–1917*, Oxford, 1967, p. 73–74 și următoarele; Nicholas V. Riasanovsky, *Histoire de la Russie des origines à 1984*, tradit de l'américain par André Berelowitch, Paris, 1987, p. 331.

¹⁰ Vezi de exemplu *Mémoires du prince Adam Czartoryski et correspondance avec l'empereur Alexandre I-er*, préface de Ch. de Mazade, tome second, Paris, 1887, p. 149–157.

¹¹ *Lettres inédites de Talleyrand à Napoléon 1800–1809*, introduction et notes de Pierre Bertrand, Paris, 1889, p. 161–164, 168, 170–171; *Acte și documente*, p. 439–443; *Mémoires du prince Talleyrand*, publiés avec une préface et des notes par le duc de Broglie, I, Paris, 1891, p. 296–297; T.G. Djuvara, *Cent proies de portage de la Turquie (1281–1915)*, préface de Louis Renault, Paris, 1914, p. 340–341.

¹² *Mémoires du prince Adam Czartoryski et correspondance avec l'empereur Alexandre I-er*, II, p. 105; *Acte și documente*, I, p. 456, 459, 463 etc.

¹³ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. II, București, 1896, p. 402, 405; (în continuare *Acte și fragmente*).

¹⁴ *Documente Hurmuzaki*, vol. XVI, București, 1912, p. 720–721, 723–724, etc.

Pe de altă parte Anglia și Rusia reprezentau pentru Napoleon, în acel moment, cei mai importanți adversari ai săi. În ciuda victoriei de la Trafalgar, Londra ar fi trebuit să cedeze în urma instituirii „blocadei continentale”. Imperiul țarist ar fi urmat apoi să fie îngenuncheat de o coaliție formată din trei puteri — Iranul (Persia), Imperiul otoman și bineînțeles Franța¹⁵. În acest sens, Napoleon a adresat personal mai multe scrisori șahului¹⁶ și sultanului¹⁷, prin care aceștia erau îndemnați s-o pornească hotărît împotriva Rusiei, adevăratul lor dușman. Misiunea generalului H. Sébastiani, proaspăt numit ambasador al Franței la Istanbul, a constat tocmai în grăbirea declanșării conflictului osmano-țarist.

În ciuda faptului că reprezentantul Rusiei, Andrei Italinski, a fost însărcinat să atragă atenția miniștrilor otomani asupra ilegalității acțiunii de înlocuire a domnitorilor de la București și Iași¹⁸, la Poartă se analiza, totuși, în acel moment, oportunitatea mazilirii principilor. În legătură cu Constantin Ipsilanti, domnitorul Țării Românești, factorii de decizie ai politicii otomane afirmau că acesta era prea cunoscut pentru trădarea sa și prin urmare, „rușii pot fi ușor puși la tăcere”; principelui Alexandru Moruzi, în schimb, nu i se putea reproșa nimic¹⁹. În aceste împrejurări, la două săptămâni de la sosirea lui H. Sébastiani la Istanbul, Poarta a recurs, la 24 august 1806, la gestul extrem de mazilire a domnitorilor români²⁰. Reacția ambasadorului Rusiei a fost promptă și extrem de dură²¹. La 28 august a înaintat o notă guvernului otoman în care demonstra că acesta și-a încălcat obligațiile internaționale²², în primul rînd hatti-șerifurile emise în 1802 prin care se stipula la 7 ani durata domniei la Iași și la București. În instrucțiunile primite, lui A. Italinski i se atrăgea atenția asupra interesului Petersburgului în legătură cu repunerea domnitorilor destituiți; în caz contrar el era autorizat să ceară imediat pașapoartele personalului de la ambasada rusă și să părăsească Imperiul otoman²³. Protestul prezentat oficial Porții, la începutul lunii septembrie²⁴, a fost urmat și de o scrisoare adresată de către Italinski²⁵ însuși sultanului Selim III, iar apoi, de o notă ultimativă din 29 septembrie. Răspunsul înaintat ambasadorului Rusiei la 1 octombrie este departe de a lămuri încălcările probleme ale situației creată în 1806²⁶. Cert este că în fața ti-

¹⁵ *Correspondence de Napoléon I-er*, XII, Paris, MDCCCL XIII, p. 449—450; *Acte și documente*, I, p. 499—500.

¹⁶ *Napoléon I-er, Messages et discours politiques*, publiés par Georges Barral, Paris, p. 99—107.

¹⁷ *Correspondence de Napoléon I-er*, X, Paris, MDCCCL XII, p. 130—131; *Acte și documente*, I, p. 431—432.

¹⁸ *Vnesneia politika Rossii*, III, Moscova, 1963, p. 180.

¹⁹ Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, vol. III, 1791—1812, București, 1986, p. 209—210.

²⁰ *Documente Hurmuzaki*, Supliment I, vol. II, București, 1885, p. 348; Edouard Driault, *La politique orientale de Napoléon. Sébastiani et Gardane 1806—1808*, Paris, 1904, p. 63; Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (Du XVI-e siècle à la chute de Napoléon I-er)*, Paris, 1955, p. 114.

²¹ „M. d'Italinski jette feu et flammes contre la Porte”. *Documente Hurmuzaki*, S.I., II, p. 348.

²² *Vnesneia politika Rossii*, III, p. 273—276.

²³ *Ibidem*, p. 300—302.

²⁴ *Documente Hurmuzaki*, S.I., II, p. 350—351.

²⁵ *Vnesneia politika Rossii*, III, p. 322—324.

²⁶ *Documente Hurmuzaki*, S.I., II, p. 352—353.

rului concentrat de amenințări ale reprezentanților Marii Britanii și Imperiului țarist²⁷, la mijlocul lunii octombrie, guvernul otoman a cedat și a reinstaurat pe tronurile de la Iași și București pe domnitorii destituiți²⁸. La câteva zile după acest eveniment A. Italinski a informa Petersburgul despre revenirea vechilor principii și a dat întregii sale acțiuni aureola unui mare succes al diplomației rusești²⁹. În ciuda satisfacerii pretențiilor țariste, generalul Michelson a primit, la 28 octombrie, ordinul de a trece Nistrul și de a invade principatele. Cancelarul rus, baronul Budberg explica această nouă și de acum neașteptată inițiativă rusească pur și simplu prin faptul că nu era în posesia știrilor privind ultimele evenimente de la Istanbul, urmărindu-se doar sporirea presiunilor asupra Porții. Dar, de fapt, la Petersburg se cunoștea prea bine concesiile făcute de guvernul otoman Rusiei. Numai că, se pretexta, țarul Alexandru I aștepta noi amănunte, și prin urmare, în condițiile întârzierii acestora, s-a hotărât ocuparea țărilor române³⁰. De asemenea, pentru a motiva invazia armatelor țariste, baronul Budberg a înaintat lui A. Italinski un nou set de trei revendicări pe care acesta urma să le prezinte guvernului otoman³¹. În fața acestui atac neașteptat sultanul a rămas descumpănit. Sfaturile adresate direct de Napoleon³² de a se opune pretențiilor rusești, precum și ocuparea teritoriului principatelor române de către armatele țariste, l-au determinat pe Selim III să declare război Rusiei, abia în ultimele zile ale lunii decembrie 1806.

Unii oameni politici ruși³³ au sesizat la vremea respectivă greșeala ce se comitea declanșându-se un nou război, deschizându-se, deci, un nou front de luptă, de astă dată în zona sud-estului Europei. Pentru Franța, conflictul ruso-otoman avea caracterul unei divisiuni menite să slăbească forța Imperiului țarist. Astfel, o parte a trupelor rusești, estimate la câteva zeci de mii de oameni, în loc să lupte în Polonia împotriva armatelor franceze, au fost deplasate în zona Nistrului și a Dunării. În acest fel, Rusia pierdea șansa de a realiza o superioritate numerică categorică împotriva trupelor lui Napoleon³⁴.

În primele luni ale anului 1807, Londra și Petersburgul au declanșat noi presiuni asupra Imperiului otoman. Mai întâi ambasadorul englez la Istanbul a adresat un ultimatum Porții, prin care i se cereau acesteia, între altele, reînnoirea vechilor alianțe cu Marea Britanie și Rusia cât și

²⁷ *Ibidem*, p. 351; Italinski cerea pentru ambasadorul britanic Arbuthnot „une marque publique et honorifique de satisfaction de la part de notre auguste souverain”, *Vneșneaia politika Rossii*, III, p. 348.

²⁸ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 211; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711–1821). Documente turcești*, București, 1984, p. 682–683.

²⁹ *Vneșneaia politika Rossii*, III, p. 347.

³⁰ *Ibidem*, p. 381–382; *Acte și documente*, I, p. 518–522.

³¹ *Vneșneaia politika Rossii*, III, p. 383.

³² *Correspondence de Napoléon I-er*, XIII, Paris, MDCCCL XIII, p. 519; XIV, Paris, MDCCCL XIII, p. 4–5; *Acte și documente*, I, p. 526–527; *Documente Hurmuzaki*, S I, II, p. 366.

³³ De exemplu *Mémoires de l'amiral Paul Tchitchagof*, publiés par Charles Gr. Lahovary, Paris, București, 1909, p. 366–367.

³⁴ Albert Vandal, *Napoléon et Alexandre I-er. L'alliance russe sous le premier empire*, vol. I, Paris, 1891, p. 13; Germania Lebel, *op. cit.*, p. 120.

alungarea reprezentantului Franței, Sébastiani³⁵. În urma refuzului sultanului de a accepta aceste pretenții, o escadră engleză condusă de amiralul Duckworth a intrat în Bosfor și a pus în pericol capitala otomană. Atît riposta trupelor de apărare organizate de generalul Sébastiani³⁶ cît mai ales absența unei atitudini tranșante din partea flotei engleze, care nu a transformat demonstrația de forță în atac propriu-zis, au determinat, pînă la urmă, eșuarea acestei acțiuni³⁷.

De cealaltă parte, Napoleon a propus sultanului un tratat de alianță și i-a cerut să continue războiul împotriva Rusiei³⁸. Selim III ar fi trebuit să intre în contact cu șahul Iranului și, împreună, să pregătească un atac comun împotriva Imperiului țarist³⁹. Parisul ar fi oferit chiar un ajutor militar Porții pentru a o convinge să i se alăture. Încă din luna ianuarie 1807, Napoleon era dispus să trimită pentru întărirea armatei otomane din Bulgaria un corp de 25.000 de soldați⁴⁰. Datorită răspunsurilor mai puțin clare ale Porții⁴¹ și mai ales în urma împotrîvirii comandanților corpurilor de armată osmane de la Dunăre⁴², au fost expediați cu titlu de ajutoare doar cîteva sute de soldați francezi⁴³.

La începutul veacului al XIX-lea în politica orientală a Franței a avut loc o schimbare fără precedent. Pe fondul decăderii Imperiului habsburgic, Parisul a renunțat la ideea utilizării Porții ca o contrapondere împotriva Casei de Austria. Consecința imediată a fost că „Franța putea să se pronunțe, cu aceeași ușurință pentru o politică de împărțire sau de conservare a Imperiului otoman”^{43a}. Pe fondul acestei modificări de atitudine și în contextul internațional al anului 1807, Napoleon a preferat unui conflict de amploare, soluția unei păci de compromis cu țarul Alexandru I. Dacă, cu un an în urmă, în cadrul tratativelor franco-ruse reprezentanții Parisului cereau redunțarea din partea Petersburgului la orice pretenții asupra principatelor române⁴⁴, de această dată, la Tilsit, Napoleon a lăsat adesea să se înțeleagă, în convorbirile confidentiale pe care le-a avut cu Alexandru I, că ar fi dispus să recunoască anexarea țărilor române⁴⁵. Pretențiile diplomației țariste la Tilsit erau în realitate mult mai reduse. Realizînd faptul că nu putea tranșa singură și de o manieră decisivă așa-numita problemă orientală, Rusia s-ar fi mulțumit cu un armistițiu încheiat cu Poarta, care să-i asigure cadrul legal de evacuare

³⁵ *Documente Hurmuzaki*, S I, II, p. 378–379.

³⁶ Edouard Driault, *op. cit.*, p. 94–105; A.D. Xenopol, *op. cit.*, I, p. 193–196.

³⁷ Albert Vandal, *op. cit.*, I, p. 42.

³⁸ *Correspondence de Napoléon I-er*, XIV, Paris, MDCCCL XIII, p. 129, 220; *Acte și documente*, I, p. 531–532, 535–536; *Documente Hurmuzaki*, S I, II, p. 372–373.

³⁹ *Corespondance de Napoléon I-er*, XV, p. 17; între Franța și Persia (Iran) se va încheia un tratat de alianță la începutul lunii mai 1807. Vezi Albert Sorel, *L'Europe et la Révolution Française*, VII, p. 154–155.

⁴⁰ *Correspondence de Napoléon I-er*, XVI, p. 256; *Acte și documente*, I, p. 538–539.

⁴¹ *Lettres inédites de Talleyrand à Napoléon 1800–1809*, p. 333–335; *Acte și documente*, I, p. 551; A.F. Miller, *Mustapha paşa Bairaktar*, București, 1975, p. 184–185.

⁴² *Documente Hurmuzaki*, S I, II, p. 413, 415–416; XVI, p. 813.

⁴³ *Correspondance de Napoléon I-er*, XV, p. 14–15.

^{43a} Andrei Oțetea, *Contribuție la chestiunea orientală*, în *Scrieri istorice alce, prefață de acad. David Prodan*, ediție și studiu introductiv de Florin Constantiniu și Șerban Papacostea, Cluj-Napoca, 1980, p. 161.

⁴⁴ *Acte și documente*, I, p. 510.

⁴⁵ *Mémoires du prince Talleyrand*, I, p. 393–394.

a trupelor părților beligerante și care să garanteze statutul de autonomie al țărilor române față de Istanbul ⁴⁶. De fapt, o mare parte din programul de revendicări relativ la spațiul sud-est european cu care țarul s-a prezentat la Tilsit și-a aflat locul printre articolele tratatelor semnate la 7 iulie 1807. Tot cu această ocazie baronul Hardenberg, reprezentantul Prusiei, a redactat un memoriu referitor la lichidarea Imperiului otoman și împărțirea moștenirii acestuia. Teritoriile românești ar fi trebuit în acest caz să intre în componența Imperiului țarist (Moldova și Muntenia până la riul Olt) și habsburgic (Oltenia) ⁴⁷. Napoleon nu putea însă accepta o asemenea soluție tranșantă, din care, în primul rând Rusia, prin însemnate achiziții teritoriale, ar fi avut cel mai mult de câștigat. Articolul 22 al tratatului de pace prevedea că trupele rusești se vor retrage din țările române, fără însă ca detașamentele otomane să poată pătrunde la nord de Dunăre. De asemenea, se stipula că țarul a acceptat intervenția lui Napoleon în vederea încheierii unei păci ruso-otomane (art. 23) ⁴⁸. În tratatul de alianță semnat în aceeași zi la Tilsit s-a revenit asupra problemei orientale în sensul că dacă Poarta nu va accepta mediația Franței sau dacă ar tergiversa încheierea satisfăcătoare a tratativelor, împărații Napoleon și Alexandru se vor pune de acord asupra împărțirii teritoriilor otomane, mai puțin Istanbulul și provincia Rumelia ⁴⁹.

Misiunea de a media între beligeranții de la Dunăre a fost incredințată colonelului francez Guillentin ⁵⁰. Acesta și-a îndeplinit sarcina, astfel încît la 24 august 1807, în satul Slobczia, de lângă Giurgiu, delegații otomani și ruși au semnat acordul de armistițiu. Prin acest act se prevedea încetarea ostilităților (art. 1), evacuarea în termen de 35 de zile a Moldovei și Țării Românești (art. 3), înapoierea materialelor de luptă și a corăbiilor capturate, precum și restituirea prizonierilor de război. De asemenea, se stipula că armistițiul era valabil pînă în primăvara 1808 (art. 2) ⁵¹.

Toamna anului 1807 a adus cu sine o sensibilă modificare a politicii Petersburgului față de teritoriile românești extracarpatice. De la izbucnirea războiului și pînă atunci nu s-a pus nici un moment problema anexării principatelor în termeni tranșanți. Aceasta nu înseamnă că Rusia nu o dorea. La Tilsit, Alexandru I a luat însă pulsul diplomației franceze în această chestiune, iar rezultatul a fost peste așteptările sale. La prima vedere, Franța nu era dispusă să acorde o importanță prea mare acestui și biect, iar în aparență nu dorea să se opună pretențiilor Petersburgului. În luna septembrie 1807 a avut loc și o reorientare a direcției de politică externă a Rusiei. Prin numirea în funcția de cancelar a contelui Rumianțev,

⁴⁶ *Acte și documente*, I, p. 565.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 569; Allert Scirel, *op. cit.*, VII, p. 171.

⁴⁸ *Acte și documente*, I, p. 580; *Vnesneaia politika Rossii*, III, p. 635; Albert Vandal, *op. cit.*, I, p. 503.

⁴⁹ *Acte și documente*, I, p. 584; *Vnesneaia politika Rossii*, III, p. 644; Georges Lefebvre, *Napoléon*, Paris, 1935, p. 327–240; A.F. Miller, *op. cit.*, p. 189–191; Marin Dumitrescu, *Politica lui Napoleon I față de țările române*, București, f.a., p. 32–36.

⁵⁰ *Correspondance de Napoléon I-er*, XV, p. 404.

⁵¹ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 221–223; *Documente Hurmuzaki*, S.I, III, București, 1889, p. 146.

politica externă a Rusiei și-a îndreptat cu precădere centrul de greutate către zona sud-estului Europei, urmărindu-se cu predilecție împărțirea teritoriilor otomane⁵².

În ciuda faptului că generalul baron Mayendorff a ratificat armistițiul încheiat la Slobozia, ordinul de retragere a trupelor rusești din țările române a fost pînă la urmă revocat⁵³. S-a pretins chiar că Mayendorff nu fusese autorizat să semneze armistițiul, care, după opinia Petersburgului, era inacceptabil în forma în care fusese încheiat⁵⁴.

Cu toate că prin această acțiune era încălcat flagrant tratatul de la Tilsit și armistițiul de la Slobozia, reacția Franței a fost destul de palidă. Chiar de la aflarea veștii cu privire la revocarea ordinului de retragere a armatelor rusești din țările române, Napoleon atrăgea atenția că problema evacuării principatelor era indisolubil legată de cea a restituirii unor importante teritorii ocupate de trupele franceze către Prusia⁵⁵. Cu ocazia primirii la Paris a ambasadorului Rusiei, contele Tolstoi, împăratul Franței a insistat asupra faptului că nu era dispus să evacueze Prusia, dacă țarul nu-și va retrage armatele din țările române. În urma acestor discuții s-au conturat trei ipoteze: evacuarea simultană a principatelor și a provinciilor prusiene de către ruși și respectiv francezi, ocuparea Moldovei și Țării Românești de către Rusia și a unor teritorii echivalente ce aparțineau Prusiei de către Franța, iar a treia și ultima combinație era împărțirea teritoriilor otomane⁵⁶. Trebuie subliniat faptul că Napoleon nu a insistat atît asupra necesității de a se elibera țările române, cît mai ales, asupra ideii, că nu ar admite nici o creștere teritorială a Rusiei, fără ca Franța, la rîndul său, să obțină compensații similare.

În același timp, Alexandru I nu putea accepta sacrificarea Prusiei de care era legat prin tratatul de alianță de la Bartenstein (aprilie 1807), prin care el se obligase să lupte pentru recucerirea provinciilor prusiene pierdute sau să obțină echivalente teritoriale în compensarea acestora (art. 4)⁵⁷. Totodată, țarul era conștient că pentru a convinge nobilimea rusă de oportunitatea unei alianțe cu Franța erau necesare unele cîștiguri teritoriale. Țările române reprezentau tocmai achizițiile mult dorite. În acest sens, la mijlocul lunii noiembrie, Alexandru I a adresat personal o scrisoare lui Napoleon în care-i expunea motivele pentru care a sistat retragerea trupelor rusești din principate, iar în același timp a declarat reprezentantului francez la Petersburg că dorește să-și însușească cît mai grabnic țările române⁵⁸. Cererea referitoare la anexarea ambelor principate dunărene a reprezentat un pas decisiv făcut de diplomația țaristă. Pretențiile teritoriale rusești în zona sud-estului Europei au cunoscut astfel o evoluție ascendentă, delimitată temporar între sfîrșitul lunii septembrie și mijlocul lunii noiembrie. Astfel, în instrucțiunile din 26 septembrie 1807 adresate

⁵² Albert Vandal, *op. cit.*, I, p. 157—159.

⁵³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 428—429.

⁵⁴ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 472, 485.

⁵⁵ *Correspondance de Napoléon I-er*, XVI, I aris, MDCCCL XIV, p. 87.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 173; Serge Tatistcheff, *Alexandre I-er et Napoléon d'après leur correspondance inédite, 1801—1812*, Paris, 1891, p. 239.

⁵⁷ *Vneșneiaia politika Rossii*, III, p. 557—561.

⁵⁸ *Acte și documente*, I, p. 660—661, 669; Germania Lebel, *op. cit.*, p. 143; Albert Vandal, *op. cit.*, I, p. 169—170.

de țarul Alexandru contelui Tolstoi, se aprecia că Rusia trebuia să pretindă anexarea Basarabiei, adică a Bugeacului (zona de la nord de gurile Dunării răsluită din trupul Moldovei de Imperiul otoman în a doua jumătate a secolului al XV-lea și prima jumătate a celui de-al XVI-lea) cu cetățile Bender, Akerman, Chilia și Ismail, precum și fortăreața Hotinului din nordul Moldovei⁵⁹. Cîteva săptămîni mai tîrziu, la 6 noiembrie cancelarul Rumianțev într-o scrisoare adresată de asemenea tot ambasadorului Tolstoi a reluat problema Basarabiei (Bugeacului), teritoriu pretins de Rusia pe motivul că în articolul 22 al tratatului încheiat la Tilsit s-a stipulat doar evacuarea Moldovei și Munteniei, nu și a Basarabiei⁶⁰. Iar, cum am amintit, la mijlocul lunii noiembrie țarul cerea deja întreg teritoriul principatelor române și Dunărea ca hotar între Rusia și Poartă.

La rîndul său, Napoleon lega anexarea țărilor române Imperiului țarist de ocuparea unei părți din Prusia, a Sileziei. Aceasta ar fi urmat să revină Saxoniei, aliată a Franței. Pierzînd Silezia, Prusia redevenea o putere de rangul al doilea⁶¹. Numirea lui Caulaincourt în postul de ambasador al Franței la Petersburg, în toamna anului 1807, nu a modificat termenii ecuației. Chiar în instrucțiunile primite înaintea plecării la post i s-a atras atenția asupra misiunii de a obține acordul Rusiei pentru anexarea Sileziei în schimbul graniței pe Dunăre⁶². Refuzînd să renunțe la principatele române și neadmitînd totodată răsluirea fostului său aliat, Prusia, Petersburgul a propus drept compensație Parisului, Albania și Moreea. Napoleon a refuzat însă trecul pe motiv că aceste teritorii nu echivalează în importanță cu Moldova și Muntenia, cerînd în continuare Silezia⁶³. În fața refuzului constant al Parisului de a accepta pretențiile Rusiei, contele Tolstoi, într-o discuție purtată la 10 ianuarie 1808 cu Napoleon, a insistat asupra faptului că tratatul de la Tilsit nu prevedea nimic în legătură cu Basarabia (Bugeacul) și în consecință Petersburgul se considera îndreptățit să ocupe acest teritoriu⁶⁴. În acest context pentru a mări suprafața anexată, în condițiile în care neacceptînd să-și sacrifice aliatul berlinez nu putea obține recunoașterea achiziționării țărilor române, cancelarul Rumianțev, în ideea că măcar teritoriul nord-dunărean al Basarabiei va reveni Rusiei i-a cerut contelui Tolstoi să pretindă ca viitoarea frontieră să fie împinsă pe brațul Sulina sau Sfîntul Gheorghe sau chiar pînă la lacul Razelm⁶⁵. Astfel, dacă Petersburgul nu ar fi putut obține Moldova și Muntenia, el își pregătea varianta anexării Bugeacului și a unei părți, cît mai întinse din Dobrogea.

În acest timp, pentru a înfrînge Anglia prin blocada continentală Napoleon avea de licheidat problema portugheză. Strîns legată comercial și economic de Marea Britanie, respectarea blocadei ar fi ruinat Portugalia. Ultimatumul francez cerea închiderea porturilor portugheze

⁵⁹ *Acte și documente*, I, p. 606—608.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 634.

⁶¹ Albert Vandal, *op. cit.*, I, p. 181—182, 184—187.

⁶² *Acte și documente*, I, p. 653—654; *Mémoires du général de Caulaincourt*, introduction et notes de Jean Hanoteanu, I, Paris, 1933, p. 105.

⁶³ *Acte și documente*, I, p. 711—712; Serge Tatistcheff, *op. cit.*, p. 276.

⁶⁴ *Acte și documente*, I, p. 714.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 708.

pentru toate navele sub pavilion britanic nu a fost acceptat ⁶⁶. Împăratul Franței a recurs la soluția extremă. Prin convenția secretă încheiată în octombrie 1807 cu regele Spaniei s-a hotărât ocuparea și împărțirea Portugaliei în trei zone ⁶⁷. Numai că, războiul din Peninsula Iberică, mai ales în urma defectiunii spaniole, a luat o întorsătură nefavorabilă. Acesta este contextul în care țarul Alexandru I, decis să tranșeze în favoarea sa problema anexării țărilor române, a declarat în februarie 1808 că Portugalia este un echivalent substanțial „pour deux provinces ruinées” (Moldova și Muntenia — n. n.) ⁶⁸.

Tocmai pentru a menaja Imperiul otoman și a distrage atenția Rusiei de la zona sud-estului Europei, Napoleon a încercat să canalizeze energia expansionistă a Petersburgului către Peninsula Scandinavică. Războiul ruso-suedez avea astfel caracterul unei diversiuni pe care împăratul Franței s-a grăbit să o încurajeze ⁶⁹. Scrisoarea lui Napoleon din 2 februarie 1808 este o altă mărturie în acest sens ⁷⁰.

La Petersburg, în lunile februarie-martie 1808, s-au desfășurat mai multe convorbiri asupra împărțirii Imperiului otoman. În urma unor discuții aprinse în legătură cu găsirea unui echivalent pentru țărilor române, partea franceză, reprezentată de ambasadul Caulaincourt, s-a decis să nu mai lege problema principatelor de cea a Sileziei. Țarul dorea să ocupe Muntenia și Moldova, nimic mai mult. El a declarat că ambițiile sale „n'allait pas au delà de la Valachie et de la Moldavie” ⁷¹. După primele patru întâlniri (28 februarie, 2, 4, 9 martie) cancelarul Rumianțev și ambasadul Caulaincourt au redactat o notă prin care se delimitau zonele care ar fi urmat a fi smulse Imperiului otoman. Rusiei îi reveneau astfel Moldova, Basarabia (Bugeacul), Țara Românească și Bulgaria, Franței Albania, o parte din Bosnia Moreea și Candia, iar Austriei Croația și ce mai rămânea din Bosnia ⁷². Ultimele două convorbiri (10 și 12 martie) s-au axat pe problema stăpînirii Istanbulului și a planului lui Napoleon privind o expediție în India, din care Alexandru I nu vedea ce avantaje ar fi putut obține ⁷³. Trebuie subliniat faptul că aceste discuții au avut doar caracterul unor tatonări, Parisul urmărind, în primul rînd, să cîștige timp pentru a-și rezolva problemele din Spania ⁷⁴. Cert este că și în capitala Franței se vorbea pe tema împărțirii moștenirii otomane, de vreme ce ambasadul Austriei s-a întreținut cu Napoleon asupra acestui subiect ⁷⁵.

⁶⁶ André Fugier, *Napoléon et l'Espagne 1799—1808*, II, Paris, 1930, p. 207—208, 216—217
Georges Lefebvre, *op. cit.*, p. 249—250.

⁶⁷ *Correspondance de Napoléon I-er*, XVI, p. 131—132, 140—143.

⁶⁸ André Fugier, *op. cit.*, II, p. 381.

⁶⁹ *Correspondance de Napoléon I-er*, XVI, p. 104.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 586; *Acte și documente*, I, p. 735—736; Albert Vandal, *op. cit.*, I, p. 260—261;
Edouard Driault, *op. cit.*, p. 345—346.

⁷¹ *Vneșneata politika Rossii*, IV, Moscva, 1965, p. 177.

⁷² Serge Tatistcheff, *op. cit.*, p. 315—351; *Acte și documente*, I, p. 811—812.

⁷³ Serge Tatistcheff, *op. cit.*, p. 351—360.

⁷⁴ Albert Vandal, *op. cit.*, I, p. 267—268, 284—306; Edouard Driault, *op. cit.*, p. 290—294;
Sergiu Columbeanu, *Contribuții privind situația internațională a țărilor române între anii 1806—1812*, în „Revista de istorie” nr. 5, 1976, p. 668.

⁷⁵ *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Mette rich*, II, Paris, 1880, p. 147 și următoarele.

Rușii, după cum observa consulul francez de la București, manifestau intenția de a ocupa principatele române pentru totdeauna ⁷⁶, în timp ce Poarta refuza să admită orice discuție pe această temă ⁷⁷. ...

Înfringerile suferite de armatele franceze în Portugalia și Spania, măsurile de înămărire luate de Imperiul habsburgic au complicat peste măsură situația lui Napoleon. Nevoită să-și retragă trupele din Prusia pentru a-și întâi contingentele care luptau în Spania, Franța rămânea expusă la granița răsăriteană. Pentru a preîntâmpina orice defecțiune din partea Vienei, Napoleon a făcut apel la proaspătul său aliat, Alexandru I ⁷⁸. Numai că, pentru a obține asistența Rusiei, țarul trebuia cointeresat. Ori, vieme de aproape un an principatele române au reprezentat mărul discordiei în relațiile ruso-franceze. Napoleon era deci conștient că nu putea obține nici un angajament din partea Petersburgului fără să recunoască anexarea Moldovei și Țării Românești de către Rusia. În același timp Parisul dorea să se asigure de faptul că țarul se va limita la a pretinde doar granița pe Dunăre și nu va urmări, dată fiind situația în care se găsea Franța, anexiuni teritoriale și în Bulgaria ⁷⁹.

La 12 octombrie 1808, la Erfurt, a avut loc semnarea convenției secrete de alianță dintre Franța și Rusia. Faptul că în mai multe articole s-a revenit asupra problemei țărilor române demonstrează importanța acestei chestiuni în contextul raporturilor franco-ruse. Prin articolul 5 părțile contractante se angajau să nu încheie pacea cu Anglia decât în condițiile în care aceasta ar recunoaște anexarea Moldovei, Munteniei și Finlandei ⁸⁰ de către Rusia, iar articolul 8 se referea la faptul că împăratul Napoleon sancționează ocuparea principatelor și așezarea graniței pe Dunăre. Pentru cazul în care Poarta ar refuza să cedeze (Imperiul otoman de fapt nu putea dispune de teritoriile principatelor, state autonome, tributare sultanului) Moldova și Muntenia, Franța s-ar fi limitat la o intervenție pe lângă guvernul otoman, în acest caz Rusia fiind îndreptățită să redeschidă ostilitățile. Dacă Imperiul habsburgic ar fi intervenit în conflict de partea Porții otomane, Franța ar urma să facă cauză comună cu Petersburgul și să declare război Austriei ⁸¹.

Cu toate că marele vizir Mustafa pașa Bairaktar dorea încheierea păcii, totuși, nu putea accepta anexarea țărilor române de către Rusia ⁸². Mai mult decât atât, îi mărturisea marele vizir lui Manuc bei, la Istanbul s-a poruncit „chiar și interzicerea aducerii în discuție a acestei probleme” ⁸³.

În urma remodelării principiilor de politică externă ale Imperiului francez, reprezentantul Parisului la Poartă, Latour-Maubourg, a primit noi instrucțiuni prin care i se cerea să intervină pe lângă guvernul otoman în ideea acceptării anexării Moldovei și Țării Românești la Rusia ⁸⁴. Nu-

⁷⁶ *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 835.

⁷⁷ *Ibidem*, S.I, II, p. 500

⁷⁸ *Mémoires du prince de Talleyrand*, I, p. 319—320; Albert Vandal, *op. cit.*, I, p. 357—358.

⁷⁹ *Vneșneia politika Rossii*, IV, p. 348.

⁸⁰ Finlanda a fost incorporată Imperiului țarist în urma păcii ruso-suedeze de la Friedrichsham (17 septembrie 1809).

⁸¹ *Correspondance de Napoléon I-er*, XVII, Paris, MDCCCLXV, p. 635—637; *Acte și documente*, I, p. 927—928; *Vneșneia politika Rossii* IV, p. 360.

⁸² *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 519—520.

⁸³ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 241—242.

⁸⁴ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 523—525.

mai, că la Istanbul prestigiul Franței a fost definitiv compromis. Strângerea relațiilor dintre Paris și Petersburg a determinat răcirea treptată, dar definitivă, a legăturilor osmano-franceze, Napoleon pierzând orice credit la Poartă⁸⁵. Cu atât mai mult cu cât împăratul anunța în luna decembrie în Senat că socotește țările române ca aparținând Rusiei⁸⁶.

Negocierile puse la sfârșitul anului 1808 la Istanbul între ruși și otomani în legătură cu cedarea principatelor băteau pasul pe loc. Rusia pretindea granița pe Dunăre în timp ce Poarta abia consimțise la cedarea unei părți din Basarabia (Bugeac)⁸⁷. În aceste condiții ambițiosul cancelar Rumianțev a solicitat țarului Alexandru I reluarea ostilităților împotriva Imperiului otoman prin atacarea Bulgariei⁸⁸.

Unii diplomați ruși, uimiți de intransigenta atitudine a Porții, au crezut, pentru un moment, că Parisul face un joc dublu incitându-i pe otomani împotriva Petersburgului⁸⁹.

În primăvara anului 1809 s-au reluat convorbirile în vederea încheierii păcii. Delegația otomană s-a deplasat pe traseul Craiova, prin București, către Iași, unde vreme de două luni s-au purtat tratative. Se cunoștea prea puține amănunte în legătură cu acest episod. Chiar diplomații vremii se plîngeau de lipsa oricăror informații⁹⁰. În orice caz, nici Poarta și nici Rusia nu erau dispuse să renunțe la punctul lor de vedere. Între timp, în ianuarie 1809 s-a încheiat tratatul de pace dintre Imperiul otoman și Marea Britanie⁹¹. Mai mult decât atât, se pare că Londra ar fi promis Porții să intervină pe lângă curtea de la Petersburg și să obțină retragerea trupelor țariste din principate, în caz de refuz punându-se chiar problema unui atac englez asupra Crimeei⁹². Diplomația rusă a folosit pretextul îmbunătățirii relațiilor osmano-britanice pentru a lega continuarea tratativelor de la Iași de alungarea ambasadorului englez din Istanbul⁹³. Poarta a refuzat această condiționare. În primăvară ostilitățile au fost reluate prin asediarea cetăților otomane din stînga Dunării, Giurgiu și Brăila. Detașamente rusești au trecut fluviul în apropierea Galațiului, atacînd contingentele otomane staționate în nordul Dobrogei⁹⁴. Conflictul dintre Imperiul țarist și regatul Suediei s-a încheiat prin semnarea în septembrie 1809, a păcii de la Friedrichsham, în urma căreia Rusia a

⁸⁵ *Ibidem*, p. 523; Germanine Lebel, *op. cit.*, p. 166.

⁸⁶ Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, editia îngrijită de Radu Constantinescu, București, 1985, p. 368.

⁸⁷ *Idem*, *Acte și fragmente*, II, p. 442.

⁸⁸ „Sans une démonstration militaire nous n'obtiendrons pas cette cession. Il faut, pour l'acquérir, passer le Danube”, *Vnesneiaia politika Rossii*, IV, p. 439–440.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 481.

⁹⁰ Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 444; V.A. Urechia, *Istoria românilor*, IX, București, 1896, p. 674–679.

⁹¹ Gabriel Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, II, Paris, 1900, p. 81–84.

⁹² *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 535.

⁹³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 444; *Documente Hurmuzaki*, XIV, București, 1910, p. 107; *Vnesneiaia politika Rossii*, V, Moscova, 1967, p. 19–20.

⁹⁴ Radu Rosetti, *Arhiva senatelor din Chișinău și ocupația rusească de la 1806–1812*, II, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria II, t. XXXI, 1909, p. 34–35; Léon Casso, *Rusia și bazinul dunărean*, traducere din rusește cu un studiu introductiv de Șt.Gr. Berechet, Iași, 1940, p. 107–108.

anexat Finlanda⁹⁵. Veleitățile expansioniste ale Petersburgului s-au deplasat cu precădere în direcția sud-estului Europei. După parafarea păcii ruso-suedeze, diplomația țaristă a reluat hotărât tema încheierii conflictului cu Imperiul otoman, cu condiția recunoașterii anexării Bugeacului, Moldovei și Munteniei. S-a sperat chiar că, Poarta, slăbită, va accepta acest sacrificiu⁹⁶. În acest sens, la Petersburg, s-a redactat în februarie 1810, un proiect de tratat în 15 articole, trimis generalului Kamenski, comandantul armatelor țariste din principate. În articolul 4 au fost cuprinse pretențiile teritoriale ale Rusiei. Aceasta urmărea să anexeze Moldova, Muntenia și Bugeacul, o parte din insulele Dunării (printre care și Ada-Kaleh) și Delta Dunării în întregime⁹⁷. Pentru a împiedica orice reluare a discuției cu privire la statutul principatelor, cancelaria imperială rusească a anunțat, în mod oficial, trecerea țărilor române în stăpânirea Imperiului țarist în aprilie 1810⁹⁸. Contextul internațional, de asemenea, s-a arătat favorabil Rusiei, mai ales în condițiile în care Poarta otomană și-a îmbunătățit relațiile cu Marea Britanie⁹⁹. Napoleon și-a reînnoit adeviziunea dată la Erfurt țarului, cu privire la anexarea de către Petersburg a țărilor române¹⁰⁰, dar a atras în același timp atenția, că nu va admite nici o sporire a pretențiilor rusești în această parte a Europei¹⁰¹. Totodată, în condițiile apariției primelor semne ale defectiunii alianței franco-ruse, Napoleon mărturisea că ocuparea Finlandei, Moldovei și Țării Românești au fost „cadourile” oferite lui Alexandru I, în schimbul apropierii de Franța¹⁰², Parisul retrăgându-și, în condițiile răcirii relațiilor cu Rusia, acceptul său în această problemă.

Vara anului 1810 a adus cu sine reluarea violentă a luptelor pe linia Dunării. Pe la începutul toamnei, unele fortărețe otomane îndelung asediate au capitulat. Prin cucerirea Șistovului, Rușciucului, Nicopolelui etc. armatele țariste și-au întărit poziția pe malul drept al Dunării și au sporit presiunea asupra Porții.

La Petersburg nu se punea la îndoială faptul că principatele române aveau să fie anexate Rusiei. În același timp, țarul dorea și încheierea păcii cu Imperiul otoman, fără a fi, însă, dispus să renunțe măcar la o parte din pretențiile sale¹⁰³. După marile victorii rusești din august-septembrie 1810, la mijlocul lunii octombrie, printr-o scrisoare adresată marelui vizir Yusuf pașa, generalul Kamenski făcea cunoscute ultimele condiții de pace ale Petersburgului. De fapt, acestea nu difereau în comparație cu pretențiile expuse anterior. În primul rând, se cerea ca Dunărea să devină frontieră între Imperiul țarist și cel otoman, precizându-se că aceasta, „est une condition préalable *sine qua non*”. Pe de altă parte, Poarta era

⁹⁵ De Martens et de Cussy, *Recueil manuel et pratique de traités, conventions et autres actes diplomatiques*, II, Leipzig, 1846, p. 338–344; *Vneșneia politika Rossii*, V, p. 214–219.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 278, 304, 375.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 364; Articolul 4 publicat în traducere de Sergiu Columbeanu, *op. cit.*, p. 672.

⁹⁸ *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 853–854.

⁹⁹ *Ibidem*, S.I, II, p. 567.

¹⁰⁰ *Correspondance de Napoléon I-er*, XX, Paris, MDCCCL XVI, p. 587.

¹⁰¹ *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich*, II, p. 370.

¹⁰² *Ibidem*, p. 376; Albert Vandal, *op. cit.*, II, Deuxième édition, Paris, 1893, p. 387.

¹⁰³ Paul Cernovodeanu, *Early Accounts of the Romanian Principalities in American diplomatic reports 1806–1829*, în „Southeastern Europe”, 1984, nr. 1, p. 55–56.

invitată să trimită la Rușiuc un reprezentant însărcinat să semneze preliminariile păcii și armistițiul ¹⁰⁴. La Istanbul, în aceeași lună octombrie, se vorbea despre faptul că țarul pretindea, pe lângă cererile înaintate de generalul Kamenski marelui vizir și independența Serbiei ¹⁰⁵. În ciuda faptului că la Rușiuc s-a deplasat o delegație de plenipotențieri otomani ¹⁰⁶, tratativele nu au putut demara, în condițiile în care Poarta s-a dovedit decisă să nu accepte altă frontieră decât Nistrul ¹⁰⁷. Cu toate acestea, în ultimele două luni ale anului 1810 a circulat cu insistență în mediile diplomatice europene zvonul privind încheierea păcii dintre Rusia și Imperiul otoman. Reprezentantul Franței la Iași, Fornetty ¹⁰⁸, consemnase deja faptul că în capitala Moldovei se vehiculau informații despre unele preținse articole ale unui imaginar tratat de pace ruso-otoman, prin care se pretindea că Petersburgul s-ar fi mulțumit doar cu anexarea Bugeacului, din teritoriile românești urmînd a fi retrase unitățile armatelor țariste ¹⁰⁹. Zvonul despre renunțarea Petersburgului la ideea ocupării Moldovei și Munteniei a circulat în acea perioadă chiar și în capitala de pe malurile Bosforului ¹¹⁰. Pentru a îndepărta asperitățile din raporturile ruso-otomane, diplomația țaristă a apelat la serviciile reprezentantului Prusiei la Istanbul ¹¹¹; fără succes însă. În condițiile în care Rusia nu era dispusă să prezinte niște propuneri de pace mai realiste și pretindea atît ocuparea țărilor române cît și independența Serbiei, guvernul otoman, personal, sultanul, s-au decis pentru continuarea războiului, nutrind speranța că alianța franco-rusă s-ar putea în curînd defecta ¹¹²; în acest caz conjunctura internațională ar fi salvat Poarta de la dezastru.

Fostul domnitor fanariot, Alexandru Șuțu, i-a scris în primăvara anului 1811 lui Talleyrand, cerîndu-i să intervină în vederea detașării unui corp de armată francez, pe Nistru, unde să lupte alături de otomani împotriva trupelor țariste ¹¹³. Napoleon, însă, avea o cu totul altă opinie în această problemă. În instrucțiunile pe care solicita să-i fie expediate noului ambasador al Franței la Petersburg, a insistat asupra faptului, că Parisul ar fi avantajat de continuarea războiului ruso-otoman, singura grijă a sa consta în temerea că Petersburgul ar putea pretinde achiziții teritoriale și la sud de Dunăre, ceea ce ar fi imposibil de acceptat ¹¹⁴. Diplomația țaristă, în acest timp, găsea de cuviință să grăbească încheierea păcii, cu Poarta. Pentru aceasta a fost trimis la Șumla, un traducător, folosit de Petersburg în tratativele cu otomanii, Pierre Fonton. Din păcate, nu cunoaștem prea mult din ce s-a discutat aici ¹¹⁵. A fost oricum o luare a pulsului adversarului și nimic mai mult. Acum se pare că diplomația țaristă a renunțat să mai ridice vreo pretenție în legătură cu statutul

¹⁰⁴ *Vneșneia politika Rossii*, V, p. 538–539.

¹⁰⁵ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 578.

¹⁰⁶ *Ibidem*, XVI, p. 879, 881.

¹⁰⁷ Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 454.

¹⁰⁸ Pentru misiunea sa vezi Germanie Lebel, *op. cit.*, p. 291–293.

¹⁰⁹ *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 883–884.

¹¹⁰ *Ibidem*, S.I, II, p. 580.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 578–579.

¹¹² *Ibidem*, p. 579.

¹¹³ *Ibidem*, XVI, p. 812.

¹¹⁴ *Correspondance de Napoléon, I-er*, XXII, Paris, MDCCCLXVII, p. 34.

¹¹⁵ *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 901.

Serbiei, iar în schimbul acestei concesi, Poarta ar fi urmat să accepte încorporarea principatelor române în imperiul Romanovilor¹¹⁶. Cert este că, — ne-o dovedesc instrucțiunile date de Italinski lui P. Fonton la mijlocul lunii mai 1811 —, rușii nu erau dispuși să renunțe la proiectata anexare a Moldovei și Țării Românești¹¹⁷. Numai că, nici Poarta nu accepta modificarea statutului de țări tributare, pe care-l aveau principatele dunărene. Decis să continue războiul, sultanul a încredințat funcția de mare vizir fostului nazir de Brăila, Ahmed pașa. Întărirea trupelor otomane pentru campania din anul 1811 a avut loc pe fondul retragerii unor corpuri de armată țariste peste Nistru, în Rusia¹¹⁸. Totodată, au luat amploare zvonurile cu privire la apropiata izbucnire a unui război franco-rus¹¹⁹, ceea ce ar fi modificat esențial contextul internațional.

Negociatorul P. Fonton, aflat în slujba Rusiei, a reușit să-l convingă pe marele vizir, cu ocazia unei vizite făcute la Șumla, pe la sfârșitul lunii mai, să trimită la București, pentru tratative, un plenipotențiar otoman¹²⁰. Pentru această misiune a fost desemnat Abdülhamid efendi. Sosit în București la 5 iunie, aceasta a reușit de îndată să se pună la curent cu cererile avansate de Rusia. Rumianțev pretindea granița pe Dunăre în mod oficial, dar i s-a dat de înțeles negociatorului otoman, că Petersburgul s-ar fi mulțumit și cu mai puțin, fiind însă exclusă posibilitatea acceptării vechiului hotar, Nistrul. Abdülhamid efendi primise instrucțiuni precise; în cazul în care Petersburgul nu ar fi acceptat *statu quo ante bellum*, delegatul turc trebuia să întrerupă orice contact cu diplomații ruși și să se reîntoarcă de îndată în tabăra otomană, de la sud de Dunăre. Generalul Mihail Kutuzov, precum și fostul ambasador al Rusiei la Poartă, Italinski, au insistat pe lângă Abdülhamid efendi să aștepte la București pînă ce va sosi răspunsul cabinetului rus¹²¹. Pentru contemporani, însă, lucrurile erau clare. Rusia făcea tot posibilul să tragă cît se poate de mult de timp¹²². Inutil, de vreme ce sultanul, mărturisea reis efendi (ministrul de externe), „risqueraient plutôt de perdre Constantinople que de céder les principautés à la Cour de Russie”¹²³. Cîteva zile mai tîrziu, la 27 iunie, Italinski a primit noi instrucțiuni. Poziția cabinetului țarist i-a fost comunicată imediat lui Abdülhamid efendi, în cadrul unei scurte întreprinderi, de la care delegatul otoman a plecat foarte afectat. Se părea chiar că aceasta va părăsi Bucureștiul¹²⁴.

În condițiile în care detașamente ale armatelor țariste au fost retrase de pe frontul dunărean, evidenta superioritate numerică a armatelor otomane s-a reflectat în mai multe victorii cîștigate împotriva rușilor. Din acest punct de vedere, în vara anului 1811, raportul de forțe s-a echilibrat sensibil, Poarta anulînd, unul după altul, succesele oținute în anul precedent de Imperiul țarist. În luna iulie, trupele otomane au recuperat

¹¹⁶ *Ibidem*, S.I, II, p. 583—584.

¹¹⁷ *Vnesnaia politika Rossii*, VI, Moscva, 1962, p. 110.

¹¹⁸ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 584—585, 605; XVI, p. 925 etc.

¹¹⁹ *Ibidem*, S.I, II, p. 612, 614; XVI, p. 922, 925, 928 etc.

¹²⁰ Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 461.

¹²¹ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 273—279.

¹²² *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 915.

¹²³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 462.

¹²⁴ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 614; XVI, p. 920—921.

Rușiucul¹²⁵. Aflat în imposibilitatea de a rezista ofensivei declanșată de marele vizir, generalul M. Kutuzov s-a retras la nord de Dunăre, stabilindu-și tabăra la Călugăreni¹²⁶.

Sporirea tensiunii în raporturile franco-ruse a determinat personalități influente de la curtea țarului să ceară cancelarului Ruminațev încheierea grabnică a păcii cu Imperiul otoman și reorientarea atenției Petersburgului către frontiera cu Polonia¹²⁷. Oricum, la București, diplomații ruși au făcut mari eforturi să-l convingă pe Abdülhamid efendi să renunțe la punctul de vedere conform căruia Rusiei i se refuzau orice noi achiziții teritoriale¹²⁸. Intransigența Petersburgului și totodată și a Istanbulului în problema condițiilor preliminarilor ale încheierii păcii l-au determinat pe Abdülhamid efendi să părăsească Bucureștiul, la mijlocul lunii august¹²⁹. O altă tentativă de stabilire a unor punți de legătură între cele două tabere aflate în conflict s-a consumat la începutul lunii august la Giurgiu¹³⁰. Aceste încercări eșuate au obligat diplomația țaristă să devină mai realistă¹³¹ și să renunțe la planul anexării Moldovei și Țării Românești.

Comandanții otomani au fost incapabili, însă, să folosească victoriile împotriva rușilor, obținute în lunile iunie-iulie. Încetineala cu care se mișcau trupele otomane a reprezentat o neașteptată șansă oferită generalului Kutuzov, care a avut timp să fortifice Giurgiu¹³². La Rușiuc s-a desfășurat un consiliu de război în care s-a hotărât forțarea Dunării¹³³. Trupe otomane au reușit să treacă fluviul, stabilindu-și două capete de pod pe malul stîng. Cu toată împotrivirea disperată a detașamentelor rusești, trupele otomane n-au putut fi silite să se retragă¹³⁴. În noaptea de 8—9 septembrie, însuși marele vizir, în fruntea unor importante efective, a trecut Dunărea, în apropierea Giurgiului¹³⁵. Către sfîrșitul lunii, la 23 septembrie, a avut loc la Slobozia (sat de lângă Giurgiu) prima înclăștare de forțe mai importantă. Situația trupelor rusești se agrava pe zi ce trece. Generalului Kutuzov îi mai rămînea doar șansa unei lovituri fulgerătoare, prin care să încerce restabilirea echilibrului de forțe în zonă sau chiar să obțină ruperea lui în favoarea sa. În condițiile în care efectivele armatei rusești erau limitate, ratarea acestei acțiuni ar fi putut fi fatală. Numai că generalul Kutuzov nu prea avea de ales. Unui dezastru care se dezvăluia lent, dar sigur, comandantul trupelor rusești i-a preferat riscul unei lovituri fulgerătoare cu sorți minimi de izbîndă. În zilele de 11 și 12 octombrie 1811, cîteva detașamente rusești însoțite de puține tunuri s-au îndreptat de-a lungul Dunării, către Turnu. Marele vizir a căzut în cursa întinsă și a dislocat o parte din unitățile sale pe direcția în care s-au deplasat trupele țariste. Generalul Markov a trecut în noaptea de 13,

¹²⁵ *Ibidem*, S.I, II, p. 590—591, 615—617.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 618; Vezi și Général Mikhaïlovsky-Danilevsky, *Vie du feld - maréchal Koutousoff*, traduit du russe par A. Fizelcier, Paris, 1860, p. 62—74.

¹²⁷ *Vneșneiaia politika Rossii*, VI, p. 144.

¹²⁸ *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 922.

¹²⁹ *Ibidem*, S.I, II, p. 620; Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 465.

¹³⁰ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 619.

¹³¹ Paul Cernovodcanu, *op. cit.*, p. 57.

¹³² *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 592, 621.

¹³³ *Ibidem*, XIV, p. 139—140.

¹³⁴ *Ibidem*, S.I, II, p. 623.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 593—595, 625—626.

Dunărea, pe un pod de vase, mai sus de satul Șlobozia, în fruntea unui detașament de 8000 de ostași. Atacul asupra taberei otomane a fost încununat de un deplin succes. Derutați, crezându-se înconjuțați, soldații turci s-au împrăștiat în dezordine. De pe malul bulgăresc, tunurile minuite de artileriști ruși au deschis tirul asupra insulei din fața Giurgiului, pe care se afla marele vizir, cu o parte a armatei sale. Flotila rusească a tăiat legăturile dintre trupele otomane de pe insulă și restul armatelor Porții. În ciuda faptului că marele vizir s-a salvat într-un mod spectaculos, reușind să evadeze de pe insulă, singura soluție pentru Poartă era încetarea ostilităților. Răsturnarea neașteptată a raportului de forțe a anulat întregul șir de succese otomane de pînă atunci, Imperiul otoman confruntându-se cu o situație fără precedent. M. Kutuzov era decis să profite de noua conjunctură și să încheie pacea cu Poarta, sprijinindu-și pretențiile teritoriale pe biruștea de la Șlobozia.¹³⁶

La 19 octombrie, marele vizir a adresat o scrisoare generalului Kutuzov, în care, după ce amintea că are poruncă să nu cedeze nici măcar o „palmă de pămînt din vechile hotare”, propunea încheierea armistițiului oferind în schimb cetatea Hotin și ținutul înconjurător precum și o substanțială despăgubire de război.¹³⁷ Numai că, acesta informase pe marele vizir, în două rinduri, la 19 și respectiv 22 octombrie, că pacea s-ar putea încheia doar prin anexarea Moldovei.¹³⁸ În fața pretențiilor rusești și dată fiind situația critică în care se găsea, Ahmed pașa, fără să obțină consimțămîntul sultanului, după ce zadarnic a încercat să-l convingă pe Kutuzov să se mulțumească cu teritoriul de pînă la Prut, a acceptat ideea stabilirii hotarului pe Siret, dar nu pe Milcov.¹³⁹

Conferința de pace și-a început lucrările la Giurgiu, la 31 octombrie 1811.¹⁴⁰ În ciuda faptului că generalul Kutuzov acceptase ideea graniței pe Siret, în cadrul primei convorbiri, delegații ruși au cerut ca viitorul hotar al Imperiului țarist să fie fixat pe Milcov; în acest fel, Petersburgul ar fi anexat întreaga Moldovă. Totodată, se susținea și ocuparea Deltei Dunării, cerindu-se fixarea graniței pe brațul Sfîntul Gheorghe. Deși reprezentanții Porții au atras atenția că se convenise anterior asupra stabilirii frontierei pe Siret, delegația țaristă a precizat că va cere noi instrucțiuni în această chestiune. A doua zi, rușii au confirmat că generalul M. Kutuzov a acceptat fixarea graniței pe Siret, dar pretindeau aceștia, numai ca un semn de bunăvoință față de Înalta Poartă. Cea mai mare parte a discuțiilor s-au purtat în jurul problemei principalelor canale ale Deltei Dunării, precum și a unor insule, întrezărindu-se totuși posibilitatea așezării hotarului de-a lungul brațului Sulina, lucru de altfel confirmat în cadrul celei de-a treia ședințe oficiale, care a avut loc la 4 noiembrie. Următoarele convorbiri s-au axat pe problema statutului țărilor române. Trebuie menționat faptul că delegația otomană a pretins, ca în condițiile

¹³⁶ *Ibidem*, p. 635—640.

¹³⁷ Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 695—696; Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 284.

¹³⁸ Fehmi İsmail, *Bükreş Andlaşmasındaki Müzakeresi 1811—1812 (Tratativele de pace de la București 1811—1812)*, în „Belleten”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, nr. 181, p. 77 și urm.

¹³⁹ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 286, 289.

¹⁴⁰ Pentru componența delegațiilor rusă și otomană participante la tratative vezi *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 640—641; Fehmi İsmail, *op. cit.*, p. 77.

în care cea mai mare parte a Moldovei ar fi urmat să fie ocupată de Rusia, Poarta, drept compensație, ar putea modifica statutul Țării Românești, în sensul anulării autonomiei acesteia și încorporării propriu-zise în murendul imperiu. Acestei pretenții i s-a opus delegația țaristă, nu din considerente filantropice ori din rațiuni de drept internațional, ci doar datorită faptului că Petersburgul nu era interesat să i se complice drumul către Stambul. Chestiunea hotarului a fost reluată în a șaptea ședință a conferinței, cerându-se fixarea acestuia pe mijlocul riului Siret și pe brațul Sulina, problemă asupra căreia de altfel părțile au căzut de acord în convorbirile precedente¹⁴¹.

În ciuda faptului că aveau loc tratative în vederea încheierii păcii, trupele rusești au atacat detașamente otomane și au reocupat importante puncte strategice¹⁴².

Știrea cu privire la acceptarea de către marele vizir a rășlurii celei mai mari părți din Moldova a produs stupcare la Istanbul, cu atât mai mult cu cât Ahmed pașa a fost însărcinat să obțină *statu quo ante bellum*. Sultanul Mahmud II a refuzat categoric pretențiile Petersburgului, ferindu-se totodată să rupă negocierile de pace. Situația critică a oștirii otomane de la Dunăre, faptul că o parte a acesteia se afla în postura penibilă de a fi hrănită de ruși, a obligat Poarta să-și îndulcească sensibil atitudinea și să renunțe la ideea revenirii frontierei la Nistru. De altfel, unii diplomați europeni, acreditați în capitala de pe malurile Bosforului, au sesizat această modificare de ton și mai ales de conținut în discursul politic¹⁴³. În acest context sultanul a acceptat să cedeze Moldova, dar numai pînă la Prut¹⁴⁴, în ciuda faptului că principatul respectiv se afla sub protecția padișahului și avea statutul de tributar, iar Poarta era obligată să asigure integritatea teritorială a acestei țări. La rîndul său, marele vizir și-a modificat atitudinea, conform instrucțiunilor primite de la Istanbul, și a declanșat o complicată campanie, prin care urmărea să obțină acceptul Petersburgului pentru fixarea graniței pe riul Prut¹⁴⁵. La sfîrșitul lunii noiembrie, în cea de a douăsprezecea ședință oficială a Conferinței de pace, desfășurată la Giurgiu, delegații otomani au comunicat refuzul sultanului de a accepta hotarul pe riul Siret. În jurul aceleiași subiect — reasezarea graniței pe Prut — s-au purtat și discuțiile din cadrul celei de-a treisprezecea reprize de convorbiri, ce a avut loc la începutul lunii decembrie. Tot acum, delegația otomană a cerut ca Ismailul și Chilia, importante puncte strategice, situate la nordul gurilor Dunării, în Bugeac, să rămînă în stăpînirea Înaltei Porți¹⁴⁶. În ultimele zile ale anului 1811, unii observatori străini constatau că atât pretențiile țarului referitoare la modificarea statutului Serbiei, cât și cererea Porții de a rămîne în posesia unor teritorii de la nordul brațului Chilia, blocau pentru moment, mersul negocierilor de pace¹⁴⁷. Reprezentanții cabinetelor euro-

¹⁴¹ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 293–300, 302, 320.

¹⁴² *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 642.

¹⁴³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 469–470.

¹⁴⁴ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 601.

¹⁴⁵ N. Iorga, *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria II, t. XXXIII, București, 1910, p. 163.

¹⁴⁶ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 326–328.

¹⁴⁷ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 474.

pene acreditați în zonă s-au lovit de o lipsă totală a oricăror informații certe, relative la desfășurarea tratativelor¹⁴⁸. Aceasta este și explicația faptului că, de pildă, diplomații francezi acreditați la București și Iași reluau în aproape fiecare scrisoare sau notă informativă, înaintată superiorilor lor, date despre încheierea păcii și așteptarea ratificării sultanului sau zvonuri despre preținse puncte de vedere exprimate de o delegație sau alta¹⁴⁹, care de cele mai multe ori nu aveau nimic în comun cu realitatea, așa cum se poate ea desprinde, din procesele verbale ale convorbirilor pătate, pe care le cunoaștem, redactate de negociatorii otomani.

Tot în luna decembrie 1811 s-a hotărât mutarea conferinței de pace, de la Giurgiu, la București. Pe la mijlocul lunii au sosit în capitala Munteniei și plenipotențiarii otomani. În ciuda așteptărilor observatorilor, lucrările nu au fost reluate, delegațiile îndeletnicindu-se cu vizite reciproce de curtoazie, baluri etc. Consulul francez de la București semnala cu uimire, că reprezentanților otomani nu le este îngăduit să ia legătura cu boierimea țării și nici să meargă și să vorbească unde vor și cu cine vor. În acest timp, cea mai mare parte a trupelor otomane se pregăteau să ierneze la Șumla. Tot aici s-a retras și marele vizir, care părăsise Rușciucul. De asemenea, detașamentele armatelor țariste au trecut la nord de Dunăie¹⁵⁰.

Cabinetul vienez, după Erfurt, părea dispus să accepte anexarea țărilor române de către provoslavnică Rusie, cu condiția ca aceasta să-și reorienteze atenția pe direcția Europei centrale¹⁵¹. Doi ani mai târziu și-au făcut apariția divergențe serioase pe această temă, Imperiul habsburgic protestînd, chiar, împotriva ocupării principatelor¹⁵². La un moment dat, Viena s-a oferit să medieze în conflictul ruso-otoman, iar în schimb a solicitat unele privilegii în Moldova și Țara Românească, ceea ce ar fi echivalat cu punerea acestora sub garanția Imperiului habsburgic¹⁵³. Unii diplomați ruși gîndeau că Austriei i s-ar putea acorda unele drepturi în principate, în timp ce Viena ar fi trebuit să răspundă acestui semn de bunăvoință prin recunoașterea anexării acestora, de către Imperiul țarist¹⁵⁴. Alexandru I a intenționat în toamna anului 1810 să facă un schimb de teritorii cu Austria, cedîndu-i acesteia Oltenia¹⁵⁵. Cîteva luni mai târziu în ianuarie 1811, țarul mărturisea chiar intimului său Adam Czartoryski, că s-a decis să ofere Țara Românească și Moldova pînă la Sînet, Imperiului habsburgic, în schimbul Galiției¹⁵⁶. În condițiile răcirii relațiilor franco-ruse, încă din primăvara anului 1811, Napoleon a declanșat o campanie de orientare a politicii expansioniste a cabinetului vienez, pe direcția teritoriilor românești extracarpătice. A mers pînă într-acolo, încît a sugerat ocuparea unor importante regiuni din sud-estul Europei,

¹⁴⁸ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 641: XVI, p. 928 etc.

¹⁴⁹ *Ibidem*, S.I, II, p. 641—647; XVI, p. 930—932 etc.

¹⁵⁰ *Ibidem*, S.I, II, p. 650, 653—654.

¹⁵¹ *Vneșneaia politika Rossii*, IV, p. 390.

¹⁵² *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich*, II, p. 396—397;

Documente Hurmuzaki, XVI, p. 871.

¹⁵³ *Ibidem*, S.I, II, p. 572.

¹⁵⁴ *Vneșneaia politika Rossii*, V, p. 497.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 521.

¹⁵⁶ *Mémoires du prince Adam Czartoryski et correspondance avec l'empereur Alexandre I-er*, II, p. 274.

iar, în ce ne privește, Țara Românească și Moldova; pînă la Siret¹⁵⁷. Vienei i se ofereau deci în același timp, atît de către Paris cît și de către Petersburg, importante teritorii românești. Napoleon și-a reînnoit propunerea în decembrie 1811, cînd mărturisea ambasadorului austriac acreditat la Paris, că el „regarde la Moldavie et la Valachie, ainsi que la Serbie, comme provinces autrichiennes”, dar a condiționat aceste anexiuni de punerea la dispoziția sa a unei armate habsburgice de 40 — 50.000 de oameni¹⁵⁸. În toamna anului 1811, la Istanbul s-a vehiculat propunerea marelui vizir, ca Viena, în schimbul unor substanțiale sume de bani și a unor limitate cesiuni teritoriale în favoarea sa, să intervină pe lângă Petersburg, în vederea încheierii păcii ruso-otomane. Ideea a fost însă dezavuată de sultanul Mahmud II¹⁵⁹. D. Moruzi, membru al delegației otomane, ce participa la tratativele de pace, a reluat ideea, este drept, cu oarecare modificări, solicitînd în aprilie 1812, consulului austriac de la București, ca trupe habsburgice să ocupe principatele¹⁶⁰.

În ceea ce privește atitudinea diplomației engleze față de problema anexării de către Rusia a țărilor române, menționăm faptul că, după încheierea păcii cu Poarta, Marea Britanie a fost, pentru un timp, singura putere europeană, care din rațiuni de politică antifranceză, s-a arătat dispusă să sprijine Imperiul otoman, împotriva pretențiilor țarului, proaspăt aliat al lui Napoleon. Ambasadorul britanic acreditat la Istanbul a prezentat în 1810, un plan, prin care Rusia, în schimbul renunțării la principatele dunărene, ar fi primit compensații teritoriale în zona Mării Caraimbelor. Cabinetul londonez a respins însă această propunere¹⁶¹. În primăvara anului 1812, diplomația engleză a fost mobilizată în vederea contrarării acțiunilor franceze și austriece, ce vizau perfectarea unei alianțe cu Imperiul otoman, împotriva Rusiei.

Negocierile ruso-otomane în vederea încheierii păcii au fost reluate la 12 ianuarie 1812. Delegații ruși au anunțat că noile instrucțiuni sosite de la Petersburg cereau fixarea graniței pe Siret. La rîndul lor, plenipotențiarul Porții au reafirmat punctul de vedere al Istanbulului, care era dispus să accepte hotarul pe Prut, cu condiția ca Ismailul și Chilia să rămînă sub stăpînirea sultanului¹⁶². A doua zi, generalul Kutuzov a comunicat printr-o scrisoare marelui vizir Ahmed pașa, conținutul instrucțiunilor primite și a atras atenția că un refuz al delegației otomane, la cererea de fixare a frontierei pe Siret, ar fi echivalat cu ruperea armistițiului și cu reluarea ostilităților¹⁶³. Datorită atitudinii intransigente manifestate de ambele părți, convorbirile au fost întrerupte. S-a răspîndit chiar zvonul retragerii delegației otomane de la tratative și reluarea în

¹⁵⁷ *Correspondance de Napoléon I-er*, XXI, Paris, MDCCCL XVII, p. 491 — 492, 604 — 605; Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, p. 122.

¹⁵⁸ *Acte și documente*, I, p. 1010.

¹⁵⁹ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 283.

¹⁶⁰ *Documente Hurmuzaki*, serie nouă, II, București, 1967, p. 15.

¹⁶¹ Sergiu Columbeanu, *op. cit.*, p. 673; Paul Cernovodanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803 — 1878)*, Cluj-Napoca, 1986, p. 27 — 31; Idem, *Basarabia. Istoria unui rapt teritorial în documente secrete ale diplomației engleze*, în „Memoria”, 1990, nr. 1, p. 61.

¹⁶² Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 330 — 334.

¹⁶³ *Vneșnaia politika Rossii*, VI, Moscva, 1962, p. 257.

scurt timp a luptelor ¹⁶⁴. În următoarele săptămîni au avut loc unele ta-tonări, fără ca vreuna din părți să renunțe la poziția inițială. Către mij-locul lunii februarie 1812, generalul Kutuzov a decis să transeze în favoarea Rusiei conflictul, pînă la venirea primăverii, ordonînd atacarea unor așe-zări importante din sudul Dunării. În prima fază a fost cucerit Șistovul ¹⁶⁵. În ciuda reluării presiunilor militare asupra Porții, plenipotențiarul otoman prezenți la București nu și-au modificat atitudinea. Mai mult, la Istanbul s-a avansat chiar ideea că Înalta Poartă va întrerupe negocierile, dacă Petersburgul ar cere în continuare așezarea graniței pe Siret ¹⁶⁶. Incursiuni-ile detașamentelor țariste în sudul Dunării eran lipsite de consistență, în condițiile în care un număr tot mai mare de unități erau retrase de pe frontul dunărean, la est de Nistru ¹⁶⁷.

În același timp, Mehmed Said Galib efendi, plenipotențiar otoman, într-o discuție cu Ledoulx, consulul francez de la București, i-a cerut acestuia lămuriri cu privire la pregătirile militare ale Franței și la proba-bilitatea izbucnirii unui război cu Rusia. Răspunsul evaziv al diplomatului francez, care pretindea că nu are nici un fel de informații certe asupra acestui subiect ¹⁶⁸, l-a determinat, probabil, pe negociatorul Porții să acorde mai puțină importanță zvonurilor privind apropiata declanșare a ostili-tăților între cele două imperii, țarist și francez și să scoată momentan din ecuația politică a sud-estului Europei, subiectul Paris. La sfîrșitul lunii ianuarie 1812, diplomatul francez acreditat la Istanbul a primit instrucțiuni pentru a tatona Poarta în vederea încheierii unei alianțe între Napoleon și Mahmud II. Deși lui Latour-Maubourg i s-a atras aten-ția să nu facă el propuneri otomanilor, în instrucțiuni se prevedea că Pa-risul ar fi dispus ca, în caz de război cu Imperiul țarist, să asigure resti-tuirea către Poartă a Crimeei și a celorlalte teritorii pierdute și să resti-buiească regatul Poloniei pe harta politică a Europei. Dacă sultanul dorea să încheie o alianță cu Franța, ar fi trebuit ca el, în fruntea armatelor sale, să se deplaseze spre Polonia, unde avea să se întâlnească cu Napoleon ¹⁶⁹. Mai mult decît atît, la Paris, la începutul lunii februarie a fost redactat textul unor proiecte de tratat de alianță și de convenție militară între imperiile francez și otoman. În aceste acte se stipula că cele două puteri își garantează integritatea teritorială și se obligă să-și unească forțele în războiul împotriva Rusiei. Înaltei Porți i se cereau să întrerupă tratativele de pace de la București și să-și recheme plenipotențiarul pînă la data de 1 martie, să concentreze la Dunăre, pînă la mijlocul lunii mai, o armată de 100.000 de oameni, în fruntea căreia să se afle sultanul. În schimb, împăratul Napoleon ar fi urmat să declare război Rusiei, imediat ce tru-pele otomane, în frunte cu Mahmud II, ar fi atins linia Dunării ¹⁷⁰. Eva-luîndu-și greșit alianțele pentru războiul pe care urma să-l declanșeze împotriva Imperiului țarist ¹⁷¹, Parisul a inaugurat cu încetineală demer-

¹⁶⁴ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 660—662; XVI, p. 933; scrie nouă, II, p. 4—6.

¹⁶⁵ *Ibidem*, S.I, II, p. 669. 670—671; serie nouă, II, p. 8.

¹⁶⁶ *Ibidem*, S.I, II, p. 671, 717—718.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 665, 668, 672, 674, 676, 681, 684, 686.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 664.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 715.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 716.

¹⁷¹ *Correspondance de Napoléon I-er*, XXIII, Paris, MDCCCL XVII, p. 408.

suile în vederea încheierii unei înțelegeri cu Poarta. În a doua jumătate a lunii martie, Napoleon a reluat propunerea de alianță făcută sultanului ¹⁷². Lipsa unui ambasador de talia generalului Sébastiani și învățămintele trase de diplomații otomani din evenimentele anilor trecuți, a determinat Poarta să stea în expectativă. Nu trebuie uitat nici faptul că trupele otomane a căror combativitate scăzuse substanțial cereau încheierea păcii cu Petersburgul. Un rol important l-a avut și diplomația britanică, ce a intervenit atît pe lîngă guvernul otoman cît și țarist în sensul acceptării unui compromis. Emisarul englez Thomas Gordon, trimis în misiune la București, le-a atras atenția plenipotențiarilor ruși asupra pericolului la care se expun în condițiile în care insistă în continuare în a pretinde fixarea graniței pe Siret ¹⁷³. Un alt efort de mediere între delegațiile rusă și otomană a aparținut unui suedez ¹⁷⁴. De altfel, chiar articolul 16 din textul tratatului de alianță dintre cabinetele de la Stockholm și St. Petersburg, încheiat la începutul lunii aprilie, prevedea obligația diplomației suedeze de a acționa pentru accelerarea convorbirilor în vederea semnării păcii ruso-otomane ¹⁷⁵. În luna aprilie, pentru a grăbi încheierea unei înțelegeri cu Poarta, ministrul afacerilor externe al Franței l-a numit pe contele Andriéossi ambasador la Istanbul ¹⁷⁶, însă, datorită întîrzierii cu care acesta a sosit la post nu s-a realizat nimic din proiectata alianță.

La rîndul său, țarul Alexandru I, în condițiile pregătirii invaziei franceze, a decis să grăbească semnarea păcii cu Poarta. Cu această misiune amiralul Pavel Ciciagov a fost trimis în principate. Mai mult decît atît, se avea în vedere chiar și încheierea unei alianțe defensive și ofensive între Petersburg și Istanbul, prin intermediul căreia, credea Ciciagov, s-ar putea realiza o mare diversiune în sud-estul Europei, prin care s-ar fi pus în pericol atît provinciile franceze, cît și austriece, în condițiile în care Viena era aliata Parisului ¹⁷⁷. În aproximativ două săptămîni amiralul, ce fusese numit și comandant șef al armatei Dunării și al flotei Mării Negre, precum și guvernator general al principatelor dunărene, a sosit la București ¹⁷⁸. Numai că, între timp, generalul M. Kutuzov, avertizat despre trimiterea lui P. Ciciagov ¹⁷⁹, nu era dispus să-i ofere acestuia șansa de a-și lega numele de un tratat de pace atît de favorabil Rusiei. Așadar, generalul a decis accelerarea tratativelor cu plenipotențiarii otomani.

În ultima zi a lunii aprilie 1812, M. Kutuzov, în instrucțiunile transmise delegaților ruși prezenți la discuții, le cerea să obțină confirmarea frontierei pe Siret, așa cum se convenise la Giurgiu ¹⁸⁰. A cincisprezecea convorbire oficială a avut loc la începutul lunii mai. Părțile și-au reafirmat punctele de vedere cunoscute. Rușii au cerut așezarea hotarului pe riul

¹⁷² *Général Compte de Ségur, Histoire de Napoléon et de la Grande Armée pendant l'année 1812*, seizième édition, I, Paris, 1852, p. 33—34.

¹⁷³ Sergiu Columbeanu, *op. cit.*, p. 674—675; Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 63—64.

¹⁷⁴ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 675—677.

¹⁷⁵ *Vneșneia politika Rossii*, VI, p. 322.

¹⁷⁶ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 683.

¹⁷⁷ *Mémoires de l'amiral Paul Tchitchagof*, p. 359—360.

¹⁷⁸ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 689; XVI, p. 940.

¹⁷⁹ *Archiv cnczea Voronțova*, XV, Moscova, 1880, p. 493; *Mémoires de l'amiral Paul Tchitchagof*, p. 379; Leon Casso, *op. cit.*, p. 218—225.

¹⁸⁰ *Vneșneia politika Rossii*, VI, p. 381.

Siret, în timp ce plenipotențiarii otomani au atras atenția că în cazul în care Petersburgul nu renunță la această pretenție, sultanul va solicita stabilirea *statu quo ante bellum*. Delegația Porții a reluat mai vechea pretenție referitoare la retragerea totală a privilegiilor principatelor dunărene¹⁸¹. În convorbirile confidențiale, rușii au acceptat granița pe Prut. Marele vizir a sesizat graba cu care M. Kutuzov a decis reluarea negocierilor și a reafirmat poziția Porții relativ la stăpânirea Chilie și Ismailului, Rusiei propunându-i-se compensații în Anatolia¹⁸². Până la urmă s-a impus o formulă de compromis: Petersburgul a renunțat să mai pretindă hotarul pe Siret, iar Istanbulul nu a mai cerut teritorii la nord de guile Dunării. La 5 mai s-au semnat așadar preliminarile păcii care consacrau fixarea graniței pe râul Prut, cursul Dunării și brațul Chilia¹⁸³. Următoarele două sedințe oficiale ale tratativelor de pace, desfășurate pe 21 și respectiv 22 mai, au fost consacrate definitivării formei articolelor¹⁸⁴.

Cu toate că plenipotențiarii ruși și în special generalul Kutuzov au admis cu greu în primăvara 1812 Prutul ca frontieră, această variantă mai fusese vehiculată în mediile diplomatice. De pildă, în luna iunie 1810, viceconsulul francez acreditat la Iași înregistra zvonul că rușii ar fi dispuși să semneze pacea dacă Poarta ar accepta să le cedeze jumătatea de pînă la râul Prut a Moldovei¹⁸⁵. În toamna aceluiași an, ca și în cel următor, la Londra se cunoștea faptul că Petersburgul în schimbul unor substanțiale compensații bănești s-ar fi mulțumit cu ocuparea teritoriului cuprins între Nistru și Prut¹⁸⁶. Într-un mod ciudat, am putea spune, în timp ce, în instrucțiunile transmise plenipotențiarilor ruși, în toamna 1811, se cerea fixarea graniței pe Siret, în capitala Imperiului țarist circula zvonul, înregistrat de altfel de unii diplomați străini, că Petersburgul pretindea numai regiunea din stînga Prutului¹⁸⁷.

Noul ministru de externe al Franței, Hugues Bernard Maret, i-a cerut consulului francez de la București prin scrisoarea expediată din Dresda la 26 mai, să-i anunțe pe otomani de iminenta declanșare a unui război cu Rusia¹⁸⁸. Era, însă, prea târziu. Oricum, disponibilitățile Porții pentru Franța erau minime; ne-o dovedește conversația din a doua jumătate a lunii mai purtată de Galib efendi cu același consul francez¹⁸⁹.

Articolul patru al tratatului ruso-otoman semnat la București la 28 mai 1812 prevedea că hotarul să fie „Prutul, de la intrarea acestuia în Moldova și pînă la confluența sa cu Dunărea”, și să urmeze mai apoi fluviul și canalul Chilia pînă la vărsarea în Marea Neagră. La același punct s-a hotărît și apartenența unor insule de pe Dunăre. Tratatul de la București are în total nu mai puțin de 16 articole referitoare la soarta

¹⁸¹ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 335—338.

¹⁸² Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 698; Fehmi Ismail, *op. cit.*, p. 102; vezi și M. I. Kutuzov, *Documenti*, III, Moscva, 1952, p. 869 și urm.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 897; Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 343—345; Général Mikhaïlovsky — Danilevsky, *op. cit.*, p. 77.

¹⁸⁴ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 346—360.

¹⁸⁵ *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 856.

¹⁸⁶ Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 61.

¹⁸⁷ N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 467, 469.

¹⁸⁸ *Documente Hurmuzaki*, XVI, p. 943.

¹⁸⁹ *Ibidem*, S.I, II, p. 691.

sibilor, la granițele din Asia, la statutul țărilor române, restituirea prizonierilor și a materialelor de război capturate etc. De asemenea, prin amiculul al unsprezecelea s-a stabilit termenul de trei luni pentru evacuarea Moldovei și Țării Românești, din momentul schimbării actelor de ratificare ale tratatului de pace¹⁹⁰. În acest fel jumătatea de Moldovă, cuprinsă între Nistru și Prut, a intrat, pentru mai bine de un veac, în stăpânirea Imperiului țarist.

Imaginația amiralului P. Ciciagov făurise în aprilie 1812 planul unei „forte diversion” îndreptată împotriva Franței și a aliaților săi. Însuși Alexandru I convins de valoarea acestei idei, s-a decis să o pună în practică¹⁹¹. Încheierea unei alianțe cu Poarta otomană reprezenta primul, dar și cel mai important pas. Țarul părea dispus să accepte o parte din pretențiile Istanbulului în schimbul înțelegerii proiectate¹⁹². De fapt, zvonuri despre o preconizată alianță ruso-otomană circulau la Petersburg încă din ultimele luni ale anului 1811¹⁹³. În fruntea coaliției anti-franceze ar fi trebuit să stea Alexandru I, iar alături de el regele Suediei și sultanul. Țarul îl îndemnase chiar pe generalul Kutuzov să condiționeze semnarea tratatului de pace de încheierea unei convenții ofensive și defensive între Istanbul și St. Petersburg¹⁹⁴. Faptul că plenipotențiarilor celor două puteri au căzut de acord asupra preliminarilor păcii, cât și graba cu care s-a încheiat tratatul l-au împiedicat pe amiralul Ciciagov, abia sosit la București, să-și pună în aplicare planul. În ultimele zile ale lunii mai reprezentanții Franței din capitalele Moldovei și Munteniei culegeau zvonuri relative la o alianță ruso-otomană¹⁹⁵. Chiar și către sfârșitul lunii iulie, amiralul mai spera încă în executarea proiectatei diversioni¹⁹⁶. Extravaganta idee a lui Ciciagov nu a putut fi pusă în practică, în primul rând datorită refuzului repetat al Porții de a accepta să trateze pe tema unei convenții militare cu Petersburgul¹⁹⁷.

La aflarea condițiilor stipulate în tratatul de pace de la București, sultanul Mahmud II a refuzat să ratifice actul¹⁹⁸, pentru ca, la scurt timp, să accepte doar o ratificare parțială¹⁹⁹. Acest lucru nu convenea plenipotențiarilor ruși ce se aflau încă la București. La începutul lunii iulie s-a răspândit vestea că sultanul a ratificat integral tratatul de pace. Între timp, Napoleon, la 23 iunie 1812, a emis ordinul de trecere a Niemenului²⁰⁰. Se consumau astfel primele etape ale invaziei Marii Armate în Rusia. În ciuda insistențelor cu care Napoleon a încercat să convingă Imperiul

¹⁹⁰ Textul tratatului de pace în *Acte și documente*, I, p. 296—302; Gabriel Noradounghian, *op. cit.*, II, p. 86—92; *Vnešneia politika Rossii*, VI, p. 406—412; Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, III, p. 361—366; V.I. Miskevka și V.I. Tcaci, *Russko-turečki mirnâi dogovor 1812 g.*, în „Revista de istorie a Moldovei”, 1990, nr. 1, p. 39—43.

¹⁹¹ *Mémoires de l'amiral Paul Tchitchagof*, p. 358.

¹⁹² Leon Casso, *op. cit.*, p. 222.

¹⁹³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, II, p. 471.

¹⁹⁴ Leon Casso, *op. cit.*, p. 209—, 218—220.

¹⁹⁵ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 691, 693.

¹⁹⁶ *Mémoires de l'amiral Paul Tchitchagof*, p. 338.

¹⁹⁷ Vezi și Albert Vandal, *op. cit.*, quatrième édition, III, p. 446—450.

¹⁹⁸ *Documente Hurmuzaki*, S.I, II, p. 696—697.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 699, 726.

²⁰⁰ *Correspondance de Napoléon I-er*, XXIII, p. 622—626; *Mémoires du général de Caulaincourt*, p. 337.

otoman să redeschidă conflictul cu Rusia ²⁰¹, Poarta a rămas într-o expectativă totală. Măcinat de puternice crize, slăbit în urma îndelungatului război purtat, cu o armată dezorganizată, prea puțin dispusă să lupte, Imperiul otoman a ratat șansa de moment oferită de izbucnirea conflictului franco-rus. Poarta nu putea risca, nici măcar pentru salvarea integrității unui stat tributar, aflat sub protecția sa, un dezastru militar, cu toate că Istanbulul se simțea mai puțin în singuranță în condițiile în care Rusia a anexat noi teritorii până la linia Dunării.

PRÉLIMINAIRES DE L'ANNEXION DE LA BESSARABIE PAR LA RUSSIE (1806 — 1812)

résumé

A partir la seconde moitié du XVIIIe siècle, l'empire tsariste a élaboré un programme d'expansion territoriale dans le sud-est de l'Europe. A cause de leur position, les Pays Roumains étaient un point stratégique important qui barrait l'accès vers Istanbul et les Détroits.

La guerre russo-ottomane (1806 — 1812) éclata sur l'arrière-plan des conflits entre Napoléon et les coalitions des puissances européennes et fut une diversion qui facilita la tâche des armées françaises sur le front de la Vistule, contre les troupes tsaristes. La conclusion de l'alliance franco-russe (été 1807) donna la possibilité au tsar de formuler explicitement ses prétentions concernant l'annexion des principautés roumaines. Selon la diplomatie française, les territoires roumains étaient devenus monnaie d'échange dès l'automne 1805. En 1807, Napoléon demandait des compensations territoriales contre la reconnaissance de l'acquisition des Principautés par la Russie. Le tsar proposa à l'empereur de France d'occuper l'Albanie et la Morée, ensuite le Portugal, mais Napoléon exigeait la Silésie. Les complications survenues dans la péninsule Ibérique obligèrent la diplomatie française d'accepter, après la rencontre d'Erfurt, l'annexion des principautés danubiennes par l'Empire tsariste.

Le refroidissement des relations franco-russes ont déterminé Alexandre Ier et le chancelier Roumiantsev à limiter leurs prétentions territoriales. Au cours des pourparlers menés à Giurgiu (novembre-décembre 1811), ensuite à Bucarest (décembre 1811 — mai 1812), la délégation tsariste, nonobstant les demandes insistantes d'incorporer la Moldavie, d'abord jusqu'au Milcov, ensuite jusqu'au Siret, accepta finalement de fixer la frontière sur la rivière de Prout. Par le traité signé à Bucarest (le 28 mai 1812), peu avant l'invasion de la Grande Armée napoléonienne en Russie, le tsar a annexé la moitié de la Moldavie, celle située entre le Prout et le Dniester.

²⁰¹ *Correspondance de Napoléon I-er*, XXIV, Paris, MDCCCL XVIII, p. 103.

GRIGORE III GHICA ȘI RĂPIREA BUCOVINEI

ANASTASIE IORDACHE

Ghiculeștii din epoca modernă sînt, atît cei din Țara Românească, cît și cei din Moldova, urmașii marelui dragoman Alexandru Ghica, ucis la 1741, căci cei ai fratelui său Grigore II Ghica s-au stins, cu trecerea timpului, pe linie masculină.

Grigore III Ghica, unul dintre fiii marelui dragoman ucis, este educat la Pera în casa baronului Penkler, reprezentantul la Poartă al Curții din Viena ¹. Se căsătorește cu Ecaterina, fiica lui Iacovski Rizo Rangabé. Murind sultanul Mahmud I, cele care poruncise uciderea marelui dragoman Alexandru Ghica în 1741, îi urmează la tron Osman III, la 13 decembrie 1754, care, incapabil de a conduce afacerile Imperiului, dă sigiliul lui Kodja-Ragîb Mehmed pașa, un om dotat cu calități deosebite, cultivat, prieten cu marele dragoman Alexandru Ghica. Încă din 12 ianuarie 1757 i se încredințează rangul de mare vizir, pe care continuă să-l dețină și sub domnia sultanului Mustafa III, înlocuitorul la tron al nepu-tinciosului său frate, la 30 octombrie 1757. Sub noua domnie, marele vizir facilitează funcția de mare dragoman al Porții lui Grigore Alexandru Ghica, în august 1758.

Atît Ragîb Mehmed pașa. cît și reprezentantul Austriei la Poartă, Ulefeld, interveniseră în favoarea lui Grigore Alexandru Ghica, pentru a nu suferi prea mult, el și familia sa, în urma uciderii tatălui său pentru trădare. La 8 aprilie 1763, marele vizir, susținătorul lui Grigore III Ghica, înceta din viață, sultanul confiscându-i averea, pentru proiectele sale de alianță cu Prusia, care dăunau Curții din Viena. Relațiile sînt surprinse de ambasadorul Austriei, Penkler, după moartea marelui vizir. Marele dragoman Grigore Alexandru Ghica, nu se lasă prins în astfel de manevre diplomatice. care-i puteau cauza, în condițiile cînd abia reușise, cu mari dificultăți, să intre în rîndurile demnitarilor otomani. La numirea sa, în 1758, reprezentantul Franței la Constantinopol, regreta pe fostul dragoman Ioan Teodor Callimachi, care fusese numit domn în Moldova, fiind considerat mai folositor la Poartă, desigur, pentru Franța. Despre noul mare dragoman afirma că nu știe prea multe, dar, în mod normal, ar trebui să fie atașat Curții din Viena care s-a îngrijit de educația și familia sa, după uciderea tatălui. Există însă indicii că va avea legături întime cu Anglia. În orice caz, conchidea diplomatul francez, nu va intra în relații cu el, înainte de a-l cunoaște bine ².

¹ Dora d'Istria, *Gli Albanesi in Rumenia, Storia dei principi Ghika*, Firenze, 1873, p. 280; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria tucilor*, București, 1976, p. 382.

² *Documente Hurmuzaki*, Supl. I, vol. I, București, 1886, p. 709. Raportul lui de Vergennes către ministrul Afacerilor Străine al Franței, Constantinopol, 14 august 1758.

În acest timp, se încerca o apropiere între Franța și Turcia, pentru a contracara o alianță austro-rusă, în atingerea unor scopuri care vizau integritatea Imperiului otoman. Rusia, încă, văzându-se concurată de Austria, în scopul urmărit, recurge la o alianță cu Prusia, în detrimentul Turciei, Suediei și Poloniei. Echilibrul diplomatic european este supus unor schimbări, care afectează politica Porții, supusă neconținut unor presiuni din partea Rusiei, care, aliată cu Prusia, a obținut avantajul din aranjamentul survenit în problema succesiunii la tronul Poloniei și a determinat Austria să renunțe la sprijinirea Turciei ³.

În atare situație, deosebit de încordată în relațiile dintre marile puteri europene, rolul domnitorilor români este în creștere, devenind foarte utili Porții, prin intermediul lor având loc corespondența cu țările europene. Ei informau cu promptitudine Poarta asupra a tot ce aflau despre situația internațională: „Prin exactitatea și rapiditatea informațiilor lor și prin sagacitatea considerațiilor lor, domnii țărilor române ajunseseră să exercite o mare influență asupra politicii otomane. Un agent francez îi numea «*factotum* ai diplomației turce». Puterile străine, Franța, Austria și Rusia, au căutat mai întâi să afle conținutul rapoartelor domnilor români către Poartă, apoi să le influențeze concluziile în sensul intereselor lor. Franța și-a atins scopul obținând ca secretarii domnilor pentru corespondența diplomatică să fie angajați la recomandarea ambasadorului său la Constantinopol. Austria și Rusia au ajuns la un rezultat asemănător, înțelegându-se cu domnii sau câștigând pe corespondenții lor străini” ⁴.

Este explicabil, deci, cum în primăvara anului 1764 Poarta se vede nevoită a renunța la serviciile marelui dragoman Grigore Alexandru Ghica, pe care-l numește pe tronul Moldovei, la 18 martie, în locul lui Grigore Callinachi. Părăsea capitala Imperiului otoman în împrejurări de tensiune politică și diplomatică, generate de problema orientală. El avea misiunea de a supraveghea evenimentele care se succedau după moartea regelui Poloniei, August III, la 5 octombrie 1763, din care Curtea din Petersburg urmărea să tragă foloase ⁵.

Atît ca mare dragoman, dar mai ales ca domn al Moldovei, Grigore III Ghica urmează însă politica tatălui său, de apropiere de Curtea din Petersburg, spre deosebire de Grigore II Ghica, unchiul său, mare adversar al Rusiei și Austriei, căci se sprijinise atît ca dragoman, cît și ca domn, pe politica Franței, Suediei și Prusiei. Grigore III Ghica era adversar al politicii Curtii din Viena încă de pe vremea cînd ocupa funcția de mare dragoman. Venit domn, el urmează aceeași politică. Astfel, refuză să expedieze refugiații transilvăneni, la cererea Vienei. El sprijină politica tot mai ofensivă a Rusiei față de Turcia, însă, în secret, cu mare prudență. Spre a risipi orice bănuieți din partea Porții, transmite știri cu totul minore despre deplasările trupelor rusești, dar, în realitate, acestea foloseau Rusiei. Mai transmite știri false din sursă rusească referitoare la o presupusă alianță austro-rusă, însă nu în mod direct, ci prin intermediul hanului tătarilor, spre „a nu se pune el însuși în lumină”. Grigore III Ghica a mai încercat să determine Poarta a crede într-o deteriorare a relațiilor

³ Vezi Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, p. 273—283.

⁴ Vezi A. Otetea, *Influența domnilor fanarioți asupra politicii otomane. Lecturile cu Rusi*, în „*Istoria României*”, III, p. 475.

⁵ Dora d'Istria, *op. cit.*, p. 289—299.

Franței cu Austria, aliatele sale, pentru a o face să se teamă și mai mult de Rusia. Ambasadorul Franței la Constantinopol a surprins manevra diplomatică a lui Grigore III Ghica, nu însă și înalții demnitari otomani, care-l mazilesc totuși, la 23 ianuarie 1767, dar nu pentru apropierea de Rusia, căci, după numai un an, este numit domn al Țării Românești⁶.

Pentru fiii săi, Grigore III Ghica adusese ca profesor pe un fost ofițer francez, baronul Le Doux de Saint Croix, care dădea lecții și altor fii de boieri. Lecții de limba franceză dădea și secretarul său pentru corespondența străină, Jean-Louis Carra, italian de origine, stabilit în Moldova după 1774. Împreună, cei doi francezi, aflați la curtea lui Grigore III Ghica, fac parte din loja masonică ieșeană, înființată de primul, la care aderaseră și unii boieri români. Depistați de domn, ambii sint expulzați în 1776⁷. Așa se explică aversiunea lui J. L. Carra față de domn, pe care, desigur, îl denigrează în cartea sa publicată la Iași, în 1777⁸.

În politica internă, Grigore III Ghica a fost un administrator competent, care a moderat fiscalitatea impusă de Poartă. Sursele documentare evidențiază un domn cu bune intenții, dornic să amelioreze starea economică a țării: „El ordonă tuturor boierilor, mai ales celor de la ținuturi, să facă dreptate săracilor, păzindu-se a lua mită de la ei (de la cei bogați pe semne că era învoire), sub amenințarea de strașnică pedeapsă. Rânduiește tuturor satelor ținuturile de bir ca să se știe fi-eștecare cât are să deie, avînd satele a se cișlui ele singure, iar ispravnicii să nu poată nici a le scădea, nici a le adăugi”⁹.

Spătarul Ioan Canta, în *Letopisețul Țării Moldovei* elogia marile merite ale lui Grigore III Ghica, în timpul celor doi ani și jumătate de domnie pe tronul Moldovei: „mult se silia cu dreptate țării. Dăjdile cum le-a găsit de la alți domni nu le-a mai adaos, ce încă le-a și mai ușurat. Prea bine se îndreptase țeara, de știa fieș-care darea lui 1 e an. Greci n-adusese mulți, numai ciți erau de trebuință curței seale; și acei cari vreau să slujească cu leafa lor, eară care nu-i plăcu se ducea la țeara lui”¹⁰.

Spre a limita poftele nemăsurate pentru lux ale celor avuți, Grigore III Ghica se îmbracă al însuși modest, pentru a le da un bun exemplu, gîndindu-se că o interdicție ar provoca dușmănia boierilor. Înființează chiar o fabrică de postav în 1674, la Chiperești, cu meșteri aduși din Polonia și Germania. Cronicarul scrie că domnul recent venit pe tronul Moldovei, s-a decis „să facă un lucru, care să nu mai fi fost altă dată în țara aceasta. . . ca să facă postav aice în țară, . . . chihana, adecă postăvărie”¹¹. Atît meșterii, cît și lucrătorii erau salarizați. Mașinile fuseseră cumpărate de domn. Se produceau un postav colprat,

⁶ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția III-a, vol. IX, p. 110-111.

⁷ Veniamin Ciobanău, *Jurt al ieșean la sfîrșit de veac (1775-1800)*, Iași, 1980, p. 20; Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. I, București, 1985, p. 104.

⁸ Vezi Jean-Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Jessy, 1777, p. 190-223.

⁹ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 112.

¹⁰ Vezi Ion Canta, *Letopisețul Țării Moldovei*, în: *Croniclele României*, ed. II-a, vol. III, București, 1874, p. 192.

¹¹ Enak Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovei*, în: *Croniclele României*, ed. II, vol. III, p. 252.

plăcut la vedere : „și au făcut și o bală de postav pre frumoasă, de au trimis-o la împărăție, la sultanul Mustafa, peșchea”¹².

Preocupat de îmbunătățiri edilitare și urbanistice în Capitală, Grigore III Ghica construiește „case mari și frumoase” lângă mitropolie, înființează trei școli cu trei dascăli care învață pe copii greaca veche, greaca modernă și română. A poruncit să se aducă apă în Iași prin tuburi, precum și construirea mai multor cișmele¹³.

Toți cei care îndeplineau o funcție primeau salariu. Îndeosebi, domnul a descurajat tendința de îmbogățire a capuchehaielor la Poartă, ne-trimițându-le altceva, decît leafa. Lefurile nu erau mari, dar se plăteau la timp, încît nimeni nu putea să aibă vreo nemulțumire în această privință : „întreg era acest domn la toate — serie cronicarul — plin la minte, învățat, știa toate trebile cum le va purta. . . Nu era om imprăștiator, toate sămile le căuta înaintea Măriei Seale; și cuvîntul ce grăia era grăit, și era laudat de către toți și plăcut prostimei. Eară boierilor nu atît, căci nu putea să mănince pe cei mici și săraci, că nu-i suferea domnul nicidecum”¹⁴.

Prin măsurile întreprinse în folosul țăranilor clăcași, Grigore III Ghica nu avea cum să fie plăcut boierilor. Urmînd exemplul unchiului său Grigore II Ghica, cel atît de interesat în ușurarea soartei clăcașilor, pentru care a și dat un așezămînt, vizînd micșorarea zilelor de clacă de la 12 la 6, sau măcar să nu depășească limita superioară, Grigore III Ghica dă și el un hrisov, la 1 ianuarie 1766, prin care se scădea numărul zilelor de clacă la 12. După așezămintele agrare de la mijlocul secolului XVIII-lea zilele de clacă au crescut la 24, ducînd la depopularea satelor, căci obligațiile se dublaseră. Bunul și înțeleptul domn al Moldovei procedează la reducerea lor la jumătate, adică 12¹⁵. Boierii, nemulțumiți, fără îndoială, au suportat-o, dar numai pe durata domniei lui Grigore III Ghica, care ia sfîrșit în Moldova, la 23 ianuarie 1767, în favoarea lui Grigore Callimachi, pe care-l înlocuise la tron în 1764.

Mazilit, Grigore III Ghica se duce la Constantinopol, unde așteaptă acordarea vreunui tron, pînă în toamna anului 1768, cînd, în urma destituirii lui Alexandru Scarlat Ghica, este numit pe tronul Țării Românești, tocmai după declarația de război a Porții contra Rusiei, la 6 octombrie 1768 : „Alegerea Porței fusese nu se poate mai rea, întrucît acest domn era precum fusese și tatăl său partizan al rușilor, pentru care se și lasă să fie prins de ruși și dus la Petersburg, unde vom vedea că este tratat nu ca un prins de război și ca un prieten”¹⁶.

De fapt, Grigore III Ghica fusese numit pe tronul Țării Românești la recomandarea hanului tătar, ca singurul în măsură să servească Poarta în timpul războiului cu Rusia. Prin începerea ostilităților militare, în luna ianuarie 1769, sultanul poruncește ca boierii și negustorii să-și trimită averea lor mobilieră la Constantinopol, spre a se asigura de fidelitatea lor. Astfel, că, întreg poporul se bucura de victoriile obținute de armatele ruse, care pun stăpînire pe Moldova, în primăvara anului 1769.

¹² *Ibidem*, p. 253. Vezi și *Istoria României*, vol. III, p. 368—369.

¹³ Ioan Canta, *loc. cit.*, p. 192; Enacki Kogălniceanu, *loc. cit.*, p. 252—253.

¹⁴ Enacki Kogălniceanu, *loc. cit.*, p. 252.

¹⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, București, 1974, p. 160.

¹⁶ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 101.

În septembrie, același an, feldmareșalul P. A. Rumianțev ordona locotenent-colonelului Nazarie Karazin de a intra în Țara Românească, acesta sosind la București în ziua de 7 octombrie 1769¹⁷.

Încă înainte de declanșarea conflictului, Ecaterina II trimisese pe N. Karazin în Țara Românească, în 1768, pentru a recruta oameni în armata rusă. Din Moldova, trupele ruse sînt chemate de însuși domnul Țării Românești, Grigore III Ghica și de marele spătar Pîrviu Cantacuzino. Domnul avea tot timpul să fugă la Constantinopol din fața armatelor ruse. Fuge însă din palat, fiind după aceea prins, condus la Iași, apoi la Petersburg, unde este primit cu toate onorurile. Ecaterina II îi dăruiește o tabacheră de aur, iar pe fiul său îl primește în corpul cadetilor¹⁸. Faptul este relatat de ambasadorul Franței la Petersburg, Sabatier, la 2 martie 1770. Astfel, după prinderea sa în București, Grigore III Ghica a fost adus la Petersburg cu întreaga familie și o numeroasă suită: „se pare că s-a dispus a-l trata și a-l primi cu distincțiile cele mai deosebite”¹⁹. Între timp, se aștepta sosirea unei deputații moldovenești la Petersburg. Atît de exasperante le deveniseră practicile Porții în Principate împlinite prin interpușii săi sau în mod direct, încît ridicaseră nu numai poporul dar și boierii care trec de partea armatelor ruse. Românii sînt considerați de Poartă ca răsculați. Ea și dă dispoziții pentru prinderea și robirea lor. Popoarele balcanice freamătă și trec la acțiuni deschise. Însă, mai ales pe moldoveni și munteni îi consideră Poarta trădători, lăsînd pradă trupelor sale populația, care vedea în armatele țarinei pe eliberatorii săi. Nemulțumirea românilor contra așa-numiților eliberatori se va manifesta însă cit de curînd, odată cu cererile exorbitante de aprovizionare ale acestora. De teama unor abuzuri și nedreptăți, românii încăpuseră într-o adevărată capcană și ea plină de abuzuri și jecmăniri de tot felul²⁰. Principatele Române sînt supuse unui sever regim de ocupație, care le apăsă chiar mai greu decît înainte de război. Se promitea autonomia lor sub protecția Cîrții din Petersburg, în realitate generalul comandant al trupelor sale de ocupație, nefiînd altceva „decît un domnitor al Moldovei, sub care așa-numita aristocrație a țării trebuia să plece capul”²¹.

Prin victoriile obținute asupra Imperiului otoman, Curtea din Petersburg îndrăznește tot mai mult în cererile sale, care vizau desprinderea unor teritorii și trecerea sub suzeranitatea sau suveranitatea sa. Ceea ce a iritat mai mult Puterile apusene a fost pretenția Rusiei de a-și stabili hotarul pe Dunăre, prin încorporarea țărilor române. Anglia nu mai acorda sprijin flotei ruse din Mediterana, în timp ce Franța sprijină direct Imperiul otoman²².

Soarta domnului Țării Românești, dus la Petersburg, nu era mai bună. La 22 iunie 1770, ducele de Choiseul, ministrul de externe al Franței, scria lui Sabatier, la Petersburg, că Grigore III Ghica primise misi-

¹⁷ M. Kogalniceanu, *Histoire de la Valachie et de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, Berlin. 1837, p. 405—406.

¹⁸ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 121.

¹⁹ Hurmuzaki, XVI, ed. Nerva Hodos, București, 1912, p. 477. Sabatier către ducele de Choiseul, ministrul de externe al Franței.

²⁰ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 123—126.

²¹ *Ibidem*, p. 131.

²² Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, p. 284—286.

unea de a merge pentru a negocia pacea cu Poarta, dar știrea părea lipsită de verosimilitate: „Grigore Ghica este foarte nesigur pe posibilitatea de a fi la Constantinopol, pentru a încerca un demers așa de hazardat, el trebuie chiar să creadă, oicît de puțin ar fi informat, că va plăti cu capul său această temeritate”²³.

Succesele de pe fronturile de operațiuni, care au dus la ocuparea Moldovei și Munteniei, nu și a Olteniei, au determinat pe Ecaterina II să renunțe la demersurile diplomatice pentru încheierea păcii. Grigore III Ghica urma să meargă pe front, dar s-a renunțat și la această soluție, deocamdată, ceea ce-l face să creadă că va putea reveni pe tronul Țării Românești, prin alungarea lui Manoli Giani Ruset, care-i luase locul în mai 1770. Noul domn fusese băn al Craiovei, adept al suzeranității otomane. El ocupă tronul Țării Românești pentru un an și cîteva luni, ca urmare a unei victorii temporare a armatelor otomane asupra celor ruse. Sortii victoriei întorcîndu-se în anul următor, domnul se refugiază la Rîmnic, apoi la Sibiu, țara revenind sub ocupația și administrația imperială rusă, pînă la încheierea tratatului de la Kuciuk Kainargi, din 10 iulie 1774²⁴.

În vara anului 1770, Grigore III Ghica nutrea totuși speranța de a reveni pe tron. Ambasadorul francez la Petersburg apreciază ca greu de explicat poziția și atitudinea fostului domn al Țării Românești: „Nu mă indoiesc că el nu a avut a se plînge de ruși — scria Sabatier ducelui de Choiseul —, meig pînă a recunoaște că se teme de ei într-atît că îi urăște, dar el a vrut să înșele și să menajaze cele două Curți, dînd asigurări turcilor despre fidelitatea sa pe care o etala în mod formal. El este pierdut pentru Poartă și țarina nu i-a acordat niciodată vreo despăgubire, pe care să i-o fi dat de înțeles, făcînd risipă de intențiile sale. Sînt dispus a crede că el a simțit toată dificultatea poziției delicate în care se află angajat, fără a avea puterea de a se decide”²⁵.

Într-adevăr, Grigore III Ghica nu știa ce să facă în noile împrejurări, în care Poarta îl considera prizonier de război, iar Curtea din Petersburg inutil planurilor sale viitoare, căci, în acel moment nu se gîndea să-l reazeze pe tronul Țării Românești, deși fostul domn dorea și credea că i se cuvine, ca o recunoștință pentru atitudinea sa din preliminariile și faza de început a războiului, pe care le facilitase în mod evident pentru Rusia. Din informații primite de la Petersburg, ambasadorul Franței la Constantinopol, contele de Saint Priest, scria ducelui de Choiseul — la 3 septembrie 1770, că Grigore III Ghica pleacă spre a participa în armata feldmareșalului P. A. Rumianțev, avînd libertatea de a scrie la Constantinopol și de a primi scrisori²⁶.

Ministrul Afacerilor Străine al Franței, ducele de Choiseul, trimitea instrucțiuni lui Saint Priest, ambasadorul francez la Constantinopol, în care se exprimau îndoieli cu privire la eventualul ajutor ce ar putea fi primit din partea lui Grigore III Ghica, pe care „plictiseala și disperarea inutilității sale” l-au determinat să procedeze la plecarea din Petersburg pe front. El făcuse unele avansuri ambasadorului Franței la Peters-

²³ *Hurnuzaki*, XVI, p. 481.

²⁴ Dora d'Istia, *op. cit.*, p. 306.

²⁵ *Hurnuzaki*, XVI, p. 483. Petersburg, 13 iulie 1770.

²⁶ *Ibidem*, supl. I, vol. I, p. 818.

burg, Sabatier, dar afecțiunile sale sînt atît de nesigure, pe cît de nule ar fi serviciile sale ²⁷.

Evenimentele pe fronturile de operațiuni se precipită în favoarea Rusiei, care obține un tratat cu tătarii din Crimeea, la 1 septembrie 1772, referitor la ieșirea acestora de sub suzeranitatea Porții. Austria, nemulțumită de o astfel de perspectivă și pentru Principatele Române, caută să determine Rusia să renunțe la o astfel de intenție. Toate tratativele de pace se vor înfrunta cu problema viitorului statut politic al Principatelor Române. Astfel că, la Congresul de pace de la Focșani din august-septembrie 1772 nici măcar nu se mai pune această problemă. Cele două țări române urmau să reintre sub suzeranitatea Porții, care se opune categoric și desprinderii de imperiu a hanatului Crimeii. În aceste, de acum fericite, împrejurări, atît pentru Principate, cît și pentru domnitorii lor, revenirea pe tron a lui Grigore III Ghica este condiționată de către Curtea din Petersburg, în schimbul renunțării sale la pretenția de desprindere de sub suzeranitatea Porții. Tratativele de pace se prelungește pînă în primăvara anului 1773, la București, eșuînd, totuși, căci nu se ajunge la o înțelegere între beligeranți. Operațiunile militare continuă, armatele ruse trecînd Dunărea, ceea ce determină Poarta să accepte condițiile păcii de la Kuciuk-Kainargi, din 21 iulie 1774. În fapt, Principatele Române au fost puse sub protectoratul Rusiei, sau mai bine-zis de supraprotectorat ²⁸.

Rusia obține din partea Porții numirea lui Alexandru Ipsilanti în Țara Românească și a lui Grigore III Ghica în Moldova. Renunțase, așadar, la intenția de a deveni suverana sau suzerana lor, dar nu din prea multă bunăvoință față de Poartă, ci pentru a nu nemulțumi Austria. Deocamdată, Rusia era preocupată de consolidarea litoralului nordic al Mării Negre, unde Turcia își menținuse numai Oceakovul. În acest timp, Austria este cea care nutrește speranțe anexioniste față de Principatele Române. Astfel că, numai după un an de la încheierea păcii, ea răpește Bucovina. Nereușind să preia cu totul locul Rusiei în Principate, se mulțumește și cu o anexiune din trupul țării Moldovei ²⁹.

Noul domn al Moldovei era cu totul dezagreat de Austria, fiind numit pe tron în septembrie 1774, la insistențele Rusiei și Prusiei. Nu-și arăta, însă, fățiș, aversiunea față de Grigore III Ghica, pentru a nu-și atrage dușmănia lui, mai ales că urmărirea anexarea nordului țării. Ambasadorul Austriei la Constantinopol a stăruit însă ca să nu fie numit Grigore III Ghica, prefăcîndu-se favorabil numai cînd constată că nu are nici o șansă. Nu numai Austria, dar nici Franța nu-l agreea pe Grigore III Ghica, întrucît se opunea politicii externe țariste ³⁰. Numai intervenția Prusiei a determinat pe sultan să accepte numirea lui Grigore III Ghica, susținut fervent de către Rusia. Precum raporta ambasadorul Franței ministrului Afacerilor Străine despre numirea noului domn al Moldovei, aceasta este „un prim act de complezență al Porții față de Rusia, căreia, este notoriu, că acest om i-a fost vîndut de mult

²⁷ *Ibidem*, p. 819. Constantinopol, 15 octombrie 1770.

²⁸ Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, p. 287–289; Dora d'Istria, *op. cit.*, p. 307–318.

²⁹ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 145.

³⁰ *Ibidem*, p. 146–147.

timp”³¹. Interesantă de remarcat flexibilitatea Porții în fața cererilor Curții din Petersburg. Saint-Priest observa că astfel de slăbiciuni vor încuraja să se ceară întotdeauna mai mult.

Încă de la începutul domniei sale, Grigore III Ghica are de făcut față ocupației armate a nordului Moldovei de către austrieci, în octombrie 1774. Curtea din Viena utiliza diferite pretexte pentru anexarea Bucovinei, între care nevoia unui teritoriu de carantină contra ciumei din Imperiul otoman, apoi că, prin împărțirea Poloniei, ei în revenise Pocuția, care, în vechime avusese și Bucovina în cuprinderea ei. Domnul Moldovei avea pretutindeni adversari, chiar și în domnul Țării Românești Al. Ipsilanti, devotat Austriei, care îl pira ambasadorului acesteia la Constantinopol. Astfel că, foarte greu putea face față unei astfel de situații. Rusia, ca protectoare, se dă înapoi în fața pretențiilor teritoriale ale Austriei, pe motiv că Moldova fusese mapoiață Porții la 1774, încît nu mai era în drept a se amesteca în afacerile sale interne. De aceea, Grigore III Ghica șovăie între Austria și Rusia, în secret fiind de partea ultimei contra primei, pe față curtind pe ambasadorul Austriei la Constantinopol, prin intermediul socrului său Iacovaki Rizo. Grigore III Ghica își vedea, astfel, înșelate speranțele puse în Curtea din Petersburg, care-l abandona, după 1774, nemaifiindu-i folositor. El servise, așadar, ca o „unealtă oarbă”, fiind convins că servește, totodată, interesele țării sale. Rusia nu se putea opune fățiș pretențiilor teritoriale ale Austriei față de nordul Moldovei din cauza recente împărțiri a Poloniei, însă nu-i convenea nici expansiunea spre est a acesteia. Spre a manevra cu abilitate, fără a fi bănuită de intenții rele, Curtea din Petersburg s-a folosit de un paravan, care s-a dovedit a fi Grigore III Ghica³².

Rămas singur în fața unei atit de grave perspective, doar cu boierii credincioși de partea sa, domnul a întreprins demersuri energice la Poartă în vederea evacuării, insistînd asupra pericolului pentru Moldova și Imperiul otoman. În fapt, era vorba de o răpire a teritoriului moldovean. Într-unul din memoriile trimise, Grigore III Ghica scria că „locuitorii Moldovei cer cu insistență ca Poarta să-i apere contra unei pierderi așa de mari”, precizînd că „dacă sultanul, în pofida așteptării generale, nu îmbrățișează cauza provinciei al cărei suzeran este, moldovenii vor fi în situația de a nu ști ce atitudine să adopte”. Astfel că, se vor vedea nevoiți să recurgă la salvarea prin propriile forțe, sau „mai curînd, nefiînd apărați de suzeranul lor, vor trebui să se adreseze unei alte puteri străine”³³.

Boierii înșiși sprijineau pe Grigore III Ghica, afirmînd în memoriul către Poartă că: „de are Poarta turcească niscaiva pricini cu austriecii, patria noastră nu-i datoare să facă răfuială între dinșii cu dezghinarea ei”³⁴. Prin memorii, situația nu s-a schimbat cu nimic în bine. Dimpotrivă, Poarta a înțeles aluzia recurgerii la o putere străină, adică la

³¹ Hurmuzaki, Supl. I, vol. I, p. 906. Saint-Priest către ministrul Afacerilor Străine, Constantinopol, 3 octombrie 1774.

³² A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 151 – 157.

³³ Teodor Codrescu, *Uricariul*, vol. IV, Iași, 1889, p. 257. Cf. Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 122 – 123.

³⁴ *Ibidem*.

Rusia. Ambasadorul Austriei la Constantinopol chiar relatează reacția lui reis-efendi la aluzia domnului Moldovei: „s-a limitat să releve îndrăzneala nerușinată a acestei amenințări. . . și s-a pronunțat în legătură cu aceasta cu toată expresia unei amărăciuni agitate prin dorința de răzbunare”³⁵.

Sub amenințarea Curții din Viena, fără sprijin nici din partea Rusiei, nici a Franței, Poarta cedează și semnează Convenția cu Austria, din 7 mai 1775, prin care consimțea la ocuparea nordului Moldovei. Constatând inevitabilul, Grigore III Ghica s-a străduit să limiteze pretențiile teritoriale, prin exceptarea mai ales a Sucevei, fosta Capitală. Și-a atras însă minia diplomaților austrieci, care nu urmăreau decât înălțurarea lui. Poarta era ea însăși convinsă de o astfel de necesitate, plănuiind mazilirea, mai ales că avea un sprijin în boierimea nemulțumită contra domnului, pentru limitarea zilelor de clacă la 12, pentru a nu mai avea loc abuzuri, precum și pentru favorizarea în slujbe a boierilor noi, mai ales a grecilor³⁶.

Fiind numit domn al Moldovei la stăruința Rusiei, Grigore III Ghica nu se bucura de încredere la Poartă. Ca atare, ambasadorului Austriei la Constantinopol îi este ușor să-l ponegrească, făcându-l un agent al Curții din Petersburg, adică al adversarei Imperiului otoman. Poarta se temea de o trădare a sa, vroidind oricum să scape de el, dar nu printr-o simplă mazilire, ci prin suprimarea fizică, altminteri fiind suspectat că ar putea trece în Rusia, de unde ar uneliți contra sa. Așadar, Poarta ajunsese la concluzia că protejatul Rusiei trebuie să dispară din lumea celor vii, spre a putea numi un domn credincios scopurilor sale, la ganița unui imperiu vrăjmaș³⁷.

Domnul se află într-un acut impas și pe plan intern, căci rămăsese neclintit în decizia sa de a reduce numărul zilelor de clacă la 12, spre a ușura obligațiile clăcașilor, care părăseau în masă satele, fugind în alte părți, chiar peste hotare. Astfel că, boierii apropiați, în frunte cu Iordache Dărmănescu, bătut la tălpi recent din porunca domnului, apoi cu Mihalache Balș, Iordache Cananău, Iordache Cantacuzino și Grigore Balș, s-au refugiat la Hotin, în ziua de 29 septembrie 1777. Pașa de Hotin i-a primit bine, precum deja se așteptau. Domnul și-a dat seama de consecințele grave ale fugii boierilor, îi recheamă, dar, cu toate insistențele, ei rămân neclintiți în decizia lor³⁸. Numai cu o zi înainte de uciderea sa, văzind pornirea fără limite a boierilor, Grigore III Ghica cedează presiunii lor, pentru a-i mai potoli. Și astfel, prin hrisovul din 30 septembrie 1777, stabilea ca, pe lângă cele 12 zile de clacă, țăranii să mai lucreze stăpînilor încă două zile, din care una de podvadă³⁹.

În Țara Românească, încă de la începerea domniei, la 2 decembrie 1766, se procedase la *Chemarea lui Alexandru Scarlat Ghica către lăcuiitorii înstreinați dându-le deosebite privilegiiuri numai să se întoarcă în țară*. Țăranii, în mare parte revin, dar abuzurile din partea boierilor

³⁵ *Ibidem*, p. 258; Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 124.

³⁶ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 124, A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 139–160.

³⁷ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 162.

³⁸ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 124.

³⁹ N. Bălcescu, *Opere*, I, p. 160.

continuă, încet, în anul 1775, mai mult de 10000 se fac haiduci. Numai prin măsuri luate de Al. Ipsilanti se reușește readucerea unora la lucru ⁴⁰.

La fel se petrecuseră lucrurile și în Moldova prin domnia a lui Grigore III Ghica, țărani refuzând să plătească dările și să lucreze cele 24 zile la stăpînii domeniilor, conform legiului din 1749 : „Grigore Ghica vv., văzînd aceasta, povătuît și de niște simțiri mai omenoase, prin hrisovul său din 1 ianuarie 1766 scăzu numărul zilelor de lucru la 12. Boierii se nemulțumiră de aceasta, dar o suferiră pînă la 1775, cînd mitropolitul și cu șapte boieri, îndrăznind a se nuni pe sine Obștească Adunare, propuseră aceluiasi domn ca să binevoiască a hotărî ca locuitorii «să lucreze la stăpînii moșilor pe care se hrănesc și se chivernîsesc din 10 zile una, dînd și dijmă din roduri, din a zecea, după obicei, și această rinduială de slujbă a locuitorilor, adăoga cei șapte boieri filantropi, socotim că nu le vor fi lor de stricăciune, ci încă spre înbelșugare și fericirea țării și a tuturilor de obște»” ⁴¹. În loc să dea curs cererii boierilor, Grigore III Ghica a întărit hrisovul din 1766, dat în prima sa domnie în Moldova, printr-un altul, din 1 aprilie 1777. Nemulțumirea boierilor era în creștere, decizînd și ei pierderea domnului.

Determinat de fuga boierilor, spre a cere ocrotirea pașei de Hotin, la 29 septembrie 1777, Grigore III Ghica revine asupra hrisoavelor sale anterioare, făcînd concesiile boierilor : „Dar această măsură era luată prea tîrziu și nici nu putea mulțumi pe boieri, de aceea bietul domn peri, a doua zi, într-un chip grozav” ⁴². Domnul făcuse, totuși, doar o mică concesie, care nu era de natură a mulțumi pe boieri, căci vroiau mai mult, ceea ce și obțin, după îndelungi insistențe, de la Alexandru Moruzi, în 1805.

Uciderea domnului era dorită de Austria, de Poartă și răzbunători săi adversari interni, boierii nemulțumiți de măsurile care favorizau pe țărani clăcași. Pretexte pentru aducerea la îndeplinire a abominabilului act găsește Poarta de îndată. Astfel poruncește lui Grigore III Ghica să trimită griu pentru armata otomană. I se răspunde că țara nu are de unde, fiind devastată de lăcuste și inundații. Atunci neîndurătoare Poartă suzerană pretinde să se cumpere din Polonia, dar nu i se răspunde pozitiv nici de această dată, făcînd totuși insinuarea că domnul Moldovei ar fi fost oprit de Rusia. Mai era acuzat Grigore III Ghica de corespondență secretă cu această mare putere adversară Imperiului otoman, de adunarea unei mari averi prin spoliere, cu care intenționa să fugă din țară. Acestea erau însă acuzații necesare pentru înlăturarea din domnie. Cea invocată pentru uciderea lui consta într-un pretins comportament nepotrivit și lipsit de cuviință față de trimisul Porții ⁴³.

La 30 septembrie 1777, intrase în țară capugi-bașa Kara Hissarli bei, o veche cunoștință a lui Grigore III Ghica, cu porunca de a-l aduce viu sau mort la Constantinopol. Emisarul otoman era însoțit de 40 de oameni, ceea ce stîrnește neliniștea domnului. Doi boieri opozanți, Gheorghe Sturdza și Manolache Bogdan, se duc în întîmpinarea lui. Domnul trimite și el doi boieri spre a-l conduce pe capugi la beilicul din Iași. Prefăcîn-

⁴⁰ Ibidem, p. 159, 160.

⁴¹ Ibidem, p. 160.

⁴² Ibidem.

⁴³ A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 163.

du-se bolnav, capugi-bașa trimite vorbă domnului să vină să-l viziteze, afirmînd că se afla, în drum spre Hotin. S-a bănuir pregătirea unei curse însă Grigore III Ghica s-a dus totuși la beilie însoțit de 4 slujitori : „îi s-a servit cafea și, cînd s-a aplecat să ia ceasca, la un semn al emisarului, garda turcească a tăiat capul domnitorului și i-a aruncat trupul de fereastră”⁴⁴. Înainte de a fi însă străpuns de moarte, Grigore III Ghica, „fiind înalt și voinic”, s-a apărut cu hangerul, ucigînd trei turci. Și astfel, murea în încelestare cu asasinii săi Grigore III Ghica al Moldovei, la 1 octombrie 1777, capul său fiind tăiat și dus la Constantinopol⁴⁵, trupul fiindu-i înmormintat la mănăstirea Sf. Spiridon din Iași.

Ambasadorul Franței la Constantinopol, Lebas, relatea ministrului Afacerilor Străine despre senzația produsă în legătură cu știrea depunerii domnului Moldovei, care părea cu totul misterioasă. El nu avusese cum să afle atît de repede uciderea lui Grigore III Ghica, presupunînd că se afla, probabil, în drum spre Constantinopol, pentru a fi cercetat pentru trecutul său⁴⁶.

La 4 noiembrie 1777, Lebas informa însă despre uciderea lui Grigore III Ghica, prin tăierea capului și aducerea la Constantinopol, unde a fost fixat cu un cui și expus la a doua poartă a Seraiului, timp de trei zile, cu o inscripție, care mărturisea neîndurătoarea minie a Porții stîrnită contra sa, prin numeroasele presupuse unelitiri externe și interne : „Iată capul murdar al voievodului Ghica, căruia, deși vinovat de malversațiuni de la începutul ultimului război, a obținut iertare pentru faptele sale rele față de imperiu, dar pentru că a recăzut în greșală și a guvernat cu tiranie, el a sucombat în sfîrșit sub paloșul justiției”⁴⁷.

Diplomatul francez presupunea că acuzațiile grave ale boierilor au contribuit în mare măsură la căderea lui Grigore III Ghica, însă principala vină pentru ucidere a constat în aceea că a primit cu dispreț ordinul destituirii sale, deși inițial nu se dorise suprimarea fizică. S-a procedat însă altfel, căci Poarta nu era obișnuită cu acte de nesupunere, emisarul său procedînd la asasinare prin șiretlic⁴⁸. Asasinarea a avut loc cu sprijinul boierilor opozanți, în frunte cu logofătul Vasile Razu, numit deja în căimăcămia de 5, menită să conducă țara pînă la urcarea pe tron a unui nou domn. Abominabila crimă a stîrnit reacții în țară și peste hotare, dînd de gîndit chiar adversarilor domnului ucis. Potrivit unor relatări, toți erau „foarte mîhnîți și cutremurați din pricina acestei întîmplări neașteptate și neobișnuite pentru că niciodată nu s-a întîmplat o asemenea tragedie în Moldova”. Fiecare se gîndea că „poate mărîitul agă (Kara Hissarli) să aibă și cu privire la ei alte deosebite porunci, pe care apoi avea să le îndeplinească și această bănuială îi rodea și îi făcea să-și iasă din fire. Pe lingă aceasta, și mulțimea, văzînd această jalnică întîmplare, s-a tulburat peste măsură și, dîndu-și cu socoteală, după semnele văzute, răspîndea felurite presupusuri, care, împrăștiindu-se

⁴⁴ *Independența României. Documente (prescurtat; I.R.D.), vol. II, partea I*, București, 1972, p. 105. Consulul general al Angliei la Iași, C. Vivian, către lordul Derby, Iași, 13 octombrie 1875.

⁴⁵ A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 164.

⁴⁶ *Hurmuzaki*, Supl. I, vol. I, p. 961. Constantinopol, 17 octombrie 1777.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 962.

⁴⁸ *Ibidem*.

în toată țara, au silit pe mulți locuitori să-și ia familiile și să fugă în țările străine învecinate, precum din Soroca în Polonia și din alte hotare în alte părți”⁴⁹.

Curtea din Petersburg a cerut explicații asupra decapitării lui Grigore III Ghica. Astfel, între capetele de acuzare era și acela că exista o incontestabilă înțelegere între el și feldmareșalul P. A. Rumianțev cu privire la intrarea neîntreuptă a trupelor ruse în Moldova. Ambasadorul rus la Constantinopol n-a putut da nici o replică. La 17 decembrie 1777, Lebas informa că printre documentele găsite la Grigore III Ghica, se aflau unele doveditoare că exista o convenție între Rusia și Prusia de a declara război Porții sau de a determina Austria să declare. Ori, Poarta nu dorea să se angajeze într-un nou război cu Rusia. În afara acestor documente ale lui Grigore III Ghica, intrate în posesia Porții, ca dovezi incontestabile de trădare, ea mai dispunea de încă altele, aduse de secretarul confidențial al domnului⁵⁰. La aceste relații ale lui Lebas, ministrul Afacerilor Străine observa că, în cea mai mare parte, pretensele descoperiri în hîrțile lui Grigore III Ghica „au aerul unei reîncalziri ale unor vechi idei, care niciodată nu au dobîndit consistență”. Ele nu pot fi decît absurde, însă nu e de mirare a constata la demnitarii otomani asemenea supoziții⁵¹.

Domnitorul român, martir al unei cauze drepte, putea fi și astfel blamat după moarte, pentru a estompa impresiile cu totul defavorabile produse de odiosul asasinat. De trădare nu avea cum să fie acuzat Grigore III Ghica, el însuși fiind ucis prin trădare și tot prin trădare fusese anexată partea de nord a Moldovei. Analizînd împrejurările în care fusese ucis Grigore III Ghica, A. D. Xenopol scria: „Prin trădare pierduse Moldova partea ei cea mai frumoasă; prin trădare cădea domnitorul ei: una sub cușitul Austriei, altul sub acel al Turciei, o paralelă vrednică de politica acestor două state, și care se poate caracteriza pentru Turcia prin nechibzuință, pentru Austria prin lăcomie”⁵².

Urmărind să-și consolideze dominația de dată recentă asupra Bucovinei anexate, ambasadorul Austriei la Constantinopol, Franz Maria von Thugut, acționa prin toate mijloacele în scopul suprimării lui Grigore III Ghica, oponent îndîrjit al planurilor Austriei. În toată corespondența sa îl eticheta drept un „grec fără credință” care pune la cale „uneltiri înveninate”⁵³. El însuși l-ar fi ucis pe Grigore III Ghica, dacă i-ar fi stat în putință. Thugut însă a părăsit postul său în primăvara anului 1777, fiind înlocuit cu alt ambasador, Emanuel Tassara, care a dezaprobat uciderea domnului Moldovei⁵⁴.

A. D. Xenopol susține că în 1777 Austria nu avea interes să fie ucis Grigore III Ghica. De altfel, s-a dovedit că nu a avut vreun amestec în acest tragic eveniment, întrucît, dacă ar fi intenționat așa ceva o făcea în 1775: „Astfel, se petrece pentru Moldova prea nenorocită

⁴⁹ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 130—131. Citat din: *Hurmuzaki*, XIII—2, p. 69 și urm.

⁵⁰ *Hurmuzaki*, Supl. I, vol. I, p. 964, 965.

⁵¹ *Ibidem*, p. 967. Versailles, 22 ianuarie 1778.

⁵² A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 164.

⁵³ *Ibidem*. Vezi, mai pe larg, fragmente din rapoartele lui Thugut, în Dora d'Istria, *op. cit.*, p. 305—359.

⁵⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IX, p. 165.

întimplare Bucovina fu pierdută din pricina lui Ghica, care fiind devotat rușilor, făcea pe Poartă să asculte mult mai curînd de insinuările Austriei și de arătările ei de prietenie, decît de glasul adevărului ce știa din o gură compromisă. Ghica pieri din cauza Bucovinei, căci în mare parte, pentru a păstra întregimea pămîntului pe care era chemat a domni, el se apropie tot mai mult de ruși, și deveni uricios Porței care-l jertfi temerilor sale. Astfel, chiar dacă Ghica n-a pierit de mina aceea ce a luat Bucovina, totuși pierderea « cheiei Moldovei » este strîns legată în amintirea poporului de singele lui Ghica”⁵⁵.

Incontestabil, nu pentru opoziția sa contra anexării Bucovinei l-a ucis Poarta pe Grigore III Ghica, ci pentru consecințele ce decurgeau din aceasta, între care perfida insinuare a neconținutelor sale legături cu Rusia. În scopul păstrării integrității Moldovei și al obținerii unui mai înalt grad de autonomie, care să-i asigure posibilitatea de apărare, Grigore III Ghica a recurs la sprijinul adversarilor inamicilor țării sale. N-a căzut în cursă, căci nu avea altă cale de ales. El însă nici nu a trădat, pentru că trădare este numai în cazul intereselor naționale. Oprimatorii dintotdeauna ai popoarelor nu pot pretinde în mod legitim că sînt trădați de supușii lor, atunci cînd aceștia se ridică pentru cauza lor dreaptă, privind emanciparea politică și integritatea teritorială. Încît, toate acuzațiile de acest fel sînt numai insinuări perfide, simple calomnii, menite a justifica odioasa crimă.

Grec nu era Grigore III Ghica, precum bine se știe, dar o astfel de etichetare prindea în conștiința diplomației europene și demnitarilor otomani. De aceea, o prefera ambasadorul Thugut în acțiunile sale contra domnului Moldovei la Constantinopol. El era însă domn fanariot, dar în ce fel? Elias Regnault arată cum anume: „Grigore Ghica a lăsat între români ca fanariot un anume fără egal; este singura victimă pe care Fanarul a dat-o cauzei naționale. Este adevărat că fuseseră strângulați sau decapitați în timp de un secol 14 alți domnitori; dar aceasta s-a datorat infidelității lor și pentru bogățiile lor”⁵⁶.

Un alt atent și competent observator al evenimentelor din Principatele Române, francezul A. Ubicini, scria de asemenea: „Grigore Ghica a lăsat între români o memorie scumpă. El demonstra atașament pentru patria sa adoptivă și acesta din păcate l-a costat viața”⁵⁷. Sacrificiul fără seamăn între domnitorii fanarioți, care nu-și urmăreau, în generc, decît interese personale sau naționale, majoritatea fiind greci de origine, atrage simpatie și recunoașterea unui *dascăl francez*, care a pregătît mințile și sufletele unor adevărați militanți pentru cauza națională românească, precum J. A. Vaillant. Într-una din scrierile sale, el conchi-dea, cu deplin temei: „Poarta și-a pierdut înțelepciunea; agentul Mariei Teresa era răzbunat; moldovenii jurauă ură Austriei și Ghica merita titlul de domn. Ce diferență între un om ca el și între cel care l-a urmat, și ce loc singular ocupă în programul stăpînitorilor țării. Întoarce-te cu peste șase decenii în urmă și vei găsi un Cantemir; parcuge vreo

⁵⁵ *Ibidem*, p. 165—166.

⁵⁶ El'as Regnault, *Histoire politique et social des Principautés danubiennes*, Paris, 1855, p. 94.

⁵⁷ A. Ubicini, *Provinces d'origine roumaine; Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie, Bessarabie*, Paris, 1856, p. 105.

alte trei decenii și vei vedea pe Moruzi; / . . . / între aceștia o victimă, singura pe care Fanarul a sacrificat-o pentru fericirea românilor”⁵⁸.

Nici un sacrificiu pentru o cauză dreaptă a unui popor oprimat nu s-a făcut fără ca acel care se expune să nu fie dominat de un sentiment de înaltă conștiință morală, de atașament față de o idee sublimă, izbăvitoare de rău. Primind o educație occidentală la Constantinopol, Grigore III Ghica ajunsese un „îndrăgostit de Franța și de civilizația franceză, chiar dacă într-un fel oarecum deosebit”. Urcat pe tronul Moldovei în 1764, el „se înconjurase de oamenii cei mai puțin ignoranți pe care îi găsisse: medicul Iacob Dracachi, profesorul Teodor, boierii Caragea, Fotachi și Kogălniceanu, și se abonase « la ziarele din Kronstadt » ceea ce însemna, bineînțeles, ținând seamă de puținele ziare care apăreau în orașelul acesta, « la ziarele care soseau cu poșta din Kronstadt »”⁵⁹.

În anii 1764 — 1767, Grigore III Ghica avusese pe francezul Pierre la Roche ca agent secret în Varșovia. Ca secretar particular și preceptor al copiilor săi avea pe Jean Louis Caria, francmason și viitor girondin, ghilotinat în 1793⁶⁰. Prin toate și prin toți cu care venise în contact, Grigore III Ghica își luminase cugetul și își întărise convingerile asupra imperativelor vremii, între care și cel al emancipării politice a poporului pe care-l cirmuise cu atita înțelegeră și compasiune pentru soarta lui grea.

Adversar al luxului boierilor și trândăviei orientale, Grigore III Ghica dă el însuși exemplu, îmbrăcându-se modest și înființând fabrică de postav în Moldova. Îngrijorat de consecințele grave ale opresiunii boierești, tot mai aspre cu trecerea timpului, asupra țăranilor clăcași, dă hrisov, pentru reducerea numărului zilelor de clacă de la 24 la 12. Își atrage ura boierilor, care nu se potolește decât odată cu uciderea sa. Astfel, el este un continuator, peste decenii, al exemplului iluștrilor săi înaintași cu același nume, începând cu Gheorghe Ghica.

La împlinirea unui secol de la răpirea Bucovinei, în 1875, urmașii celor care priviseră cu indignare și minie odiosul act, se adunau, pentru a manifesta, la Iași, cu acest prilej, aducându-se un pios omagiu celui martirizat în 1777. O piatră de marmoră fusese așezată pe locul unde căzuse corpul celui răpus. Acolo se intenționa ridicarea unei statui domnitorului. Piatra funerară a fost învelită cu vâl negru și acoperită cu coroane de flori. Priveliștea din fața ei „a fost aleasă ca loc central pentru demonstrație”. A fost, oficiat un serviciu funebru în catedrala din Iași, apoi procesiunea s-a oprit în fața pietrei care marca locul aruncării trupului domnului decapitat la 1777, unde s-au ținut discursuri. Prin aceasta, se răspundea provocărilor autorităților de la Cernăuți⁶¹.

Odată cu asasinarea lui Grigore III Ghica, Poarta renunță pentru tot restul epocii fanariote la serviciile membrilor familiei, care revin însă, după 1821, ca domni pămînteni, adică naționali, în vădit contrast cu fanarioții care fuseseră înlăturați.

⁵⁸ J.A. Vaillant, *La Roumanie, ou Histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardaliens, Vallaque et Moldaves, resumes sous le nom de Romans*, per . . . tome, II, Paris, 1844, p. 245.

⁵⁹ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, București, 1982, p. 133.

⁶⁰ Vezi Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. I, București, 1985, p. 104 — 105.

⁶¹ I.R.D., II, p. 106. C. Vivian către lordul Derby, Iași, 13 octombrie 1875.

GRÉGOIRE III GHIKA ET L'ANNEXION DE LA BUKOVINE

résumé

Fils du grand drogman Alexandre Ghika, né en 1724, Grégoire III Ghika se fait remarquer de bonne heure à la Porte, où il devient grand drogman avant d'être nommé prince régnant. Il avait reçu une éducation distinguée dans la maison du baron H. Penkler, ambassadeur de la Cour de Vienne à Constantinople.

Au printemps 1764 il est nommé pour la première fois prince de Moldavie, où il mène, comme son père, une politique de rapprochement de la Russie, contrairement aux attentes de la Porte. Pour limiter l'appétit démesuré des boyards pour le luxe, Grégoire III Ghika adopte une vestimentation modeste censée leur fournir un exemple, craignant qu'une interdiction ne provoque l'hostilité des boyards.

En 1768 il est nommé prince de Valachie. Une année plus tard commencent les hostilités entre la Turquie et la Russie, qui entraînent les Principautés Roumaines. Grégoire III Ghika est manifestement du côté de la Russie puisqu'il se fait capturer et qu'il est emmené à Saint Pétersbourg. Désireux d'améliorer la situation politique des Principautés Roumaines dont il souhaitait l'émancipation, il oscille entre les grandes puissances qui n'étaient sensibles qu'à leurs propres intérêts. Prince de Moldavie après le traité de Kuciuk-Kainardji, il s'oppose, un an après, à l'occupation d'une partie du territoire de son pays; deux ans après il est exécuté par l'ambassadeur de la Porte qui n'accepte plus la présence sur le trône d'un prince attaché à tel point aux intérêts de son pays, contraires aux intérêts manifestes de rapt et domination des grands empires voisins.

DOCUMENTAR

REALITĂȚI ECONOMICE ÎN GUVERNĂMÎNTUL TRANSNISTRIEI

(19 august 1941 — 29 ianuarie 1944)

OLIVIAN V. RENCA *

În urma operațiilor militare desfășurate de trupele române și germane, ținutul ce se întindea între apa Nistrului și a Bugului pînă la limanul Niprului, iar în nord pînă la apa Nicmji și a Rovului, cu regim de teritoriu vremelnic ocupat și denumit „Transnistria”, i-a fost încredințat Țării noastre pentru administrație temporară.

Între limitele naturale specificate mai sus, Transnistria ocupă o suprafață de cca 44.000 km² și trăiește la preluarea unei administrații românești cu cca 1.200.000 locuitori, din care o parte din populație era formată din moldoveni (cca 250.000), majoritatea așezați în satele din preajmă a Nistrului, în cea din urmă, „Regulă Molcovenească”.

Decreturile ce atestă încredințarea temporară a acestui teritoriu pentru administrare Țării noastre sînt acta-criseri: una din 14 august 1941 adresată de Adolf Hitler Conducătorului Statului Român, iar cealaltă din 17 august același an, prin care generalul Ion Antonescu răspunde că acceptă preluarea și asigurarea ordinii și administrației în exploatarea economică a teritoriului menționat.

În lăză acestor scrisori și a discuțiilor corolare bilaterale, la 30 august 1941 se încheie la Tighina un acord referitor la administrarea Transnistriei, semnat de generalul Haufler din partea Comandamentului armatei germane și de generalul Mazarini din partea Marelui Stat Major Român, cuprinzînd determinarea răspunderilor și modalitățile de exploatare a acestui teritoriu¹.

La 19 august 1941, la Cartierul General al Armatei din Tighina, Mareșalul Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român și Comandantul de Căpetenie al Armatei, iscălește Decretul Nr. 1 pentru administrarea civilă a Transnistriei și numirea cu depline puteri a prof. George Alexianu ca Guvernator Civil al acestui teritoriu, vremelnic ocupat.

Pe aceeași dată cînte și „Instrucțiunile” cuprinzînd condițiile de detașare în care urma să fie făcută administrația în Transnistria.

Începe într-o regiune devastată de război, în condiții de neîncredere greutăți, opera de refacere, de organizare și conducere a tuturor energiei încetate în muncă istovitoare pentru înălțarea distrugerilor suferite și transformarea Transnistriei într-un lațat un an complet refăcut.

Actele juridice mai importante ce au stat la baza organizării administrative a Guvernământului Civil al Transnistriei au fost:

A. *Acte fundamentale*: decretul legi, decretul și Jurnalul Consiliului de Miniștri, semnate de Mareșalul Ion Antonescu Conducătorul Statului, sau enunțate de la Președinția Consiliului de Miniștri.

B. *Norme cu caracter general*: ordonanțele, deciziile, regulamentele, instrucțiunile și circularele date de Guvernatorul Civil al teritoriului.

Dacă prima categorie de acte fundamentale, care au stabilit principiile mari de organizare a rămas neschimbată, celelalte acte de reglementare de an-ăunț — ordonanțele, deciziile, instrucțiunile etc. — au suferit frecvente modificări, pe parcurs, pentru a fi adaptate la noile împrejurări ale vieții și spre a fi puse în armonie cu concepția generală ce a stat la baza organizării Transnistriei.

* Autorul a ocupat funcția de Director de Cabinet la Guvernământul Transnistriei. Prezentul articol este un capitol din lucrarea sa „Administrația Civilă Română în Transnistria”, în manuscris.

¹ Iosif Constantin Drăgan, Antonescu — Mareșalul României și războiele de reîntregire, Vol. III, Veneția, 1989, p. 192—195.

Prima măsură administrativă pentru apărarea patrimoniului public devastat în urma re-tragerii armatelor sovietice, a fost luată de Guvernator prin ordonanța Nr. 1 din 28 August 1941², prin care toate persoanele ce posedau obiecte de orice fel provenite din localurile publice sau particulare, din cuprinsul teritoriului ocupat al Transnistriei, erau obligate ca în termen de 15 zile de la publicarea ordonanței, să le predea primăriei respective. „Cei care se vor conforma acestor dispoziții nu vor suferi nici o pedeapsă pentru însușirea obiectelor” altfel „urmînd a fi considerați ca jefuitori și tratați ca atare”. Primarii erau obligați să identifice, inventarieze și evalueze obiectele depuse, luînd măsuri pentru conservarea și păstrarea lor.

Iată punctul de plecare în acțiunea de reconstituire și refacere a valorilor artistice — dispărute din edificiile publice și instalațiilor descompletate din fabrici și uzine.

A doua măsură imediată, legată de aprovizionarea populației, luate în aceeași zi de 28 august 1941 prin ordonanța nr. 2³, se referea la reluarea și continuarea activității întrerupte a fostelor colhozuri (gospodării colective) și a sovhozurilor (fermele de stat). Toți salariații care deținuseră orice fel de funcțiune sau însărcinare, ori avuseseră în îngrijirea lor bunuri ale colhozurilor sau sovhozurilor erau obligați să se prezinte de îndată autorităților locale spre a primi autorizația pentru reînceperea activității, prin inventarierea bunurilor rămase, punerea lor sub pază și continuarea muncii în condițiile de dinainte de război.

Pe de altă parte, în vederea începerii campaniei lucrărilor de refacere s-a impus necesitatea recensării pe categorii a tuturor meseriașilor din Transnistria, care au fost obligați ca în termen de 5 zile să se prezinte la primăriile din localitatea în care se aflau, pentru a se înscrie în registrul special întocmit pe baza cărților de calificare și a actelor de identitate ce posedă fiecare.

Nimeni nu avea voie să presteze o meserie sau o muncă de specialitate dacă nu era înscris la primărie în termenul prevăzut (ordonanța nr. 7 din 8 septembrie 1941)⁴.

Pentru asigurarea vieții și avutului locuitorilor, a pazei bunurilor publice și executării măsurilor ordinate de administrație, prevenirea, stingerea incendiilor și salvarea sinistralilor, menținerea ordinii publice și a bunelor moravuri, prin ordonanța nr. 4 din 3 septembrie 1941⁵ s-a înființat poliția comunală în orașele de pe cuprinsul Transnistriei.

Recrutarea personalului polițienesc comunal s-a făcut din rîndul locuitorilor comunelor.

Oficiul de ordine comunală se exercita în limita atribuțiilor de poliție administrativă și judiciară.

Cheltuielile necesare susținerii aparatului poliției comunale se suportau de primărie.

În domeniul politicii monetare, ca o primă măsură, prin ordonanța nr. 3 din 29 august 1941⁶ se decretaază în teritoriul ocupat al Transnistriei, ca singură monedă de circulație, moneda denumită Reichskreditkassenschein (R.K.K.S.), iar prin ordonanța nr. 24 din 21 noiembrie 1941⁷ rublele se retrag definitiv din circulație. Cursul de retragere al rublelor a fost fixat la 10 ruble 1 RKKS.

Schimbul s-a efectuat deținătorilor de ruble la oficiile de schimb înființate în acest scop de prefecturile de județ și în localitățile stabilite de prefectii județelor.

După expirarea termenului de retragere, puterea liberatorie a rublelor a încetat.

Un alt aspect al primelor momente de administrație românească în Transnistria s-a consemnat după încetarea ostilităților, retragerea trupelor sovietice și ocuparea Odesei de către unitățile armatei române, cînd primarul Municipiului Odessa, instalat chiar a treia zi după intrarea în oraș a purtătorilor tricolorului, a luat măsuri imediate pentru asigurarea hranei populației, aducîndu-se din regiunile mai îndestulate alimente și făcîndu-se însemnate depozite.

În scopul reconstituirii orașului distrus, a refacerii străzilor, clădirilor și stabilimentelor publice ruinate sau avariate din cauza războiului, prin ordonanța nr. 31 din 29 noiembrie 1941⁸ s-a instituit un Comisariat al Guvernămintului în acea localitate, avînd atribuții în fixarea modului și duratei de executare a planului de reconstrucție, după directivele primăriei.

Planul de reconstrucție prevedea în primul rînd lucrări de curățire a arterelor de comunicație și de amenajare a locuințelor, detaliind utilizarea materialelor de construcție și a lucrărilor necesari.

² „Buletinul Transnistriei, vol. I, 1941—42 — pag. 27 (În continuare se va cita ca B.T.).

³ B.T., Vol. I 1941—1942, p. 27.

⁴ B.T., vol. I, p. 30.

⁵ B.T., Vol. I, p. 28.

⁶ B.T., Vol. I, p. 63.

⁷ B.T., Vol. 1, p. 28

⁸ B.T., Vol. 1, p. 63.

⁷ B.T., Vol. 1, p. 66

⁸ B.T., Vol. 1, p. 205.

Comisariatul era obligat să accelereze punerea la punct a locuințelor strict necesare, luînd măsuri imediate pentru adăpostirea familiilor rămase sub cerul liber. Prin concentrarea tuturor ajutoarelor și intervenția autorităților administrative, s-a ajuns relativ rapid la restabilirea unei vieți aproape normale într-un oraș pustit.

În dorința de a nu se întîrzia activitatea școlară din provincie, prin ordonanța nr. 6 din 7 septembrie 1941⁹ s-a dispus deschiderea școlilor primare în Transnistria pe ziua de 1 octombrie 1941, în care scop primarii satelor și orașelor urmau să consulte imediat obștile locale spre a stabili limba de predare a învățămîntului (rusă sau moldovenească), după alegerea obștei.

Corpul didactic trebuia recrutat dintre foștii învățători, salarizarea lor urmînd a se face de primăria locală, în aceleași condițiuni ca și în activitatea lor de pînă atunci.

Primarii erau obligați să ia de îndată măsuri pentru îngrijirea, curățenia și reparația localului de școală și să aprovizioneze școlile cu combustibilul necesar pentru iarnă, operație ce trebuia încheiată pînă la 28 septembrie 1941. („*Primarii împreună cu directorii școlari, se vor îngriji de înființarea de cantine școlare, pentru a li se furniza de copiii puine, ceai, lapte, miere, marmeladă*”).

Am menționat doar cîteva dintre primele reglementări stabilite de Guvernămînt, în scopul reîntririi vieții ca nenilor din acest teritoriu pe făgașul normalității.

VIATA ECONOMICA

Economia și administrația civilă a teritoriului dintre Nistru și Bug, a fost grefată la început pe sistemul proprietății socialiste existent în acea provincie — care a fost păstrat în parte de administrația română, restructurat însă prin aplicarea unor corective și introducerea unor elemente noi, mobilizatoare, de stimulare a oamenilor muncii, printr-o mai largă și mai dreaptă repartitie a produselor, în raport cu contribuția și munca depusă de fiecare.

Atribuirea către brigăzile din cadrul obștilor de muncă spre exploatare permanentă a terenurilor agricole, ca șiarendarea în folosință individuală a unor terenuri, livezi, grădini și vii, participarea la supraproducția obținută în sectorul industrial și existența concomitent cu industria de stat a unor instalații, fabrici și ateliere particulare, autorizarea funcționării alături de comerțul de stat și magazinele generale înființate de prefecturi, raioane și primăriile municipiilor, orașelor și comunelor, a unor întreprinderi și magazine particulare, au constituit tot atîtea stimulente pentru înviorarea vieții economice din această provincie.

Deși sistemul politic de conducere a acestui teritoriu de peste Nistru de către administrația românească a fost cu totul diferit față de regimul politic funcțional din țările socialist-comuniste, totuși sub raportul strict al activității economice desfășurată în această provincie unde s-a păstrat structura existentă a proprietății socialiste, reformele aplicate în anul 1942 de către administrația română, reprezintă de fapt *prima bresă în proprietatea și metodele de conducere socialistă, păstrate pînă atunci nestirbite, prima reformă și reglementare de acest fel din lume care s-a făcut cu 46 de ani în urmă de către Statul Român*.

Este acțiunea novatoare, concepută și experimentată în teritoriul dintre Nistru și Bug, în urmă cu aproape o jumătate de secol, de gîndirea profundă și înțelepciunea marelui activist și savant român în probleme de administrație, măsură care a apărut și s-a impus mai tîrziu ca un imperativ în programul de acțiune realizat și echilibrat al lumii contemporane socialiste, luînd amploarea unei mișcări de democratizare și liberalizare a vieții economice în aproape toate statele cu regim comunist, menită să înlăture fenomenele negative sau de stagnare în dezvoltarea economică a societății și să-i imprime dinamismul și accelerarea necesară.

Iată acum modul de organizare și desfășurare a activității economice în Transnistria, așa cum a fost conceput și aplicat, pentru creșterea ritmurilor procesului de producție în principalele ramuri: agricultura, industria și comerțul.

A — AGRICULTURA

Din suprafața totală de pămînt, terenurile utilizate de agricultură, horticultură etc. reprezentau cam următoarele întinderi:

- 3 800 872 ha pămînt arabil;
- 200 000 ha fînețe și pășuni;
- 650 000 ha grădini de pomi și vii;
- 200 000 ha grădini de legume;
- 200 002 ha păduri;
- 100 000 ha bălți, islazuri și limanuri sub sate și orașe, exploatate pentru stuf, papură și pescuit.

⁹ B.T., Vol. 1, p. 195.

Restul suprafeței reprezintă terenuri neproductive, drumuri etc.

1. Dându-și seama de superioritatea pământului lucrat în comun și nu fărâmițat în parcele individuale, Guvernatorul Civil, prin ordonanțele nr. 5 din 7 septembrie 1941¹⁰ și nr. 18 din 7 octombrie 1941¹¹ precizează că, până la reforma agrară, colhozurile (gospodăriile colective) și sovhozurile (farmele de stat) se mențin în organizarea lor existentă. A dispus ca primarii satelor să convoace imediat obștile locale, pentru a alege pe seful de colhoz și brigadierii — acolo unde nu existau — să ordoneze filor de colhoz stringerea și inventarierea tuturor bunurilor, animalelor și mașinilor care au aparținut colhozurilor și sovhozurilor, luând măsuri pentru întreținerea și paza lor.

De asemenea, așa cum am arătat mai înainte, agronomii comunali și toate persoanele care au deținut sub orice formă o funcție sau o însărcinare în colhozuri sau sovhozuri, erau obligați să se prezinte de îndată primăriilor, pentru a începe lucrul.

Pentru a stimula activitatea de stringere a recoltei — mult întârziată — și a salva cerealele rămase din cauza operațiilor militare, neculesse pe câmp, s-a stabilit modul de împărțire a recoltei din anul 1941, astfel:

a) din întreaga cantitate recoltată, s-a oprit în primul rând sămânța pentru anul viitor, stabilindu-se următoarele cantități ce urmau a fi reținute:

— la grâu de toamnă	120 kg pentru	ha
— la grâu de primăvară	160 kg	„
— la orzul de toamnă	140—160 kg	„
— la orzul de primăvară	140 kg	„
— la ovăz	120 kg	„
— la floarea soarelui	20 kg	„
— la porumb	20—30 kg	„
— la mei	30 kg	„

La cartofi și la celelalte plante și cereale cultivate, s-a oprit cantitatea de sămânță, care se întrebuința în mod obișnuit în localitatea respectivă.

b) s-a reținut în cereale costul muncii făcută cu mașinile și al combustibilului întrebuințat, care a fost fixat pentru acel an astfel:

— la grâu	— pentru un	ha complet lucrat	cu mașinile	270 kg
— la porumb	— „	„ „ „ „	„ „ „ „	78 kg
— la floarea soarelui	— „	„ „ „ „	„ „ „ „	39 kg
— la orz	— „	„ „ „ „	„ „ „ „	77 kg
— la ovăz	— „	„ „ „ „	„ „ „ „	66 kg

Acolo unde nu s-au făcut muncile cu mașinile, s-a scăzut din această cotă cantitatea de cereale ce reprezenta munca neefectuată cu mașina.

c) *Cantitatea de cereale ramasă s-a împărțit în două: jumătate luând-o colhozul (statul) și jumătate colhoznicii.* Colhoznicii aveau sarcina să transporte și să depoziteze în magaziiile colhozului cerealele și să îndeplinească toate celelalte obligațiuni impuse de regulile lucrului în colhoz.

Răbușia muncii pe ritul produsele animale ale colhozului (lapte, unt, brânză, ouă, carne etc.), — a fost în natură tota de 20% din aceste produse, ea putând fi făcută și în numerar. Ținând seama de împrejurările și greutatea cauzate de război, toate impozitele plătite de colhoznici au fost desființate, rămânând în ființă un singur impozit direct de 5 R.K.K.S. de ha pentru colhozicii care lucrează pământul și au casă și ogradă. S-a desființat și împrumutul obligatoriu.

Prefecții au fost autorizați, ca acolo unde cimpurile au rămas nelucrate sau au suferit stricăciuni din cauza războiului, să reducă impozitul în raport cu lipsurile constatate.

Primarii au fost obligați să inventarieze și să pună sub pază imediat toate fabricile, morile și întreprinderile de orice fel aflate pe teritoriul comunei. Acele care erau în stare de funcționare, trebuiau repuse de îndată în funcțiune, după vechile norme. Cele ce aveau nevoie de reparații, trebuiau revizuite și luate măsuri de reparare, spre a putea fi puse în funcțiune.

Terenurile ocupate de vii, livezi de poamă, pepiniere de viță și pomi și grădinile de legume, trebuiau exploatate după normele din trecut. Viile, livezile și grădinile de legume din jurul caselor sau cuprinse în vatra satului și intrate în colhoz, au rămas mai departe administrate de

¹⁰ B.T., Vol. 1, p. 133.

¹¹ B.T., Vol. 1, p. 136.

colhoz. Ele au fost însă date spre a fi lucrate individual actualilor deținători, cele rămase fără stăpîn fiind repartizate altor agricultori pentru a fi cultivate. Lucrările trebuiau ținute la curent după indicațiile date de agronomi.

Pentru vile, livezile și grădinile de legume cultivate în mod individual, fără nici un ajutor de la stat, se plătea un impozit în bani sau în produse de 25 R.K.K.S. la ha de livadă și grădină de legume neirigabilă și 50 R.K.K.S. la ha de vie și grădină de legume irigabilă, fără alte obligațiuni către stat. Orice ajutor dat de stat prin colhoz, ca diferite preparate chimice pentru stropit, carburanți pentru arat etc. se plătea în bani la ridicarea lor.

Vilele, livezile și grădinile de legume înființate de colhozuri și care formau masive, se cultivau pe mai departe de toți membrii colhozului în comun după normele din trecut, cu deosebirea că, se reținea către colhoz pentru stat, din produsele obținute, costul arăturilor, materialelor chimice și operațiunilor executate cu mașinile statului, socotindu-se la valoarea de 25 mărci R.K.K.S. pentru ha de vie sau livadă, 10 R.K.K.S. pentru ha de grădină de legume neirigabilă și 20 R.K.K.S. pentru grădinile irigabile.

Restul recoltei se împărțea în părți egale între stat și colhoznici. Colhozul repartiza produsele fiecărui membru proporțional cu munca depusă.

Vilele tinere erau scutite de orice impunere în bani sau în natură în primii 4 ani de la plantare; livezile de pruni, cireși, vișini, cași și piersici în primii 5 ani de la plantare, iar cele de meri în primii 7 ani de la plantare.

2. În fața a doua de reglementare a activității agricole, care are loc în anul 1942 — prin ordonanța nr. 55 din 14 martie 1942¹² — pentru a stimula sîrguința depusă în executarea muncilor agricole, pentru o mai dreaptă răsplătă în raport cu contribuția, vrednicia și munca depusă de fiecare cultivator de pămînt s-au stabilit următoarele măsuri:

Colhozurile s-au transformat în *obștii de muncă* care au rămas unități de exploatare, indivizibile, în hotarele lor actuale și cu administrația și structura existentă atunci. Membrii obștei de muncă s-au grupat pe familii și vecinătăți, formînd brigăzi de lucru de 20—30 familii, care au primit spre exploatare cel puțin 200 hectare și pînă la maximum de suprafață pe care o puteau nănci în bune condițiuni.

Această suprafață era repartizată într-atitea loturi de pămînt, cîte cîmpuri și feluri de culturi cuprindea planul de cultură al obștei de muncă și împărțită în așa fel, încît planul general de cultură al obștei de muncă să nu sufere nici o modificare,

Terenul atribuit brigăzilor de muncă răminea în permanență atribuit lor. Fiecare brigadă își alegea un conducător, dintre membrii săi, confirmat de agronomul comunal. Acesta răspundea față de organele administrative de corectă administrare a brigăzii. El primea și exercita ordinele agronomului comunal cu privire la efectuarea planului general de lucru și ținea evidența muncii și contribuției de orice fel, depusă de fiecare membru al brigăzii.

Vitele de muncă și de rentă au rămas la obștiile de muncă, la fel și toate mașinile și inventarul agricol. Ele se dădeau în folosință pe seama și răspunderea brigăzilor și proporțional cu suprafața de pămînt defalcată și cu nevoile fiecărei brigăzi.

Produsele se împărțeau după normele stabilite prin ordonanța nr. 67 din 18.VI.1942¹³ pentru stringerea și împărțirea recoltei anului 1942.

Accasta prevedea că:

— se va reține în primul rînd sămînța pentru anul viitor, așa cum a fost stabilită prin ordonanța nr. 3/1941;

— se va reține în cerealele costul muncii făcută cu mașinile și al combustibilului întregii unități, care pentru anul 1942 s-a fixat astfel:

- a) la grupa cerealelor, păioaselor (grâu, secară, orz, ovăz, mei, hrișcă, etc.) pentru un hectar lucrat complet cu mașini (arat, semănat, secerat și trecat) 270 kg
- b) la grupa prăsitoarelor — tuberculi și rădăcinoase, pentru un hectar lucrat cu mașini (arat, semănat și prăsit), iar culesul cu mina la 200 kg
- c) la grupa plantelor lemninoase lucrat în același fel ca la grupa b 150 kg
- d) la grupa plantelor textile, industriale și uleioase lucrat cu mașini, pentru un ha 100 kg

Constatarea muncii efectuată cu mașina și scăderea din cotele de mai sus se făcea de agronomul comunal și se aproba de pretor.

În caz de calamități, care scad producția agricolă, se scădea și fondul M.T.S. proporțional cu deficitul recoltei.

După operațiile prevăzute mai sus, cantitatea de cereale se împărțea în două, jumătate luînd-o brigăzile de muncă și cealaltă rămînînd la dispoziția obștei — Guvernamentului.

¹² B.T., Vol. 1, p. 140.

¹³ B.T., vol. 1, p. 146.

Partea cuvenită brigăzii se împărțea între membrii componenți, proporțional cu munca depusă cu brațele, animalele sau în altfel.

Recolta culturilor furajere și sfește naturale se împărțea astfel:

- 20 % din suprafață, obștiilor comunale, pentru întreținerea vitelor;
- 10 % din suprafață se vindea pentru vitele sătenilor care au lucrat la recoltarea și cultura cimpului, în schimbul zilelor de lucru;
- 70 % Guvernământului, în care intrau și suprafețele rezervate pentru recoltat sămință.

Tot în anul 1942, prin decizia nr. 362 18 martie ¹⁴ se reglementează *problema arendării locurilor*.

Clădirile, terenurile virane, grădinile, livezile și viile aflate în raza municipiilor, orașelor și satelor din cuprinsul Transnistriei puteau fi date în folosință individuală astfel: proprietățile compuse din clădiri, curți, vii, livezi și grădini, erau menținute în hotarele vechi și date în folosință, fără a fi divizate.

Se puteau da unei familii pînă la maximum 5 hectare de pămînt, în unul sau mai multe loturi, ținîndu-se seama de natura imobilelor și fără distrugerea individualității gospodăriilor.

Persoanele cărora li se dădeau în folosință proprietățile menționate, trebuiau să se angajeze că vor respecta întocmai planul de cultură elaborat de organele agricole și că vor întreține imobilele clădite în bună stare, făcînd și reparațiile ce se vor impune.

Imobilele erau preluate cu inventar, iar folosirea lor se făcea sub formă de arendă anuală cu facultatea de prelungire pe mai departe. Guvernământul primea o arendă anuală în natură.

Arendasii erau obligați să cultive pămîntul în cele mai bune condițiuni și să respecte planul de cultură rațională ce li se da.

Împărțirea recoltei din anul 1943 este stabilită de Guvernământ prin decizie nr. 2704 din 21.VI.1943 ¹⁵ care statornicește modul de estimare și de împărțire a culturilor agricole între stat și brigăzile constituite în obștii.

Estimarea se făcea de o comisie raională compusă din:

- pretorul raionului respectiv, ca presedinte;
- șeful raionului agricol;
- un agronom comună, ca membru,

ei fiind ajutați de reprezentanții obștiilor unde se făcea estimarea. Lucrările de estimare se făceau pe culturi, la timp util, urmînd a fi terminate înainte de recoltare, rezultatele consemnîndu-se într-un proces verbal verificat de serviciul agricol județean.

Împărțirea recoltei se făcea în felul următor: din întreaga recoltă obținută se reținea necondiționat, pentru toate culturile — exceptînd bumbacul — sămința necesară pentru însămînțarea anului viitor, calculată la hectar, așa precum s-a specificat mai înainte prin ordonanța nr. 5 din 7 septembrie 1941.

Nu se reținea sămința ce a fost cumpărată de Guvernământ din țară și dată obștiilor pentru însămînțările de primăvară. Se reținea și se restituia sămința împrumutată de la particulari.

În baza estimației făcută, din cantitatea rămasă după reținerea seminței, se preda Guvernământului o cantitate la hectar fixă.

De menționat este faptul că spre deosebire de reglementările anterioare, de astă dată, în cota Guvernământului erau înglobate:

- fondul M.T.S., adică costul muncii efectuată cu mașini, al combustibilului întrebuințat etc.;
- fondul pentru hrana anin alelor din obștii;
- cota cuvenită statului;
- fondul necesar pentru cheltuielile de administrare ale obștiilor;
- fondul pentru întreținerea invalizilor, bătrînilor și orfanilor.

Cota cuvenită Guvernământului pentru acoperirea fondurilor de mai sus, s-a fixat pe culturi astfel:

a) după reținerea cantităților de sămință necesare, se preda Guvernământului 80 % din recolta estimată, la următoarele culturi: grîu de toamnă; secară de toamnă; grîu de primăvară;

¹⁴ B.T., vol. 1, p. 300.

¹⁵ B.T., vol. 2, p. 213.

ovăz, lărească; fasole; linte, năut, rapiță, mac, muștar, ricin, cartofi, orez, susan, cicoare și alune americane.

La toate culturile de mai sus, obștiiilor li s-a covenenit 20 % din recolta estimată, fără alte sarcini de predare.

b) Tot astfel se preda Guvernământului 70% din recolta estimată, la următoarele culturi: orz, porumb, mei, mazăre, soia, cina, floarea soarelui, cîncă de sămînță, cîncă de fuior, sămînță de in, butaș, sfeclă de zahăr pentru sămînță, butaș sfeclă de nutreț pentru sămînță, sfeclă furajeră și morecovi furajeri.

Obștenilor li s-a covenenit 30 % din recolta estimată la toate culturile.

c) Cota covenită Guvernământului din culturile de bumbac era de 60 %, restul de 40 % rămînînd obștiiilor.

d) De la culturile de dovleci se preda Guvernământului 50 % din recoltă, restul de 50 % rămînînd obștiiilor.

Eliberarea produselor din magazii către obșteni se făcea proporțional cu munca prestată de fiecare membru al obștei.

Recolta de furaje vivace și anuale rămăsă după rezervarea cotelor pentru sămînță, se împărțea astfel: 70 % revenea Guvernământului; 30 % revenea obștenilor pentru hrana vitelor.

După aceleași norme se împărțea recolta de paie de la cereale și leguminoase. Tulpinile de floarea soarelui rămîneau în întregime obștenilor pentru acoperirea nevoilor de combustibil.

Recolta ce se obținea din „șoturi” se împărțea: 40 % Guvernământului; 60 % obștenilor.

Prin șoturi se înțeleg culturile făcute pe porțiuni mici de teren, variînd între 1 000 — 2 500 m² date locuitorilor drept completare la grădinile lor din jurul locuințelor, în terenul obștiiilor din vecinătatea satelor. Din recolta acestor culturi nu se reținea sămînța.

Din culturile făcute în grădinile îngrădite din jurul caselor, nu se reținea nimic. Toată recolta de pe aceste terenuri revenea locuitorilor.

De remarcat este atenția mare și obiectivitatea cu care se punea la estimarea recoltei pe cîmp. Nu se admiteau în nici un caz subestimări sau supraevaluări de recolte față de ceea ce se obținea în mod real pe cîmp.

Aceasta, pentru motivul că în primul caz era prejudiciat Guvernământul, în timp ce în cazul supraevaluărilor, cota ce revenea obștiiilor ar fi fost insuficientă pentru nevoile de alimentație, lucru ce ar fi provocat mari nemulțumiri în sinul populației.

În consecință, lucrările de estimare erau considerate lucrări de bază în operația împărțirii recoltei, de aceea estimarea trebuia făcută numai pe bază de consultări largi, cu oameni versăți în agricultură și numai pe baze pur științifice. Estimarea trebuia făcută în timp util, adică numai atunci cînd se putea deja aprecia ce recoltă se va obține și numai conform instrucțiunilor tehnice precise și nu „după ochi” sau alte metode empirice, ce puteau duce la eroare.

Directorul Serviciului Agricol județean precum și tot personalul tehnic de la prefectura de județ, trebuiau să conducă personal lucrările de estimare pe teren, comisiunea purtînd întîrîga răspunderii exactității acestor lucrări.

Iată așadar, măsuri importante referitoare la împărțirea recoltei, reflectînd raporturi de muncă echitabile și cinstite, între stat și obșteni, formulate în principiu: să nu subestimezi din exces de zel recolta, prejudiciînd statul, dar nici să supraestimezi rezultatele ce se vor obține, păgubind obștiiile printr-o mai mică cantitate ce li s-ar cuveni și provocînd nemulțumiri.

Așa precum s-a arătat mai sus, prin înlocuirea colhozurilor cu obștiiile, țărani lucrau pămîntul grupați pe familii, în brigăzi de muncă, refăcîndu-se astfel spiritul de familie, solidaritatea dintre toți membrii și mărindu-se prin aceasta puterea de muncă și producția.

Terenul atribuit brigăzilor de muncă rămînea în permanentă atribuit lor. Țărani nu mai erau plătiți pe zile de muncă, ci recolta se împărțea în raport cu produsul pămîntului pe care-l lucrau. Locuitorii luau vitele în îngrijirea personală și se ajutau cu ele la munca cîmpului și la transporturi.

Fermele de stat agricole, pomicole, zootehnice, piscicole, viticole și pentru creșterea oilor, urmîrea scopul pe care-l fixa Guvernământul. În special fermele agricole, aveau îndatorirea de a pregăti semințele cele mai bune pentru obștii, de a face experiment cu plante noi, a căror cultivare se încerca, iar cele zootehnice trebuiau să crească vitele cele mai frumoase, asigurînd păstrarea rasei.

Pentru a se putea obține o cultură cît mai bună, a realiza un progres în agricultură, s-au redeschis și reînființat peste tot institutele agronomice și laboratoarele.

La 23 mai 1942, se înființează în cadrul Direcției Agriculturii, Serviciul Institutelor și Sitațiunilor Experimentale, cuprinzînd 9 institute și 10 stațiuni experimentale, repartizate pe întreg teritoriul provinciei. S-a reușit, de asemenea, cu stăruințe mari, să se refacă sistemul de irigație distrus de război, în special uzinele care serveau pentru irigație.

3. În sfârșit, trebuie să arătăm că spre finele anului 1943, se intenționa să se treacă la faza a treia a reformei agricole, printr-un decret al Maresalului purtând nr. 9 și semnat la Odessa la 15 iunie 1943¹⁶, prevăzând în proprii tărierca țăranilor și repartizarea locuințelor orașenilor în deplină proprietate, decret care însă nu a mai avut timp să fie pus în aplicare. Prin acest act, ca și prin ordonanța nr. 138 din 6 octombrie 1943 a Guvernatorului Civil al Transnistriei, urma să se dea în folosință proprie locuitorilor, pământurile rurale ce le-au fost atribuite anterior în brigăzile de muncă.

Pentru pământurile ce se dădeau în folosință proprie, urma să se plătească anual o indemnizație în natură sau în bani, corespunzătoare nevoilor de administrație și de dezvoltare a ținutului. Locuitorii ce primeau pământuri în folosință proprie, erau obligați să le cultive în obștii, după planul de cultura fixat de agronomi.

Folosința proprie a pământurilor arabile era un drept al persoanelor ce beneficiau de decret, *având ca obiect posibilă a ceea ce se bucura în mod absolut, exclusiv și fără termen de produsul urii lotului din pământul arabil al obștei.*

Lotul indiviz urma să se determine ca întindere, însă el nu se concentra pe teren în fașii unice sau risipite. Întinderea lotului ce se da în folosință proprie, era în raport cu vredniciei, persoanei beneficiare, sarcinile sale familiale, sarcinile sociale, întinderea pământului obștei și numărul locuitorilor în drituții.

Folosința lotului indiviz din pământul obștei urma să se atribuie întregii gospodării ca unitate, reprezentată de capul de familie, prin gospodărie țărănească înțelegându-se orice unitate de exploatare agricolă, ai cărei membri conștienți erau și în raport cu vredniciei. Toți membrii componenți ai gospodăriei, majori, aveau drepturi egale asupra lotului, care se putea trece în scris prin succesiune în ordinea prevăzută de lege.

Întinderea lotului indiviz ce urma să se atribuie în folosință proprie unei gospodării, pe numele capului de familie, se determina luându-se ca normă totalul unităților de măsură reprezentate de decizii de folosință proprie.

Unitățile de măsură se atribuiau și se calculau astfel:

- unei persoane căsătorite care nu și-a format gospodărie separată i se atribuiau 100 unități;
- unei persoane majore necăsătorită, i se atribuiau 75 unități;
- unui copil minor i se atribuia 50 unități;
- pentru fiecare masină agricolă, vită de tracțiune, cap de vacă sau vită tină — bovină sau cal alina — și căruța, se atribuiau 5 unități.

Cifra reprezentând întinderea suprafeței totale a masivului arabil al obștei, se împărțea la totalul unităților ce se atribuiau tuturor gospodăriilor, obținându-se astfel suprafața unei unități de măsură.

Pentru a de creștea mărimea lotului indiviz ce urma să se dea în folosință proprie unui cap de familie dintr-o anumită obște, suprafața unei unități de măsură obținută în acea obște, se înmulțea cu numărul unităților ce s-au atribuit gospodăriei respective.

Suprafața astfel obținută reprezenta întinderea lotului indiviz ce i se da în folosință proprie unui cap de familie.

După aceleași principii se dădeau în folosință proprie:

— vile, livezile și grădinile exploatare în cadrul obștei de muncă;

— vile, livezile și grădinile care au aparținut particularilor și au fost înglobate în colhoz sub regimul sovietic.

Loturile de pământ și cele dinile necolectivizate sub regimul trecut, dar lăsate în folosință personală a membrilor colhozului, urmau să se dea în proprietate deplină capului de familie, conducător al gospodăriei.

Grădinile, livezile și vile, pr cum și oricare terenuri plantate sau virane aflate în perimetrul nunicipiilor, comunelor urbane sau în suburbia lor, trecute sub administrațiile primăriilor municipale sau urbane, ori date în folosință individuală prin ordonanțele și deciziile anterioare ale administrației, se dădeau în folosință proprie. Folosința proprie a acestor bunuri, pentru fiecare locuitor împotriva tarit, trebuia să aibă o întindere maximă de până la două hectare (grădini, livezi și vii).

Alături de decretul nr. 9193 cit și dispozițiunile ordonanței nr. 138, prin care se statoreau principiile după care se vor atribui în folosință proprie pământurile rurale, nu au căpătat însă aplicare practică, intrucât nu a mai intervenit o ordonanță specială prevăzută la art. 46 că se va elabora, pentru a stabili toate chestiunile de organizarea procedurii de constatare și atribuire a drepturilor de folosință proprie, precum și desemnarea organelor investite cu atribuțiuni de atribuire a drepturilor reglementate.

¹⁶ B.T., vol. 2, p. 15.

4. Continuăm acum cu problema nu mai puțin importantă a *reglementării retribuirii muncitorilor ce la fermele de stat (ostele sovhozuri) asigurarea condițiilor de viață a muncitorilor din acest unități agricole este ploc re, care s-a făcut prin decizia nr. 331 din 17 martie 1942¹⁷⁾.*

Salarizarea lor s-a fixat în bani și alimente:

- a) muncitorii agricoli *erm nenți și sezonieri* erau salariați cu o retribuție lunară în bani, cuvenită după prețul uzual în țară și un tain lunar de alimente, în natură, de 8 l g cartofi, 4 kg fasol și 30 kg produse alimentare;
- b) muncitorii zilnici erau plătiți după ziua de lucru, cu prețul uzual al r. lunii, femeile fiind platite cu 0,80 din plata zilnică de lucru a unui bărbat matur, primind tainul în alimente în fel ca muncitorii permanenți și sezonieri;
- c) pe lângă salarizare și tain, muncitorii sezonieri și permanenți primeau 1000 m² de ficcar, teren de gradină, în mod gratuit, pentru folosință proprie;
- d) pentru muncitorii zilnici, pentru sezonieri fără familie, care renunțau la tainul în alimente, administrațiile sovhozurilor erau obligate să prepare masă comună pentru toți lucrătorii.

Conform ordonanței nr. 115 din 22 martie 1942¹⁸⁾ fiecare gospodărie particulară era îndreptățită să aibă în proprietate, următoarele animale: o vacă cu lapte și un vițel; doi cai sau doi boi; un porc (sau scroafă ce reproducție) și patru pui: cinci oi și cinci miei; o capră cu ied; cinci sturși de albine sistematici sau zece sturși primitivi; un număr nelimitat de păsări.

În rețorile raionale puteau lăsa în folosință gospodărilor, una până la două vaci în plus.

Pentru vitele aflate la locuitori, Guvernamentul dădea de la oști, o cota parte de furaj.

Proprietarii aveau dreptul să crească tineretul provenit de la animalele lor, până la vârsta de 3 ani pentru cal alina; 3 ani pentru bovină; 9 luni pentru porcine; 1 an pentru ovine și caprine.

Pe măsura în plinirea vârstelor indicite, locuitorii erau obligați să vândă animalele care depășeau numărul realizat mai sus, pe baza autorizațiilor scrise și eliberate de primării.

Prin ordonanța nr. 136 din 5 octombrie 1942¹⁹⁾ se reglementează consumul de carne proaspătă bovină, porcine, ovine) la 3 zile pe săptămână, în rație de 0,900 l g de persoană.

Produsele de carne proaspătă, mezeluri, precum și carnea de pasăre și pește, erau libere la vânzare și consumație, fără nici o restricție.

5. Agricultură din Transnistria fiind legată de inventarul și capacitatea de muncă a nașilor agricole, care în majoritate erau distruse de război, s-au luat măsuri imediate de adunare, clasificare și inventariere a stocurilor de mașini, tractoare și piese de schimb găsite și apoi repartizarea lor la județe. Concomitent cu aceasta, s-a trecut la inventarierea piștelor de schimb pentru mașinile agricole, aflate în depozitele de la Tiraspol și Odessa.

Potrivit datelor specificate în „Cronica” Nr. 10—11 12 ediția de Serviciul Prescri Guvernământului ca număr festiv la împlinirea unui an de la instalarea administrației românești în această provincie, Direcția Agriculturii raportează că „de la cele 800 tractoare găsite în toamna anului trecut funcționând, astăzi lucrează peste 500 tractoare”.

În tot acest timp, lucrul în M.T.S. (Stațiuni de tractoare și mașini agricole) și M.T.M. (Stațiuni de reparat utilajul agricol) a început, reparând majoritatea tractoarelor și mașinilor ce aparțineau fostelor colhozuri (obștii) și sovhozuri (ferme de stat).

Prin Direcția Comerțului și a Industriei, s-au comandat din țară piesele ce nu se puteau confecționa în atelierele de aici, cerbuanții necesari și toate materialele ce nu se găseau pe piața Transnistriei. La tractoarele indigene, s-au adăugat și o parte din cele 1100 tractoare importate de către Guvernământul din Elveția, de la firmele Hans Hurlimann, tractoare de tipul Hurlimann și Vewey, ultimul tip, de 65 H.P. O mică parte dintre aceste tractoare, au fost importate și din Germania.

Importul acestor tractoare, a fost făcut de Guvernământ, în compensație cu turte oleaginoase de floarea soarelui, porumb degradat și meiu — folosite de elvețieni ca nutreț pentru vite — la prețurile fixate de către Ministerul Economiei Naționale.

Din aceste turte, s-a acoperit valoarea tractoarelor livrate, restul de fonduri în valută, fiind depuse la Ministerul de Finanțe.

Tractoarele elvețiene au început să sosească în luna mai 1942 și au fost distribuite imediat, în special în județele din sudul Transnistriei pentru lucrările mecanizate ce trebuiau exe-

¹⁷⁾ B.T., vol. 1, p. 299.

¹⁸⁾ B.T., vol. 2, p. 71.

¹⁹⁾ B.T., vol. 2, p. 82—83.

cutate în aceste zone, pe o suprafață foarte mare și într-un termen foarte scurt din sezonul în-sămânțării, climatul local nepermițând prelungirea lucrărilor agricole, fără periclitarea recoltei.

De menționat este și faptul că din cauza iernii anului 1941—1942, excepțional de grea și a înghețului de primăvară, cca 40 % din culturile de grâu de toamnă și 20 % din culturile de secară au trebuit să fie răsturnate în primăvară și semănate cu alte plante.

În același scop s-a cumpărat și adus din țară, cantitatea de 376 vagoane de diferite seminte de primăvară.

La aceste împrejurări s-a mai adăugat și alt factor neprevăzut: prelungirea iernii, care a avut ca efect întârzierea venirii primăverii cu cca 30 de zile. Cu toate acestea, planul de cultură a fost realizat, datorită spiritului de organizare și de muncă.

Prioritatea la distribuirea tractoarelor sosite din Elveția au avut județele Odessa și Ovidcopol, unde s-au repartizat cele mai perfecționate și mai multe din tractoarele sosite din import, respectiv mărcile Wewey Diesel mari de 65 HP și Hürleimann de aceeași capacitate, amândouă având același tip de motoare Saurer-Diesel.

Toate aceste tractoare fiind echipate cu roți pneumatice, se puteau folosi și ca rutiere.

Tot în aceste județe s-au repartizat și 80 din cele 100 buc. batoze noi pentru cereale procurate de Guvernământ din import, pentru Transnistria.

În paralel cu aceasta, o parte din tractoarele de tip rusese deteriorate, aduse din Transnistria în țară de către Serviciul de Capturi — Odessa, au fost reparate, puse în funcțiune și trimise înapoi.

Din inițiativa Guvernământului s-au organizat în țară, cu acordul Guvernului Român un număr de 11 centre de motocultură, unde au fost distribuite o parte din tractoarele importate de către Guvernământ și sosite mai târziu. Aceste centre de mecanizarea agriculturii în țară, înființate de Guvernământ, au constituit primul pas spre mecanizarea agriculturii românești.

Concomitent cu această acțiune, Guvernul Român, pentru a spori producția agricolă și a face posibilă comasarea loturilor individuale de pământ prea fragmentate, prin legea nr. 488/1942 pentru organizarea obștiilor agricole, publicată în Monitorul Oficial nr. 144 din 24 iunie 1942, acordă posibilitatea sătenilor din țară, să se asocieze în obștii agricole constituite din acel puțin 15 proprietari, pentru a-și putea procura în comun mașini agricole perfecționate, seminte și vite de bună calitate și a realiza de pe terenurile comasate, prin execuția superioară și la timp a lucrărilor agricole, producții mai mari și recolte de calitate mai bună.

Centrele de motocultură au fost dotate fiecare cu câte un atelier de reparații sumare pentru intervențiile curente, cu excepția marelui atelier de la Ciulnița construit din nou, cu secții de turnătorie, bronz, fontă, aluminiu, uzină piese, asamblaj și rodaj motoare, avind o capacitate de 50 buc. tractoare pe lună, plus mașinile anexe.

Acest atelier era deservit de cca 200 oameni și avea dimensiunile unei uzine. El era menit să confecționeze, în special, toate piesele de schimb pentru tractoarele de fabricație sovietică, care se trimiteau pe măsură executării lor, în Transnistria.

O a doua unitate de acest fel, însă cu o capacitate mult mai mică decât Ciulnița, a fost înființată la Titu (Dimbovița).

Județele din țară în care s-au înființat și amenajat asemenea centre de motocultură, au fost: Ialomița (Călărași și Ciulnița); Ilfov (Budești); Vlașca (Singureni); Teleorman (Alexandria); Romanai (Caracal și Bals); Olt (Slatina); Dimbovița (Titu); Dolj (Băilești și Pielești); Mehedinți (Strehaia); Buzău; Râmnicul Sărat (Mihăilești).

Încă de la începutul activității lor, aceste centre au început să se întrețină singure din încasări, executând lucrări pentru particulari și fermele de stat, ce nu aveau inventar mecanizat.

Prin decizia Guvernământului nr. 2885 din 3 iulie 1943²⁰, se fixează prețurile ce se vor percepe în țară pentru lucrările de secerat, treierat, și arat, efectuate cu mașinile de la Centrele de motocultură ale Guvernământului din țară.

După actul de la 23 august 1944, prin înaintarea frontului de la est spre vest, armatele au rechiziționat o bună parte din tractoarele noi importate — ce se pretau foarte bine la trac-tarea tunurilor și vehiculelor militare — descompletând parcul de mașini al centrelor nou înființate și anulând prin aceasta acțiunea începută pentru mecanizarea agriculturii în țară.

De menționat că pentru majoritatea centrelor înființate, s-au repartizat și un număr de 46 batoze noi, procurate tot din import de către Guvernământ.

În luna aprilie 1944, a sosit din Elveția — peste cele 1 100 buc. tractoare importate — încă un lot de 100 tractoare Hürleimann-Diesel de 65 HP cu roți de cauciuc, în vama Curticii (Arad), dar în loc să fie dirijate în țară, au fost luate de armata germană pentru front.

²⁰ B T., vol. 2, p. 265.

B — INDUSTRIA

Fiind sub regim de ocupația militară, ordinea publică și justiția din Transnistria erau asigurate de către armată, în timp ce administrația civilă avea sarcina să organizeze și să ducă problemele de administrare a teritoriului și viața economică din această provincie.

Acest teritoriu avea o structură economică cu totul deosebită față de cea europeană și românească. Economia agrară a provinciei, industria și comerțul, erau conduse de către stat (Guvernământ).

Pentru ca producția să nu sufere prin schimbarea sistemului de conducere, administrația românească s-a substituit regimului sovietic existent până la ocuparea teritoriului, păstrând în parte, proprietatea socialistă și dirijând de aici înainte activitatea colectivă din agricultură, industrie și comerțul provinciei.

În toate aceste sectoare însă, așa precum s-a arătat mai înainte, s-au făcut modificări și s-au restructurat metodele clasice de conducere și modul de stimulare a muncii în raport de contribuția fiecăruia, asigurându-se în același timp dezvoltarea și funcționarea în paralel a activității de Stat cu cea particulară, obținându-se astfel o înviorare a producției și rezultate mai bune în toate direcțiile.

Deși industria din Transnistria a fost aceea care a suferit cel mai mult de pe urma războiului, administrația românească a reușit în timp de un an să repună în funcțiune, aproape întreaga industrie dintre Nistru și Bug. S-a avut în vedere utilizarea elementului autohton, adică a specialiștilor, a muncitorilor calificați și necalificați localnici, cadrele de conducere și îndrumare fiind aduse din țară.

Distrugerile din cauza operațiunilor militare au fost mari, la care s-au adăugat și alte cauze, ca demontarea unor mașini și piese esențiale din fabrici și transportarea lor de către trupele sovietice în retragere, în alte regiuni ale URSS descompletând astfel ansamblul întreprinderilor.

Situația industriilor la preluarea administrației Transnistriei, sub raportul grupării lor pe întinsul provinciei, a fost de 70 % din total la Odessa și numai 30 % în restul teritoriului.

Repartiția industriilor transnistriene pe specialități era următoarea: alimentară 3 %; metalurgică și tehnică 36,5 %; chimică și textilă 16,5 %; diverse alte industrii 12,0 %.

În primul rând a fost pusă în funcțiune industria alimentară, adică: fabricile de unt, lapte pasteurizat, conserve de pește, conserve de legume, fabrici de marmeladă, fabrici de mezeluri, fabrici de ulei vegetal, de zahăr și alte asemenea obiective industriale alimentare.

S-au făcut investiții extraordinare pentru ca aceste instalații să poată să funcționeze în condiții optime și ele reprezentau mărturia muncii și străduinței ce s-a depus în acest scurt interval de timp pentru a fi redată producției.

Industria metalurgică a fost de asemenea pusă pe picioare.

Marile fabrici pentru repararea tractoarelor, mașinilor agricole și pentru confecționarea pieselor noi de tractoare s-au pus în funcțiune, dând rezultatele cele mai bune. Aceasta, întrucât atelierele de reparații județene nu puteau efectua reparații capitale, nefiind utilitate cu mașini speciale și neputând să asigure fluxul tehnologic, începând cu turnarea, uzinarea și montarea pieselor vitale și până la rodajul motoarelor și livrarea lor gata pentru lucru.

De aceea, toată atenția a fost îndreptată spre punerea în funcțiune a celor trei fabrici mari de piese de schimb și motoare ce se aflau în Odessa și anume: „Krasny-Signal”, „Prof-intern” și „Kinap”, cum și a fabricii „Ghen” de pluguri, semănători etc.

Pe lângă fiecare capitală de județ funcționaseră sub sovietici câte una sau mai multe M.T.S.-uri și M.T.M.-uri.

La preluarea sectorului industriei de către administrația românească, starea fizică bună atât a parcului de mașini, cât și cea a atelierelor de reparații, reprezenta maximum 10 - 15 % din capacitatea totală.

Prin încadrarea mecanicilor de toate specialitățile cu retribuții bune și prin cointeresarea acestora cu cote de produse agricole — pe care aveau dreptul să le valorifice după bunul lor plac la piața liberă sau la stat — s-a reușit să se pornească la lucru într-un ritm accelerat, căutându-se punerea imediată în stare de funcțiune, atât a atelierelor de reparații, cât și a parcului de tractoare, pentru care s-au confecționat foarte multe piese în țară, activitatea atelierelor de acolo fiind încă redusă la acea dată.

S-au repus în stare de funcțiune 68 de stațiuni de mașini și tractoare ce erau distruse de război și 18 ateliere mari de reparații pentru mașini și tractoare.

Lucrătorii din fabrici, întreprinderi, ateliere și stabilimente industriale de orice fel, care depășeau planul de lucru fixat, reușeau să și crească producția, puteau obține un procent de 25 % din valoarea acestei supraproducții.

Participarea se făcea sub formă de premii în bani sau produse, în cazul când deși nu s-a depășit planul de producție, s-a depus totuși o muncă și o stăruință neobișnuită, care merita să fie îndestul de răsplătită.

Toți lucrătorii și funcționarii, care reușeau să pună în funcțiune fabrici noi, sau noi mijloace de producție, sau îmbunătățeau producția în fabricile și întreprinderile existente, obțineau prime mari de încurajare.

Concomitent cu industria de stat, prin ordonanța nr. 12 din 22 septembrie 1941²¹ și ordonanța nr. 108 din 21.II.1943²², se autoriză funcționarea întreprinderilor industriale particulare în baza autorizației dată la cererea de primărie a municipiilor, de prefecții de județe în orașe și de pretori în sate, iar mai târziu în baza autorizației Guvernământului, dată prin Direcția Industriei. Autorizația se elibera solicitanților care prezentau garanția capacității tehnice și financiare.

Întreprinderile autorizate erau obligate să comunice Direcției Industriei:

— personalul tehnic și administrativ responsabil; producția din 15 în 15 zile; orice schimbare în activitatea întreprinderii.

Stabilimentele industriale trebuiau să țină evidența producției zilnice, desfacerea produselor, prețul de cost, materiile prime folosite și sursa de procurare, iar la finele anului să încheie bilanșul.

Industriile autorizate, dădeau prioritate comenzilor făcute direct de către Guvernământ.

Impozitul stabilit de Guvernământ asupra veniturilor realizate era de 20 %.

Pentru a ilustra raportul dintre fabricile și întreprinderile administrate de stat (Guvernământ, primărie și armată), și cele administrate de particulari, redăm mai jos, după catalogul întocmit de Direcția Industriei din Guvernământ privind „Întreprinderile industriale din Transnistria”, situația ce rezultă privitor la modul de administrare a fabricilor și întreprinderilor din Municipiul Odessa.

Totalul fabricilor în funcțiune în municipiul Odessa, 226 din care:

— administrate de Guvernământ	88 adică 39 %
— administrate de primărie	45 adică 20 %
— administrate de armată	10 adică 4 %
— administrate de sectorul particular	83 adică 37 %

În același municipiu Odessa, din totalul de 32 mori în funcțiune, majoritatea de tip țărănesc, 13, adică 41 % erau administrate de stat, restul de 19 mori adică 59 %, erau arendate particularilor.

De-a lungul anilor de după război, s-a comentat și s-a pus în sarcina Guvernământului Civil, acțiunea de evacuare din acel teritoriu în țară, a unor instalații industriale, utilaje și materiale, care desigur, după încheierea armistițiului, au fost restituite în buna stare și predate U.R.S.S. în conformitate cu art. 11 din Convenția de Armistițiu.

Pe tema evacuării unor bunuri, s-au lansat atâtea informații rauvoitoare și atacuri la adresa Guvernământului, folosindu-se nu o singură dată verbal sau prin presă și termenul de „jaf”, fără ca opinia publică să fie pusă în cunoștință de cauză, despre adevăratul substrat al problemei.

Chiar la procesul din mai 1946, președintele Completului de judecată s-a adresat cu acest termen Maresalului Ion Antonescu, la care acesta a dat urmatorul răspuns:

„Nu s-a făcut nici un jaf. Era dreptul ocupantului. Ocupantul trăiește în teritoriul ocupat și acolo unde duce operațiile militare”.

În fapt, această acțiune de evacuare a unor bunuri a fost dată chiar de la început în sarcina armatei, care a procedat după dispozițiile primite și ținând seama strict de reglementările internaționale cu privire la bunurile considerate drept captură de război.

²¹ B.T., vol. 1, p. 103

²² B.T., vol. 2, p. 62.

În laz propunerii Ministerului Apărării Naționale — Subsecretariatul de Stat al Înzeestrării Armatei — prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1403 din 3 decembrie 1941, publicat în Monitorul Oficial nr. 296 din 13 decembrie 1941²³, s-a autorizat înființarea la Odessa, pe data de 1 noiembrie 1941 a unui „serviciu de capturi și recuperare Odessa” depinzând direct de Marele Cartier General. Acest serviciu era condus de un ofițer superior, având ca atribuțiuni:

1. Inventarierea instalațiilor, întreprinderilor și materialelor din Odessa.

2. Depozitarea unora din bunuri și conservarea lor, fie pentru a fi puse în funcțiune și folosite pe loc, fie pentru a fi evacuate unele din acestea care nu erau necesare traiului și nevoilor trupelor și populației, în țară, la vest de Nistru.

Repartizarea lor pe departamente urma a se face de către Marele Cartier General, pe baza situațiilor trimise de Serviciul de Capturi.

Acesta a fost Organul instituit, care s-a ocupat de problema evacuării unor bunuri, considerate conform legilor militare și reglementărilor internaționale drept captură de război.

După instalarea Guvernământului Civil, acesta s-a ocupat de administrarea teritoriului, de refacerea instalațiilor, uzinelor și utilajelor distruse de război sau avariate și descompletate în timpul retragerii trupelor rusești și punerea lor în funcțiune.

Sume enorme s-au cheltuit cu punerea în funcțiune a fabricilor și uzinelor distruse în urma războiului, cu repararea mașinilor și tractoarelor, completarea picșelor deteriorate sau lipsă, cele mai multe fiind aduse sau confecționate în țară la noi, până la punerea în funcțiune a atelierelor de reparații din Transnistria și atingerea de către acestea a parametrilor normali.

Nu mai către sfârșitul activității de guvernare civilă a Transnistriei, adică în a doua jumătate a anului 1943, în scopul salvării utilajelor de distrugerea unui nou val de operații militare ce se prevedea că vor trece peste acest teritoriu, prof. G. Alexianu Guvernator Transnistriei, a inițiat urmărirea unică măsură de acest fel.

Încă din vara anului 1943, după victoriile obținute de Uniunea Sovietică la Moscova, la Stalingrad, în Caucaz și Kursk, se prevedea că nemții, în continuă „retragere și repliere”, vor pierde frontul din partea de răsărit a Europei.

„Pentru a preveni distrugerea bunurilor puse cu atîtă trudă și cheltuială în stare de producție și spre a dovedi buna credință a administrației românești din acest teritoriu — relatează avocat Mihai Rotaru, fostul director al Administrației și Personalului din Guvernământul Transnistriei — s-au dat dispoziții scrise, în mod secret, ca din vreme să se caute oameni de încredere localnici, care să preia administrarea uzinelor, fabricilor, fermelor etc. Să se încheie procese verbale în limba română și în limba rusă, în care să se arate clar:

— în ce situație se afla fabrica, uzina, ferma etc. în momentul cînd a fost preluată de administrația românească (dacă e posibil să se anexeze și fotografii);

— ce sume de bani s-au cheltuit pentru punerea în stare de funcțiune a acestor bunuri;

— dacă unele din ele au fost evacuate în țară și unde anume au fost duse, spre a putea fi identificate și aduse înapoi după război.

Dispozițiile acestea au fost date tuturor prefecților, pretorilor, directorilor. S-au găsit oameni localnici de bună credință și la Guvernământ au început să sosească cite un exemplar din aceste procese verbale.

Între timp însă, prof. G. Alexianu a fost schimbat din funcția de Guvernator Civil, fiind pus în locul său un comandant militar, generalul Gh. Potopceanu.

Noul comandant militar, generalul Gh. Potopceanu cînd a aflat de această dispoziție luată de prof. G. Alexianu de a preda administrația la ruși, a cerut fiecărui director cite o declarație, în care trebuia completată măsura luată și dacă s-a executat sau nu.

Între timp, s-au evacuat în țară unele din aceste bunuri.

Prof. G. Alexianu l-a pus la curent pe Mareșal de această măsură, dînd și un raport scris în acest sens, iar Mareșalul a fost de acord cu măsura luată. Astfel, dosarul cu declarațiile directorilor din Guvernământ întocmit de generalul Gh. Potopceanu contra prof. G. Alexianu, învinuit de „înaltă trădare”, nu a avut nici un efect.

Ce a fost evacuat în țară, a fost salvat și luat înapoi după război, iar ce a rămas, e fost distrus de nemți și de război”.

Acesta este adevărul în legătură cu problemele menționate.

Iar celor nepricepuți, superficiali și de rea credință, care au avut inspirația să formuleze întrebarea: „dar samovarele și alte obiecte casnice aduse din Transnistria, au fost captură de război?” Pentru aceștia, răspunsul este următorul: activitatea comercială în teritoriul dintre Nistru și Bug a fost lăsată liberă, fără restricții, prin ordonanțele și deciziile privind comerțul particular, date de Guvernământ.

²³ B.T., vol. 1, p. 21.

Oricine putea să-și procure, contra cost, din piețele organizate în acest scop și care purtau denumirea de „talcioac” sau din magazinele de consignație autorizate, obiecte de uz casnic, covoare, piese, tablouri etc. Pentru ca funcționarii și militarii să-și poată procura pe bani obiecte de ocazie de pe piețe, s-au instituit birouri speciale compuse din funcționari civili și militari, care să verifice vânzările-cumpărările și să elibereze adeverințe, pe baza cărora se emiteau autorizații de trecere în țară (decizia 102 1942²⁴).

Pentru că, printre aceste obiecte se găseau, în special pe piața Odesei, piese de mașini, aparate și obiecte de artă, care nu se permiteau să fie scoase din Transnistria, s-a instituit o comisie de achiziționare pe lângă Primăria Municipiului Odessa, cu atribuțiuni de a cumpăra tot ce este de seamă pentru instalațiile industriale din acel teritoriu sau pentru muzeele municipale.

Pe de altă parte, așa cum se precizează la punctul C „Comerțul”, nici un obiect nu putea intra sau ieși din Transnistria, decât în baza unei autorizații de import, respectiv export, eliberată de organele în drept. Toți cei ce ieșeau din Transnistria și intrau în țară, erau supuși unui control vamal sever și trebuiau să prezinte organelor vamale românești, potrivit decretului lege nr. 3345 din 4 decembrie 1941, o autorizație scrisă din partea Guvernământului că se aprobă importul în țară a acestor obiecte, cu sau fără plata taxelor și îndeplinirea formalităților de import.

Autorizația se elibera de Guvernământ pentru orice obiect, numai pe baza actelor de cumpărare prezentate de petiționari (bonuri, facturi, adeverințe).

Este oare acesta jaf?

Considerăm că nici o reglementare internațională nu oprește comerțul de acest fel și posibilitatea de a cumpăra și aduce în țară anumite obiecte neprohibite la export de unde provin, cu respectarea formalităților vamale de către cei ce intră în țară.

În ceea ce privește toate aceste bunuri, cumpărate din Transnistria de către particularii, funcționarii sau militarii români, cu acte în regulă, din magazine sau talcioac, în baza măsurii luate de organele de stat române după 23 august 1944, ele au fost predate obligatoriu de către populația noastră, fără nici un fel de despăgubire, la centrele indicate de autorități și restituite integral U.R.S.S. până la începutul anului 1945, în conformitate cu art. 11 din Convenția de Armistițiu.

C. COMERȚUL

De la început s-a dat o deosebită însemnătate vieții comerciale, continuându-se cu regimul comerțului de stat, dar permițându-se în același timp comerțul particular, pe baza autorizațiilor individuale eliberate de cei împuterniciți de Guvernământ, atât localnicilor din Transnistria, cât și unor comercianți veniți din țară.

În vederea procurării de materiale și efectuării unor lucrări urgente în Transnistria — necesare pentru funcționarea serviciilor ca și pentru relucrarea vieții economice — se impunea aprovizionarea neîntârziată cu asemenea materiale și mărfuri, din care unele din ele se găseau numai în parte în acest teritoriu, restul trebuiau să fie procurate din țară la vest de Nistru, cum ar fi: carburanții necesari agriculturii, sarea, petrolul lampant, tutunul, chibriturile, geamurile etc. Pentru aceasta, era necesar ca Guvernământul să aibă două feluri de fonduri de cheltuieli: unul în R.K.K.S. pentru cheltuielile locale și altul în lei, pentru cheltuielile ce urmau să fie făcute în țară.

Prin ordonanța nr. 15 din 23 septembrie 1941²⁵ se dispune constituirea celor două feluri de fonduri.

Cheltuielile din aceste fonduri, pentru orice sume, se făceau printr-o procedură simplificată, în baza aprobării scrisă dată de Guvernator după prezentarea unui referat justificativ al cheltuielii propusă și fără nici o altă formalitate, indiferent dacă cheltuielile se făceau în țară sau în Transnistria.

Justificarea tuturor acestor sume se făcea prin acte.

Cît privește activitatea comercială în general, spre a o stimula și da populației posibilitatea să se aprovizioneze cu articole de primă necesitate, alături de unitățile comerciale înființate de către prefecturi, raioane, municipii și primăriile orașelor și satelor, Guvernământul a permis particularilor exercitarea comerțului, a unei meserii sau înființarea unei industrii în baza autorizării primarului în municipii, a prefectului de județ în orașe și a pretorilor în sate.

²⁴ B.T., vol. 1, 1941—1942, p. 246.

²⁵ B.T., vol. 1, p. 64.

Încă de la data de 7 septembrie 1941²⁶, prin ordonanța nr. 5 privind reglementarea cu stringerea și împărțirea recoltei anului 1941, s-a stabilit că primarii din orașe și sate sînt obligați să ia măsuri pentru deschiderea magazinelor de desfacere.

Fiecare oraș și sat important trebuia să aibă o brutărie și un magazin de desfacere a mărfurilor necesare populației; mărfurile urmau a fi aprovizionate prin grija Guvernămintului, primarii trebuind să pregătească imediat localul și personalul de deservire.

Primarii orașelor și ai comunelor mai importante, erau obligați să înființeze tirguri săptămânale pentru desfacerea produselor locale și ale comunelor din împrejurimi.

În orașele și tirgurile importante, s-au înființat de primărie: un hotel, un restaurant, o măcelărie, o frizerie.

S-au deschis piețele de alimente, țăranii fiind liberi să aducă produsele lor la tirg și să le vîndă fără nici o restricție.

Satele și orașele care se străduiau să realizeze în primul rînd aceste obligații, erau ajutate și li se dădea, spre desfacere: zahăr, sare, ulei, gaz, benzină, chibrituri, tutun.

Primăriile au fost autorizate, ca timp de un an, să nu perceapă nici un impozit și nici o chirie, pentru cei ce ar începe un astfel de comerț.

În același scop, s-a înființat un Oficiu Central al Comerțului — devenit mai tîrziu Direcția Comerțului din Guvernămint — cu sucursale în toate capitalele de județ și agenții în raioane, care aveau obligația să raporteze cel puțin odată pe săptămînă stocul de produse aflate în depozitele lor, vînzările făcute, precum și nevoile de mărfuri și produse necesare în acel județ.

Oficiul Central dirija mărfurile și produsele după trebuință.

Oficiul exercita comerțul exterior, în conformitate cu convenția de Clearing cu țara și încheia convenții cu orice instituție din țară sau străinătate, acte care se aprobau de Guvernator.

Prin decizia nr. 2314/1942²⁷ se stabilește modul de organizare și funcționare a magazinelor generale de cumpărare și vînzarea produselor sau mărfurilor în Transnistria.

Magazine de acest fel funcționau în mod obligatoriu începînd de la 1 noiembrie 1942, pe lîngă fiecare raion, înființîndu-se și în comune, astfel că după o scurtă perioadă de 6 luni, toate comunele aveau magazine.

În municipii și orașe, numărul magazinelor se stabilea după nevoile locale, înființarea și supravegherea lor intrînd în sarcina primarilor.

Fiecare unitate avea o secție de cumpărare și una de vînzare, prevăzute cu cîte un depozit pentru păstrarea și sortarea mărfurilor cumpărate, cît și pentru cele ce urmau a se vînde.

Aceste magazine cumpărau produsele de la locuitori, din partea rămasă acestora și anume: cereale, vite, ouă, păsări, porci, miere de albine, fructe, lînă, gogoși mătase, puf și fulgi, zdrențe, fier vechi, metale neferoase sau orice alte produse ce prezentau interes pentru Guvernămint.

Magazinele vindeau produse monopolizate ale Guvernămintului, ca: țigări și tutun, sare, vin, spirt, băuturi spirtoase, chibrituri; produse cumpărate de Guvernămint din țară spre a fi vîndute populației și produse realizate în fabricile tutelate de Guvernămint.

Concomitent cu magazinele de stat, au funcționat și întreprinderi particulare, în baza autorizațiilor eliberate de primăriile municipiilor și ale orașelor.

În acest scop, prin ordonanța nr. 62/7 mai 1942²⁸ s-a înființat un impozit de 10 % asupra tuturor întreprinderilor particulare din Odessa, calculat la chiriile pe care acestea o plăteau primăriei respective, pentru localurile puse la dispoziție.

Acest impozit se percepea de organele primăriei în folosul exclusiv al Direcției Sanitare a celuiui municipiu.

Cu ocazia eliberării autorizațiilor de funcționare a întreprinderilor particulare, în afara impozitului de 10 % specificat mai sus, se percepea și o taxă de către primăria municipiului, în cuantumul fixat după specificul activității întreprinderii particulare, sumele rezultate din încasarea acestor taxe unice putînd fi folosite numai pentru întreținerea activității sanitare a municipiului Odessa, ele constituind împreună cu sumele realizate din impozitul de 10 % încasat, fondul sanitar al municipiului Odessa.

Prin Ordonanța nr. 134/13 septembrie 1943²⁹, taxele prevăzute pentru eliberarea autorizațiilor de funcționare a întreprinderilor particulare din municipiul Odessa, au fost extinse și în municipiul Tiraspol și în celelalte orașe de reședință de județ din cuprinsul Transnistriei,

²⁶ B.T., vol. 1, p. 133.

²⁷ B.T., vol. 1, p. 297.

²⁸ B.T., vol. 1, p. 79.

²⁹ B.T., vol. 2, p. 59.

sumele realizate constituind fondul sanitar al primăriilor respective și fiind întrebuințate numai pentru întreținerea activității sanitare.

Au fost eliberate autorizații și au funcționat în paralel cu întreprinderile de stat, următoarele cete ori de întreprinderi particulare: magazine gastronomie și de coloniale; magazine de comision; restaurante; magazine de obiecte bisericești; cafenele, birturi; giuvaergerii; hoteluri particulare; magazine sanitare și de igienă; lanuri; ceasornicării; cizmării; croitorii; lăcătușerii etc.; frizerii; cinematografe, circuri, teatre.

Asupra veniturilor realizate, s-au stabilit impozite anuale pentru patronii de ateliere, liber profesioniști și comercianți, astfel: patroni de ateliere 20%; liber profesioniști 15%; comercianți 20%.

Veniturile mai mici de 360 R.K.K.S. anual, nu se impuneau. Veniturile ce depășeau 2 000 R.K.K.S. anual, erau supuse unei cote progresive, care e calcula la venitul global, după scăderea impozitului elementar, astfel:

- 2% pentru veniturile de la 2 000 — 5 000 R.K.K.S.
- 3% pentru veniturile de la 5 001 — 20 000 R.K.K.S.
- 5% pentru veniturile de la 20 001 R.K.K.S. în sus.

Stabilirea impozitelor pe venit se făcea pe baza declarațiilor de înținare făcute în luna ianuarie.

În conformitate cu ordonanța nr. 109 din 23.II.1943³⁰ nici o marfă, material sau obiect nu putea intra sau ieși din Transnistria, decât în baza unei autorizații de import, respectiv export eliberată de organele în drept.

Cei ce încercau să introducă sau să scoată din Transnistria materiale, mărfuri sau obiecte nedeclarate ce depășeau trebuințele personale, fără a avea autorizația necesară, se făceau vinovați de contrabandă și sancționați ca atare.

Pentru procurarea din țară a materialelor și marfurilor necesare Transnistriei, care nu se găseau în această provincie dar trebuiau aprovizionate pentru servicii, fabrici și nevoile populației muncitoare, prin decizia nr. 2753 1942³¹ s-a înființat, în București, un serviciu al acestui Guvernământ, care exercea de urgență comenziile de procurări de materiale și mărfuri.

În cazul când unele articole nu se găseau nici în țară, serviciul era autorizat să le procure din străinătate.

Pentru achiziționare, serviciul de procurări dispunea de personal de specialitate, necesar pentru diferite sorturi de materiale și mărfuri, astfel: materiale sanitare, și medicamente; materiale metalurgice și mașini de orice fel; materiale chimice și combustibili; textile și manufactura; coloniale, obiecte de mare consum și diverse.

Secția executării comenzi, primea aprobarea de procurări de materiale și mărfuri de la guvernământ, prin direcțiile interesate la achiziționarea de pe piață și se îngrijea de expedierea lor.

Pentru aceste achiziționări, Guvernământul a pus la dispoziția serviciului un fond de rulumnt necesar și pe măsura întocmirii, depunerii actelor justificative și verificării lor se reintregea fondul.

Pentru procurările masive, a căror valoare depășea posibilitățile fondului de rulumnt, Guvernământul acorda avansuri speciale.

Orice procurări de mărfuri și materiale din țară sau străinătate, nu se făcea decât prin acest serviciu din București.

Prin ordonanța nr. 45 din 10 februarie 1942³², se dispune că toți comercianții particulari sint obligați să afișeze și eticheteze în mod vizibil, prețul marfurilor.

Fra în erzis comercianților de a realiza la marfurile vândute, un beneficiu net mai mare de 30%. Oficiul Central al Comerțului, avea sarcina să stabilească articolele și produsele pentru care primăriile trebuiau să fixeze pe cale de ordonanță prețuri maxime.

Ordonanța interzicea executarea comerțului fără autorizație, depășirea prețurilor maxime, vânzarea cu lipsă la cântar, refuzul de a vinde, dosirea marfurilor și vânzarea în altă monedă decât R.K.K.S.

Prin decizia nr. 3591 din 11 august 1943³³ se instituie o taxă de 10% asupra valorii marfurilor importate de către importatorii particulari din țară.

Taxa se plătea în lei, asupra valorii specificată în autorizația de export a Ministerului Economiei Naționale, eliberată pe baza autorizației de import aprobată de guvernământ. În cererile de import trebuia arătată valoarea marfurilor pe unitatea de măsură uzuală și anexate facturi în dublu exemplar, din care unul original.

³⁰ B.T., vol. 1, p. 53.

³¹ B.T., vol. 2, p. 161.

³² B.T., vol. 1, p. 110.

³³ B.T., vol. 2, p. 198.

Mărfurile pentru care nu se făcea dovada achitării taxei ad valorem, erau reținute la vamă pînă la achitarea lor.

Totodată, prin decizia nr. 5015 1943 ³⁴ s-au instituit următoarele taxe, plătibile în natură asupra cantităților de mărfuri introduse în Transnistria de către importatorii particulari.

Taxă de 30 % pentru: bicarbonat de sodiu, ciment, cherestea, hîrtie, rechizite școlare și de birou, sodă caustică, vopsele, ultramarin, parafină, colofoniu, clei, creta, carbid, geamuri, zinckweiss.

Taxă de 25 % pentru: ace, ață ibrișin, sfoară, nasturi, articole de galanterie și mărunțșuri, lenjerie de orice fel, încălțăminte, articole electrice, coloniale, articole de toaletă, țesături de lînă și alte articole de îmbrăcăminte.

Controlul predării mărfurilor se făcea prin delegatul guvernămintului la vamă.

Toate celelalte mărfuri neprevăzute mai sus, rămineau supuse taxei de 10 % ad valorem.

În scopul desfacerii în țară a unor produse alimentare și industriale trimise de guvernămint, s-a înființat la București, prin decizia nr. 1022 1942 ³⁵, un serviciu pentru comercializarea produselor care se vindeau prin magazinele de desfacere înființate în acest scop. Magazinele erau alimentate cu produse distribuite din depozitul ce a luat ființă odată cu înființarea centrului pentru comercializarea produselor.

Prin ordonanța nr. 1 dată în București la 29 ianuarie 1944 de către Ion Antonescu, Mareșal al României și Comandant de Căpetenie al Armatei, se instituie cu aceeași dată administrația militară a teritoriului dintre Nistru și Bug în locul administrației civile, funcțiunea de Guvernator Civil de pe lîngă Comandamentul de Căpetenie al Armatei din teritoriul menționat încetînd pe data ordonanței.

³⁴ B.T., vol. 2, p. 201.

³⁵ B.T., vol. 1, p. 224.

DEZÎNTEGRAREA BASARABIEI LA 1940 PUTEA FI EVITATĂ

V. VĂRATEC

Dezmembrarea Basarabiei la 1940 prin includerea județelor Izmail, Cetatea Albă și Hotin în componența Ucrainei a rămas mai mult timp în afara cercetărilor. Lipsa de izvoare a făcut imposibile investigațiile la acest capitol pe parcurs de mai multe decenii. Sondajele de ultimă oră în arhivele sovietice ne permit să completăm intrucitiv lacuna în cauză. Cu ocazia Conferinței științifice internaționale de la Chișinău din 26–28 iunie 1991 „Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia” au fost publicate mai multe documente ce reflectă procesul amputării extremităților de sud și de nord ale provinciei românești dintre Prut, Dunăre, Nistru și Marea Neagră¹.

Propunem mai jos un alt document la tema dată, care a fost găsit în fondurile de arhivă din Moscova². El este datat la 15 iulie 1940, adică a fost pregătit în zilele cînd la Kremlin se lucra asupra problemei desemnării teritoriului viitoarei R. S. S. Moldovenești pe care intenționa să o creeze conducerea sovietică și reprezintă un proiect de organizare teritorială și administrativă al acesteia. La sfîrșit poate fi descifrată semnătura lui A. Șcerbacov, persoană oficială, implicată în pregătirea materialelor necesare actului de proclamare a R. S. S. Moldovenești din august 1940. Nu este exclus că semnătura funcționarului moscovit era mai mult o vizare a documentului și nu stabilea paternitatea lui.

Documentul este intitulat „Informație despre structura administrativ-teritorială a R. S. S. Moldovenești” și se compune din mai multe compartimente. După o scurtă caracterizare a orașului Chișinău ca viitor centru administrativ al republicii, sint enumerate județele ce ar putea fi incluse în R.S.S.M. cu indicarea numărului populației și a componenței naționale a fiecăruia. Este de notat că și acest izvor, ca multe din acea perioadă, confirmă un adevăr incontestabil: la 1940 autoritățile sovietice din teritoriul ocupat al Basarabiei nu dispuneau de date proprii și operau cu rezultatele recensămîntului, efectuat de statul român în 1930.

În „Informație” sînt indicate și raioanele din R.A.S.S.M. care trebuiau să rămîină în componența republicii moldovenești unionale. Astfel, se propunea includerea în R. S. S. Moldovenească a majorității județelor basarabene și raioanelor transnistrene, acceptîndu-se drept achiziție teritorială pentru Ucraina doar județul Hotin cu raioanele Balta și Pescance. În hotărîre propuse se preconiza crearea unei structuri administrative cu cinci regiuni (patru în Basarabia și una în Transnistria), impunîndu-se, astfel, modelul administrativ sovietic din acel timp, dar cu păstrarea și a județelor în dreapta Nistrului. Fiecare regiune din Basarabia urma să cuprindă cîte două județe.

În „Informație” se conțin mai multe inexactități, fie ca rezultat al necunoașterii istoriei Basarabiei, fie ca manifestare a prezenței spiritului politic și id-ologic stalinist. Nu totdeauna sînt reproduse ad litteram rezultatele recensămîntului românesc din 1930, unele cifre fiind substituite. Dacă în documentul sovietic cota clementului românesc din județul Bălți este prezentată drept 56,2%, apoi izvorul românesc ne indică la acest capitol cifra de 70,1%³. Conform recensămîntului de la 1930 rușii în județul Orhei alcătuiau 3,9%⁴, în „Informație” însă se aduce cifra de 3,8%. O deosebire mai mare se manifestă în aprecierea ponderii ele-

¹ *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chișinău, 1991 (cu ediții în l. rusă, engleză și franceză); Văratec V., *Pofta pine mincînd*, în „Moldova Suverană”, 13 iunie 1991.

² Tentralinij Gosudarstvennij arhiv Otcabriseoi Revoliunij i soľialisticesocogo stroitelstva v SSSR, Fond 7523, inv. 11, dosar 201, f. 44–50.

³ Recensămîntul general al populației României din 29 decembrie 1930, Vol. II, București, 1938, p. 48.

⁴ *Ibidem*, p. 330.

mentului ucrainean din județul Hotin. În documentul prezentat mai jos întâlnim cifra de 44,6%, pe când recensământul românesc a atestat un alt rezultat — 41,6%⁵.

E cazul să precizăm, că deși publicația de statistică românească, la care ne-am referit puțin acum, utilizează noțiunea de „găgăuz”, în „Informație” întâlnim pe cea de „găgău”. Numai năzuința de a prezenta intact conținutul documentului ne-a făcut să recurgem în cadrul traducerii la acest element de terminologie depășită.

În „Informație” se încearcă prezentarea romanilor basarabeni drept moldoveni, adică separarea lor de întreg neamul românesc. Pentru a acorda seriozitate acestei intenții se apelează la una din lucrările realizate la începutul sec. XX sub conducerea savantului rus P. P. Semionov-Tian-Șanski, precum și la o informație telefonică primită din partea noilor autorități sovietice de la Chișinău, prin care se susține că „în România întreaga populație moldovenească era atribuită în mod artificial la români”. Credem că ultimul argument (confirmarea telefonică) nu poate fi luat în serios chiar dacă era vorba de inventarea unei noi națiuni. Cît privește referința la lucrarea lui P. P. Semionov-Tian-Șanski, constatăm că și în acest caz s-a falsificat adevărul. Autorii ei nu au fost alți de categorici, indicînd doar: „Populația extrem de pestriță a Basarabiei actuale este alcătuită în principal de moldo-valahi sau români”⁶.

Cele expuse mai sus nu subestimează importanța „Informației” în care sînt prezente numeroase argumente în favoarea păstrării integrității Basarabiei la 1940. Caracterul contradictoriu al acestui document vine să demonstreze că chiar în condițiile dictatului politic stalinist s-a manifestat înțelegerea caracterului grav al consecințelor de integrării Basarabiei. Pe Luna dreptate se sublinia în „Informație” că județele basarabene „din punct de vedere istoric și economic gravitează către or. Chișinău”, că „în toate aceste județe majoritatea populației o constituie moldovenii (50—87%) și doar în unele județe ca Akkerman și Izmail — moldovenii, rușii și bulgarii (56—87%)”. O asemenea comparație între ucraineni și celelalte neamuri, luate împreună, este pe deplin justificată, deoarece pretindea a încorpora județele sudbasarabene Ucraina și nu altă formațiune statală. Astfel devenea și mai clar caracterul insolvabil al pretențiilor conducerii comuniste de la Kiev asupra unor teritorii, în care ucrainenii alcătuiau un procent extrem de redus.

Cu scopul preîntîmpinării amputării sudului Basarabiei în documentul prezentat se aduce și următorul argument: „Faptele expuse denotă că includerea județului Akkerman și a unei părți din județul Izmail în componența R.S.S. Ucrainene ar rupe în întregime legătura istorică și economică a populației din aceste județe cu poporul moldovenească”. Caracterul profetic al acestei prezivțiuni a devenit astăzi și mai evident. Concluzia din final că „atare regiune ca Akkerman, în care predomină populația moldovenească și rusă, va deveni o regiune de litoral de o mare importanță în viața întregii republici” vine să demonstreze că deja la 1940 se concepea clar importanța zonei de litoral a Basarabiei pentru viitorul R.S.S.M.

După cîte se poate observa, acest proiect de organizare teritorial-administrativă a R.S.S.M. unionale era cel mai real, cel mai în drept la existență și la aplicare în practică în condițiile create în Basarabia în vara lui 1940. El pornea de la cele mai importante principii pentru asemenea cazuri: componența națională, tradițiile istorice, stabilite pe parcursul deceniilor și secolelor, integritatea teritorială, economică, politică și culturală a unei provincii istorice cum era Basarabia. Nu ne propunem să prognozăm posibilele consecințe ale realizării acestui proiect, constatînd doar, că el a fost respins pînă la urmă, că la 1940 s-a dat ascultare nu rațiunii, nu un or voci trece, ci unor ambilii politice imperiale.

Dorese să mulțumescă candidatului în filologie de la Chișinău Alexe Cenușă pentru ajutorul acordat la traducerea documentului prezentat.

INFORMAȚIE

despre structura administrativ-teritorială a R.S.S. Moldovenești

I. Centrul republicii — orașul Chișinău.

Din momentul încheierii păcii de la București (1812), cînd o parte a Moldovei, cunoscută sub numele Basarabia, a trecut la Rusia și în 1818 a fost transformată în gubernia Basarabia, orașul Chișinău a devenit centru gubernial.

Orașul Chișinău este cel mai mare centru industrial și cultural al Basarabiei cu o populație la 29. XII. 1930, de 114.896 oameni.

⁵ *Ibidem*, p. 216.

⁶ „Rossia-polnoe geograficescoe opisaniie našego otečesta”, 1910, T. XIV, p. 202.

Orașul Chisinau este situat în centrul repulicii unionale (Băsarabia și R.A.S. Moldovenească).

11. În componența R.S.S. Moldovenești se preconizează a include

a) județele Basarabiei

JUDEȚUL SOROCA (centru — or. Soroca, populația 15.601), cu o populație în județ de 316.368 oameni, dintre care

moldoveni (români)	73,6 %
evrei	9,2 %
ucraineni	8,2 %
ruși	— 8,1 %

JUDEȚUL BĂLȚI (centru — or. Bălți, populația 35.500 oameni), cu o populație în județ de 386.721 oameni, dintre care

moldoveni (români)	76,2 %
ruși	12,0 %
evrei	8,2 %
ucraineni	7,6 %

JUDEȚUL ORHEI (centru — or. Orhei, populația 15.279 oameni), cu o populație în județ de 279.292 oameni, dintre care

moldoveni (români)	87,3 %
evrei	1,8 %
ruși	— 3,8 %
ucraineni	0,9 %

JUDEȚUL CHIȘINĂU (centru — or. Chișinău), cu o populație în județ de 419.621 oameni, dintre care

moldoveni (români)	— 77,8 %
evrei	11,9 %
ruși	— 7,1 %
ucraineni	0,7 %

JUDEȚUL BENDERI (centru — or. Bender, populația — 31.384 oameni), cu o populație în județ de 306.592 oameni, dintre care

moldoveni (români)	53,4 %
ruși	— 11,7 %
găgăuți	12,8 %
bulgari	6,4 %
evrei	5,7 %
ucraineni	3,0 %

JUDEȚUL CĂHUL (centru — or. Cahul, populația — 11.270 oameni), cu o populație în județ de 196.693 oameni, dintre care

moldoveni (români)	81,2 %
găgăuți	17,9 %
bulgari	14,5 %
ruși	7,5 %
germani	4,4 %
ucraineni	0,3 %

JUDEȚUL IZMAIL (centru — or. Izmail, populația — 21.998), cu o populație în județ de 227.719 oameni, dintre care

moldoveni (români)	31,9 %
ruși	29,7 %
bulgari	— 19,2 %
găgăuți	— 6,1 %
ucraineni	14,7 %

JUDEȚUL AKKERMAN (centru — or. Akkerman, populația — 34.485 oameni), cu o populație în județ de 341.176 oameni, dintre care

moldoveni (români)	— 18,5 %
bulgari	20,9 %
ucraineni	21,5 %
ruși	17,3 %
germani	16,3 %
evrei	3,4 %
găgăuți	— 2,3 %

Populația totală în județele indicate

ale Basarabiei — 2.471.972 oameni

b) *raioanele R.A.S.S. Moldovenești:*

Ananiev, Valea Hotului, Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Codina, Cotovse, Ocna Rosie, Ribnița, Slobozia, Tiraspol, Cerneanse.

Populația totală în aceste raioane conform recensământului din 1939 — 518.385 oameni, inclusiv

moldoveni	— 28,5 %
ucraineni	— 50,7 %
rusi	— 10,2 %
evrei	— 6,2 %
alte naționalități	— 4,4 %

111. a) Datele cu privire la numărul și componența națională a județelor Basarabiei, conform situației din 29 decembrie 1930, sunt luate din ediția de statistică despre România anilor 1937—1938, publicată de Institutul Central de statistică în or. București (1939).

Componența națională a R.A.S.S. Moldovenească este prezentată după rezultatele recensământului anului 1939 al Direcției centrale a evidenței gospodărești de pe lângă Comitetul de stat pentru planificare al U.R.S.S.

b) În culegerea de statistică despre România întreaga populație moldovenească a Basarabiei este atribuită ca naționalitate la romani. Dar, de fapt, această populație a Basarabiei trebuie considerată moldovenească, despre care lucru ne mărturisește și extrasul istoric din lucrările lui Șimonov-Tian-Șanski (vezi extrasul în anexă), precum și confirmarea, obținută prin telefon din or. Chișinău de la președintele Comitetului executiv orășenesc, tov. Constantinov, care susține că în România întreaga populație moldovenească era atribuită în mod artificial la romani.

c) În aceeași culegere de statistică românească bulgarii și găgăuții sunt specificați aparte, în timp ce, conform ediției Brockhaus și Efron, găgăuții sunt urmașii bulgarilor turcizați și se deosebesc de aceștia doar prin unele elemente de cult.

d) Județele Basarabiei, indicate în această informație, din punct de vedere istoric și economic gravitează către or. Chișinău, ca spre fost mare centru gubernial administrativ, economic și comercial. În toate aceste județe majoritatea populației o constituie moldovenii (50—87 %) și doar în unele județe ca Akkerman și Izmail — moldovenii, rusii și bulgarii (56—87 %).

e) În toate raioanele R.A.S.S. Moldovenești, enumerate mai sus, după componența lor națională moldovenii alcătuiesc majoritatea.

Faptele expuse denotă că includerea județului Akkerman și a unei părți din județul Izmail în componența R.S.S. Ucrainene ar rupe în întregime legătura istorică și economică a populației din aceste județe cu poporul moldoveneesc.

IV. Județul Hotin al Basarabiei cu o populație de 392.430 oameni, din a cărei componență ucrainenii alcătuiesc 41,6 %, este rațional a-l uni cu județele din nordul Bucovinei, majoritatea populației căreia o constituie de asemenea ucrainenii (45 %) și pe baza lor a crea o nouă regiune, Cernăuți, în componența R.S.S. Ucrainene.

Raioanele Balta și Pescance ale R.A.S.S. Moldovenești, cu o populație ucraineană de peste 80 % și o populație moldovenească cu totul neînsemnată, la fel ar fi rațional de a le transmite în componența R.S.S.U.

V. În viitor, până la studierea definitivă a problemei privind stabilirea structurii administrativ-teritoriale a R.S.S. Moldovenești (înstituirea regiunilor, raioanelor, sovietelor satești) ar fi indicată păstrarea pe teritoriul Basarabiei a structurii administrative existente (județ, plasă, comună), organizându-se respectiv comitete executive județene, de plasă și satești (în comune) cu subordonarea lor, până la alegerile în Sovietul Suprem al R.S.S. Moldovenești, organelor puterii R.A.S.S. Moldovenești.

VI. În baza hotărârilor indicate mai sus și în caz de necesitate a instituirii în R.S.S. Moldovenească a regiunilor cu păstrarea unităților județene, pot fi create următoarele regiuni:

1. **REGIUNEA BĂLȚII**, cu centrul în orașul Bălți, în componența județelor existente Bălți și Soroca.

Populația regiunii — 708.089 oameni

Populația în centru — 30.570 oameni

2. **REGIUNEA CHIȘINĂU**, cu centrul în orașul Chișinău, în componența județelor existente Chișinău și Orhei.

Populația regiunii — 698.913 oameni

Populația în centru — 114.806 oameni

3. **REGIUNEA BENDER**, cu centrul în or. Bender, în componența județelor existente Bender și Cahul.

Populația regiunii — 503.285 oameni

Populația în centru — 31.384 oameni

4. **REGIUNEA AKKERMAN**, cu centrul în or. Akkerman, în componența județelor existente Akkerman și Izmail.

Populația regiunii 566.685 oameni

Populația în centru 34.485 oameni

5. **REGIUNEA TIRASPOL**, cu centrul în orașul Tiraspol, în componența raioanelor Ananiv, Valea Hoșului, Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Codîma, Cotovsc, Ocna Rosie, Rîbnița, Slobozia, Tiraspol și Cerneanșc ale R.A.S.S. Moldovenesti.

Populația regiunii 518.385 oameni

Populația în centru 43.676 oameni

Plus la instituirea raioanelor și în lipsa datelor despre numărul plaselor și al populației lor este dificil a înfăptui cea mai rațională repartizare a populației în regiuni.

La întocmirea proiectului dat am reieșit din omogenitatea populației ce locuiește în județe și a gravității ei economice către centrele raionale preconizate. Totodată, atare regiune ca Akkerman, în care predomină populația moldovenească și rusă, va fi o regiune de litoral de o mare importanță în viața întregii republici.

Raioanele R.A.S.S. Moldovenesti, situate în stînga Nistrului și trecute în R.S.S. Moldovenească, se includ în componența unei singure regiuni, Tiraspol. deoarece în cazul raportării lor la alte regiuni ar putea complica legăturile lor cu centrele raionale.

Semnătura: A. ȘCERBACOV

13.VII.40.

CONSEMNĂRI DESPRE MASACRAREA DE CĂTRE SOVIETICI A UNOR REFUGIAȚI ROMÂNI ÎN LUNCA DOROHOIULUI

ION I. DRĂGOESCU

„Cioplim pe răbojul martiriului românesc o nouă fațetă. Căci, dacă pe cea ardelenă au fost crestate runele ce semnifică Ipul și Tresnea, pe cea maramureșeană Moiseiul, — și lista rămâne deschisă — nu avem încă una bucovineană. Să nădăjdnim că nu vom fi nevoiți să croim și alte fațete.

Investigația noastră a fost impusă de descoperirea la Arhivele Statului din București a unui Jurnal oral¹, — intitulat Cîntecul refugiaților — consemnat în două manuscrise diferite, identic în ce privește conținutul, inedit, după știrea noastră, care glăsuiește:

Dă-mi mamă cămășile,
Că le duc transportele,
Din județul Cernăuți
Unde sînt români mai mulți.
Că și noi români sîntem,
Pe Mihai rege îl vrem,
Și de-aceia ne jertfim,
Lui Mihai ca să-i slujim.
Unde pleci tu, fătul meu?
Unde plec, știu numai eu!
Și pe poartă am ieșit,
Și spre luncă am pornit,
Spre lunca de lingă Prut.
Unde s-a strîns popor mult,
Și poporul-a dat un sfat
Ce-i de mers și nu-i de stat.
Cu tot gîndul în Dumnezeu
Am pornit la drumul greu,
Drumul nu ne-a fost prin sate,
Ci prin cîmpuri și prin ape.
În luncă la Derohei,
Rușii au strigat: postoi²:

¹ Jurnalul oral este un gen folcloric de formă primară, mai puțin șlefuit sub formă artistică — deoarece nu a circulat —, dar care păstrează, în mai mare măsură caracterul documentar apropiindu-se mai mult de documentul istoric decît folclorul propriu-zis. Jurnalul oral este de fapt o piesă de rezistență, creația primară care stă la baza creației folclorice propriu-zise. Un jurnal oral care circulă, care este îmbogățit cu personaje noi, cu elemente noi dar și sărăcit, mai mult sau mai puțin de conținut, poate să devină piesă folclorică. Spre deosebire, însă, de folclorul al cărui autor nu este cunoscut ca de altfel nici retușorii care intervin pe parcurs — Jurnalul oral este, de obicei, semnat. În ultima vreme a apărut și „folclor semnat” la care s-au adăugat „făcalurile” — ce cîntau „viața nouă”. Aceasta face excepție, autorul fiind desigur, un supraviețuitor, un martor ocular sau poate, mai degrabă a fost conceput ca un bocet. *Cîntecul refugiaților* este consemnat de Alexe Croială în Monografia comunei Mahala, județul Cernăuți, fila 168 și de Constantin Draghida în Monografia satului Buda, județul Cernăuți, fila 523. Ambele manuscrise sînt conservate la Arhivele Statului din București, Fond Ministerul Instrucțiunii Publice, Dosarul nr. 523.1942.

² Postoi! — Stai! Somație militară în limba rusă.

Cu rachete-n sus szvirleau,
Mitralierele-mpuşcau,
Singele din noi curgea
Gheata Prutului roşca,
Vai sârmanii românaşi,
Mulţi pe gheaţă sint rămaşi,
Din cincisute saptezeci,
Au rămas numai cîncizeci³.

Tragedia evenimentelor este confirmată şi amplificată de consemnările de epocă: „Locuitorii acestor 3 sate — Mahala, Buda, şi Cotul Ostriței (I.D.) — din comuna Mahala, urmaşii lui Ștefan cel Mare. s-au arătat vrednici de numele marelui domnitor al Moldovei. Sub ocupația vremelnică⁴ a Bucovinei de Nord de către U.R.S.S., de la 28 iunie — 6 iulie 1941. La opoziția locuitorilor de a se înscrie în „kolhoz” au început persecuțiile sovieticilor. Impunerile față de stat, numărul zilelor de lucru, „norma” fiind insuportabile a început refugiu românii în România. Astfel, în ziua de 3 februarie 1941, un număr de 256 de persoane din Mahala, Buda și Cotul Ostriței s-au hotărât de a trece în România clandestin.

N-au reușit să treacă Prutul blestemat decît 3 (trei).

Persecuțiile au continuat a fi și mai drastice. Dar și propaganda pentru refugiu era mai intensă. Ziua de 6 februarie 1941 e a doua hotărîre fatidică, în istoria comunei Mahala. S-au hotărît, de data aceasta de-a se refugia în România un număr de 370 (treisuteșaptezeci). S-au adunat de cu seară în lăcașul de la marginea satului Cotul Ostriței și au pornit pe Valea Prutului pînă la frontiera ruso-română în apropierea satului Drașenița, jud. Holin. Aici erau așteptați cu mitralierele gata de a trage în ei, căci au fost trădați. Cu toate că și românii erau înarmați, totuși n-au reușit să treacă decît un număr de 56 persoane. Restul au căzut înghițiți de gloanțele mitralierelor sau prinși. Jertfa este mare. Bolșevicii erau supărați de dîrzenia mahalalelor. I-au pus la încercare, lăsînd stirea că cine dorește să plece în România să facă cerere. Rezultatul a fost că toți locuitorii au năvălit cu cererea de a fi repatriați. În urma celor de mai sus (încercarea de a trece clandestin în România și prezentarea cererilor de a fi repatriați), bolșevicii s-au răzbunat crud deportînd în negura mizeriei a Rusiei, 200 de familii cu un număr de 528 persoane dintre care 79 copii de școală. De șoarta acestor încercați ai naționalismului, cu dragostea de neam și țară, nu se știe nici pînă astăzi nimic.

Cea de a doua consemnare confirmă cele de mai sus: „Un alt eveniment s-a petrecut recent în timpul invaziei bolșevice. Locuitorii acestor trei sate, s-au purtat ca urmașii lui Ștefan cel Mare. Îndată după ocuparea vremelnică a Bucovinei de Nord de către URSS, toți foștii primari și unii oameni de născut politică naționalistă au fost ridicați de bolșevici, duși în robie și nici azi nu se știe ce s-a întîmplat cu ei. Pe urmă au început a face propagandă pentru înscrierea oamenilor în „kolhoz”. Absolut toată populația s-a opus, nimeni n-a vrut să se înscrie în kolhoz, afară bine înțeles, de cîteva cozi de topor, drojdia satului pe timpul stăpînirii românești, care se timpul stăpînirii bolșevice au devenit conducătorii satelor. Odată cu propaganda pentru kolhoz a început înscrierea tinerilor pentru armată. Tinerii îngroziți că vor trebui să facă armata la bolșevici s-au hotărît să treacă în corpore, clandestin, granița în România. Astfel, în seara zilei de 3 februarie 1941, un număr de 256 bărbați, în majoritatea mare tineri băieți, au încercat să treacă granița. Surprînși și trădați au reușit să treacă numai trei persoane, restul au fost împușcați, prinși și o mică parte s-au putut întoarce înapoi acasă.

Persecuțiile au început să crească, dar de data aceasta, aproape întreaga comună este gata să treacă în România. După 3 zile un număr de 370 persoane din Buda, Mahala și Cotul Ostriței, desigur și puțini înarmați au pornit spre satul Hotinca, ca de acolo să treacă în România. Trădați, au fost secerăți de mitralierele bolșevice reușind să treacă hotarul numai 56 persoane, restul, morți, răniți și prinși. Bolșevicii, supărați peste măsură de această îndrăzneală, chiar de a doua zi au început persecuțiile. Înainte de a porni la crimă au lansat un zvon, prînzurile lor, că cine vrea să se repatrieze în România să facă cerere la așanumitul „Raion”, un fel de pretură. E demn de notat că absolut toată populația acestor sate, chiar și cei care dețineau funcții la bolșevici au făcut cereri de repatriere, văzînd că totuși populația e contra lor, că toți au cerut repatrierea, trecerile clandestine și că absolut toți sint contra înființării kolhozurilor, au ridicat din aceste trei sate peste 250 familii cu 280 persoane dintre care, 79 copii de școală și le-au dus în robie. Nimeni n-a reușit să fugă și nici pînă azi nu se știe ce s-a întîmplat cu ei. În ziua de 22 iunie 1941, cînd a izbucnit războiul, era să fie ridicată toată comuna, numai datorită acestor evenimente au scăpat”.

³ Consemnarea lui Alexandru Croială, op. cit., fila 167.

⁴ Consemnarea lui Constantin Draghida, op. cit., f. 527.

Asupra acestor documente observăm că românii au încercat să fugă datorită: 1) refuzului de a participa la colectivizare și 2) mai ales datorită refuzului tinerilor de a se înrola în armată sub steagul roșu, recunoscută fiind opoziția românilor față de serviciul militar în altă armată decât cea națională.

1) Masacrul a fost organizat întrucât se știa de tentativele de trecere în masă a graniței și N.K.V.D.-ul a urmărit să înspăimînte populația pentru a nu mai fugi, în loc de a-i lămurii pe români să rămână, de a-i lămurii asupra pericolului la care se expun.

2) Răfuiala i-a afectat în egală măsură atât pe vîrstnicii cît și pe copiii de școală, 79 dintre aceștia căzînd jertfă primului val de deportări. Este de presupus că cel puțin dintre aceștia mai sînt supraviețuitori.

Asupra cifrelor notăm că ele se suprapun, dacă ne gîndim că, probabil, la numărul de 200 familii nu au fost luate în considerare cazurile de conviețuire a părinților cu copiii, motiv pentru care într-un memoriu apar 250 familii, iar la numărul de persoane trebuie adăugați și alți locuitori ai altor sate, care desigur s-au alăturat ulterior.

În legătură cu aceste documente se nasc totuși întrebări:

Să fie acesta singurul caz al bucovinenilor? Ar fi de dorit acest lucru dar avem rezerve. Va fi, firește, greu de stabilit adevărul întrucît Bucovina de Nord se află încă sub incidența Tratatului Hitler — Stalin — numit impropriu Ribbentrop-Molotov;

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

I. C. FILITTI: JURNAL (V)

editat de GEORGETA PENELEA-FILITTI

Prea adesea I.C. Filitti a șocat prin intransigență și pedanterie în materie de restituire a evenimentelor istorice. Recenziile, notele sau polemiile cu confrății i-au creiat reputația de personaj atrabilar, lesne iritabil și în unele împrejurări de-a dreptul imposibil. Cît privește orientarea țării noastre în conflictul mondial declanșat în 1914, atitudinea lui a fost rigidă; urmîndu-l pe P.P. Carp, a văzut un singur dușman real, ancestral și în perspectivă pentru România și anume Rusia, cu apetitul ci nestăvilit de cucerire. Pentru el singura șansă de supraviețuire a României rămînea ralierea la cauza Puterilor Centrale, opuse Rusiei. Cu această convingere a și acceptat misiunea atît de împovărătoare și aproape sinucigașă, am zice, din primăvara anului 1917. Dacă motivația pentru rămînerea în teritoriul ocupat interesează mai puțin, notațiile ca atare, prilejuite de îndeplinirea funcției de prefect al județului Ialomița, își păstrează valoarea nealterată. Nu mai e vorba de un text elaborat, destinat dacă nu publicității, măcar lecturii într-un cerc de persoane avizate, ci de note eliptice, sincopate, ca pentru un scenariu de film. Putinătatea documentelor de acest fel ne-a îndemnat însă a încredința tiparului aceste pagini cu convingerea că ele întregesc tabloul dureros și tragic, în care desperarea a făcut mereu loc speranței, al vișii de zi cu zi din teritoriul ocupat — această față nevăzută a războiului nostru de întregire.

8/21 septembrie 1916

De la 10—11, interesantă conversație cu Maiorescu. Mă dusesem să-i exprim părerea unei necesități de a impune în împrejurările actuale lui Brătianu o colaborare cu celelalte partide. E inadmisibil ca după greșeala netăgăduită diplomatică și militară comisă de guvernul liberal, să se încunune cu glorie dacă, în cele din urmă, nu prin meritul său, ci ca un rezultat al coaliției universale contra Germaniei, va realiza idealul național. Atotputernicia Brătienilor, deja simțită dinainte, ar deveni intolerabilă. Dacă realizarea idealului național trebuie să predomine în cugetul oricărui român, viața viitoare în România mare trebuie să preocupe de asemenea pe oamenii de stat. Realizarea idealului național nu presupune neapărat cîrmuirea exclusivă a Brătienilor și prezența „oamenilor” lor, Ilescu și Crăiniceanu, în fruntea comandamentelor. Maiorescu îmi zise că situația de pe fronturi nu arată că Germania ar fi ingenușchiată. Nici Lembergul n-a căzut. Se prea poate ca războiul să nu ducă la o lichidare generală și atunci statele mici, măcar acele cari n-au avut victorii, să se mulțumească a nu pierde nimic. Situația fronturilor noastre iară nu este încurajatoare. Față cu asemenea eventualități e mai bine ca România să aibă o grupare politică de rezervă. Va fi interesant de urmărit alegerile din America. Dacă triumfă Wilson, dorința acestuia e, pare-se, de a stărui pentru pace, la nevoie de a o impune, constatînd zadarnica vărsare de sînge. Faimosul rezervoriu de oameni din Rusia nu se vedește. Față de noi se prea poate ca Rusia să nici nu ne dorească victoria. Invers, dacă am fi mers contra Rusiei, ajutorul unguresc ar fi fost desigur întradins tardiv și poate că Rusia hotăra pe bulgari împotriva noastră. Nu e sigur în fine că Anglia dorește descompunerea Austro-Ungariei și prezența Rusiei la Constantinopol. Apoi problema naționalităților în Austro-Ungaria e foarte complexă, încît și din acest punct de vedere poate fi îndoielă dacă în viitorul congres soluția va fi cum o dorim noi. La 1870, Thiers, în Franța, se opusese războiului. Casa lui a fost dărîmată de furia adversarilor. A fost refăcută de țară după ce a ieșit dreptatea lui Thiers. La 1815, la Viena, harta Europei n-a fost refăcută în proporție cu sîngele vărsat ani îndelungi. În timpul Războiului de 7 ani, coaliția n-a zdrobit pe Frederic cel Mare. Toate acestea sînt de considerat.

12/25 septembrie 1916

Azi, ora 3 p.m., au apărut înțlia oară aeroplanele zioa. Am văzut 3; mi se spune că au fost 5 și că au omorît lume. Dezorganizarea noastră. Grînde nu se cumpără de stat fiindcă nu are nevoie și poate nici parale. Dar agricultorul nemobilizat e ținut la toate angajamentele sale.

„Revista istorică, tom III, nr. 1—2, p. 163—174, 1992

Banca unde arendașul nostru de la Alexeni avea bani depuși n-a vrut să-i elibereze suma de care avea trebuință pentru a ne plăti arenda! Totuși el nu este mobilizat și deci dator să ne plătească. Luptele pentru Bitolia (Monastir) sînt foarte grele pentru că-au opus nemții întărituri puternice pe înălțimile din jurul Bitoliei. Se vede că de neroadă a fost Quadrupla cînd a lăsat să fie învinsă Serbia! Acum luptă pentru a repara greșeala. Cîte sforțări și sînge ar fi putut fi evitate. Ilustrul ministru Diamandi face pe Fouché (ministru al poliției) între București și Cartierul general, îmbrăcat într-o uniformă sui generis, cu poale lungi, ca să pară mai înalt.

15 septembrie 1917/

Două convingeri a avut Brătianu: 1) Că bulgarii nu ne vor ataca sau sînt istoviți sau nu vor îndrăzni să dea piept cu rușii, 2) că Iliescu e Napoleon (articol în acest sens de Banu în „Flacăra”). Acum Averescu are depline puteri. A făcut alaltăieri, 17 septembrie, trecerea Dunării. Dar Iliescu trebuie să rămîie la postul său. Juca Lenș îmi spune azi în stradă (ca știe de la Costinești, în casa cărora merge des) că și Costinescu bătrînul a insistat pentru înlăturarea lui Iliescu. Dar a muncit 2 ani (în fiecare noapte era la chefla „Suzana”) și pentru o greșală! Dar munca unui Averescu și unui Cristescu pentru ce n-au respectat-o Brătienii? Dar unde este indulgența Brătienilor pentru păcatele altora care nu sînt „de ai lor”? Și apoi ce fel de păcat a fost cel de la Turtucaia? Dacă e „de ai noștri” există totuși indulgență! Ori va fi ade-vărat că Brătianu spunea lui Iliescu să nu se ocupe de frontul sud?

23 septembrie 1916

Condurachi, întors de la Sofia, îmi afirmă că Legația a comunicat regulat lui Brătianu toată situația din Bulgaria, numărul trupelor precum și a lui Sarraïl. Atunci ce a orbit pe Brătianu? Presiunea, se zice, a Quadruplei spre a degaja pe Sarraïl. La asta trebuia să servim noi! Se crede însă că Brătianu, cedînd, va fi adăogat că interesul nostru este în Transilvania, ceea ce ne-a dus la dezastrul de la Turtucaia. Acum încercarea de a trece Dunărea a dat greș și ea. Condurachi spune că rușii se bat moale și că atașatul militar german din Sofia vestise pe al nostru că orice s-ar întîmpla apoi, Germania va avea încă forțe pentru a ne bate și pe noi.

23 septembrie 1916, ora 5 seara

Conversație la Academie cu Delavrancea și Iorga. Deprimare. Nepregătirea noastră. Delavrancea: „Derussi își puna capul că bulgarii nu ne vor ataca!”. Iorga: „În cele din urmă se pare că coaliția va înfrînge Germania, dar noi pînă atunci?” Indignare împotriva aliaților, în special a Rusiei. Se recunoaște că prin convenție ceream Rusiei numai 50 000. Iorga zice că nu-i fricos, dar din toate se simte că dimpotrivă. Nu înțelege guvernul, nici pe rege, dar totuși nu atacă direct pe Brătianu. Dacă zic: „Doi ani s-a furat”, răspunde: „Așa fac toți”. Dacă zici: „Brătianu suferă de superfetație”, răspunde: „Așa sînt toți”. Crede că e necesar un guvern național; preocuparea lui evidentă e să fie ministru. E în vecinic contact cu Ducă. Scoate „Neamul românesc”. A obținut o subvenție de 10 000 lei pentru nu ziar cinstit, îmi spune. Îl supără ce mult se vinde „Adevărul”. Apoi am întîlnit pe colonelul Sturdza. Greșelile noastre militare și diplomatice le pune pe socoteala vanității. Crăiniceanu a avut 2 ore Cartierul general la Făgăraș. La nepregătirea noastră se adaugă intrigile și rivalitățile. Fiindcă n-a reușit trecerea Dunării, Averescu e acuzat de Cartierul general că și-a pierdut cumpătul. Iliescu desigur își freacă minile uitînd că totul decurge din greșeala lui inițială. Se poate ca rușii să dorească o situație ca cea actuală, pentru ca să facem apel la ei și să transforme țara în bază de operații de care au nevoie pentru a ajunge la Constantinopol.

Doi ani Brătianu, ca și tatăl său după '77, a tolerat totul: furturi, îmbogățiri ilegite, traficuri, mizerie și lipsă în țară pentru că chestiunea cea mare îl preocupa exclusiv. Nici această unică chestiune n-a putut însă s-o rezolve bine.

E trist a cîti în „Adevărul” de seară, cu data de 24 septembrie 1916, declarațiile făcute de Tisza în Parlamentul ungar cînd românii au trecut Carpații. Nu credea că România va intra în război nepregătită și avea informații că nu e. Viitorul va arăta dacă acțiunea României a fost pătrunsă de înțelepciune strategică. În același ziar ce spune corespondentul din București al ziarului „Times” despre ce se crede la Cartierul nostru general: Că teatrul principal e în Transilvania. Pe urma acestei credințe am ajuns noi la Turtucaia. Se vede că Brătianu n-a vrut să se bată „pentru alții” la sud și a ajuns să nu se poată bate în nici o parte. „Adevărul” de duminică seară 25 septembrie 1916 dă extrase de comentarii străine asupra campaniei noastre. Sub flori se vede învinuirea ce ni se aduce de a nu fi luptat pentru frontul unic și de a fi urmărit ireidenta noastră. Situația tristă de azi 26 septembrie cînd Sibiu/1/, Făgărașu/1/,

Brașovu//, Petrosanii sint evacuate, cind ne-am întors „la defileuri”, cind Quadrilaterul a fost pierdut, Silistra părăsită, le dă dreptate. Mizerabil Brătianu!

27 septembrie 1916

Mi se confirmă că Averescu și Cristescu au trebuit să se retragă de peste Dunăre pentru că a venit ordin de la Cartierul general (Iliescu?) să se ducă trupele în Carpați. Mișcarea reușea! Eri la Minister circulară a Cartierului general să nu se dea ascultare zvonurilor false și tendențioase pe care spionii le pun în circulație spre a deprima. Se vor aresta românii și străinii ce vor contraveni. Să asculte public de comunicate. Da! Comunicatele sint deajuns pentru a deprima. Eri am citit în comunicat evacuarea Brașovului. Nu prin teroare va scăpa o oareca guvernului. Mi se spune din locuri deosebite că atitudinea populației transilvane cu prilejul trecerii noastre n-a fost prietenească. Cu revolverul trebuia să li se ceară să arate drumurile și adeseori au înșelat. Brătianu a refuzat lui Nicu Filipescu dosarele cind acesta le-a cerut pentru a-și da scama de gradul nostru de pregătire. Filipescu e pe moarte. Ce chin sufletesc pentru el aceste momente. „L'illustration” din 2 septembrie 1916 vorbește de victoria de la Salonic (?) care a hotărît pe Brătianu să intre și el în acțiune dindu-i garanții în privința frontului de sud!¹

24 aprilie 1917

Plecat la 6,30 dimineața din București spre a merge prefect la Călărași. De-a lungul liniei pînă la Ciulnița aproape toate gările arse de ruși. S-ar înțelege liniile, dar gările? Au ars vagoane încărcate și unele conacuri. Anton Enescu, cu care sint în compartiment și are 9 000 de pogoane la Ivănești, se plinge de țărani, care au cărat ce au putut din pătule, apoi uși și ferestre de la conace. Doamna Cologan, la Ciulnița; nu-i dă loc în magazie pentru sămință. Nu-i dă odăile de locuit de care are trebuință. I-a luat trei mașini care stau în gară. Încolo, magazine etc, arse de ruși. Pentru cantități mari se dau bonuri, pentru cantități mici zilnic nu. Căpitanul german, comandant al gării, îmi spune ce cu voia lui au luat țăranii. Vorbiți contra boierilor? Poporanism? Evident, consideră pe țăranul român ca pe cel francez sau german, cari merg la „gîmnasiu” și care-și amintesc de o „binefacere” a proprietarului.

Comuna Ștefan Vodă. Părintele Dumitru Popescu este și învățător obligat încă din noiembrie. E numai clasa I-a și a II-a, căci de la 9 ani copiii — la muncă. Localul școlii există. Primarul² are circumă. Comuna e bogată. Proprietară e numai obștea. Locuitorii stau bine. Circumscripție fiscală separată. Agent Anghel Gheorghescu. Lipsesc registrele de stare civilă, condice comunale, venituri, cheltuieli, partizi.

De la Ciulnița la Călărași am venit în căruță cu Ion P. Manolescu, desemnat pentru directoratul prefecturii și cu Alexandrescu, desemnat pentru subprefectura Slobozia. La Călărași prinzesc și petrec noaptea la polițaiul Dimitriu, care pare cumsecade și priceput. Apartamentul meu nu va fi gata decît mîine. Directorul Manolescu este de școală electorală, preocupat de a menaja lumea și dispus a primi plocoanc. Nevoiaș bănește, dar frate de bogătaș (Ghiță Manolescu). În total bun și foarte cunoscut.

25 aprilie 1917

M-am prezentat la generalul Buchbaum, comandantul județului. De o politeță desăvîrșită. Audiența în picioare. La dispoziția mea. Informindu-se de locuință și trăsură. Va da ordine etapelor de provincie cind vin. Sint din cei convinși de necesitatea și în viitor a conlucrării cu Puterile Centrale. Cer încredere. Apoi conversație cu agbiotantul său, căpitan³. Vorbesc de

¹ O notă cu „ultime dorințe” privind în primul rînd ctitoriile familiei, astfel: îngrijirea bisericii Sf. Dumitru din București (cu ridicarea unui cenotaf pentru Costandie Filitti, episcopul de Buzău), răscumpărarea moșiei Nișcov și refacerea bisericii de acolo, restaurarea bisericii din Slatina și aducerea în osuarul ei a osîmintelor tuturor Slătinenilor. Repararea monumentului lui Dositei Filitti de la Brașov. Restaurarea schitului Găvanele.

Caietul următor, cuprinzînd relatări din toamna anului 1916 pînă în primăvara celui următor, perioadă în care autorul a fost și director al Teatrului Național din București, s-a pierdut. Din *Marea carte a Teatrului Național*, consultată la arhiva acestei instituții, se vede că în foarte scurtul răstîmp cit a fost director al Teatrului Național (cu începere de la 1 martie 1917) s-au dat 23 de spectacole cu piese românești și nume: *Fintina Blanduziei*, *Răpirea Sabinelor*, *Noapte furtunoasă*, *Palma roșie*. De asemenea au avut loc 44 de spectacole cu piese din dramaturgia universală. În timpul directoratului său au jucat alternativ trupa românească și alta germană.

² Nicolae Canca, a vorbit cu maiorul Schultz /n. aut./

³ Loc liber în text /n. edit./

chestia țărănească. E prezent și locotenent ⁴, cu care voi avea de lucrat zilnic. Le spun că țăranul român a prădat grânele, pe care le-a furat, le-a vândut, are parale. Nu trebuie să i se lase credința că poate dispune de bunul proprietarului mare. Le spun că ei, germanii, tratează pe țăranul român ca pe cel german. Eroare. Al nostru e incult. Nu-și cunoaște județul, necum patria. I s-a predicat de partidul liberal că i se va da pământ. Rezultat: ura împotriva proprietarului și așteptarea ca toată fericierea să vie de la împărțirea pământurilor. Nu știe să cultive ce are. N-are grija zilei de mâine. Se mulțumeste cu strictul necesar momentan. Aceste idei nu trebuie înrădăcinate și mai mult în mintea lui. Ar fi pericole de turburări în viitor, ceea ce nu poate fi nici dorința germanilor. Cel mai dispus pentru țărani și antiproprietar este maiorul ⁵, șeful etapelor. De ce au fugit proprietarii? Arendașii au presurat locuitorii. O țară se întemeiază pe un număr mare de proprietari bogați de pământ. Dă exemplul sîrbilor, pe care-i cunoaște. Replie că mica proprietate are în Sîrbia o origină istorică, alta decît istoricul proprietății noastre. La noi proprietatea mare este tot atît de veche ca și principatele. O întreagă cultură și civilizație, fie și numai de suprafață, s-a clădit la noi pe baza proprietății mari și lipsește în Sîrbia și Bulgaria. Îmi spune că țăranul român stă bine acum. Răspund că *prea* bine și că acest *prea* bine, întemeiat pe prădare și pe călcarea drepturilor proprietarului vecin poate avea consecințe rele. Nu pe o astfel de bază se pot clădi relațiile viitoare ale României cu Puterile Centrale. Asupra căpitanului ⁶, la care priușez astăzi seară, observațiile mele despre consecințele viitoare ale politicii agrare germane au făcut deosebită impresie. Nu trebuie, zice el, ca asemenea consecințe să se producă. Îi observ că politica germană nu trebuie să conducă la pregătirea trecutului pentru viitor a acelora cari și-au făcut din chestia țărănească un pedestal politic. Îmi făgăduiește tot concursul. Dorește ca inteligența românească din teritoriul ocupat să fie mulțumită cu ocupația germană. Pînă acum recoltele au fost considerate ca pradă de război. De acum s-a isprăvit cu această fază. Se vor plăti de acum, în parte, recoltele luate iar pentru viitor se vor plăti integral. Chestia prădăciunilor este lăsată acum în seama justiției. Astfel chestia *principală* va fi salvagardată. Citez cazuri din alte județe, de proprietari izgoniți din casele lor, de mecanici impuși. Îmi răspunde că este dispus a reveni. Zice că asemenea măsuri erau necesare pentru a *sili* pe proprietari a se ocupa de moșii. Răspund că sila cea mai eficientă este amenințarea de a da moșiile la țărani. Nu trebuie altă silă, dar în schimb a se da într-adevăr proprietarilor puțința de a-și vedea de moșii. Îi mai răspund că guvernămîntul german este sub impresia iluzioniștilor, interesaiților, teoreticienilor cari au prezîntat în timpurile din urmă chestia țărănească sub un aspect *nereal*. Admite aceasta și-mi spune că se vede că și în România, ca și în Polonia, germanii au fost induși în eroare prin emisarii lor, intelectuali fără a fi la curent cu realitățile locului.

27 aprilie 1917

Satul Model, pendinte de comune Tonea. Primar Dumitru G. Neicu, fost primar. Dobre St. Mihalcea, consilier în comună, iar în satul Cadîna (contopit cu satul Model) consilierul Mihalache Călin. Profesoara, domnișoara Pavel Dobrița. Profesor Nicolae S. Cegăneanu (fiul preotului S. Cegăneanu, băiat de liceu). Școala în stare bună dar ar trebui văruiată înăuntru. Leafa pe ianuarie a fost plătită. Școala a început la 27 ianuarie. Silvicultor șef lipsește. Este un agent, Gheorghe Stăncescu. Biserica bună. Preot S. I. Cegăneanu cu 2 cîntăreți: Dumitru Ionescu și bătrînul Ion Fulgeanu, pe care *veea să-l înlocuiască cu fiul său Visarion S. Cegăneanu*. Stare sanitară bună. *1000 capete de vile în sat care sînt în lipsă* acum de izlaz (nu mai pot pășuna în baltă, unde este izlazul satului, din cauza inolimei). Vatra din jurul satului, loc mic pentru porci, viței, păsări ale satului, a fost arată încă din anul 1916.

Comuna Tonea. Primar Nicolae D. Toma (Dobrescu), fost ajutor de primar al lui Dumitru Neicu din Model și este numit de actuala Comandatură. Consilier comunal Ștefan Popa. Notar: Codrat Teodorescu. Școala mixtă. Profesoară Ecaterina P. Bădulescu (vine din Roseți. Lefurile neluate de la 1 octombrie. Preot este cel din Model pentru că biserica din Tonea e închisă. Am văzut pe locotenent Müller instalat la dl. Mineu, arendașul generalului Maican. Müller se plînge că proprietarii Serghie G. Manolescu la Ciulnița, Ioan G. Munteanu și Măcelaru nu pun zel în cultivarea moșiei. Măcelaru chiar rea voință, ceea ce va atrage luarea moșiei. Într-ebat asupra cauzelor, recunoaște că proprietarii nu au mijloacele de altă dată de lucru: vite, mașini și că locuitorii adescori nu pot fi siliți să iasă la lucru, știindu-se sprijiniți de Comandatură, care menajează prea mult pe locuitori și recomandă soldaților din sate tot menajamente. Dl. Mineu se plînge că în afară de a avea casa ocupată de locotenent — Mineu redus la o cameră — și trupă de 13 oameni, cărora le-a pus la dispoziție și slugile sale, trebuie să mai plătească

⁴ *Idem*

⁵ *Idem*

⁶ *Idem*

lunar o sumă (era 180 lei către fostul ofițer Lăman, pe care o cere și actualul ofițer, căruia nu i-a dat-o însă pînă acum, pentru întreținerea soldaților). Recoltele țărănilor (propriei sau furate) au fost plătite fără întârzieri și cu prețul integral, pe cînd alc proprietarilor cu bani, a căror plată parțială începe abia acum.

Roseți. Primar prin împrejurări Mandache Leonte, în locul lui Vasile Anghel, care *ființa ca ajutor de primar* (fostul primar Alexandru Popescu e mobilizat) Notar: Ștefan Dobrescu. Secretar: Alecu Ionescu. Vătășel⁷. Perceptor: Ghiță Ionescu. Agent în Model: Marin Ionescu. Agent în Roseți: *fiul minor al lui Ghiță Ionescu*. Învățători: Vasile Popescu, Petre Bădulescu și Maria P. Bădulescu, acești trei rămași din șapte cari au fost. Școala puțin devastată e utilizabilă. Biserici sînt trei. Preoți: Alexe A. Butu, Ion I. Cegăneanu, Ion Dușă și Ilie Ionescu. Cîntăreți: Tache Stănescu, Ioniță Popescu și Tache Ivanciu. Consilieri comunali: Ion Gheorghe, T. Stănescu, Dumitru M. Simeon, Petre R. Ion, Gheorghe I. Dragomir, Lache I. Tulpan și Marin Aldea (*și-au atribuit cîte 50 lei lunar, ilegal*). În *bugetul acestei comune*, echilibrat ad hoc, sînt înscrise și cheltuieli de întreținere a soldaților postului german a 300 lei lunar de fiecare. Sînt numai șase soldați care întrebuițează cel puțin un kg untură pe zi. Sînt vreo șapte circumiari improvizați de cînd cu războiul. În vremi normale la vreo populație de circa 1 000 familii erau vreo 11 circiumi autorizate. Dintre vechii brevetați se află acum în comună numai unul. Brevetele sînt individuale. Doamna Cologan scrie d-lui Ion P. Manolescu, la 26 aprilie stil nou, că acel comandant căpitan al gării Ciulnița cu care vorbisem, i-a acordat magazie, casă, vagoanele ce-i sechestraseră în gară, așa că nădăjduiește că de acum va merge bine.

Azi 27 aprilie am obținut de la general: 1) să se revie parțial asupra ordinului ce se dase ca vitele să nu mai poată pășuna în insulele și terenurile neîncăte din canalurile Dunărei, măsură ce se luase din cauza epizootiilor din Dobrogea, de teama ca prin trafic să nu se răspîndească și dincoace. Rămîne pășunatul liber în anumite zone unde traficul e imposibil. Mare ușurare pentru locuitorii care începuse să se plîngă. 2) S-a admis în principiu ca urbea Călărași să ceară de la stat exploatarea uneia din pădurile statului învecinate. Exploatarea să se acorde fără licitație și să se facă în conformitate cu regimul silvic. Tăierea se va face încă din vară. Vânzarea către locuitori și transportul în oraș numai după terminarea muncilor agricole pentru a nu distrage mijloacele de transport. 3) S-a transmis la București cererea de a se acorda pentru populația civilă a Călărașilor 400 kg pește pe săptămîină. E puțin dar mai bine decît nimic ca pînă acum.

Spre seară am vizitat pe locotenent Rhode din secțiunea agriculturii. Este subalternul căpitanului Hacke, care are reședința la Slobozia. Vizita mea fusese anunțată. Un soldat aștepta în poartă și zăbindu-mă, mă anunță locotenentului care ieși înaintea mea la scara de afară. Conversație lungă despre chestia țărănească. Acesta îmi spune deschis că ordinele au fost să se plătească integral și imediat recoltele țărănești, iar ale marilor proprietari nu. Acum s-a hotărît să se plătească și acestora însă *maximum* pînă la 50 % din preț și încă numai ca *avans* asupra recoltei 1917, care va fi plătită integral și în proporție ce se judecă trebuitoare pentru fiecare proprietar în parte pentru cultivarea moșiei. Evident că asupra acestor măsuri principale, decretate de sus, autoritățile locale nu pot nimic. Locotenentul îmi vorbește de plîngerea lui Secceanu că Hacke a pus stăpînire pe partea din moșia Mărculești a fratelui Secceanu absent. Locotenentul e de părere că Secceanu ar trebui lăsat să cultive și partea fratelui său, dar Hacke, agricultor în civil, s-a pasionat de moșie, a lucrat-o cu interes, așa că e greu a obține să o restituie. Vorbește cu entuziasm de întinderea moșiilor și de fertilitatea solului nostru și de roadele ce ar putea da printr-o cultivare rațională. Mă întreb cînd va reîncepe perceperea impozitelor, cu ce le vor plăti proprietarii mari? Țărăanii au de unde plăti. Va trebui intervenit să se acorde avansuri proprietarilor și pentru plata impozitelor. Avansul însă e pe recolta 1917, deci recolta 1916 a fost luată proprietarului fără nici un fel de plată. Vor putea arendașii plăti arenda? Nu vor fi oare în drept a obiecta în justiție de cazul de forță majoră care-i împiedică a plăti?

Școli primare Călărași. Școala de fete: Cl. I, Moldova Buricescu, doamnă; cl. I—II divizionară, domnișoara Valentina Lăscărescu, cl. II, Maria Șerbănescu, domnișoară; cl. III Atena Dumitrescu; cl. IV, Elena Zamfirescu. Școala de băieți: Cl. I, doamna Elena St. Popescu; cl. II, domnișoara Virginia I. Constantinescu; cl. III Teodor Niculescu, suplinitor al revizorului titular; cl. IV, Victor Vasilescu. Școlile au început de la 10 aprilie. Localurile actuale și numărul băncilor este nelndestulător pentru numărul elevilor ce se prezintă. Lipsesc table negre. Cărți insuficiente. Biserica Călărași: preot Marin Dumitrescu, sub protoereul de reședință al județului. Preot Tache Bădulescu, funcționează onorific în locul ginerelui său demisionat. Cîntăreți: Tudor Dumitru (Sf. Niculae), Costache Popescu (Sf. Ion), Ion Stoenescu (Sf. Împărați). Paracliser: Ștefan Ștefănescu (Măgureni).

⁷ *Idem*

Comuna Radu Negru (Gambella). Ion Tomescu primar din iunie 1916, gentil, era ajutor mai în vîrstă decît primarul care a fost mobilizat. Consiliul comunal: azi este din cel vechi numai Marin Stanciu și alții numiți de bulgari: Drăgan Culea, Anghel Mitrea și Vasile Călin. Pentru satul Stoenesti, pendinte de această comună, era delegat Ioan Țene și Rusen Mitea și l-au scos germanii pe Ion Țene și l-au pus pe Ion Moga. Pentru buget germanii au hotărît ca frunțașii să dea 10 lei anual; cl. II 8 lei și cl. III 6 lei + o dare pe hectar de 10 bani lunar sau 6 lei pe an. Sînt 66 frunțași în Radu Negru + 12 în Stoenesti. Cl. II 146 în Radu Negru și 70 în Stoenesti. Cl. III 158 în Radu Negru și 29 în Stoenesti. Patentarii de circumi sînt duși și acum sînt opt cari țin prăvălii și hăuturi, fără a plăti vreo taxă, neștiind. ce să ia. Alexandru I. Negulescu, cu 2 clase de liceu, Siliștra, învățător în Radu Negru, după sărbătorile din ianuarie. Se fac și aici repetiri din lipsă de cărți. Tablă este. Titularul Bălțeanu la război. Școala mixtă acum cu 5 clase, fără limită de vîrstă. La Stoenesti o școală mixtă, cu o învățătoare, Maria Eftimescu, tot din ianuarie. Acești doi învățători au primit de la comună 50 lunar pînă la *martie inclusiv*. Registre de stare civilă s-au făcut în registre cu foi albe care s-au liniat. Are buletin de naștere și moarte. Părintele Enache Petrescu, cîntăreții Niculae Vasilescu, Tache Căpraru au de primit de la ⁸. Notarul Mihail Parascivescu este în Călărași cu arhivă cu tot. Să fie invitat a merge la comună. Deocamdată face slujba Stan N. Dumitrescu, fost practicant pe la jandarmi, telefon etc. Banca populară diriguată de primar. Lipsă de membri. Vor fi alegeri. Înainte dădeau socoteli la Casa Centrală. Acum?

Călărași vechi. Niculae Stănescu, primar din timpul bulgarilor. Ajutorul de primar Ene N. Barac e în sat. Vor să rămîie tot aceștia. Învățători: Nicolae Călinescu și domnișoara Elena Călinescu, la o singură școală mixtă. Copiii pînă la 9 ani inclusiv, 2 clase. Nu era local de școală propriu zis. Buget, și aici locuitorii împărțiți în 3 clase: 24, 18 și 6 lei. Notar, Cucu Nicolae, nu funcționează fiindcă era refugiat. Funcționează secretarul în calitate de notar, Vică Chivu-lescu. Din vechii consilieri comunali e numai Ene N. Barac. S-a înființat sub bulgari tot prin vot verbal 4 membri: Costache Baicu, Dumitru Neagu, Nic. M. Stănescu (primar), Vică Chivu-lescu. Părintele Pompiliu Predovici. Cîntăreț Iacov Toma. Banca populară vor necontrolată. Zic că n-au capital. Am spus să fie registre de stare civilă pe registre cu foi albe. Sînt 239 hectare izlaz. Contract între primar și locuitori pentru pășune și pentru lucernă (70 ha), bostani, pepeni în izlaz.

Ceacu a fost făcută de germani comună. Și înainte reședința comunei Cuza Vodă era la Ceacu. Primar vechi Gheorghe Nicălescu Cojocaru. Consiliul comunal vechi: Vasile P. Cîrjilă, Petre Enciu, Călin Belciu și în Cuza Vodă Andrei Matei. S-au adăugat noi: Moise Ionescu, Cristea Peicu, Benone Ceacu, Ignat Petcu, Drăgan Niculae. Nu s-a întocmit buget. A înființat o taxă de 50 bani familie de și cu banii aceștia cumpără alimente pentru 8 soldați din care un plutonier. Cam zece lei pe zi vechi. O circumă în Cuza Vodă, Vasile Dănescu; o circumă în Ceacu; soția lui Gheorghe Ionescu care e mobilizat. Vinde și Gheorghe Niculescu cu contract rachiul său. Nu plătește taxe, nu fac vinzare. Nu e secretar, nu e notar. (... e în politică, Călărași). Vătășel, un moș Ianoș vechi de 25 de ani. Lipsesc vitele și uneltele. Deși locuitorii au foarte mult pămînt, al lor și luat în arendă, sînt totuși trimiși și la particulari ca Medipreanu /?/. E concurență între proprietari pentru a plăti pe locuitori. Învățătoare Gherghina Cacioc, titulară, Ecaterina Mihăilescu suplinitoare. În Ceacu cu tip urban dar în lipsă de învățătoare a luat una cl. I și II și alta III și IV. Local vechi. În Cuza Vodă o învățătoare care are clasele I și II: domnișoara Maria Buterez. Școala înființată acum un an. În aceste școli sînt ceva cărți. Se merge înainte. Părintele Gh. Marinescu, Ceacu; Tiberie Mihail, Cuza Vodă. Cîntăreț, Nicolae Miclescu, Ceacu, Ignat Petcu, Ceacu, Anghel (Popescu) Cuza Vodă. Perceptor Petre M. Ionescu peste Cuza Vodă și Ceacu. Moașă: Paraschiva Rețea. Vite învoite la Cologan și Mediprean.

Duminică 29 aprilie 1917

La biserica Sf. Nicolae din Călărași. Pomelnic.

30 aprilie 1917

Vine la Călărași în inspecție Tulf von Tchepe, guvernator militar al teritoriului ocupat. La gara portului se prezintă și autoritățile civile: prefectul, directorul prefecturei și primarul. Sînt prezentați de comandantul militar, general Buxbaum, după toți militarii. Excelența are un cuvînt banal pentru fiecare. Inspectează apoi orașul și cazărniile și pleacă imediat după dejun, la care iau parte numai militarii.

⁸ *Idem*

1 mai 1917

Locotenentul de la Verwaltung* îmi spune ca subprefecții să fie activi, nu păpuși, căci altfel ar fi putut germanii cîrmui singuri; de altă parte, subprefecții ca și prefecții n-au mijloace de transport nici de repede comunicare a ordinelor. Depozite de cherestea arse de ruși. Intrigi locale contra 2 oameni: Dimitriu polițai, fost director al Băncii Ialomița și Daniel primar, fost director al Băncii naționale locale. În capul intrigilor e chiar directorul prefecturii, Ion P. Manolescu. Armanul Nicolae Popescu pe drumul Cuza Vodă — Crucea, moșia Cacomeanca, distrus de țărani, deși proprietarul e foarte bun. Idem în apropiere armanul de cărămidă al lui Marin Bădulescu. În Crucea, soldații germani din post admirabili, conștienți, mirați că tot trebuie să facă presiuni asupra țăranului. Spunînd că le-a trebuit vreme să înțeleagă moravurile de la noi: Dispreț pentru fugiții de pe front. Căpitanul Dietlin observă că rolul administratorilor de moșii se reduce la foarte puțin. Împart pămîntul la locuitori în dijmă și apoi s-a isprăvit. Prêtutindeni jale de bulgari. Au ars registre, arhive. La Călărași gara, depozite de cherestea și depozite colosale de aprovizionare pentru armată arse de ruși. Ofițerul german îmi spune azi 4 mai 1917 că intrigile împotriva mea au și început la cîteva zile după sosire. Sint acuzat de a fi antigerman și ofițer de rezervă. Ofițerul se miră cum românii se pot plînge germanilor împotriva unui român abia numit pentru a sprijini interesele românești. Începe să înțeleagă cum certurile de partide au împins România în război.

5 mai 1917, ora 6 dimineala

Plecat cu trăsura spre Slobozia: De la vreo 18 km pînă la gara Ciulnița întinderi mari neluate (moșia colonel Maican, pare-se). Magaziile lui Ghiță Manolescu și Maican la gara Ciulnița arse de ruși. „Leneșii orașelor” sint scoși acum cu sila la muncă, dar cu plată. Mutarea subprefecturii la Slobozia, centru important, pradă jidovilor, marii proprietari, dorința lui Hacke. Una din cazărni, moara lui Fuereș arse de ruși la Slobozia. Specula locuitorilor la Săveni cu internații. Dejun la primarul din Slobozia. Scara prinț la comandantul etapei Țîndărei. Maiorul Uflaker, șeful etapei Țîndărei, crede că nimeni în România n-a fost favorabil germanilor. Îi spun să citească colecția „Moldova” și „Steagul”. Se vede de aici că nemții au fost rău informați. Așcultă mai ales de jidovi. Cazul jidănașului pervers din Luciu, plasa Țîndărei.

6 mai 1917

Dejun la Mosleanu, la general Costescu. Primar obraznic cu generalul. 6 mai, seara, la Stănescu, învățătorul din Bordușelu. Discutăm chestia activității extrașcolare. Este de acord.

7 mai 1917, ora 10 dimineala

La Ștefan Hristodorescu, în Bratia, Comuna Avînte suferă de inecuri, mlaștine. Nîr s-a făcut nimic contra. Hristodorescu a fost despuiat de ceasornic și portofoliu de soldații ruși. O prăvălie din sat a fost devastată de o companie de infanterie rusească, de față fiind ofițerul. Magaziile de la Urziceni, unde erau mari cantități de grîne ale proprietarilor, au fost arse de ruși. Aflu apoi despre Hristodorescu lucruri intristătoare. Ar fi furat de la locuitori. Dejun la Bărcănești, la Alexandru Fochide. Apoi Urziceni, Alexeni și înapoi seara la Fochide. La București chestia recipiselor la Casa de consemnațiuni a prefecturii Ialomița. Planul Alexenilor⁹. Învățătorul actual din Horia pare un subversiv. Suprimarea polițailor din sate.

8 mai 1917

Dejun la Lehliu, la maiorul comandant al etapei. În Săpunari, lîngă Lehliu, la școala de silvicultură, refugiați atinși de tifos exantematic. Alți refugiați, nu bolnavi, care e să mai vie; se pregătesc bordee în pădurea Lehliu. Pe cei bolnavi administratorul plășii ar vrea să-i ducă în pădurea Groaia să facă lazarete de scinduri. Numitul Hristodorescu este subprefect de fapt. 8 mai seara în Mihai Viteazul.

9 mai 1917, ora 11 dimineala

Înters Călărași.

10 mai seara 1917

Invitat de general Buxbaum la prinț la Căzînoul ofițerilor. Deosebit de amabil. Îi cer autorizație de a transporta la București ouă pentru bătrîna care m-a crescut și de la care am învățat nemțește. Îmi acordă bucuuros pentru că merită bătrîna. Doamna Maria Gh. Eschisciulu, născută Tudor Nicolescu Koka. Soțul Gheorghe H. Eschisciulu e locotenent în rezervă.

* Administrație (germ.)

⁹ Moșia autorului

Dovadă că are doi copii. Burgheză pretențioasă. Patriotă! Origină bulgară! Intrigi la Călărași pe tru posturile de primar și consilier comunal și contra agenților de poliție. Când cer însă să mi se precizeze învinuirile sau să mergem să controlăm la fața locului, nu se face. De asemenea, nu știe nimeni să mi recomande funcționari mai buni în locul celor a căror destituire se cere. A doua circulară către subprefecți. Cu morile germanii au făcut în multe cazuri ceea ce se prevedea deja în articolul 33 al legii măsurilor excepționale. Arhiva prefecturii, ce era la Slobozia, lipsă. Constatat prin proces verbal. De asemenea, nimic în casă. Alt proces verbal.

Sîmb 12 mai 1917, seara ora 8

Prinz oferit de mine la locuința prefecturii (masa pregătită de soția polițaiului Dimitriu, la care mîncăm). Invitați germani: noul comandant al etapei Călărași, maior Graupe (înlocuitorul lui Schultz), adiutantul său, locotenent Schwarz, adiutantul generalului, căpitan Dettjen, locotenent Schreinecke, Verwaltungsoffizier*, cu care lucrez la prefectură, locotenent Winkelmann, comandantul pieței Călărași, locotenent Rhode, ofițer de agricultură, locotenent Marcinkovsky, ofițer de ordonanță al generalului. Dintre români, primarul Daniel, directorul prefecturii, I. P. Manolescu, polițai Ștefan Dimitriu și secretarul prefecturii Becher.

Azi după amiază, ora 4. au venit să-mi facă vizită la prefectură comandantul etapei cu adiutantul său și cu comandantul pieței. Organele românești îmi mulțumesc că le am dat prilejul de a veni în contact cu germanii.

Dacă Rusia nouă renunță la planurile de cucerire asupra Constantinopolei, vechea apropiere ruso-germană devine iar posibilă și noi am pierdut ocazia de a avea Basarabia.

Astăzi 14 mai 1917, ora 7 1/2 dimineața, am plecat în automobil cu generalul Buxbaum, adiutantul său, căpitan Dettjen și comandantul etapei Călărași, maior Graupe, la Slobozia, unde am ajuns la 9. La 9 1/2 a început ședința conferinței compuse din președinția generalului, din comandanții de etape și ajutoarele lor și ofițerii de agricultură. Am sosit la ședință 10 minute mai târziu pentru că trecusem de la sosire la primărie. Când am intrat în odaia ședinței, toți s-au sculat în picioare. Am strins pe rînd mîna fiecăruia, făcînd astfel cunoștință cu toți. La dreapta generalului era lt. colonelul¹⁰, comandantul etapei Lehlju, lângă acesta, eu. Atmosferă extrem de brevoitoare față de mine. S-a discutat într-o chestie încărcării cerealelor. Apoi am expus și eu dezeridate, notate separat. Am constatat cu acest prilej că subprefecții de la Tîndărei, Urziceni și Lehlju sînt binevăzuți de comandanții de etape. Pe comandantul de la Fetești n-am avut timpul să-l întreb. La ora 2 eram întors tot în automobil la Călărași. Am vorbit de deosebirea între posturile germane de la sate și români. Dar și cum e tratat soldatul german și cel român. Cel dintîi trebuie să fie disciplinat, dar e cel dintîi convins că interesul patriei cere ca să fie disciplinat și apoi se îngrijește de hrana lui, de puțința lui de a avea momente ale sale; la noi nu. Secretarul prefecturii, Leo Becher, a fost procurist la filiala din România a unei societăți de morari unguri. E documentat despre traficurile urmate — spre pildă prin Costinescu fiul — în cei 12 ani ce au precedat intrarea noastră în război. Părintele George Popescu și soția și Ioan Teodorescu (soceru) sînt sănătoși. Conferința subprefecților. Am aplicat taxa de traducere 7 lei, cf. tarifului consular.

15 mai 1917

Plecat spre Fetești cu oprire prin comune. Sosit după amiază. Seara la subprefectul Stănescu, fost șef al gării Chitila, fost inspector de poliție la București. Prevede revoluția după război. Nemulțumirea locuitorilor prădați de ruși, de bulgari, apoi cerințele germanilor, poliștii romani, primarii români; cînd se va întoarce mobilizatului și va constata toate acestea și le va compara cu promisiunile de la Iași...

Azi 17 mai am făcut eu însumi cu judecătorul ocolului o descindere într-o mahala din Călărași unde 2 băieți semnalaseră că se ascund lucruri de furat. Am ridicat o mulțime de marfă, mai ales plînzeturi și stofe și le-am dus la prefectură. Tot azi întorc vizita ce mi-a făcut azi dimineață locotenentul de rezervă Merck, om de poate 60 de ani, fost bancher german în Lisabona, trimis aici pentru organizare financiară. Ca om trăit în cercuri financiare și diplomatice din Occident, fost căsătorit cu o engleză, apoi cu o americană, cunoaște multe lucruri și mulți oameni. Crede că Anglia nu va ceda decît cînd într-adevăr se va convinge de zădărniciia prelungirii luptei. Dar de înfringerea Angliei nu poate fi vorba. Submarinele germane sînt și vor fi tot mai eficace. Se înmulțesc și perfecționează continuu. Contingentul Americii este deocamdată tot ce a fost și plin acum: financiar și de muniții. Va putea deveni de temut cînd ener-

* Ofițer de administrație (germ.)

¹⁰ Loc liber în text /n. edit./

giile americane vor ajunge — ceea ce pot face — să deconecteze producția de munițiuni. Până atunci e de crezut că Germania va fi ajuns la capăt cu ceilalți potrivnici. Cu Rusia se poate zice că s-a sfârșit pentru războiul acesta. Merck nu vede pacea prea apropiată. Merck vorbește franțuzește și englezește și este poate primul „civil” german ce întâlnește sub altă uniformă.

18 mai 1917

Generalul Costescu, venit pentru consiliul județean, îmi vorbește între altele de un Bolinteanu, fiu al lui Neicușu, care ținea de casa noastră, pe care colegii săi din școala militară îl numeau, din cauza culoarei sale ținărești, bucătarul lui Filitti.

20 mai 1917

Ședința consiliului județean de Ialomița, convocată de guvernământul militar german pentru unicul scop de a vota o contribuție de război sub formă de împrumut, de 9 milioane 1 2 pentru județul Ialomița. Era clar stabilit de guvernământul militar că această contribuție trebuie votată. Cu 2 zile înainte primisem prin tinărul Beldiman, în treacăt pe la Călărași, textul unui răspuns formulat la București de P. P. Carp, pe care Consiliul trebuia să-l dea. Guvernământul militar ațlase însă de aceste intențiuni ale consiliilor județene, așa că era cu neputință a da acest răspuns sub forma de decizie a consiliului, decizie care trebuia neaparat să fie în tipicul fixat de germani. Așa dar am dat răspunsul de la București sub formă de *dezbateri*, care s-a intercalat deci în procesul verbal, iar decizia s-a votat apoi după tipic. Propusesem pentru formarea consiliului județean pe cei mai statornici conservatori ai județului Ialomița, mari proprietari, de care știam prin frate-meu sau prin amintiri de la tată-meu că mă pot rezăma pe ei. A lipsit însă Poenaru Borcea, liberalul, vulpea bătrână, sub pretextul ba că n-a fost consultat înainte de a fi numit, ba că nu s-a numit și Costache Kiriaecescu, vechi loț de cai. La acest consiliu am făcut oficiu de interpret între consiliu și generalul comandant al județului. Ședința s-a ținut cu deosebită solemnitate și cu multă amabilitate din partea generalului Buxbaum. Luerurile s-au petrecut cum le aranjasem dinainte cu consilierii. Aceștia mi-au făcut complimente în această privință. În special bătrînul general Costescu m-a felicitat de tactul cu care am aranjat totul și mi-a exprinat bucuria de a putea aduce asemenea laude fiului unui om pe care l-a știinat mult ¹¹.

Cu nenorocitul război de la 1916, în România s-a petrecut cam ce s-a petrecut cu Franța în vremea revoluției și în vremea napoleoniană. Am avut și noi emigrații noastre: cei rămași la București. S-a vorbit de prea multe dezertări ale românilor. Și în Franța de atunci au fost alții oameni de seamă sau cu nume mari, cari au părăsit un drapel pentru celălalt, *raliindu-se* chiar succesiv la cauze deosebite.

11 iunie 1917 seara

Conversație cu secretarul prefecturii Leon Becher, întors de la București. Se vorbește acolo de o rupere a frontului german de vest, de o reîncepere a ofensivei ruso-române, de efectele șobolanilor blindați englezi. Perspectiva reînnoierii lui Brătianu! Vorbim apoi de revoluția lăărănească ce mi se pare inevitabilă pentru motivele ce am expus în raportul meu către Lupu Kostaki ¹². Zilele trecute am fost cu 3 ofițeri germani în comuna Roseți, aproape de Călărași, pentru a executa pe locuitorii ce nu voiau să iasă la muncă la rapia proprietarului D. Secleanu. Cînd am sosit noi, bărbații cei mai mulți s-au dus repede la cîmp. Am rămas uimit însă de îndrăzneala și rezistența femeilor. Dacă se putea aceasta, fiind de față ofițeri și soldați germani, dar cînd se vor retrage aceștia? Mare greșeală au făcut germanii de au plătit recoltele (în mare parte furate) ale locuitorilor și că se arată în cele mai multe cazuri părținitori față de locuitori împotriva marilor agricultori. Apoi avusesem tot azi știre despre pădurea de la Alexeni mei, care se taie neregulat de către postul german care apoi lasă și pe locuitori să taie. Este un noroc relativ că pădurea este necurățită, așa că e greu de pătruns în adîncul ei. Atîta trebuie să se mai adauge la încurcăturile mele. În fine, va mai fi probabil o misăcare antievreiască, impozitele vor fi urcate etc. Ce perspective și ce puteri vom mai avea pentru toate aceste lupte ce ne așteaptă după pace? Toate aceste cugetări îngrozitoare sădite peste viața mea de o monotonic atît de apăsătoare în Călărași! Judecătorul de la Ocolul I Călărași, patrihoșul Venculescu, tînăr, sănătos, gras, dorește Ardealul și guvernul de la Iași,

¹¹ Cîteva considerații despre reușita lui în viață pentru care e recunoscător părinților și emoționat la gîndul că lasă un nume copiilor. În continuare un citat din *Mémoires de la Comtesse de Boigne*, Paris, 1908, vol. III, p. 61 despre defectiunea rusă cu prilejul revoluției grecești conduse de Alexandru Ipsilanti, determinată de intrigile cancelarului austriac Metternich.

¹² Aflat în fruntea guvernului de la București.

dar nu s-a dus pe front. Critică toate dar nu lucrează nimic. Comisarii de poliție la încheierea proceselor verbale de contravenție se lasă mituiți. Subprefectul Gogu Dumitrescu e preocupat să-și asigure alimente din plasă. Perceptorul Vasilescu de la Urziceni delapidă bani publici. Denunțurile curg împotriva polițaiului. Dîmîtriu fără a se putea face dovezi. Un notar vestit de mine că va fi mutat, se pune sub adăpostul ofițerului de circum-scripție german. Certificat mai târziu de la Alexeni că mi s-a arat. Franșulea Mihalache sa ramie primar Bărcănești. Notar Mitulescu. Vătășel nu există, nu se vede, totuși C. Ionescu a luat leafa 300 lei pe 2 luni și 100 pe 2 luni pentru vătășel. Georgescu notar a primit leafa! De unde? Acest Georgescu să ramie secretar. Banca națională București. Bonuri depuse de H. Halichian în valoare nominală de 45 000 lei pentru 27 000 numerar ce a luat. Vrea să plătească și să ia bonurile. În Pupezeni și Baldovinești e acum primar Răducan Tănase. Satele depindeau de Alexeni. Primarul de Alexeni nu se poate amesteca acolo. Primarul nu poate percepe arenda pe căi. Un automobil pentru arat pentru rapa de pînă acum. Marinescu, starea sanitară, constatările la oșiile Cantacuzinilor. Cum sta cu prizonierii?

Mîncare care trebuie să primească prizonierii

Lucru ușor

400 gr. piine
100 gr. carne
250 gr. mămălița
125 gr. verdețuri
75 gr. orez
300 gr. ridichi
25 gr. sare
12 gr. cafea
30 gr. untură

Lucru greu

500 gr. piine
180 gr. carne
sau
100 gr. pastramă
55 gr. untură
Dacă prizonierul este arestat
i se da numai 750 gr. piine,
alt nimic¹³.

Tifos exantematic la Manasia, Armășești, Jilavele, Slătioara și Moldoveni. Toți aceștia se internează la spitalul Armășești azi 27 iunie, mai ales refugiații. Dr. Papinian, *doctor de plasă*, e la Urziceni și domnișoara Birsan, doctorița spitalului Armășești, a avut tifos. Dr. Goldenberg s-a dus pe la Armășești. Școala de la Alexeni, la administratorul C. Marinescu. Preot Armășești are miere, *vice Ubel*. Jilave, 3 chile rapită navetă Căzănești. Suplinitoarea de la Avintele să rămie. Obștea „Maris Elisabeta” de morari a predat greu 25 vagoane și nu s-a plătit arenda Eforiei Sf. Vineri 2 cîstiri. Școala de la Alexeni în proastă stare, în sens că are nevoie de vînuire și cîteva gîmuri. A cere de pe acum autorizare de defrisare. Autorizația de defrisare cu no. 20 939 915 de la Ministerul Domeniilor pentru Redea¹⁴. Arest de județ la Urziceni, să se întretie (hrana) din bugetul arestului județului. Lipsesc timbre în județ? E mai bine ca perceptorii să fie deocamdată obligați să aibă timbre. Eleonora Ștefan Ionescu în Urziceni, soțul era conducător de poștă Focșani — Odohești, retribuit de stat, fi lăsase 81 lei. Va lua ceva? La conferința subprefecților să se noteze slujbășii buni. Stricăciunile de care se plînge Eforia sînt la Căzota Buzău. Judecătorul de la Urziceni are în circumscripție comune din etapele Urziceni și Lehliu. Nu i se primește la Urziceni corespondențe, citații, mandate etc. pentru comunele din etapa Lehliu. (De altfel cerșura e la Minister). Școala de la Principesa Maria, de lingă Brosteni, nu funcționează, învățătoarea a plecat la Ploiești: Zoe Drăgănescu; să vîie, de nu, suprimăm 70%. Taxa contractului a plătit Halichie 233 lei. Conferința administratorilor de plasă. Glosează nemții și încasează ei! Primarul actual (nou) din Muntenii Buzău este Mihail Popescu și este și agent fiscal. Trebuie înlocuit prin vechiul primar Ion Petrescu. La Căzănești nevasta administratorului e bine, are numai 100 lei lunar pentru mosafiri, prea puțin. Registre pentru contabilitatea comunelor, pentru vite duse la obor etc., de caraulă etc. Tablouri de cîini în fiecare sat. Taxa de marcat. Nici notarul de la Balaciu, nici cel de la Căzănești nu e mare lucru de ei, dar n-avem alții. Mai ales ce dîntii e bețiv. I la Căzănești, spre pildă, moșia Cantacuzino, armata rusă arde magazine cu grîu în valoare de 200 000 lei; locuitorii din satele Raviga, Cocora, Muntenii Buzău iau greu de 350 000 lei. Vite se duc în Moldova din ordinul guvernului român în valoare de 60 000 lei. Stricăciunile germano bulgare se ridică la 130 000 lei. Perceptorii și agenții să fie recușeți. Țărănul îndată ce simte, refuză plata. Copiii năcuți și mîrși fără a fi fost înscrși nici la pri-

¹³ Listă scrisă de altă mînă.

¹⁴ I arte din moșia Alexeni.

mărie, nici la biserică, deși existau primar, notar și popă. Câtă anarhie! Și cînd cuget că sînt oameni cari doresc revoluția! La conferința administratorilor de plasă: ce se poate face pentru reducerea taxelor sau arenzii cîrcimilor? Marița Dobre Vișan, comuna Căzănești, mă ține în curent. E persecutată de notar. Ofițerii români, căpitan Ilieea și locotenent Eliad, la Căzănești, sub cuvînt că țuca trebuie vărsată, vărsau parte, restul luau pe seama lor. Rechiziționau, spre pildă, butoia cu brînză, dar nu le dau trupe ci le trimiteau la București. Să nu se mai exporte porumb. Nu va fi pentru mîncare. Porumbul e prost. Buxbaum să mute coloana de la Căzănești. E acolo de două luni. Magazinele ocupate, n-are unde pune rapița. Romanii aleargă la nemți cu diferite petiții în loc de a le adresa prefecturei. Cer dezlipiri de comune, contrar legii, pentru a se menține primari, cer ajutoare etc.

Proiect de inspecție: 1) Călărași-Bărcănești, 2) Bărcănești—Alexeni, 3) Alexeni—Gîrbovi (dejun a doua zi), 4) Gîrbovi Grindu—Reviga—Andrășești, 5) Andrășești—Slobozia (dejun) Grivița, 6) Grivița Smirna Iazu—Țîndărei, 7) Luciu—Giurgeni—Piua Petrii—Țîndărei, 8) Țîndărei—Fetești—Ciulnița—Călărași.

Radu Negru: tălmaci actual, Ștefan Ștefănescu, beliv; refugiat, n-are confirmare. Să fie Ion I. Topirceanu, e în sat. Să-mi dea bugetele comunelor. Marghiloman, prizonierii din Ialomița.

Călărași, 2 iulie sl. n. 1917

Aflu din „Gazeta Germană” vestea morții lui Maiorescu. Pierdere pentru țară, pierdere mare pentru mine. București, sindicat Ialomița. *2 iulie seara*. Călărași. Am la prînz la mine pe generalul Buxbaum, comandant al districtului — de o amabilitate covârșitoare — și tot Statul său major. Două zile mai înainte dădusem masă subprefecților, chemați de mine la Călărași în conferință. Greșeala germanilor a fost de a fi plătit integral recolta țăranilor, înalte de a se fi săvîrșit muncile agricole. Prea uităm că Germania ar fi putut să ne introducă administrația civilă și vrem ca această administrație să se emancipeze de cea militară. Față cu mizeria din Germania și de pe fronturi, sîntem în paradis la Călărași. „Gazeta Bucureștilor”, cu data din 2 iulie, citează fraza lui Maiorescu: „Experiența te învață să prețuiești mai mult caracterul decît inteligența”. Pe la 1912 îi spunem lui Maiorescu, vorbindu-i de unul din Bismarckii noștri, să nu puie prea mult preț pe inteligență ci mai mult pe caracter. La 1913 mi-a spus că aveam dreptate. Intrigi la Călărași. O doamnă Eschiscioiu (bulgar?) pare că a înghițit un baston. Abia răspunde la salut. Demnitate de provincie? Prințesa Ratibor la Belgrad!

Luni, 8 iulie 1917. La Banca națională va fi Schreinecke. Interne: 3 500 dați pentru echipamentul sergenților, de procurat la București prin minister; mai sînt stocuri? Pentru 37 oameni. Leafa primarului de la Mălcezi să se menție. Primește la prefectură notiță că doamna Cantacuzino mă cheamă la București fiindcă un copil e bolnav. Plec cu trenul de 4 plin de îngrijorare. Scara, 10 1 2, găsesc pe Barbu cu dizenterie infecțioasă pe punctul de a nu putea rezista. Dumnezeu să mi-l ție? Ce groază! ¹⁵.

Lahovăreștii în războiul 1916: Toțoi, întîi ajutor șofer, apoi cînd s-au desființat acești ajutori, și-a făcut vînt la Paris. Jeannot la Legație; fiul lui Emil la Legație; fiul lui Al., Em. părăsise cariera diplomatică, dar odată cu războiul s-a înapoiat la Paris. Numai Scarlat (Șalău), care fusese germanofil, e la război. Filip și frații lui în Elveția.

A ajuns că asupra simplului denunț al unei țigănci să se facă perchezițiile poliției și apoi să se restituie țigăncii obiectele ridicate de la ea de către poliție ca lucruri de furat. Judecătorul Koslinsky învinuit de mituire. La directorul prefecturei se prezintă un soldat german și revendică niște giște ca aparținîndu-i. Cum să nu se ferească dar autoritățile civile de a mai face acte de autoritate și ce prestigiu pot avea ele? Chiriță G. Petcu, notar cls. II, neîntrebuințat. Directorul prefecturei, Manolescu, pare că continuă a lua bani de la clienți, *ca avocat*, pentru a le apăra interesele. Contra poliției curg neîncetat plîngerile. Am cerut lui Manolescu să-mi ceară să-l suspend. Azi *21 iulie* i-am cerut demisia ¹⁶.

Mot de Carp a la mort de Maiorescu: il ne va pas à l'enterrement parce qu'il ne fait pas des visites qu'on ne lui rend pas! Crud!

La 27 iulie sl. n. 1917 sînt chemat la București, la Ministerul de interne. Nenișescu îmi prezintă următorul text: „Subsemnații cetățeni, avînd convingerea că în împrejurările prin care trece țara acțiunea domnului P. P. Carp e singura în stare a reda Romaniei situațiunea pierdută, îi încredințăm sarcina de a apăra drepturile țării în negocierile ce se vor deschide

¹⁵ Scurte note despre o ședință, probabil la București, unde susține că românii se pricepe mai bine să-și exploateze pămîntul decît ar face-o nemții.

¹⁶ Citat din *Memoriile* contesei de Boigne, deja amintite, vol. IV, pl 235, privind insatisfacțiunile individului în raport cu societatea.

pentru dobândirea păcii dorite de toți”. Fusesem vestit de prietenul meu Tzigara că era vorba de așa ceva. Am opinat că 1) în calitate de prefect nu mă cred îndrituit de a umbla cu pantahuza, 2) că mă îndoiesc de sinceritatea multora din cei ce vor semna, căci semnătura lor nu va decurge din convingere *ab initio* a necesității pentru România de a fi alături de Puterile Centrale, 3) că asemenea semnături, oricât de numeroase, nu pot spori autoritatea lui P. P. Carp, 4) că nu știu de unde a născut ideea unei asemenea propagande, ce o motivează și mai ales ce perspective de izbândă sînt. În textul prezentat de Nenișescu vedeam mai multe uneltiri de politică internă: a se profita de situația externă pentru a înlătura pe Marghiloman și deși nu sînt partizan al acestuia, dorește unanimitatea în chestia externă a celor rămași în teritoriul ocupat. Acestea se petreceau simbătă. A doua zi, seara, duminică, Lupu Costaki a prînzit la tante Catherine. Se întorcea de la Călinești (Prahova), unde stătuse vreo 2 zile la P. P. Carp în vilegiatură acolo. Aflase că rezistasem la presiunea de a face propagandă în Ialomița. Mi-a spus: 1) că formula are acordul lui P. P. Carp, 2) că germanii o privesc binevoitor, 3) că Galiția fiind curățită de ruși, Cernăuții aproape ocupați, armata germană intrată în Bucovina și pregătiri făcîndu-se împotriva Galaților, evacuarea Moldovei nu poate să întîrzie prea mult, 4) că nu ne putem bizui nici pe ruși, nici pe Austro-Ungaria, nici pe Bulgaria, ci numai pe Germania, de care ne leagă interese pur economice, 5) că cel al cărui glas e netăgăduit ascultat la Berlin e P. P. Carp, 6) că acesta nu se poate însă prezenta acolo ca o simplă individualitate, oricît de marcantă, ci trebuie să se prezinte ca reprezentant al dorinței poporului român, 7) că formula n-are nici un caracter de partid, neputînd fi vorba de altceva acum decît de neatinerea și integritatea țării. Că se lucrează (mi-o spusese și Tzigara) ca să se dobîndească și adeziunea lui Marghiloman. Că e prematur a cugeta, ca acesta, de pe acum la chestii interne de vot și de expropriere. Carp se impune în împrejurările actuale pentru soluția chestiei externe care covîrșește pe toate celelalte. Am venit deci la Călărași cu un exemplar semnat de Lupu Kostaki și de Nenișescu.

Pe marginea unei lucrări a lui NICOLAS DIMA, *From Moldavia to Moldova. The Soviet-Romanian Territorial Dispute*, Columbia University Press, New York, 1991, 194 p.

Aparținind colecției „East European Monographs, Boulder”, lucrarea lui Nicholas Dima reprezintă ediția a II^a, revăzută și completată, a unui studiu, destul de puțin cunoscut în mediile științifice românești, apărut în urmă cu circa un deceniu: *Bessarabia and Bukov'na. The Soviet-Romanian Territorial Dispute*, New York, Columbia University Press, 1982. Această revenire, perfect justificată, este astfel motivată de autor: „de la prima ediție... multe lucruri s-au petrecut în blocul răsăritean, care au afectat profund disputa teritorială dintre Uniunea Sovietică și România. Moldova sovietică s-a schimbat de asemenea radical, afirmându-și specificul românesc...”

Capitolul introductiv, extrem de succint, oferă cititorului o schiță a ideilor majore ce vor fi dezvoltate în celelalte opt capitole ale lucrării. Autorul evidențiază faptul că din 1711 și pînă în 1944 marele vecin slav de la Răsărit a invadat pămîntul românesc de douăsprezece ori, ultimele două astfel de evenimente, din 1940 și 1944, însemnînd pentru statul nostru pierderea a 20000 mile pătrate (sau 51.000 km²) de teritoriu. Se subliniază faptul că întreg teritoriul ocupat în 1940 era geografic clar delimitat de Ucraina, Nistrul despărțînd „cîmpia monotonă” a acesteia de ținuturile deluroase basarabene. Noua „republică sovietică moldovenească” a fost însă creată pe doar 2/3 din Basarabia, avînd o suprafață de 13.012 mile pătrate (sau 33.700 km²), fiind deci ceva mai mare decît Belgia. În legătură cu disputa teritorială sovietico-română, N. Dima citează, în încheierea sursei introduse, principalele surse editate de informare care i-au stat la dispoziție.

Următorul capitol al cărții este consacrat unei incursiuni istorice care amintește originile poporului român, aria sa de formare, vechimea și continuitatea statalității sale. O atenție deosebită este acordată formării și afirmării Țării Moldovei, evoluția ei din punct de vedere politico-teritorial, în Evul Mediu și în Epoca Modernă. Referindu-se la întinderea teritorială Moldovei medievale, N. Dima insistă asupra însemnătății Nistrului și a Mării Negre ca limite ale statului românesc de la Est de Carpați. Se amintește astfel de faptul că unul din primii domnitori ai Moldovei se intitula cu mîndrie stăpînitor... de la munte pînă la mare”, dar nu s-a socotit necesar a i se preciza și numele, Roman I, precum și data la care a fost emis importantul și cunoscutul document (30 martie 1392)¹. Autorul nu își propune să discute chestiunea influenței dincolo de Nistru a statului moldovenesc medieval, precum și cea a răspîndirii elementului românesc la răsărit de acest fluviu², demers pe care l-am fi socotit oportun, și care ar fi facilitat oricum dezbaterea unor probleme pe care lucrarea le abordează ulterior, cum ar fi crearea R.A.S.S. Moldovenești (1924), a R. S. Moldovenești (1940) sau dificultățile „transnistrene” ale actualei Republici Moldova.

N. Dima face de asemenea o utilă trecere în revistă împrejurărilor și consecințelor anexării din 1812, precum și a evoluției raporturilor româno-ruse cu privire la chestiunea basarabeană, pînă la sfîrșitul primului război mondial.

Capitolul al III-lea se referă la raporturile statului național român, făurît în 1918, cu Rusia sovietică, marcate de nerecunoașterea de către guvernul de la Moscova a actului de la 27 martie/9 aprilie 1918. Sînt evocate cunoscuta asperități, tensiuni, contacte diplomatice, uneori nereușite, altele urmate de o oarecare relaxare (cum au fost de exemplu anii 1928—1934). După 1936 aceste raporturi s-au înrăutățit, U.R.S.S.-ul abandonînd politica

¹ * * * *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, vol. I (1384—1448)*, București, 1975, p. 3.

² Fără a ne propune să realizăm aici o bibliografie a problemei românilor de dincolo de Nistru, ne îngăduim să amintim doar două recente și interesante materiale: Eugen Lozovan, *Les Roumains orientaux: du Dniestr à Vladivostok*, în Paul H. Stahl, *Les Roumains orientaux*, Paris, 1990, p. 13—15 și articolul lui Nicolae Dabija, *Moldova de peste Nistru, străvechi pămînt moldovenesc*, în „Literatură și Artă” nr. 38 (23547)/20 septembrie 1990, p. 6—7.

litvinoviană și apropiindu-se tot mai mult de Germania național-socialistă, cu care a încheiat în cele din urmă pactul de neagresiune din 23 august 1939.

În abordarea relațiilor româno-sovietice interbelice o atenție specială este acordată constituirii „Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești”, în 1924. Puțin timp după eșecul negocierilor de la Viena, în Uniunea Sovietică a început să apară, în românește, publicația „Flăgarul Reșu”. În septembrie 1924 aici a văzut lumina tiparului cererea unui „grup de români” din Dubăsari de a li se „permite” să întemeieze o republică autonomă. Deși autoritățile sovietice au impus pentru noua, „republică” numele de „moldovenească”, „to mislead and deceive public opinion once more”, și au început tot mai insistenț să vorbească despre moldoveni ca despre o națiune distinctă, totuși, în primii ani ai „republicii” anumite inconsecvențe s-au menținut. Astfel, primele ziare și cărți din „republică” erau tipărite în românește, folosindu-se caractere latine, iar în 1926 moldovenii mai erau înregistrați ca români. R.A.S.S. Moldovenească avea 8.300 km² și o populație de circa o jumătate de milion de locuitori, o treime fiind români. Motivul creării acesteia de-a lungul frontierei cu România a fost „...to induce Moldavians in eastern Romania to agitate for incorporation into the Soviet Union”. N. Dima reliefează că aceiași „tehnică” era folosită de Moscova în multe alte cazuri, cum ar fi fostă republică „karelofină”. Este în acest sens citată afirmația diplomatului american Robert F. Kelly, conform căreia, în anii douăzeci, Moscova, nu avea intenția „...to try to recover Bessarabia by force of arms, but rather to keep Romania in a nervous state, compelling her to maintain as many troops as possible under arms, thereby weakening her economically and fester discontent among the laboring masses”. Oricum, în perspectivă, R.A.S.S.M. trebuia să constituie „leagănul României Sovietice”; plină atunci „republica” era o bază pentru „activități teroriste” contra integrității și siguranței statului național român.

O parte importantă a capitoului al III-lea al cărții este consacrat anilor 1940–1944. Sunt prezentate pe larg împrejurările raptului din iunie 1940, evoluția situației politice în Basarabia după intrarea trupelor de ocupație. În iulie 1940 o delegație a „poporului muncitor” din Basarabia și Bucovina de Nord a sosit la Moscova. La 1 august 1940 Sovietul Suprém a luat în discuție crearea unei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești. La 2 august Sovietul Suprém stabila formarea noii „republici” și cerea Sovietelor Supreme ale Moldovei și Ucrainei să stabilească hotarele între cele două „republici”³. Modul în care au fost trasate hotarele „R.S.S. Moldovenești”, demonstra, arată autorul „...that Moscow designed them in such a way as if ever forced to return Bessarabia, it would still try to retain the strategic northern and southern regions. Retaining Southern Bessarabia through Ukraine, Russia has direct access to the Danube, and exercises a great deal of control and influence over its navigation and the two Romanian maritime ports of Brăila and Galați... Soviet interest to annex Northern Bukovina... was both ethnic and strategic. It fits well with the Soviet annexation of Carpatho-Ukraine, allowing the Soviet Union an easier and safer access to Central Europe. The Carpatho-Ukraine is strategically and geo-politically very important to Russia for it is an easy passage-way between the Galician plateau and the Russian plains in the east and the Hungarian plains and Central Europe in the west. The passage-way has been used many times during history by migrating peoples and invading armies”.

N. Dima nu acordă o atenție specială situației Basarabiei în anii 1941–1944. Socotim că o lucrare care își propune să abordeze problemele disputelor teritoriale româno-sovietice nu poate ocoli dezbaterea situației Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Transnistriei în anii războiului antisovietic. Astfel, dacă în urma încheierii cu succes a operațiilor militare în spațiul dintre Prut Nistru, Basarabia și Bucovina de Nord au fost reîntegrate României, situația Transnistriei (unde operațiile militare s-au prelungit pînă spre sfîrșitul toamnei, datorită rezistenței Odesei) a fost oarecum diferită. Administrația ținutului a fost încredințată de germanii români, prin Convenția de la Tighina, din 28 august 1941. Dacă guvernatorul Transnistriei și subordonații săi civili erau cetățeni români, în schimb „cările ferate și navigația depindea de comandamentul militar german”, avîndu-se în vedere interesele „comune” de „război”⁴.

După 23 august 1944 Prutul a redevenit o linie de demarcație între români. Autorul amintește pe scurt despre activitatea Comisiei mixte româno-sovietice pentru stabilirea pe teren a graniței, în anii 1948–1949.

³ V., pe larg, * * *, *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chișinău, Universitas, p. 92–102. N. Dima nu se referă la scrisoarea din 1946 a secretarului C.C. al P.C.(b.) din Moldova, N. Salagor și a președintelui Consiliului de Miniștri al R.S.S.M., N. Koval către I.V. Stalin „privind reîntoarcerea în componența R.S.S. Moldovenești a județelor Basarabiei Hotin, Akkerman și Ismail” *Ibidem*, p. 113–116).

⁴ * * *, *Aspects des relations russo-roumaines. Retrospectives et orientations*, I, Paris 1967, p. 167.

Ultima parte a capitolului III al lucrării se referă la istoricul prezenței rusești la gurile Dunării și la importanța pe care acest mare curs de apă a avut-o în diplomația St. Peterburgului și apoi a Moscovei. Este abordată și problema Insulei Șerpilor. Autorul arată că insula respectivă, precum și Delta Dunării, au fost atribuite Moldovei prin Tratatul de Pace de la Paris din 1856⁵ iar prin Tratatul de Pace de la Berlin din 1878 aceste teritorii au fost confirmate României independente. U.R.S.S. nu a cerut și nu a ocupat acest teritoriu, nici în 1940 și nici în 1944. Enciclopediile occidentale continuau, până în anii șaizeci, să considere insula ca aparținând României. Totuși, în 1950, Moscova ceruse Bucureștiului să-i cedeze insula. Aparent, arată N. Dima, „...Bucharest accepted the Soviet request and the two countries signed an agreement to this effect. The agreement was concluded by low-level representative and unexpectedly was never ratified. Consequently, from a legal international point of view, the accord is void”.

Ni se pare surprinzător faptul că, din același punct de vedere, anume al dreptului internațional, autorul nu își propune să discute problemele teritoriale legate de prevederile Convenției de armistițiu de la Moscova, din 12 septembrie 1944 și ale Tratatului de Pace de la Paris, din 10 februarie 1947. Exceptând faptul că ambele documente erau marcate de viciul de consimțământ, inevitabil de altfel în condițiile în care România „înfrântă” trebuie să accepte punctul de vedere al învingătorilor, un aspect ni se înfățișează ca deosebit de important. Astfel, Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944 prevede, prin articolul 4, că „se restabilește frontiera de stat între Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice și România, stabilită prin Convenția sovieto-română din 28 iunie 1940”⁶ (subl. ns.). Articolul 1 al Tratatului de Pace de la Paris, din 10 februarie 1947 prevede că „frontierele României, indicate în harta anexată Tratatului de față vor fi cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno-ungare care este definită în articolul 2 al Tratatului de față. *Frontiera româno-sovietică este astfel fixată în conformitate cu Acordul Sovieto-român din 28 iunie 1940* (subl. ns.) și cu Acordul sovieto-ceshoslovac din 29 iunie 1945”⁷. Dar la 28 iunie 1940 nu s-a semnat nici o „Convenție” și nici un „Acord” între România și U.R.S.S., răspunsul român din ziua respectivă la a doua notă ultimativă sovietică evincind necesitatea de „...a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță” și menționând că guvernul român „se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic”⁸ (subl. ns.), fapt ce excludea orice acceptare a părții române de a recunoaște de jure cedarea teritoriului revendicat prin prima notă ultimativă.

Îndrăznim deci să socotim regretabil faptul că autorul nu și-a propus o dezbatere a aspectelor de natură politico-teritorială ale celor două documente mai sus amintite, care au precizat statutul țării noastre în primele decenii postbelice.

Capitolele IV și V se referă la „sovietizarea” Moldovei dintre Prut și Nistru, precum și la schimbările socioeconomice și etnodemografice determinate în „republică” de politica „Centrului”. O primă fază a „sovietizării” a fost între iunie 1940 – iunie 1941. Chiar de la 28 iunie 1940 a fost anunțată aplicarea Decretului sovietic din 8 noiembrie 1917 privind naționalizarea pământului și a întreprinderilor mari; astfel în octombrie același an erau „naționalizate” 487 de întreprinderi. În același timp, arată N. Dima, cam 100.000 moldoveni au trebuit să plece „voluntari” spre diferite centre industriale sovietice.

În septembrie 1940 au fost aduse circa 900 cadre didactice din Ucraina și Rusia, fapt ce a marcat un pas important pe calea rusificării învățământului. Armatei îi revenea o misiune asemănătoare: citeva sute de mii de basarabeni au fost înrolați în Armata Roșie.

În ianuarie 1941 în Basarabia au avut loc alegeri atât pentru Sovietul Suprem al U.R.S.S., cât și pentru Sovietul Suprem al R.S.S.M.: 99,5% din voturi au fost pentru candidații comuniști. În luna următoare a avut loc Congresul P. C. Moldovenesc, la care au participat 215 delegați reprezentând 6.226 membri.

În preajma începerii războiului antisovietic, măsurile de deportare a populației s-au intensificat. Astfel, până în iunie 1941 au fost deportate din Bucovina de Nord și Basarabia circa 150.000 persoane.

În primăvara și în vara anului 1944, când Armata Roșie a revenit în Basarabia, a avut loc o nouă invazie de „specialiști”, al căror număr este apreciat de N. Dima la câteva mii. „Activitatea” acestora a provocat un adevărat haos în economia „republicii”. Viața

⁵ Totuși, autorul omite să amintească că, după 1856, Delta Dunării și Insula Șerpilor au fost, până la urmă, atribuite Imperiului otoman, prin două documente semnate la Paris: Protocolul din 25 decembrie 1856/6 ianuarie 1857, confirmat de Tratatul din 7/19 iunie 1857.

⁶ Șt. Lache, Gh. Țuțui, *România și Conferința de Pace de la Paris din 1946*, Cluj, 1978, p. 316.

⁷ *Ibidem*, p. 325.

⁸ * * *, 23 August 1944. *Documente 1939–1943*, I, București, 1984, p. 83.

spirituală a fost aproape nimicită: catedrala din Chișinău, refăcută (fusese distrusă parțial în urma războiului), a căpătat o destinație laică, iar circa douăzeci de mănăstiri din secolele XV și XVI au fost „lăsate în ruină, distruse sau transformate în depozite”.

Autorul acordă o atenție specială activității în R.S.S.M. a lui L. Brejnev, numit în 1950 prim-secretar al P.C.M. Se apreciază că „... Brezhnev's work in Moldavia with Krushchev were instrumental in his climbing to the supreme leadership, in Moscow”. P.C.M. a fost supus în acei ani unor drastice epurări.

Politica economică a „Centrului” față de R.S.S.M. a fost fluctuantă. Pînă în 1952 „republica” era socotită un simplu „hinterland agricol”. Ulterior, Sovietul Suprem al U.R.S.S. a adoptat un decret pentru dezvoltarea industriei alimentare în Moldova, dar întreaga dezvoltare economică a R.S.S.M. „was subordinated to the general Soviet needs”.

A fost amplificată politica de emigrare forțată. Erau vizate în special ținuturile din centrul Basarabiei, populate mai ales cu români. Zonele de destinație ale deportaților erau Kazastanul, Astrahanul și Pavlodar. N. Dima nu se referă însă în mod special la masivele deportări staliniste din vara anului 1949. Astfel, amintim faptul că, în conformitate cu hotărîrea Consiliului de Miniștri al R. S. S. Moldovenești din 28 iunie 1949 au fost deportate din republică 11.342 familii⁹.

Bineînțeles, politica „Centrului” nu putea fi lipsită în Basarabia de urmări etno-demografice. La orașe elementul slavofon a cîștigat în pondere. (astfel românii reprezentau în 1970 doar 37% din populația Chișinăului, fiind totuși cel mai numeros grup etnic din capitala R.S.S.M.). În mediul rural elementul moldovenesc și-a păstrat însă preponderența, deși, subliniază autorul, din vara lui 1944 și pînă în 1979, „over 500.000 Russians, Ukrainians and other non-Romanians have settled in present Soviet Moldavia”. Aceste deplasări de populație nu au avut firește în vedere progresul economic al „republicii” așa cum susțineau oficialitățile sovietice: „According to various Soviet writers, the recent industrial development of Moldavia was achieved with the help of many specialists and workers from Russia, the Ukraine and other republics”. N. Dima își însușește deci punctul de vedere occidental cu privire la situația economică a Basarabiei în anii optzeci: „In spite of her recent development, many western researches have reached the conclusion that Moldavia is still a neglected province She continues to be a highly exploited periphery of Russia, with her Romanian majority struggling for survival”. Considerăm, în continuare, ca utilă reproducerea tabelului privind evoluția situației etno-demografică a R.S.S.M. în anii 1959—1979; se observă ușor că românii și-au conservat majoritatea absolută.

Table 4 (p. 76)

Nationality composition of soviet Moldavia: 1959—1979

	1959		1970		1979		Incr.
	TOTAL	%	TOTAL	%	TOTAL	%	
ROMANIANS	1.888.229	65,4	2.303.916	64,6	2.524.687	64,6	9,6
UKRAINIANS	420.820	14,6	506.560	14,2	560.679	14,2	10,7
RUSSIANS	292.930	10,2	414.444	11,6	505.730	12,8	12,2
GAGAUZI	95.856	3,3	124.902	3,5	138.000	3,5	10,4
JEWS	95.107	3,3	98.072	2,7	80.127	2,0	—
BULGARIANS	61.652	2,1	73.776	2,1	80.555	2,0	9,5
BELORUSSIANS	5.977	0,2	10.327	0,3	13.874	0,4	34,4
GYPSIES	7.265	0,3	9.235	0,3	—	—	—
POLES	4.783	0,2	4.899	0,1	—	—	—
TATARS	1.047	—	1.859	—	—	—	—
ARMENIANS	1.218	—	1.336	—	—	—	—
OTHERS	9.593	0,3	19.547	0,6	44.994	1,1	130,2
TOTAL	2.884.477	100,0	3.568.873	100,0	3.949.756	100,0	10,7

⁹ V., pe larg, articolul lui Nicolae Movileanu, *Deportări criminale* în „Moldova socialistă”, nr. 154 (17463)/5 iulie 1990, p. 4.

Alăturăm și tabelul privitor la situația etnică în 1989, cu creșterile procentuale pentru deceniul 1979—1989:

Table 11 (p. 135)

Nationality composition of soviet Moldavia: 1989 and 1979—1989 increase

NATIONALITY	TOTAL	%	% INCREASE	SOV. INCREASE
ROMANIANS	2.797.226	64,5	11	13
UKRAINIANS	600.366	13,8	7	4
RUSSIANS	562.069	13,0	11	6
GĂGĂUZI	153.458*	3,5	11	14
BULGARIANS	88.419*	2,0	9	3
JËWS	65.672	1,5	—	—
BELORUSSIANS	19.608	0,4	40	6
GYPSIES	11.571	0,3	—	—
GERMANS	7.335	0,2	—	—
POLES	4.739	0,1	—	—
TATARS	3.392	—	—	—
ARMENIANS	2.873	—	—	—
AZERI	2.642	—	—	—
UZBEKS	1.391	—	—	—
CHUVASH	1.204	—	—	—
KAZAKHIS	1.108	—	—	—
GEORGIANS	1.102	—	—	—
MORDVINIANS	1.088	—	—	—
LITHUANIANS	947	—	—	—
OTHERS	—	—	—	—
TOTAL	4.335.360	100	10	9

* Total GĂGĂUZI and BULGARIANS in the USSR: 198000 and 373000.

Prezentăm, în sfârșit, socotindu-l drept deosebit de interesant, și tabelul cu situația elementului românesc pe întreaga URSS, în 1989:

Table 13 (p. 137)

Romanians in the Soviet Union by union republics 1989

REPUBLIC	TOTAL	% INCREASE	% DISPERSION
MOLDOVA	2.797.226	11	80,6**(81,6 în 79)
UKRAINE	459.350	11	13,1 (13,4 în 79)
RUSSIA (RSFSR)	178.667	(76)	5,0 (3,3 în 79)
KAZAKHSTAN	34.053	(13)	0,1
UZBEKISTAN	6.113	(95)	
GEORGIA	2.904	(21)	
BELORUSSIA	5.116	(75)	
LATVIA	4.161	(192)	
TURKMENIA	2.536	(66)	
AZERBAJDZHAN	1.966	(43)	
KIRGIZIA	1.936	(43)	
LITHUANIA	1.623	(128)	
ESTONIA	1.303	(77)	
TADZHIKISTAN	912	(57)	
ARMENIA	557	(67)	
TOTAL	3.498.423	13	

* Figures in parantheses represent only those defined as Moldavians.

** 83 percent if those still listed as *Romanians* (145.918) are excluded.

Autorul menționează faptul, altminteri binecunoscut că unii autori sovietici „oficiali” fac distincție între „moldoveni” și români, considerându-i națiuni diferite, ce vorbesc, fiecare în parte, o limbă diferită. Autorul acordă un spațiu însemnat (p. 96—117) problemelor de natură geolingvistică din Basarabia din perioada anterioară proclamării suveranității și mai apoi a independenței Republicii Moldova.

N. Dima se referă, în acest context, și la situația românilor din Ucraina, precum și din restul U.R.S.S. Astfel, oficial, este admisă cifra de peste 400.000 români în Ucraina, grupați mai ales în ținuturile care au aparținut României Mari, dar răspândiți și în regiunile centrale și răsăritene ale acesteia. Este de asemenea prezentată situația elementului românesc în Rusia, Caucazul de Nord, Kazastan etc., datele fiind sintetizate într-un foarte cuprinzător tabel (p. 109).

În cele ce urmează ne vom referi pe scurt la acea parte a lucrării lui N. Dima consacrată reacției românești din anii cincizeci—șaptezeci față de situația Basarabiei și a Bucovinei de Nord (p. 47—59). Autorul reliefează faptul că circa un deceniu — un deceniu și jumătate după evenimentele din august 1944 „Romania was ruled over by the Soviet troops, the newly created secret police and by fear and terror”. Însă după moartea lui Stalin, și mai, ales după retragerea trupelor străine, în 1958, „the situation began to change gradually”. N. Dima prezintă acele elemente politice, culturale etc. care au punctat relativa depășire de către România, a situației de stat satelit. La îngemănarea deceniilor șase și șapte România a început să se apropie de R. P. Chineză, „acting as a mediator between the two giants”; în aceste condiții chestiunea Basarabiei și a Bucovinei de Nord a devenit un element de fricțiune important în relațiile româno-sovietice. Noua atitudine a Partidului Muncitoresc Român este astfel explicată de autor: „... the Party, which was all long rejected by the majority of the population, foresaw a possible way of approaching the people by shifting to a modicum of nationalism”. Evoluția raporturilor româno-sovietice este privită de N. Dima prin prisma „Memoriilor” lui Hrușciiov (a căror autenticitate este însă acceptată cu rezerve). După o vizită, la nivel înalt în R. P. Chineză, partea română i-a informat pe sovietici în legătură cu discuțiile purtate la Beijing, neuitând să amintească declarațiile chinezilor conform cărora U.R.S.S. a anexat Basarabia de la România. Într-o declarație căreia i s-a făcut o largă publicitate, Mao declarase că „...sînt prea multe ținuturi ocupate de U.R.S.S. ...Ruşii şi-au însuşit o parte din România... a venit timpul să punem capăt acestei împărţeli”.

La puțină vreme de la declanșarea conflictului „teritorial”, Hrușciiov a fost înlocuit cu Brejnev, iar în România, locul lui Gh. Gheorghiu-Dej l-a luat Nicolae Ceaușescu, care, arată N. Dima „...realized that nationalism was his ticket to popularity and endorsed tacitly the Romanian territorial claims”. România va deveni astfel „rătăcită” („the maverick”) blocului sovietic. Pentru început, confruntarea era mai curind „...a subtle and scholarly confrontation”. Vechea stație de radio de 50 km din Iași a fost înlocuită cu un emițător de 1 000 kw, care firește „acoperea” Basarabia și Bucovina de Nord. Întrucât naționalismul românesc începuse să se manifeste și în R.S.S.M., reacția Moscovei a devenit „more and more furiously”. Istoriografia românească a început să fie atacată cu tot mai multă vehemență. Disputa a îmbrăcat deci curind o formă „istoriografică”. „Centrul” a replicat, căutând să limiteze contactele basarabenilor cu România. Autorizația de a vizita România era tot mai greu acordată, iar periodicele și cărțile din România erau tot mai puțin agreate. Astfel, în anii șazececi, numărul abonamentelor la publicațiile din România a scăzut în Moldova „sovietică” de două-trei ori, iar din librării au început să dispară sectoarele de carte tipărită în România. Totuși, anumite contacte culturale dăinuiesc. N. Dima citează în acest sens turneul formației „Mondial”, care a atras la Teatrul de Vară din Chișinău (cu o capacitate de șapte mii locuri) douăsprezece mii de spectatori, recitalul durind pînă la ora trei a.m., iar interpreții fiind aclamați cu cuvintele „Fraților! Fraților!”.

În pofida acestor fricțiuni, Bucureștiul a hotărât totuși să reînnoiască în 1970 tratatul de prietenie sovieto-român, care, accentuează autorul, prevedea inviolabilitatea frontierelor. Dar disputa se menține în plan istoriografic, N. Dima citind o serie de apariții editoriale sovietice care își propuneau să demonstreze caracterul etnic distinct al „moldovenilor” față de români. Nici semnarea acordurilor de la Helsinki „wich legitimize and guarantee the post-bellum European boundaries” nu a schimbat radical tonul disputei. De aceea, în mai 1976, a fost trimis la București, pentru „discuții prietenești” o înaltă oficialitate civilă sovietică, Konstantin Katusev, precum și un important general, Alexei Iepișev. În același timp, Moscova „mobilized its loyal Eastern European friends to join her in criticizing, harassing and challenging Romania”; ca și în 1940 a fost stimulat irendentismul maghiar. Liderul român și-a reconsiderat parțial poziția, declarînd cîteva zile mai tîrziu că România nu revendică teritorii de la vecinii săi, dar a adăugat că încercările de a falsifica faptele istorice nu servesc la nimic. În august 1976 președintele României a vizitat R.S.S.M., iar liderul P.C.M., I. I. Bodiul i-a întors curînd vizita. N. Dima arată că discursul rostit la Chișinău de șeful statului român

a provocat o mare dezamăgire basarabenilor. Fricțiunile au persistat însă, deși contactele la nivel înalt româno-„moldovenești” s-au menținut (întâlnirile din iunie și septembrie 1979). La Congresul mondial al istoricilor (București, 1980) problema Basarabiei a marcat o „reînnoire a polemicii” sovieto-române. Impresia lăsată, conchide N. Dima, era că România aștepta „...for the right moment to finally achieve her ethnic and territorial reintegration”.

Capitolul al VII-lea al lucrării este consacrat identității culturale a românilor basarabeni și nord-bucovineni. Sunt avute în vedere, pe baza a numeroase publicații, statistici etc. particularitățile dezvoltării științei, educației, mijloacelor de mass-media, modul în care au fost conservate folclorul, tradițiile, etc., în condițiile eforturilor făcute de „Centru” de a crea o literatură și o cultură „moldovenească”.

Penultimul capitol, al VIII-lea, inexistent, în ediția din 1982, privește ridicarea politică a românilor „sovietici” din anii optzeci și de la începutul acestui deceniu. Sunt prezentate implicațiile „erei” Gorbaciov pe malul stîng al Prutului. Anul 1989 este socotit pentru „moldoveni” drept un an „al adevărului”. În martie 1989 intelectualii moldoveni reușesc să tipărească în Lituania „Glasul”, primul periodic ce folosea grafiă latină: în mai același an la Chișinău se întemeiază Frontul Popular Moldovenească, recunoscut oficial în octombrie. Este subliniată și însemnătatea marii adunări din 27 august 1989, K.G.B.-ul local apreciind cifra participanților la cea. 750.000. Privitor la situația „externă” a luptei naționale a românilor de dincolo de Prut, N. Dima apreciază astfel contextul: „As long as Romania remained under Ceausescu, Moscow had little reason to worry about Moldavia. The Moldavian Romanians might have rejected the Soviet system, but they had nowhere to go”. Autorul nu comentează declarațiile făcute la Congresul al XIV-al P.C.R. de secretarul general al acestuia cu privire la pactul Molotov-Ribbentrop.

În încheierea capitolului VIII, N. Dima se referă la reacția sovietică față de eforturile Moldovei din stînga Prutului îndreptate spre independență, la „republicile” nistrene și găgăuză și „nesiguranța viitorului” Basarabiei. Este citată afirmația liderului F.P.M., Iurie Roșca, făcută cu prilejul unei vizite recente în S.U.A., conform căreia desăvîrșirea unificării românilor ar mai putea aștepta o vreme, dar secolul al XXI-lea va găsi pe toți românii „...united under one flag, living in one country, democratic and free of communism”.

Ultimul capitol, al IX-lea, sugestiv intitulat „În loc de concluzii”, evocînd complexitatea situației (instabilitatea tot mai accentuată a U.R.S.S., aspirațiile naționaliste ale Ucrainei etc.), își propune să încheie lucrarea cu o notă optimistă: „A hopeful final self-determination coupled with a new boundary delineation and a comprehensive population exchange may lay the foundation of peace and stability in one of the most troubled and unstable areas of Eastern Europe”.

O bogată și foarte utilă bibliografie însoțește textul.

Firește, o serie de chestiuni abordate în lucrare ar putea fi adîncite, iar evaluarea unor situații în lipsa posibilității consultării unui material inedit, de arhivă, sau în absența perspectivei oferite de scurgerea timpului, ar putea să nu confirme anumite judecăți de valoare sau ar putea invalida anumite concluzii, dar, în final, considerăm lucrarea lui Nicholas Dima drept extrem de binevenită, demersul științific al autorului acoperind o lipsă reală a istoriei relațiilor româno-sovietice.

Sever Mircea Catalan

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ ANUALĂ DE COMUNICĂRI A INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA”

Sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului „N. Iorga”, desfășurată în zilele de 23 și 24 octombrie 1991, s-a bucurat de participarea unor nume consacrate ale istoriografiei noastre, oferindu-se în același timp unor mai tineri cercetători posibilitatea de a-și face cunoscute și dezbătute rezultatele activității lor.

Sesiunea a fost deschisă, printr-un scurt cuvînt, de dr. Șerban Papacostea, directorul Institutului „N. Iorga”.

Comunicarea lui Viorel Achim, *Considerații asupra adunărilor judiciare reunite ale districtelor din Banat în secolele XIV—XV*, pornind de la situația concretă relevată documentar și în contextul informației de ansamblu asupra regiunii, a analizat cele opt adunări judiciare (desfășurate între 1390—1452), ce au reunit nobili și cnezi provenind din două sau mai multe districte românești bănățene. Concluziile evidențiază că explicația acestei formule de organizare a forurilor de judecată este diferită de la caz la caz, instituția judiciară românească reflectînd anumite diferențe zonale existente în interiorul regiunii de sud-est a Banatului. Aceste deosebiri, a conchis autorul, sînt determinate de momentul diferit în care au fost supuse regalității maghiare, pe de o parte teritoriul viitoarelor districte (organizate la mijlocul secolului al XIV-lea) Comiat, Bîrzava, Carașova, Ilișia și Almăj, iar pe de altă parte culoarul Timiș—Cerna (unde din aceeași epocă există districtele Lugoj, Caran, Sebeș și Mehadia).

Comunicarea Ilnei Căvan, *Politica central europeană a lui Matia Corvin și implicațiile ei pentru frontul antiotoman* este rodul unor investigații de arhivă în țară și în Ungaria. Ideea centrală, în jurul căreia s-au concentrat argumentele demonstrației, este aceea că Matia Corvin a părăsit lupta antiotomană, ca un scop politic permanent, angrenîndu-se într-o operațiune militară de mare anvergură în centrul Europei. Necesitățile acestei acțiuni au fost deopotrivă economice, politice și militare, regele Ungariei vizînd, la concurență cu Habsburgii și Jagiellonii, să întemeieze propriul său „regat dunărean”. Aspectele noi prezentate de comunicare sînt cele legate de evocarea tratativelor diplomatice cu Imperiul otoman, prin care periodic Matia și-a asigurat spatele și flancurile, în condițiile în care frontul principal îl reprezenta Boemia și ulterior Austria. S-au adus argumente în favoarea ideii că în 1468 s-a încheiat un armistițiu cu Imperiul otoman, de fapt o pace separată, prin care Ungaria își părăsea aliatul (Veneția), pentru a se angaja cu toate forțele în „războaiele boeme”. Un alt aspect nou al cercetării a fost și cel prin care s-a demonstrat că în 1483 tratatul de pace turco-ungar a cuprins în mod explicit și Țara Românească, nu numai Moldova, cum s-a crezut pînă în prezent. De asemenea, comunicarea a introdus în circuitul istoriografic și textul tratatului de pace turco-ungar din 1488, privitor la cele două țări române, așa cum a fost el tradus de istoricul maghiar G. Hazai.

Comunicarea *Un document turcesc inedit din 1570 despre Brăila* (Anca Popescu) a luat în discuție un Kanun-naime (Cod de legi) pentru tîrgul și schela Brăilei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Fundamental fiscal, documentul permite sesizarea unor aspecte economico-sociale și instituționale, puțin cunoscute, caracteristice Brăilei otomane, la numai 30 de ani de la cucerirea ei de către turci.

În comunicarea sa intitulată *Un dregător al lui Mihai Viteazul în Transilvania*, dr. Ștefan Andreescu s-a ocupat de biografia ce se ascunde în spatele unei semnături, „Georgius Pithar, provisor Albensis”, aflată pe o scrisoare redactată în Alba Iulia, la 11 mai 1600, acest personaj fiind de fapt un român bănățean, originar din Caransebeș, cunoscut și sub numele „Bortun”. Pe temeiul unui act intern din Țara Românească a fost identificat cu un anume „Giurgul pitarul”, răsplătit de Mihai Viteazul cu satul Somorul din jud. Mehedinți pentru serviciile aduse lui. Există și alte repere documentare, a subliniat autorul, care par să ateste că personajul în cauză se găsea în Țara Românească încă din 1595, îndeplinind funcția de „vornic de curte” la București. Aceste antecedente au justificat alegerea lui pentru funcția similară de „provisor” al reședinței din Alba Iulia a lui Mihai Viteazul.

Materialul lui Adrian Tertecel, *Informații noi privind campania militară otomană din 1711 în Moldova* (cuprinse în „Jurnalul” lui Ahmed bin Mahmud) și-a propus să pună în valoare un izvor narativ otoman necunoscut în istoriografia românească: „Jurnalul” („Defter”) lui Ahmed bin Mahmud, secretar al visteriei otomane, privind campania militară otomană din 1711 în Moldova. Textul „Jurnalului” a fost publicat în 1969, în Turcia, în turco-osmană, de către prof. dr. Akdes Nimet Kurat, fiind tradus integral de autor (traducere aflată deocamdată în manuscris). După cum se știe, în iulie 1711, armata otomană a invins la Stănilești oastea ruso-română comandată de țarul Petru cel Mare și de domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir. S-a arătat că deși Ahmed bin Mahmud ne aduce puține știri noi privind acțiunile întreprinse de Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir, acest autor otoman ne oferă însă informații noi, necunoscute în istoriografia noastră, cu privire la activitățile militare și politico-diplomatice întreprinse de armata otomană și de marii demnitari ai Înaltei Porți în 1711, interesante fiind și știrile referitoare la starea de spirit care domnea atunci în tabăra otomană; de altfel, din textul „Jurnalului” reiese clar situația de criză și declinul Imperiului otoman, inclusiv pe plan militar, victoria de la Stănilești fiind obținută în extremis de o armată otomană demoralizată și cu un nivel scăzut de disciplină. Chiar otomanii, a conchuzionat autorul, au considerat victoria obținută de ei ca pe un adevărat miracol, datorit în ultimă instanță de „Allah cel Preaînalt”.

Comunicarea *Politica expansionistă a Rusiei la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Noi contribuții documentare* (Marian Stroia) pornind de la depistarea, în secția de microfilme a Arhivelor Statului din București, a originalului diplomei și instrucțiunilor primului consul rus în Principate, S. Loșcariov, a procedat la reconstituirea cadrului intern și internațional în care acesta și-a desfășurat activitatea. S-a evidențiat caracterul inedit al izvorului folosit, raportat la mărturiile de epocă deja cunoscute. Materialul documentar analizat este considerat de autor ca reflectând un episod semnificativ al luptei pentru putere din Rusia Ecaterinei II, ilustrând în același timp tendințele acaparatoare ale Imperiului Romanovilor.

Demersul lui Armand Goșu, *Atitudini și reacții față de ideea anexării țărilor române de către Rusia (1806—1812)* a inventariat mai multe opțiuni de politică externă ale clasei suprapuse din societatea rusească în problema ocupării principatelor române și a urmărit felul în care acestea au variat în funcție de modificarea situației internaționale. Totodată au fost prezentate și unele din considerațiile pe care unii oameni politici influenți le-au vehiculat argumentându-și o poziție sau alta. Nu au fost neglijate nici atitudinile altor importanți șefi de state și diplomați europeni din epoca respectivă. În contradicție cu aceste poziții apare opțiunea unui elvețian, Frédéric César de La Harpe, fostul preceptor al țarului Alexandru I. La Harpe s-a ocupat în trei serisori expediție țarului în intervalul 1808—1811 de problema țărilor române: Alexandru I era sfătuit să nu anexeze principatele dunărene, de aici putând decurge pentru Rusia o seamă de consecințe negative. Cea mai mare parte a argumentelor prezentate de La Harpe, a reliefat autorul, își au originea în ideologia iluministă europeană. Învățățul elvețian, se conchuzionează în final, în comparație cu contemporanii săi, reprezintă un personaj singular, atît prin faptul că se opune proiectatei anexări a Moldovei și Țării Românești, cît și prin considerațiile sale, prezentate țarului, pe marginea acestui subiect de politică europeană.

Analiza Luciei Taftă, *Ideile de modernizare a Țărilor Române în prima jumătate a secolului XIX*, se referă la eforturile de adaptare la condițiile românești a unor instituții specifice societăților avansate, occidentale, evocându-se adevărate nume de pleiadă ale vieții politice și culturale românești, precum și momente care au jalonat formarea în Principatele Române a structurilor specifice societății civile. Autoarea a accentuat însemnătatea ideilor „liberalismului european de sorginte germano-austriacă și franceză” în gândirea generației pașoptiste și implicațiile acestui curent pentru devenirea României moderne.

Comunicarea *Principiul integrității teritoriale în politica românească în vremea lui Alexandru Ioan Cu a* (prezentată de Sever Mircea Catalan) a abordat problematica unei majore concepții de politică externă a domnitorului Al. I. Cuza: apărarea integrității statului național român, asigurarea inviolabilității frontierelor acestuia. S-a evidențiat faptul că această politică a fost o formă prin care Principatele Unite, în epocă o entitate politico-teritorială încă lipsită de atributele suveranității și independenței, s-au identificat cu un subiect de drept internațional. Au fost prezentate, pe bază de documente, în bună parte inedite, consecințele acestei politici de apărare a integrității teritoriale pentru relațiile Principatelor Unite cu imperiile vecine. O atenție anume s-a acordat relațiilor noastre cu St. Petersburgul și, în acest context, comunicarea a comentat mai multe documente inedite privitoare la acțiunile separatiste de acum 130 de ani ale „bulgarilor” din județele retrocedate Moldovei în 1856.

Europa și Principatele Dunărene în viziunea unor călători străini din prima jumătate a secolului XIX a fost tema dezvoltată de dr. Șerban Rădulescu-Zoner. Autorul a evidențiat

că sporirea însemnătății diplomatice a crizei orientale s-a manifestat și pe plan literar, spațiul sud-est european reflectându-se astfel mai pregnant în lucrările cu caracter memorialistic (mai ales jurnale de călătorie). Sursele analizate — de limbă germană — sînt privite ca o interesantă fațetă a curentului romantic în literatură. Valoarea operelor discutate, sugerează autorul, este inegală, mulți din călătorii străini ce au trecut pe la noi dovedind superficialitate sub aspectul fineții observației sau a disponibilității de a înțelege unele realități românești, pe care de altfel le raportau constant la propriile lor scări de valori. Însemnările călătorilor citați se constituie, totuși, într-o vie, pitorească și uneori anecdotică frescă a vieții cotidiene a unei societăți aflată în tranziție spre modernitate, deși, regretabil, conchide autorul, aceste eforturi de depășire a tradiționalității sînt mai slab descurate în însemnările de călătorie discutate.

Radu Dan Vlad a prezentat comunicarea *P. S. Aurelian și Academia Română*, în care a înfățișat sintetic activitatea desfășurată timp de 38 de ani (1871—1909) de cel care a fost primul economist român cooptat în forul științific cel mai înalt al țării. Prezentînd mai întîi lucrările elaborate de P. S. Aurelian într-o perioadă anterioară alegerii sale în Societatea Academică Română, R. D. Vlad s-a referit apoi la funcțiile ocupate de acesta pe plan academic, precum și la bogata sa activitate științifică, ce s-a constituit într-o însemnată contribuție la ridicarea prestigiului instituției căreia a avut meritata cinste de a-i fi președinte între 1901—1904.

Demersul științific al dr. Florin Constantiniu, *România și securitatea colectivă 1935—1938* a reținut atenția prin analiza făcută locului și rolului României în relațiile internaționale într-o etapă crucială ce a anticipat ultima conflagrație mondială. Convins că securitatea U.R.S.S. poate fi cel mai bine garantată printr-un conflict între statele „capitaliste”, Stalin a încurajat curentul revizionist, ostil statu-quo-ului generat de tratatele de pace din 1919—1920. Adezînca U.R.S.S. la politica de securitate colectivă a fost o manevră tactică (nu o nouă strategie politică), determinată de eșecul încercărilor de a ajunge la o înțelegere cu Reichul nazist încă din 1933. Oamenii politici români — N. Titulescu, în primul rînd, conchide autorul, nu au înțeles sensul adevărat al politicii U.R.S.S., după venirea lui Hitler la putere și au luat o himeră — sprijinul sovietic pentru statu-quo-ul european — drept o realitate.

Ultima comunicare susținută în cadrul acestei sesiuni *Nicolae Iorga și relațiile româno-franceze* (dr. Nicolae Liou) a abordat o temă complexă, dacă ținem seama atît de polivalența activității fondatorului și patronului institutului nostru, cit și de dimensiunile implicării sale directe în marile frămîntări și mutații ale epocii în care a trăit. Comunicarea s-a concentrat asupra modului original în care activitatea de om politic și de cultură a lui N. Iorga a impulsionat cunoașterea reciprocă și, pe această bază, apropierea dintre poporul român și cel francez. Comunicarea, întemeiată pe o bibliografie bogată, a accentuat, de asemenea, rolul schimbului mondial de valori spirituale, în care poporul român s-a implicat cu contribuții strălucite, pentru triumful idealurilor sale naționale.

Prezentării materialelor amintite mai sus i-au urmat ample dezbateri, utile atît referenților, cît și participanților la discuții.

În încheierea sesiunii, dr. Șerban Papacostea, directorul Institutului „N. Iorga”, a apreciat calitatea științifică a comunicărilor și a dezbaterilor, evidențînd consecințele pozitive ale unor astfel de manifestări.

Scris Mircea Catalan

SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ: FĂGĂRAȘ 700 DE ANI, 1291 — 1991

În cadrul manifestărilor cultural-științifice desfășurate la Făgăraș în zilele de 4—6 octombrie 1991, cu prilejul împlinirii a 700 de ani de la atestarea documentară a localității Făgăraș, în cetatea cu același nume a avut loc o interesantă sesiune științifică. Desfășurată la 5 octombrie, cu participarea a numeroși profesori, cercetători științifici și muzeografi din diferite localități, dar în primul rînd cu forțe locale, manifestarea a prilejuit scoaterea la lumină a numeroase contribuții la istoria întregii Țări a Făgărașului în toate perioadele istorice, fiind vizibilă noua formă de exprimare liberă a rezultatelor științifice.

Programul sesiunii a cuprins, așadar, următoarele comunicări: dr. Ioan Clușea, *Muzeul de istorie a Transilvaniei—Cluj*: „Momente din istoria Țării Făgărașului”; dr. Florea Costea, *Muzeul Țării Bârsei—Brașov*: „Documente artistice pentru istoria Țării Făgărașului”; Gheorghe

Dragotă, Muzeul Țării Făgărașului: „Descoperiri arheologice în Țara Făgărașului”; Florena Chiuide, *Făgărașul sub domniile muntelui*; dr. Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul, Basla și Cetatea Făgărașului — un tratat puțin cunoscut (3 octombrie 1600)*; Mircea Prescure, *Clitoriile brâncovenești din Țara Făgărașului, simbol peste veacuri al unității românești*; Ioan Opreș, *Momente din istoria unei localități a Țării Făgărașului, comuna Șercaia*; Nicolae Stoica, *Situația social-economică a locuitorilor din comuna Cîrșișoara la 1801*; Nicolae Chicherea, *Contribuții făgărășene la lupta pentru eliberare și unitate națională în a doua jumătate a sec. XIX și începutul sec. XX*; Luana Popa, *George Mator — un promotor făgărășan al economiei naționale*; Ioan Măndrea, *Revoluția de la 1848 — 1849 în Țara Făgărașului. Aspecte instituționale organizatorice*; Dan Opreș, *Emigrația făgărășană în America*; Ioan T. Bălan, *Activitatea muzicală și cultural-artistică în Țara Făgărașului. File de cronică*; Ioan Eșan, *Personalități ale Țării Făgărașului din toate timpurile*; Ioan Funariu, *Gărturari făgărășeni*; Silvia Roșculeț, *Istorie și cultură în Țara Oltului*; George Roșculeț, *Studiu comparativ al valorilor culturii din Țara Oltului și Țara Bârsei*.

Sesiunea științifică a evidențiat interesul pentru istoria Făgărașului, sub aspecte foarte variate și impactul acestuia asupra istoriei naționale. Totuși, observăm că a lipsit o comunicare legată de comemorarea propriu-zisă, mai precis de atestarea documentară a localității Făgăraș în 1291 — an cu implicații interesante deopotrivă în istoria Transilvaniei și a Țării Românești. Faptul este legat, între altele, de lipsa tot mai evidentă, putem spune, la ora actuală, a specialiștilor în istoria medie a României. Oricum, sesiunea științifică de la Făgăraș este de natură să atragă atenția asupra unuia dintre cele mai interesante zone istorice, aflate chiar în centrul țării noastre.

Constantin Rezachevici

MĂRTURII

Am primit din partea domnului MĂCELARU DINU ȘT. NICOLAE în vîrstă de 80 de ani, o scrisoare privind unele evenimente din vara anului 1940. Redăm în rîndurile de mai jos relatarea domniei sale ca martor ocular al operațiunilor prilejuite de ocupația samavolnică ce către trupele rusești a Basarabiei și nordului Bucovinei:

„Concentrat în Batalionul 6 Pionieri al Diviziei a 6-a, Corpul 4 Armată situat în acel timp în nordul Bucovinei, ca sublocotenent de rezervă, specialist în distrugeri de poduri, căi ferate și șosele, am fost delegat de Comandamentul Militar din acea zonă să montez dispozitive de distrugeri în puncte obligate de trecere de la Dorohoi și pînă la Cernăuți în eventualitatea unui atac cu tancuri din partea trupelor rusești care erau în permanență masate dincolo de Nistru.

Aceste dispozitive de distrugeri erau amplasate și deservite de echipe de pionieri bine instruite cu consemnul ca atunci cînd inamicul a ajuns cu tancurile la 500 m aproape de di pozitivul de distrugeri, un explozor bine camuflat va declanșa explozia, distrugînd podul, șoseaua sau calea ferată, obligînd pe inamic să stopeze pătrunderea cu tancurile.

În iunie 1940 cînd trupele rusești au ocupat Basarabia mă aflam la podul de cele ferată de la Cernăuți pe unde se putea pătrunde în Bucovina.

Chemat fiind la Comandamentul Militar din acea zonă, un colonel cu stea, comandantul unei Brigăzi de infanterie, mi-a făcut cunoscut sub semnătură Ordinul Majestății Sale Regeului Carol al II-lea că nu avem voie să declanșăm dispozitivele de distrugeri și să evităm orice confruntare militară cu armata rusească spre a evita conflictul, ținînd cont că armata rusească era mult superioară rău.

A doua zi, după ocuparea Basarabiei la orele 3 dimineața, unități de tancuri ale rușilor au pătruns prin Cernăuți în Bucovina pe șoseaua care duce de la Cernăuți — Bănceni — orașul Herța. Colonelul Comandant al Brigăzii de Infanterie, mi-a pus la dispoziție o bicicletă, să alerg în cea mai mare viteză pînă la Herța, să ies înaintea tancurilor rusești și să-i avizez că au greșit drumul.

Pînă la sosire în Herța am scăpat ca prin minune de gloanțele mitraliate de tancurile rusești ce veneau în valuri din urmă.

Primele tancuri pătrunse în orașul Herța, mitraliau din tancuri și produceau panică în populația care, înspăimîntată, fugea în toate părțile. Întrebînd cîțiva cetățeni ce se întimplă în oraș, mi-au răspuns îngrozii că le-au ieșit în cale la primele tancuri rusești 4 căpitani de infanterie români, cu batiste albe în virful baionetei dar, în furia lor oarbă de cucerire,

tancurile rusești i-au secerat cu mitralierele, omorînd pe toți cei 4 căpitani și o serie de oameni civili nevinovați.

: Continuînd investigațiile, toți civilii pe care i-am întîlnit mi-au confirmat că ofițeri ruși de pe tancuri cercetau o hartă și întrebau pe cei ce îi întîlneau pe unde se poate ajunge mai repede și cît mai este pînă la Botoșani, limita prevăzută pe hartă să ocupe din trupul țării noastre.

Îngrozit de cele auzite, ca bun român și bun patriot, s-a aprins o mare revoltă în sufletul meu și din proprie inițiativă, trecînd peste Ordinul Majestății Sale Regelui Carol al II-lea am trimis un agent de legătură pînă la cele două echipe de Pionieri, una situată la podul de lemn la intrare în comuna Probotești și a doua echipă de Pionieri la un punct obligat de trecere la o încheiere de drumuri, la intrare în comuna Probotești cu consemnul ca atunci cînd tancurile ajung la 500 m de obiectivul de distrugeri să arunce podul și șoseaua în aer.

: S-au auzit două mari explozii și trupele de tancuri rusești crezînd că terenul este minat în urma exploziilor au rupt-o la fugă înapoi spre orașul Herța.

Speculînd această situație unitățile armatei noastre au montat la marginea exterioară a comunei Probotești baricade din lemn groase, destul de înalte și completate cu arici de sîrmă ghimpată spre a opri invazia trupelor de tancuri rusești.

Faptul că s-au construit aceste baricade și poate și de teama unor cîmpuri de mine, trupele rusești au renunțat să înainteze spre Botoșani, limita de ocupație ce o aveau înscrisă pe harta lor și în acest mod hotarul existent și azi a rămas la limita exterioară a comunei Probotești spre comuna Buhai și orașul Dorohoi.

: După ce s-au instalat de ambele părți trupe de grăniceri, Comandantul meu de Companie, Locotenent rezervă Sălăgeanu Ion, profesor de matematică în acel timp la Liceul din Turnu Severin, generație 1922 la Cluj, m-a luat de braț și parcă îi aud și acum cuvintele sale:

„Vino domnule sublocotenent Măcelaru să-ți arăt cum D-ta ai înscris o pagină în istorie, în istoria Neamului românesc. Cînd, deși Ordinul Majestății sale Regelui Carol al II-lea a fost dat în mod expres să nu declanșăm dispozitivele de distrugere, prin inițiativa D-tale de bun român și bun patriot, prin distrugerea celor două obiective, punctele obligate de trecere, ai obligat stoparea înaintării trupelor de tancuri rusești, salvînd o porțiune destul de mare din trupul Patriei noastre din comuna Probotești — Buhai — Dorohoi pînă la Botoșani, este o acțiune proprie de mare curaj și de bun patriot”.

O PRECIZARE

Mult stimat domnule redactor-șef,

V-aș fi profund recunoscător dacă ați publica în revista Dvs. următoarea precizare. În Editura „Cozia” a apărut lucrarea în 2 volume: *Antonescu—Hitler. Corespondență și întîlniri inedite (1940—1944)*, întocmită de d-nii Vasile Arimia, Ion Ardeleanu și Ștefan Lache. Am constatat cu surprindere că figurez pe foaia de titlu în calitate de „coordonator științific” al ediției. În realitate, Dl. Iordache, directorul Editurii, mi-a solicitat un referat asupra lucrării, cînd ea era în manuscris, rugăminte căreia i-am dat curs. Oricine este avizat își dă lesne seama de mara distanță dintre un referat și o coordonare științifică de ediție. Nu vreau nici să mi se atribuie merite pe care nu le am, nici să primesc critici pentru eventuale erori de care nu sînt responsabil.

Precizarea mi se pare cu atît mai necesară cu cît, la scurt timp după publicarea lucrării de mai sus, a apărut, în Editura „Danubius”, cartea mea *Între Hitler și Stalin. România și pactul Ribbentrop-Molotov* ceea ce ar putea da naștere la nedorite confuzii.

Cu mulțumiri,
Florin Constantiniu

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN UNGARIA

În perioada 16 septembrie — 7 octombrie 1991 am efectuat un stagiul de documentare la Budapesta, în cadrul schimburilor convenite între Academia Română și Academia Ungară de Științe. Tema de cercetare pe care am avut-o în vedere privește politica balcanică a regatu-

lui ungar în secolul al XIII-lea și impactul asupra teritoriului viitoarei Țări Românești, cu o privire specială asupra Banatului de Severin.

Cea mai mare parte a timpului a fost afectată muncii în Biblioteca Națională Széchenyi și în biblioteca Institutului de istorie al Academiei Ungare de Științe, unde am avut posibilitatea să mă documentez asupra temei, parcurgând un mare număr de lucrări de referință mai vechi sau mai noi și culegeri de documente, inaccesibile în țară, care mi-au oferit o imagine detaliată asupra evoluțiilor politice din spațiul central-sud-est european în secolul al XIII-lea, susceptibilă să contribuie la mai buna precizare a momentului înființării, la înțelegerea rosturilor și funcțiilor Banatului de Severin, și la încadrarea acestuia în sistemul mai larg al banatelor de la granițele de sud ale regatului. Sub acest ultim aspect am putut să mă informez în bună măsură în privința statutului politic al teritoriilor sud-slave integrate în regatul ungar, a cărui cunoaștere o consider utilă, din perspectivă comparativă, în investigarea problemei autonomiilor românești din cuprinsul Ungariei medievale.

M-a preocupat și continuarea documentării asupra districtelor românești din Banatul actual în evul mediu. În această privință la Institutul de istorie militară am studiat hărți militare și cadastrale din secolele XVIII—XIX care m-au ajutat în localizarea unor așezări dispărute și în reconstituirea unor hotărâncii din secolele XIV—XV. La Arhiva Națională Maghiară am putut să-mi dau seama de volumul impresionant de documente medievale inedite ce privesc Banatul actual și care, poate, mă vor preocupa în viitor.

În cursul stagiului am avut ocazia de a cunoaște peisajul istoriografic ungar, în primul rând lucrări de medievistică apărute în ultimii ani, de a parcurge periodice recente apărute în diferite țări, unele periodice meritând să fie achiziționate și de bibliotecile noastre. Întrevederile pe care le-am avut cu unii istorici maghiari — amintesc pe domnii Szász Zoltán (directorul Institutului de istorie), Rázsó Gyula (directorul Institutului de istorie militară), Hóvári János (care se ocupă de stăpânirea otomană în Banat) — mi-au prilejuit un schimb de opinii în legătură cu problemele și perspectivele cercetării istorice, putând afla preocupările actuale ale istoriografiei ungare.

Stagiul la Budapesta a fost și o ocazie pentru cunoașterea indeaproape a valorilor culturale ale poporului vecin, prin vizitarea muzeelor, expozițiilor și altor obiective culturale și artistice ale orașului.

Mă simt dator să menționez, de asemenea, solitudinea deosebită manifestată de gazde pentru desfășurarea în condiții optime a stagiului de documentare.

Viorel Achim

† VALERIA COSTĂCHEL (1904 — 1990)

Cînd s-a stins din viață, în august trecut, n-a băgat nimeni de seamă. Izolarea în care trăia demult, la pensie, deși nu încetase să lucreze, publicînd cîte un articol, trimițînd comunicări la congresele de slavistică și pregătînd o carte de amintiri despre marele său profesor N. Iorga, a făcut s-o cuprindă treptat uitarea. Dacă ar fi murit cu 25 de ani în urmă, această notă ar fi menționat doar că a predat istoria Rusiei și a U.R.S.S. la Facultatea de Istorie din București (conferențiar, 1949—1965) și că, după cum afirmă *Enciclopedia istoriografiei domânești*, „a contribuit la formarea unei imagini juste asupra societății medievale din țările române”. Atît n-ar fi nici de ajuns, nici cu totul exact. La fel de nedreaptă ca uitarea este și această imagine convențională.

Valeria Mihailovna Dobronravov se născuse la Petersburg, cu treisprezece ani înainte de Revoluție, și s-a refugiat în România în adolescență, împreună cu o parte a familiei sale. Tatăl, jurist, fusese înalt funcționar al Sfîntului Sinod. Mama ei, Domnica Donici, urmașa mai multor generații de preoți, dintr-o ramură scăpată de boierilor cu același nume, a avut numeroși copii, între care și scriitorul Leon Donici (1887—1926), martor lucid al anilor „Calvarului”. O timpurie experiență a greutăților materiale și a persecuțiilor își pune definitiv pechea pe o fire sfioasă. După licența în istorie la București, Valeria Costăchel a avut, între 1930 și 1940, atribuții de bibliotecară și secretară în preajma lui N. Iorga, pentru care va păstra un adevărat cult; apoi a rămas, pînă în 1947, să vegheze asupra bogăției de cărți cu care Institutul de Istorie Universală fusese înzestrat de către întemeietorul său.

De la teza de doctorat, condusă de Gheorghe Brătianu și Alexandre Eck, *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIVe et XVe siècles* (1947) și pînă la ultimul studiu din „Revista Arhivelor”, consacrat unei probleme de terminologie din formularul documente-

lor slavo-române, a cercetat cu perseverență și probitate aceeași temă a instituțiilor medievale din Europa răsăriteană. Interpretarea pe care a susținut-o (de pildă, în lucrarea alcătuită în colaborare cu P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, în 1957) a fost ulterior contestată, în primul rând de către prof. H. H. Stahl. Concepția Valeriei Costăchel asupra feudalismului românesc, asimilat cu cel apusean, era aplicarea exemplului lui Kliucevski și al altor mari istorici din școala rusă pre-revoluționară, de orientare juridică. De altfel, lecturile ei, solide și întinse, erau circumscrise domeniului rusesc. Aceste cunoștințe o recomandau pentru necesitățile învățămîntului nostru universitar, și nu numai pentru momentul unei anumite conjuncțiuni istorice.

Trebuie adăugat că, în cursul publicării unei foarte utile colecții de documente, la care Valeria Costăchel a contribuit activ, *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și României în veacurile XV—XVIII* (3 volume, 1965—1970), au apărut dificultăți pe măsură ce se deteriorau condițiile colaborării politice româno-sovietice, așa încît ediția a fost anevoie dusă pînă la capăt. Inactualitatea preocupărilor sale accentua acum decalajul, oricum evident, față de colegii mai tineri.

Rămăsese în fond credincioasă atmosferei rusești de care a fost pătrunsă prima ei educație. Formația ei intelectuală, înainte de a primi influența lui N. Iorga, era cea a unei persoane de bună condiție din societatea rusă. Desfăștîndu-se cu pictura, muzica și marea literatură rusă, se supunea unor rituri care-i modelaseră sensibilitatea, cu un oarecare diletantism ingenuu. A scris, bunăoară, despre „tematica istorică în opera lui N. K. Roerich”: pentru a simți cît de puțin interes față de acest pictor, absolut *kitsch*, trebuie să-ți asumi riscul de a privilegia, în contemplarea unui tablou, subiectul. Avea un respect devotat pentru clasici, dintre care îl admira îndeosebi pe Cehov, mereu recitat în edițiile *princeps*: niște broșuri ponsite, cenușii, ieftine. Totuși, rezultatul acestei îndelungi lecturi n-a fost decît un studiu asupra scriitorului ca martor al problemelor sociale din vremea sa. Cehov, ca sursă documentară asupra penitenciarelor țariste sau a mizeriei țăranilor lipsiți de pămînt, iată o interpretare utilitaristă a literaturii. Despre Babel, Bulgakov și Pasternak nu-mi aduc aminte să fi vorbit vreodată.

În ultimii ani, urmărea cu pasiune transformările din patria ei. Mărturisirile ei deveneau, în sfîrșit, mai îndrăznețe. Lui Gorbaciov îi purta aceeași simpatie rezervată ca și lui Witte, ale cărui memorii le cunoștea bine: înconștientă identificare între autorul *perestroikăi* și ministrul, de un liberalism șovăiehic, al lui Nicolae, al II-lea. Într-un tirziu, am aflat că un frate al Valeriei Mihailovna, tînră teolog, refuzînd să îndeplinească serviciul militar la „roșii”, fusese condamnat la un supliciu crîncen: dat pradă lupilor într-o pădure siberiană. „Albii” l-au canonizat, așa încît a devenit un sfînt al bisericii ruse din exil. Era ca o scenă din *Michel Strogoff* pe care o puteam cu greu lega de interiorul trist, cu mobilele acoperite de huse, din strada Roma, unde ascultam povestea. Dar cea mai mare surpriză am avut-o cînd mi-a arătat o piesă de teatru despre Tolstoi pe care o publicase în rusește, într-o revistă literară a emigrației din Statele Unite. O dramă despre bătrînețea și înmormîntarea lui Tolstoi, foarte vie în veridicitatea ei. De altminteri, cu o jumătate de secol mai înainte, mai scrisese o piesă, *Studentii*, care voia să fie oglinda vieții tineretului sărac și a experienței sufletești a autoarei.

În țara noastră, domeniul studiilor slave, al celor istorice în special, are nevoie de o nouă orientare care să-i redea vitalitatea. Activitatea Valeriei Costăchel va fi atunci apreciată mai drept, pentru strădania de a menține tradiția lui Ion Bogdan. Privățiunilor și solitudinii le-a rezistat cu suflet egal, umbrînd de seamnare. A fi izbutit să păstreze, în cele mai potrivnice împrejurări, omenia, simțul datoriei și recunoștința de o viață pentru binefăcători nu e o realizare neînsemnată. De aceea, Valeriei Costăchel i se cuvine un gînd de sinceră grațitudine. Din partea mea, chiar mai mult: mi-a lăsat moștenire operele complete ale lui Kareev, în șapte volume.

Andrei Pippidi

† GEORGE POTRA (1907 — 1990)

La 19 decembrie 1990 s-a stins din viață, la București, cunoscutul istoric, prof. dr. doc. George Potra; autor înzestrat cu mare putere de muncă, el a lăsat o operă variată și bogată realizată de-a lungul a șase decenii, totalizînd 17 cărți și ediții de documente, 292 studii și articole tipărite în reviste de specialitate de cultură generală și popularizare, însumînd peste 8 500 de pagini, fără a mai aminti de numeroasele conferințe și comunicări ținute

la radio, televiziune, muzee, societăți culturale și la diferite simpozioane din București și provincie.

Acest fiu de moț din Munții Apuseni, scoborît dintr-un vechi neam românesc de țărani întîlnit încă din secolul al XVII-lea, s-a născut la 16 martie 1907 în comuna Săcuieu (jud. Cluj), la o mică depărtare de izvoarele Crișului Repede. După studii secundare și universitare urmate la București, sub îndrumarea lui N. Iorga, C. Moisil, N. Cartoian, C. C. Giurescu ș.a., George Potra și-a luat licența în 1932 cu mențiunea „Magna cum laude”, pentru ca peste patru ani să fie consacrat doctor în istorie cu același calificativ.

Cu toate că a fost atras de timpuriu și în mod intens de munca de cercetare, fiind un pasionat iscoditor al arhivelor în calitate pe care o obținuse și de „diplomat” al Școlii superioare de arhivistică și paleografie, George Potra nu și-a uitat niciodată menirea de dascăl. El a deținut cu cîinstă titlul de profesor secundar, gradul I, predînd și însușind dragostea pentru istoria patriei unor generații de elevi de la cele mai bune licee din Capitală („Matei Basarab”, „Mihai Viteazul”, „Aurel Vlaicu” ș.a.) precum și la cel din Găiești, vreme de 45 de ani (între 1932—1967), perioadă în timpul căreia a funcționat și ca director al Muzeului Camerei de Comerț din București (1938—1947). Dar, înainte de toate, George Potra s-a evidențiat în activitatea științifică de erudiție, fapt pentru care a și fost premiat de două ori de Academia Română pentru lucrările *Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România*, București, 1939 și *Hanurile bucureștene*, București, 1943. Această din urmă monografie, mult sporită și îmbogățită documentar, a fost reeditată la București în 1985 sub titlul *Istoricul hanurilor bucureștene*.

Mai bine de jumătate din opera lui George Potra a fost închinată evocării trecutului Capitalei noastre, pe care l-a cunoscut foarte bine, imbinînd munca arhivistică cu investigații le de teren. În numeroase articole — presărate în zeci de reviste de specialitate sau de cultură generală — în broșuri, dar mai ales în impozantele volume *Din Bucureștii de altădată* (București, 1981) și *Din Bucureștii de ieri* (București, 2 vol., 1990), bogat ilustrate cu iconografie de epocă, prin consultarea a numeroase fonduri arhivistice publice și particulare, a presei și literaturii vremii, prin relevarea mărturiilor călătorilor străini și a cercetărilor topografice, George Potra, îndrăgostit de istoria urbei adoptive, a izbutit să reinvie în fața cititorului de astăzi imaginea vechii Capitale și a vieții locuitorilor ei. Zugrăvind locuri, monumente, parcuri și grădini, evocînd evenimente cu caracter istoric sau întîmplări diverse, dînd la iveală calamitățile de odinioară, familiarizîndu-ne cu atmosfera vechilor case și hanuri și reinviind o reușită galerie de personaje pitorești, regretatul istoric ne-a călăuzit cu o mină sigură într-o lume de mult dispărută. Pentru specialiști, de mare utilitate se dovedesc și cele trei volume de *Documente privilegiate la istoria orașului București*, pentru perioada 1595—1848, apărute în 3 volume la Editura Academiei între 1961—1982 alcătuiind un *corpus* util pentru studierea vieții socio-economice, edilitar-administrative și culturale a Capitalei în perioadele medievală și modernă timpurie.

Atenția lui George Potra s-a îndreptat și spre trecutul altor zone geografice ale țării noastre, editînd — uneori în colaborare — izvoare privind regiunea Dimboviței (*Tezaur documentar al județului Dimbovița (1418—1800)* (Tirgoviște, 1972) sau interesante *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Tîrgșor (1632—1857)* (Ploiești, 1969) în colaborare cu N. Simache. Mari figuri culturale ale patriei au fost evocate în monografiile sau prețioase culegeri de izvoare privind pe *Petrache Poenaru cititor al învălîmintului în țara noastră* (București, 1963) sau pe *Ion Heliade Rădulescu (Scrisori — Acte)* (București, 1972), în colaborare cu N. Simache și George G. Potra.

Abordînd domenii variate din trecutul patriei ca distins medievalist, interesîndu-se și de științele interdisciplinare (istoria religiei, a medicinei, a numismaticii, a vechii arte și literaturi românești, a genealogiei și sigilografiei activînd ca membru al Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie de pe lângă Institutul de istorie „N. Iorga”), dar fiind apreciat mai ales ca unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei Bucureștilor, George Potra — ale cărui merite au fost răsplătite în 1965 și prin acordarea titlului de doctor docent — rămîne pentru posteritate ca pildă de harnic și pasionat cercetător de numele căruia se leagă multe împliniri ale istoriografiei române.

Paul Cernovodeanu

GEORGE CIORĂNESCU, *Bessarabia, disputed Land between East and West*, Ion Dumitru Verlag, München, 1985, 372 p.

Volumul luat în discuție reprezintă o culegere de 16 studii (dintre care doar unul este inedit) publicate de George Ciorănescu sau prelucrate de acest autor după prelegeri ținute la radio „Europa Liberă” între 1965—1982, referitoare la diferite aspecte privind istoria Basarabiei în secolele XIX—XX. Materialele publicate au fost extrase din cărțile *Aspects des relations Russo-Roumaines. Rétrospectives et Orientations*, Paris, 1967, *Aspects des relations Soviëto-Roumaines, 1967—1971. Sécurité européenne*, Paris, 1971 și revistele „Der Europäischen Osten” no. 118, München 1965 și „Apoziția”, München, 1976—1977.

Studiul inedit — foarte bine documentat în arhivele franceze — și care din punct de vedere cronologic este și primul inserat în culegere se referă la originile diplomatice a problemei Basarabiei pe plan european în contextul războaielor napoleonice de pe continent 1805—1812 și al crizei orientale dezlănțuite prin războiul ruso-turc din 1806. Aici se arată clar că raptul Basarabiei la 1812, zmulșă din trupul Moldovei, n-a constituit decît o brutală anexiune teritorială lipsită de orice temelie juridică sau istorică, reflectînd un compromis — la care au ajuns marile puteri — între cerințele maxime ale Rusiei (cotropirea Principatelor dunărene în întregime) și cedarea teritoriului dintre Prut și Nistru, ca o dureroasă concesie față de tendințele expansioniste ale lacomilor noștri vecini de la Răsărit. Majoritatea celorlalte studii reunite în culegere au apărut ca răspunsuri date de George Ciorănescu, bun specialist în istoria modernă a României, aberațiilor susținute de preținși „istorici” sovietici — în fața cu ignoranțul A.M. Lazarev — distorsionînd faptele și răstălmăcind adevărul istoric în modul cel mai grosolan. Unele dintre cele mai stupefiantе afirmații ale acestui înăit stalinist se referă la existența „separată” a unei „naționalități” moldovenești, diferită de cea „românească”, vorbind doar limbi apropiate dar nu „identice”. George Ciorănescu a mai combătut și monstruoza politică ce o reprezenta așa-zisul „plan” al economistului sovietic L.B. Valev care dorea să împartă România și vecinii ei căzuți sub

cotropirea sovietică în diferite zone geografice artificiale dar producătoare de materii prime pentru ocupații de la Moscova. În toate materialele G. Ciorănescu n-a căutat să se lanseze în polemici sterile, ci a urmărit să demonstreze — temeinic documentat — că altă în secolul XIX cît și în 1940 sau 1944, Rusia, apoi U.R.S.S., a căutat să se extindă în Balcani, spre a avea sub dominație strimtorile și a-și asigura deschiderea spre Mediterana și mările calde. Într-altă parte autorul insistă asupra samavolniciei ultimatumului sovietic din iunie 1940 ca și asupra încercărilor disperate ale mareșalului Antonescu și ale lui Iuliu Maniu — încercînd primul cu ajutorul Germaniei celălalt cu acel al aliaților occidentali — să păstreze Basarabia și nordul Bucovinei recucerite în 1941 prin război și amenințate din nou cu cotropirea în 1944. În culegere este descris totodată — cu tot tragismul — procesul de rusificare și sovietizare a Basarabiei devenită sub jugul bolșevic R.S.S. Moldovenească, fiindu-i răpite județele din sud reunite la R.S.S. Ucraina ca și teritoriul nordic al Bucovinei. În acest scop au fost folosite cele mai sălbatice metode de deportare a românilor în Siberia și alte provincii îndepărtate și de colonizare forțată cu alogeni ruși, ucraineni și tătari. Sub regimul comunist instaurat de U.R.S.S. în România după 1945, prin brutală ocupație militară, nici R.P.R. și nici R.S.R. n-au ridicat nicio dată problema apartenenței Basarabiei la România, deoarece sinistrele figuri aflate la putere în țara noastră nu erau ele înșile decît creaturile și sateliții Moscovei. Au existat doar sub regimul lui Nicolae Ceaușescu anumite pilpiri conjecturale, spre a „demarca” preținsul proces de „independență” și de „separare” a României față de U.R.S.S., în care au fost respinse unele afirmații prea grosolane și prea ofensatoare ale vecinilor noștri, în special acelea aparținînd impostorului A. M. Lazarev.

G. Ciorănescu a arătat că problema Basarabiei s-a dezvoltat totdeauna într-un cadru european; atunci cînd forțele occidentale au fost puternice ca în 1856 sau 1918 dreptatea a învins, în timp ce în 1878, 1940, 1944 și în perioada următoare șansele au fost de partea Rusiei. Autorul a insistat însă asupra spiritului

lui tenace latent uneori dar puternic, de cele mai multe ori, de rezistență a românilor din Basarabia împotriva rusificării, populația noastră neputînd fi exterminată. În anii '80 ai secolului nostru românii au reprezentat 63,9 % din totalul populației R.S.R. Moldova, concomitent cu scăderea elementului etnic rus care s-a manifestat și în republicile transecaucaziene, baltice sau islamice asiatice. În felul acesta în ultimii ani de guvernare despotică a lui Brejnev se prefigura lupta pentru autonomie și autodeterminare a popoarelor înrobite din U.R.S.S., care a luat proporții considerabile în epoca „perestroikăi” și a „glasnostului” lui Gorbaciov, a cărei guvernare a început însă din 1985, anul de apariție al culegerii analizate. Puterea vizionară a lui Amalrih, Zaharov și Soljenitîn au prezis dezintegrarea U.R.S.S. la finele anilor 80', eveniment la care sîntem acum martori cu toții, odată cu prăbusirea asaziseilor state socialiste și eliberarea popoarelor din Răsăritul și Centrul Europei de sub dominația Moscovei. În încheierea culegerii sale, G. Ciorănescu trage concluzia logică ce se va im-

pune în viitor: revenirea Basarabiei la sinul patriei mămă, România, după un proces în etape trecînd prin autonomie și independență față de asupritorii sovietici proces la care asistăm în prezent.

În cadrul documentării sale G. Ciorănescu a folosit o foarte utilă bibliografie occidentală, dar în ceea ce privește pe cea românească — destul de săracă prin forța împrejurărilor — a făcut apel la o literatură mai mult „partinică”, astăzi depășită („opere” a lui N. Ceaușescu, Ion Popescu Pușuri și a altor „corifei” de „stat” și de „partid”). Lucrarea posedă la sfîrșit o bibliografie generală foarte utilă cuprinzînd 355 de titluri ca și un indice folositor de persoane, locuri și materii.

Prin conținutul polemic curajos, prin relevarea adevărului istoric asupra Basarabiei, culegerea de studii a lui George Ciorănescu se dovedește foarte utilă pentru dramatica istorie a provinciei dintre Prut și Nistru și găsim foarte instructivă lectura ei.

Paul Cernovodeanu

ANTON CRIHAN, *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești*, University Graphic Services, Humboldt State University, Arcata, California, 1990, VI + 124 p.

Lucrarea romanului basarabean A. Crihan (originar din județul Bălți — s-a născut la Sângerei, în 1893, licențiat în drept la Universității din București, doctor în științe politico-economice la Sorbona, fruntaș al Partidului Național Țărănesc în perioada interbelică, stabilit ulterior în Statele Unite ale Americii) este structurată pe 22 de succente capitole, ce acoperă o vastă problematică a istoriei economice, sociale, politice, culturale și demografice a unui pămînt românesc greu încercat: Moldova dintre Prut și Nistru. Această problematică este dezbătută mai ales — așa cum sugerează titlul cărții — prin prisma informațiilor oferite de unele surse editate rusești, cele mai multe aparținînd secolului al XIX-lea și începutului secolului al XX-lea.

O scurtă schiță istorică introductivă a situației Basarabiei între 1812—1946 precede abordarea chestiunilor numelui și evoluției statului provinciei de-a lungul timpului. Autorul subliniază faptul că motivul pentru care denumirea zonei de sud, de la Dunăre și Mare, a Țării Moldovei — Basarabia — a fost extinsă de Rusia la întreg teritoriul dintre Prut și Nistru „a avut un caracter diplomatic”. Într-unul din articolele Tratatului de la Tilsit prevedea obligativitatea retragerii armatei

ruse din Muntenia și Moldova, diplomația țaristă a recurs, în vederea dobîndirii unui eistig teritorial, fie și mai mic, la următoarea interpretare: deoarece tratatul nu vorbea nimic despre „Basarabia”, aceasta trebuia să rămînă la Rusia, noțiunea de „Basarabia” fiind, pe deasupra, interpretată într-un sens largit, „adică nu numai ca Bugeac, ci ca întreaga regiune dintre Prut și Nistru”. În ceea ce privește originea denumirii de Basarabia, autorul insistă asupra caracterului ei românesc, legat de numele dinastiei Basarabilor. Analizînd evoluția statutului acestui ținut, A. Crihan reliefează că pînă la cîmpotirea din 1812 el a fost parte integrantă a Țării Moldovei, care, la rîndul ei, era „stat vasal și nu provincie turcească”. Sînt pe larg expuse obiectivele urmărite de Rusia și avantajele dobîndite de aceasta în urma anexării jumătății de răsărit a Moldovei, „o țară fertilă și populată”, cum se arăta în manifestul țarului Alexandru I din 5 august 1812.

Vorbînd despre primii ani de administrație rusească a Basarabiei, care au corespuns unei scurte și relativ limitate autonomii a acesteia, A. Crihan menționează faptul, foarte semnificativ că ocupanții erau conștienți „că aveau de a face cu o țară completamente străină

de ei". Avînd în vedere structura ei etnică, preponderent românească, autoritățile țariste au favorizat colonizarea masivă a acesteia cu străini. „Veneticii” se bucurau de privilegiile deosebite. Alitudinea ocupanților față de acești „colonizatori” era însă diferită. Deși sosiți printre primii, evreei nu s-au bucurat de o bunăvoință excesivă. Astfel, potrivit surselor rusești, numărul acestei etnii a scăzut în Basarabia în a doua jumătate a secolului trecut, fapt explicat de autor prin puținătatea pămîntului ce li s-a pus la dispoziție. În schimb, germanii și „bulgarii” (bulgari propriu-ziși, dar și găgăuzi, veniți din Dobrogea și din Bulgaria stăpînite de otomani) s-au bucurat de numeroase privilegii. Autorul semnalează o situație interesantă: „... rușii n-au adus aproape pe nimeni de la ei din Rusia”. Totuși, numeroși „vagabonzi” din Rusia reușeau să se strecoare în provincie. Guvernatorul rus al Basarabiei, Timkovski îi numea pe acești nedoriți „tot ce e mai criminal în Rusia”. Explicația acestei durități de limbaj este corect surprinsă de autor: mulți dintre cei ce căutau refugiu în provincia nou cucerită, „... erau mai ales șerbi, care fugeau de pe moșile boierești”.

Dar grija arătată „veneticilor” nu era dublată și de o preocupare asemănătoare pentru îmbunătățirea situației celor care formau majoritatea populației teritoriului, autohtonii, adică „lăranii români”. Statisticile ruse, subliniază autorul, arătau clar că românii reprezentau elementul etnic principal în Basarabia, iar autoritățile de la St. Petersburg erau conștiente de unitatea de neam și limbă a locuitorilor de pe cele două maluri ale Prutului. Astfel, la sfîrșitul lui iulie 1848, cancelarul rus Nesselrode remarcă: „Revoluționarii valahi vor să constituiească, sub denumirea de Regatul Român, un nou stat, la formarea căruia ei îi invită și pe frații lor din Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia”.

Confruntată cu această stare de lucruri, puterea ocupantă a recurs la politica rusificării, suprimînd autonomia Basarabiei, care, oricum, arată A. Crihan, întemeindu-se pe păreri rusești, „n-a funcționat în mod normal”. Guvernatorii Basarabiei, după lichidarea auto-

nomiei acesteia, se vor arăta aroganți, veroși, disprețuitori față de autohtoni. Școala și biserica au devenit instrumente principale ale deznaționalizării românilor basarabeni, dar conform unui înalt demnitar rus, „încăpățînarea moldovenilor persistă”, ei cerînd „să învețe limba moldovenească” în școlile basarabene. O atenție deosebită este acordată arhiepiscopatului lui Pavel Lebedev (1871—1882) adevărat apostol al rusificării, a cărui activitate a fost profund antiromânească. Cu toate aceste eforturi, limba română rămîne „limbă internațională” în Basarabia. Această realitate greu de contestat va determina de altfel anumite păreri rusești (slavofilul N.J. Danielevski, publicistul L.T. Tikhomirov) conform cărora „cu consimțămîntul și grația concursului binevoitor al Rusiei”, Basarabia sau o parte a ei urma a fi întoarsă românilor. Un punct de vedere apropiat era exprimat și cu ocazia „festivităților” organizate la Chișinău de autoritățile țariste, pentru a serba centenarul ocupării provinciei. N. N. Durnovo socotea astfel că „Basarabia nu e numai mărul de discordie dintre români și ruși, ci reprezintă un adevărat depozit de dinamită, care, dacă explodează, va aprinde ca un incendiu sîngeros, tot orientul ortodox și va înmormînta pe veci gloria Rusiei, eliberarea creștinilor din Orient... chestiunea Basarabiei se va pune cînd va fi definitiv rezolvată chestiunea Orientului”.

Capitolele finale ale cărții sînt consacrate punctelor de vedere exprimate în legătură cu Basarabia de L.S. Berg și L. Sotov. O bibliografie selectivă încheie lucrarea.

În concluzie, considerăm republicarea acesteia ca actuală și utilă, chiar dacă unele din sursele editate pe care autorul și-a întemeiat demersul științific sînt astăzi bine cunoscute istoricilor români, fiind de altfel citate, sau chiar reproduse fragmentar, în cîteva apariții editoriale. Se cuvine, în încheiere, să evidențiem limpezimea și frumusețea limbii, precum și claritatea expunerii, eleganța formei completînd în chip fericit valoarea informațiilor conținutului.

Sever Mircea Catalan

ION NISTOR, *Istoria Basarabiei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Edit. Humanitas, București, 1991, 351 p.

Istoria unei opere este legată indisolubil de destinul creatorului ei. Această aserțiune este cu deosebire valabilă în cazul cunoscutului istoric, acad. Ion Nistor, autorul lucrării de mai sus, al cărui destin dramatic, evocat în prefață se împletește parcă organic cu istoria țînutului românesc de dincolo de Prut.

Actuala ediție este însoțită de un studiu bio-bibliografic „Ion Nistor — un istoric pentru eternitatea românilor de pretutindeni” întocmit de dr. Stelian Neagoe. Acesta a realizat o meritorie reconstituire, caracterizată prin analiza obiectivă și minuțiozitatea datelor, a vieții și activității științifice, dar și a

cele politice a marelui cărturar. În spiritul respectului pentru adevărul istoric real și obiectiv al faptelor, ne sînt amintite bogata activitate editorială a lui Ion Nistor, înaltele consacărîi științifice (membru corespondent în 1914 apoi membru activ al Academiei Române în mai 1915), jaloanele principale ale biografiei sale politice, finalul zbuciuinăt al vieții — cu avatarurile savantului în închisorile comuniste, și toate privațiunile care i-au urmat pînă la stingerea sa din viață în noiembrie 1962.

Reeditarea, avînd la bază ediția din 1923, este înfăptuită de îngrijitorul de ediție aminat cu acribie și respect pentru text exemplare, și are meritul de a reintroduce în circuitul științific o monografie, multă vreme inaccesibilă în timpul regimului totalitar comunist.

O analiză exhaustivă a lucrării în spațiul restrîns al unei recenzii este practic dificil de realizat. Sînt totuși de relevat expunerea, pe baza izvoarelor de care a dispus alcătuitorului, la data redactării ei, judicioasă și accesibilă, a evoluției socio-politice și economice a ținutului dintre Prut și Nistru, tragicului moment de la 1812 care marchează desprinderea sa din trupul Moldovei și începutul tragediei istorice a Basarabiei și a locuito-

rilor săi. O mare parte a opus-ului urmărește apoi — prin pana istoricului patriot, a omului de certă vocație intelectuală care a fost I. Nistor, — procesul de opresiune națională, de integrare a acesteia în structurile anacronicului Imperiului țarist, ca și opoziția neînduplecată pe care populația românească de aici a opus-o tendințelor permanente de deznaționalizare, la care a fost supusă.

Gradul de interes al versiunii actuale este sporit și prin includerea, la „Addenda” (p. 301—336) și a unui interesant eseu de istorie statistică — „*Basarabia sub gospodărie românească*” reprezentînd expunerea ținută de autor — în ședința publică din 19 septembrie 1941, publicată apoi în „*Analele Academiei*”, precum și în broșură separată.

În contextul istoric actual, în care organul reprezentativ suprem al Republicii Moldova și-a proclamat la 27 august 1991, în chip solemn, independența, față de Moscova, reeditarea acestei lucrări de către Editura Humanitas se înscrie nu numai ca o îndelung așteptată restituire editorială, dar și ca o operă de înaltă conștiință patriotică.

Marian Stroia

ION NISTOR, *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Edit. Humanitas, București, 1991, XXXIV + 454 p.

Tipărită sub îngrijirea lui Stelian Neagoe după manuscrisul olograf al marelui istoric bucovinean, confruntat cu dactilograma realizată în anii șaiszeci de fiica sa, Oltea Nistor Apostolescu, această inedită sinteză, scrisă în condiții de mare restriște pentru țară, dar și pentru autor, reprezintă fără îndoială una din cele mai însemnate creații științifice ale profesorului universitar și academicianului Ion Nistor (sufletește, poate, pentru el cea mai importantă, alături de *Istoria României*, voluminoasă sinteză nepublicată încă).

Lucrarea, care vede lumina tiparului la peste patru decenii de la încheierea ei și la aproape trei decenii de la moartea Bucovineanului a însemnat pentru acesta încununarea unei activități îndelungate și rodnice de reconstituirea a trecutului unei provincii ron ânești greu încercate.

I. Nistor pornește pe bună dreptate de la premisa conform căreia „istoria ținuturilor Cernăuți și Suceava, pînă la dezmembrarea lor din principatul Moldovei, aparține dezvoltării politice, culturale și economice a Țării de Sus a Moldovei. Istoria Bucovinei începe numai de la 1775 încoace...”

Cele paisprezece capitole ale cărții urmăresc sub cele mai diferite aspecte evoluția

acestui ținut românesc pe parcursul a circa un secol și jumătate. Primele două capitole înfățișează astfel starea ținutului în momentul anexării sale de Habsburgi, obiectivele urmărite de aceștia prin acest cîștig teritorial, precum și împotrivirea moldovenească față de ciuntirea țării. Ion Nistor evidențiază dramatismul situației unui popor aflat la granița unor rapace imperii: „coincidența prestării jurămîntului de credință față de Austria [a populației «Moldovei austriece» — n.n.] și asasinarea mișlească a domnitorului moldovean [Grigore III Glica — n.n.] de către turci nu pare să fi fost o simplă întîmplare, ci mai virtos, o înțelegere tacită între Curtea imperială și Poarta otomană... Moartea tragică a domnitorului protestatar găsi un dureros răsunset în străinătate, întrucît ea a fost pricinuită de rivalitatea vinovată dintre cele trei puteri vecine: Turcia, Austria și Rusia”. O atenție deosebită este acordată reformelor înfăptuite de ocupant în provincia abia cucerită, pentru a o încadra mai ușor în Imperiu. Soluția administrativă la care s-a recurs în cele din urmă (august 1786) de a o îngloba în Galiția eluda însă dorința bucovinenilor „ca după încetarea administrației militare patria lor să devină o provincie de sine

stătătoare în cadrul Imperiului Habsburgic". Capitolul al III-lea al cărții este deci consacrat Bucovinei, „ca cerc administrativ al Galiției”. Încercările de „a contopi și a asimila boierimea moldovenească cu cea poloneză” s-au lăsat de opoziția elitelor bucovinene: „...celle mai multe familii boierești care aveau mari proprietăți în Bucovina se retraseră la Iași”. Unii din cei rămași — ca familia Hurmuzaki — „își păstrează și cetățenia moldovenească, înfrind în rindul suferințelor amestecate — *sujet mixtes*”. Vexațiunile suferite din partea proprietarilor și a autorităților au determinat și pe mulți țărani români să-și părăsească satele. Numai între 1785—1789 „14719 suflete ar fi emigrat în Moldova”. Foamea a jucat și ea un anumit rol în părăsirea vetrei strămoșești de către românii bucovineni. Astfel „s-a înlesnit așezarea elementelor etnice ucrainene în Bucovina și, drept consecință firească, ucrainizarea țării”.

Problemelor vieții bisericești, școlare și culturale ale Bucovinei pînă la 1848 le este consacrat capitolul al IV-lea al lucrării. Se insistă asupra faptului că „pe tărîmul școlar alipirea la Galiția se resimțea mai mult decît pe cel bisericesc”, fapt ce a contribuit la intensificarea luptei „pentru școala moldovenească”, un rezultat important fiind înființarea Institutului Teologic din Cernăuți (prin rezoluția împărătească din 26 septembrie 1826).

Abordînd implicațiile evenimentelor de la 1848—1849 în Bucovina, I. Nistor acordă o atenție deosebită însemnătății pentru acest pămînt românesc cotoptă de Adunării Constituante de la Kremsir. Noua constituție despărțea Bucovina de Galiția și o declară „Kronland” — „țară de coroană” ereditară cu titlul de „Herzogtum” — „Ducat” (martie 1849); prin decretul imperial din 9 decembrie 1862 Ducatul Bucovinei avea să primească o stemă proprie „...un cap de zimbru cu o stea între coarne, o inițială după stema Moldovei”. Separarea formală de Galiția a mai întîrziat însă; mai mult decît atît, „prin decretul din 22 aprilie 1860, Bucovina fu din nou unită cu Galiția”. Numai reacția foarte violentă a elitelor românilor bucovinene a făcut, arată I. Nistor, ca Viena, prin Constituția din februarie 1861 să mențină dispoziția privitoare la separarea Bucovinei de Galiția. În același timp, mai ales în timpul ocupației austriece a Moldovei și Munteniei, „relațiile dintre Bucovina și Moldova deveniră mai strînse și mai frecvente”.

Capitolele VI și VII sînt consacrate luptei pentru identitate națională și sinodalitate în Biserica românească din Bucovina, precum și, respectiv, vieții culturale a provinciei marcată de deschiderea de noi școli primare și secundare, înființarea „Bibliotecii Țării”, constituirea „Societății pentru cultura și lite-

ratura poporului român în Bucovina” (mai 1864) etc.

Dualismul austro-ungar, ca și noua constituție a Austriei, promulgată „pe bază dualistă” în decembrie 1867 „nu atinse întru nimic autonomia Bucovinei”. Totuși această Constituție, ce separa puterea judecătorească de cea administrativă, a avut un anumit ecou în organizarea provinciei. Viața bisericească a Bucovinei a fost la rîndul ei marcată de noua Constituție.

Capitolele IX—XII ale cărții prezintă pe larg succesele, dar și greutățile ce au marcat lupta românilor bucovineni împotriva politicii de deznaționalizare a „guvernului centralist” de la Viena. Vrajba între frați era socotită de I. Nistor un mare rău; încă din 1913 el arată că „... populația românească din Bucovina, harnică, muncitoare și dornică de cultură nu se găsea cu gîndul și sufletul ei în taberele politicienilor învrăjbiți, ci ea era alături de cîrtucarii luminați, cărora contactul cu literatura și cultura din Regatul român le deschisese alte orizonturi mai largi, care treceau peste granițele strîmte ale Bucovinei și fuseseră să înlocască în suflete idealul unității politice a tuturor românilor”.

Ultima parte a lucrării (capitolele XIII și XIV) se referă la situația Bucovinei în anii primului război mondial, la proclamarea Unirii acestei provincii cu România (15/28 noiembrie 1918) precum și la etapele reînegrării ei în Regatul român. I. Nistor desigur nu înșistă asupra aspectelor militare ale situației Bucovinei la sfîrșitul lui 1918 și începutul lui 1919, se referă totuși pe scurt la acțiunile Diviziei a 8-a, care, sub comanda generalului Iacob Zadic, a intrat în provincie „pe pămîntul marelui voievod Ștefan pentru a ocroti viața, avutul și libertatea locuitorilor de orice neam și credință împotriva bandelor de criminali”.

Cu toate că în „Prezentarea” operei sale autorul considerase că istoria Bucovinei „... se încheie cu reîncorporarea ei în organismul de stat al României în toamna anului 1918”, el se referă totuși, pe scurt, la evenimentele dramatice din vara anului 1940. I. Nistor amintește în acest sens de *memoriul* pe care l-a prezentat la 9 iulie 1940 regelui Carol II, de protestele Academiei Române, ale Parlamentului etc. Abia ceva mai mult de o pagină este consacrat Bucovinei între 28 iunie 1940 și 25 noiembrie 1949, dată la care s-a semnat la Moscova „Tratatul asupra regimului frontierei de stat sovieto-române” și „Convenția între R.P.R. și U.R.S.S. asupra modului de rezolvare a conflictelor de frontieră”.

Deși manuscrisul olograf nu cuprindea și o bibliografie, Stelian Neagoe a optat în chip fericit pentru alăturarea acestui „indice al literaturii istorice”, luându-se ca bază bibliografiile din alte trei lucrări ale lui I. Nistor despre Bucovina: *Românii și rutenii din Bucovina. Studiu istoric și statistic* (1915); *Istoria bisertei din Bucovina și rolul ei național-cultural în viața românilor bucovineni* (1916); *Der nationale Kampf in der Bukowina...* (1918), la acestea adăugându-se investigațiile îngrijitorului ediției.

Monument de limbă românească prin limpezimea și frumusețea slovei, acoperind o mare lipsă a istoriografiei noastre, îngăduind o redimensionare a activității istoriografice și deci a personalității științifice a unuia din istoricii români de seamă, includerea în circuitul de valori spirituale a *Istoriei Bucovinei* reprezintă fără îndoială marele eveniment editorial al anului 1991, pentru care editura „Humanitas” merită a fi elogiată.

Sever Mircea Catalan

BULETIN BIBLIOGRAFIC

Buletinul bibliografic inițiat de „Revista istorică”, are ca obiectiv semnalarea lucrărilor din producția istorică, publicate de istorici străini și români în afara hotarelor României fără a aprecia valoarea lor științifică. Buletinul vizează cuprinderea ansamblului de lucrări — studiu și carte — tipărită după mijlocul deceniului trecut, care au tangențe sau privesc direct perioada medievală, modernă și contemporană a României.

Redacția are convingerea că și pe această cale va contribui la redeschiderea dialogului, întrerupt atita vreme, cu istoriografia universală, deoarece investigația istorică este condiționată în primul rând de informare și de accesul la aceasta. Buletinul este și un instrument pentru sondarea modului în care izvoarele și literatura de specialitate românească sînt receptate de istoricii străini.

La elaborarea acestui buletin bibliografic au contribuit în măsuri diferite: Viorel Achim, Gabriel Catalan (student an III Fac. Istorie-București), Florin Constantiniu, Mirela Murgescu, Șerban Papacostea, Nagy Pienaru, Marian Stroia și Adrian Tertecel.

Redactor de rubrică: Nagy Pienaru

1. LUCRĂRI GENERALE, ENCICLOPEDII, DICȚIONARE

* * * *Drevnie slavjane i kievskaja Rus'*, Kiev, 1989, 200 p. Studii privind istoria veche a slavilor de răsărit și a evoluției raporturilor acestora cu Rusia Kieviană. Lucrarea conține mențiuni privind relațiile slavilor răsăriteni cu populațiile de pe teritoriul patriei noastre.

* * * *Kratkaia istoriia Rumîni. S drevneisih vremen do naših dnei* (Scurtă istorie a României. Din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre) (Redactor șef: Dr. V.N. Vinogradov), Nauka, Moskva, 1987, 541 p. Cartea reprezintă o sinteză a istoriei României de la origini pînă în zilele noastre, privită prin optica istoricilor sovietici. Rec. în „Etudes Balkaniques”, an XXIV, 1988, nr. 3, p. 114—117.

* * * *Magyar történelmi fogalomtár* (Dicționar maghiar de termeni istorici) (sub red. lui Bán Péter), 2 vol., Gondolat, Budapest, 1989, 292 p. (I), 284 p. (II). Un util dicționar de termeni istorici privind Ungaria și, în general, zona central-est europeană.

* * * *Rusko-bălgarski prázki prez vekovele* (Legăturile ruso-bulgare de-a lungul veacurilor), B.A.N., Sofia, 1988, 161 p. Cartea conține o culegere de studii privind relațiile ruso-bulgare în secolele VII—XIX. Sînt prezentate și informații referitoare la istoria românilor în perioada menționată. (Rec. în „Bulgarian Historical Review”, XVI, 1988, nr. 1, p. 96—98).

* * * *Sozial'no-politicheskie i kulturnye problemy istorii stran Evropy: ot antičnosti do novogo vremeni*, Izd. polit. literaturii, Moskva, 1989, p. 412. Încercare de schițare a unor trăsături comune ale popoarelor europene în evoluția lor istorică. Românii sînt încadrați pe coordonatele dezvoltării generale a continentului, cu anumite omisiuni istorice.

BOIA, LUCIAN editor-in-chief; NORE, ELLEN, HITCHINS, KEITH and IGGERS, GEORG, G. associate editors, *Great Historians of the Modern Age. An International Dictionary*, New York, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1991, XXIV + 841 p. Ineditul dicționar cuprinde scurte bio-bibliografii ale celor mai renumiți istorici ai lumii din epoca modernă. În cadrul secțiunii dedicate istoriografiei românești se găsesc o serie de astfel de medalioane: I. Andriesescu, N. Bălcăscu, I. Bogdan, Gh. I. Brătianu, C. Daicoviciu, M. Eliade, C. Giurescu și C.C. Giurescu, N. Iorga, B.P. Hășdeu, M. Kogălniceanu, I. Lupăș, I. Nestor, A. Odobescu, D. Onciul, A. Ojetea, P.P. Panaitescu, V. Părvan, Gh. Șincai, A.D. Xenopol. Printre istoricii străini se găsesc și multe nume care au atins în studiile și cercetările lor probleme de istorie românească sau tangente acesteia.

BARTOSEK, KAREL, *Des révoltes en Europe centrale communiste. Essai de typologie, in vol. Révolte et société. Actes du IVe Colloque d'Histoire Au Présent. Paris mai 1988*, Tome II, Paris, Histoire Au Présent/Publications de la Sorbonne, 1989, pp. 288—294. („Sources. Travaux historiques”, nr. 17/18, 1989). În dezbaterea tipologiei revoltelor poststaliniste din Europa comunistă, autorul, plecînd de la modelul din 1981 al filozofului și sociologului maghiar Agnès Heller, pledează pentru o nouă perspectivă asupra conceptului de societate civilă, sesizînd rolul indi-

vidului ca ultim bastion în cadrul acesteia. În sprijinul acestei afirmații este adus exemplul României, care „n-a cunoscut decât excepțional revolta de masă”, dar „numără totuși multe cazuri de rezistență individuală”.

CASTELLAN, GEORGES, *A history of the Romanians* (Trans. from French by Nicholas Brandley), Columbia University Press, New York, 1989, 268 p. (East European Monographs, No. CCLVII). Cartea este o sinteză a istoriei României de la apariția omului pe teritoriul țării noastre și pînă în anul 1965. Rec. în „Etudes Balcaniques”, an XXVI, 1990, nr. 1, p. 142-143.

DIMA, NICHOLAS, *From Moldavia to Moldova. The Soviet-Romanian territorial dispute*, Boulder, East European Monographs, 1991, 194 p. O ediție nouă, îmbogățită și adusă la zi, a lucrării aceluiași autor, *Bessarabia and Bukovina the Soviet-Romanian Territorial Dispute*, apărută în 1982 în aceeași colecție. Prezentare critică în acest număr al „Revistei istorice”.

DRACII, MARCEL, *I a crise dans les pays de l'Est*, nouvelle édition, Editions La Decouverte, Paris, 1990, 127 p. Cartea este o excelentă analiză a economiei planificate de tip socialist, în care sînt prezentate evoluțiile, particularitățile și interfețele economiilor statelor europene comuniste, cît și relațiile lor cu Vestul pînă-n ajunul schimbărilor democratice din 1989. Nu lipsește trimerile la Romania atît în ceea ce privește situația economică internă cît și poziția sa în cadrul CAER, totul fiind susținut de date concrete, prezentînd diferiți indici economici de baza care permit o concluzie: criza economică din Europa de Est s-a datorat în primul rînd unei acute crize politice.

GÜNDISCH, KONRAD, *Die Sicherbürgen, Saalsen*, Bern, 1990, 20 p. (Kulturelle Arbeitshefte, 28). Schiță de istorie a sașilor din Transilvania de la imigrare pînă în zilele noastre.

ISLAMOVIĆ, T.M., *Österreich und Russland. Zusammenarbeit und Gegensatz am Ende des 18 und zu Beginn des 19. Jahrhunderts*, in *Vol. Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege*, hrsg. von A.M. Drabek, W. Leitsch und R.G. Pläschke, Wien, Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1989, p. 43-54. E discutată și poziția Principatelor Dunărene în funcție de ambițiile teritoriale ale Austriei și Rusiei.

PIETROWICZ, GREGORIO, *La Chiesa armena in Polonia e nei paesi limitrofi, parte terza; 1686-1954*, Pontificio Istituto di studi ecclesiastici, Roma, XXII, 118 p. (Studia ecclesiastica, 17, Historica 10). Continuare a istoriei lisericii armene din Polonia și din țările limitrofe, inclusiv Moldova și Transilvania.

TOUSCOZ, JEAN, *Atlas géostratégique, crises, tensions et convergences*, 2e édition, Larousse, Paris, 1989, 319 p. Hărțile și textul adiacent lor prezintă confruntările politice și militare de pe glob. România este înfățișată în mod just ca stat-satelit al URSS.

VERDERY, KATHIERINE, *On the Nationality Problem in Transylvania Until World War I: An Overview*, in „East European Quarterly”, vol. XIX, 1985, nr. 1, p. 15-30. Autoarea realizează o incursiune în istoria Transilvaniei din secolul al IX-lea pînă la primul război mondial în încercarea de a surprinde din punctul de vedere al antropologiei americane, modul de formare și evoluția grupurilor etnice naționale în această zonă. Se acordă mai mult spațiu de analiză secolilor al XVI-lea și al XVII-lea considerate centrale pentru structurarea pe etnii națiuni a populației din Transilvania. De asemenea autoarea consideră că acest proces este mobil, supus caracteristicilor unui anumit contact istoric (12 note; bibliografie).

VILLARI, ROSARIO, *Storia contemporanea per le scuole medie superiori*, Editori Laterza, Roma-Bari, 1988, 698 p. O istorie problematizată de la revoluția industrială pînă în zilele noastre. Multiple referiri la România în contextul relațiilor internaționale (problema orientală 1774-1878; al doilea război balcanic, primul și al doilea război mondial, blocul sovietic).

WAGNER, RUDOLF, *Vom Moldau-Wappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina, Festgabe zu seinem 80 Geburtstag*, Hofmann Verlag, Augsburg, 1991, XXIV + 625 p. Culegere de studii ale autorului cu privire la istoria Bucovinei îndecoșbi în vremea stăpînirii austriece.

II. IZVOARE

* * * *Moldvai csángó-magyar okmányok 1467-1706* (Culegere de documente privitoare la ceangăii din Moldova 1467-1706), (Sub red. lui Benda Kálmán), 2 vol., Magyarorság Kutató Intézet, Budapest, 1989, 849 p. (I-II) + facs. Controversata problemă a originii catolicilor din Moldova a fost reluată în ultimii ani în istoriografia maghiară: studiul lui Benda Kálmán *A moldai magyarok (csángók) a XVI-XVII században* (Maghiarii (ceangăii) din Moldova în secolele XVI-XVII) (p. 9-51) sintetizează punctul de vedere maghiar, conținînd și note tendențioase relative la originea și istoria românilor. Cele două volume reunesc un mare număr de documente, publicate în limba originală, în special relatările misionarilor și călătorilor în zonă, privind catolicismul și populația catolică din Moldova, începînd cu mijlocul secolului al XVI-lea.

* * * *Svodnii Katalog moldavskikh rukopisei hraniastihsia v SSSR Kollektia novoniamenskogo monastiria (XVI—XIX vv.)*, (Colecția bibliotecii mănăstirii Noul-Neamț (sec. XIV—XIX), Alcătuită de V. Olcinikova-Pelin, Chișinău, Pelin, 1989, 450 p. Desenele sistematice a celor 113 manuscrise slave și românești ale mănăstirii Noul-Neamț (Chițcani) aflate în depozitele Arhivei centrale de stat a Moldovei.

ALEKSANDROV, EMIL, *Diplomaticeskie dokumenti vtorogo bolgarskogo gosudarstva* (Documentele diplomatice ale celui de-al doilea țarat bulgar), în „Paleobulgarica”, anul XII, 1988, nr. 4, p. 64—75. Este o prezentare de ansamblu a documentelor diplomatice ale celui de-al doilea țarat bulgar.

Sînt menționate, printre altele, documentele diplomatice ale primilor Asănești (Petru, Asan și Ioniță Caloian), precum și ale despoșilor dobrogeni Dobrotiță și Ivanco.

COSTIN, NICOLAE, *Scrieri*, ed. îngrijită de Svetlana Korolevski, vol. I—II, Edit. Hyperion, Chișinău, 1990, 479 p. + 634 p. Cuprinde cele două letopisețe ale lui N. Costin și traducerea *Ceasornicului domnilor* a lui Antonio de Guevara. Textele sînt însoțite de o prefață a lui Ștefan Ciobanu — fragment din *Istoria literaturii române vechi* — în studiu al Svetlanei Korolevski, indice glosar, adnotări, și observații marginale. Se reproduc textele editate de C. A. Stoide și I. Lăzărescu (Letopisețele) și G. Ștrempel (Guevara).

DIMITROV, THEODORE, *La Bulgarie et la Société des Nations, Documents pour l'histoire, Pt. I, 1920—1923*, Genève, 1986, 895 p. (International documentation on Macedonia. Vol. 13). Cartea este o culegere de documente care prezintă activitatea Bulgariei în cadrul Societății Națiunilor, precum și pe plan internațional, în general, în anii 1920—1923. Unele din documentele publicate în această lucrare privesc relațiile româno-bulgare în perioada respectivă, concentrîndu-se mai ales asupra problemei Cadriilaterului.

HALASI-KUN, TIBOR, *Keve County and the Ottoman Pancova nahiyes*, în *Between the Danube and the Caucasus*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, p. 105—151 (Oriental Sources on the History of the peoples of South-Eastern and Central Europe 4). Un registru al așezărilor din sudul Banatului în perioada stăpînirii otomane, cu date furnizate de defterele turcești.

KUCERENKO, G. S., *Publications sonétiques de documents sur les relations russo-autrichiennes à l'époque des guerres napoléoniennes*, în vol. *Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege*, hrsg. von A. M. Drabek, W. Leitsch und R. G. Plaschka, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1989, p. 33—42. Semnalarea principalelor colecții de izvoare referitoare la relațiile ruso-austriace și inclusiv la poziția Principatelor Dunărene în acest context.

MIHAILĂ, GHEORGHE, *Novoe izdanie „Hroniki sobitii na Balkanskom poluostrove v 1296—1417 gg” i. naz. „Bolgarskaia anonimnaia hronika” v sopostavlenii s iuminskim perevodom Mihaila Moski, 162 g.* (O nouă ediție a „Cronicii evenimentelor din Peninsula Balcanică în anii 1296—1417” — așa-numita „Cronică anonimă bulgară” — în comparație cu traducerea românească a lui Mihail Moxa din anul 1620), în „Paleobulgarica”, anul XIV, 1990, nr. 2, p. 81—91. Se face o prezentare comparată a textului în slova veche al „Cronicii evenimentelor din Peninsula Balcanică în anii 1296—1417” („Cronică anonimă bulgară”) și a traducerii în limba română a acestui text realizată de Mihail Moxa în 1620 și inclusă în lucrarea sa „Cronica universală”.

MIHAILĂ, GHEORGHE, *Spiski Slornika faria Simeona v Biblioteke Rumânskoi Akademii* (Copii ale „Sbornik-ului țarului Simeon” aflate la Biblioteca Academiei Române), în „Paleobulgarica”, anul XI, 1987, nr. 3, p. 3—20. Sînt prezentate două copii manuscrise (în limba slavă veche) ale „Sbornik-ului țarului Simeon” (țar al Bulgariei în anii 893—927), aflate la Biblioteca Academiei Române. Cele două manuscrise au fost realizate în secolul al XIV-lea în Țările Române. Ele ocupă un loc important în cultura românească medievală.

ORACEV, ATANAS și RUSINOV, VALERI, *Srednovekovni grătki portulan za Bălgarsko Cernomorie* (Un portulan grec medieval despre țărmul bulgăresc al Mării Negre), în „Paleobulgarica”, anul XII, 1988, nr. 4, p. 76—91. Se prezintă un portulan al Mării Negre scris în limba greacă la mijlocul secolului al XVI-lea (dar folosind multe date din portulanale și hărțile realizate în secolele XIV—XV). Se insistă, în primul rînd, asupra țărmului vestic al Mării Negre (de la Constantinopol la Cetatea Albă). În această parte a portulanului, se găsesc, numeroase informații privind localitățile din Dobrogea și sud-estul Moldovei în aceea perioadă.

PISTRUI, KIRIL, *Triod-Pentikoster (Păvata polovine na XIII vek)* (Triod-Penticostar: prima jumătate a secolului al XIII-lea), în „Paleobulgarica”, anul X, 1986, nr. 4, p. 45—54. Este un studiu asupra unui manuscris bisericesc în limba slavă veche (Triod-Penticostar). Acest manuscris (realizat poate pe teritoriul României, dar folosit cu siguranță în bisericile ortodoxe din Țările Române) datează din prima jumătate a secolului al XIII-lea.

REPERTORIUM FONTIUM HISTORIAE MEDII AEVI, VI, FONTES I—J—K, Romae, Istituto storico italiano per il Medio Evo, XX + 666 p. Continuarea repertoriului izvoarelor istorice medievale (literele i—k), inclusiv cele ale istoriei medievale românești.

III. ISTORIA MEDIEVALĂ

* * * *Kul'tura narodov Tsentral'noj i jugo-vostočnoj Evropy v erolu Prosveteceniia*, Nauka, Moskva, 1990, 346 p. Contine un capitol, pertinent conceput, consacrat culturii românești în epoca luminilor. Din păcate, deși apărută recent, bibliografia capitolului amintit se oprește la anul 1980.

* * * *Mezhdunarodnaia otnoseniia v nachalni period velikoj francuskoj revoliucii (1789)*, Moskva, 1989, 312 p. Investigare detaliată a tabloului relațiilor internaționale în primii doi ani ai Revoluției Franceze. Țările române apar tangențial, cu ocazia prezentării derulării războiului ruso-austro-turc.

ANGHELOV, DIMITAR, *Văstanieto na Asenevši i vāstanovianavelo na srednovekovnata bālgarska dārjava* (Răscoala Asăneștilor și refacerea statului medieval bulgar), în „Palaeobulgarica”, anul IX, 1985, nr. 1, p. 37—58. Sunt prezentate principalele momente ale înființării statului medieval româno-bulgar (devenit, apoi, al II-lea țarat bulgar) sub conducerea primilor membri ai dinastiei Asăneștilor (Petr, Asan și Ioniță Caloian).

ANGHELOV, PETĂR, *Principles of Bulgarian medieval diplomacy*, în „Palaeobulgarica”, anul IX, 1985, nr. 3, p. 11—26. Sunt analizate, cu exemple concrete, principiile diplomației medievale bulgare. O atenție deosebită este acordată activității diplomatice a primilor Asănești (Petr, Asan și Ioniță Caloian).

BARNEA, OCTAVIAN, *Die Konzile des 13—15. Jahrhunderts und die ökumenische Frage*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1989, 220 p. (Schriften zur Geistesgeschichte des östlichen Europa, 18). Conciliul de la Florența și Europa răsăriteană, inclusiv români.

CASTELLAN, GEORGES, *La Révolution Française et son impact en Europe du Sud-est*, în „Études Balkaniques”, anul XXVI, 1990, nr. 1, p. 16—22. Este o scurtă analiză asupra efectului pe care l-a avut Revoluția franceză din 1789 asupra țărilor din sud-estul Europei (inclusiv Țările Române).

EKREM, ALI MEHMET, *Dimitriye Kantemir gözü ile mecvililik* (Opiniile lui Dimitrie Cantemir despre mecvilism), în *1. Millellerasasi Mevlāna Kongresi. First International Mevlana Congress, Tebliğler, Papers, 3—5 may, 1987*, Konya, 1988, p. 191—198. Sunt prezentate părerile voievodului moldovean, care a rezidat peste 20 de ani la Istanbul, asupra dervișilor mevlevi. D. Cantemir a comparat elemente ale filozofiei sectei mevlevi cu realități din lumea creștină.

KROT, P. A., *Černomorskaja problema vo vresnei politika Polši (poslednaia celverti XV v)* (Problema Mării Negre în politica externă a Poloniei în ultimul sfert al secolului XV), în vol. *Mejhdunarodnie otnoseniia v basseine Cernogo Moria v drevnosti i srednie veka*, Pedagogicheski Institut, Rostov na Donu, 1986, p. 91—109. Studiul prezintă relațiile moldo-polone și tătaro-polone în vremea lui Ștefan cel Mare în funcție de problema Mării Negre și a expansiunii otomane.

MALTEZOV, CIRYSSA, *Les Grecs devant Moscou — ville impériale*, în vol. *Studia slavico-byzantina et mediaevali a Europensia. In memoriam Ivan Ducev*, [f. 1.], Ivan Ducev Centre for Slavo-Byzantine Studies, 1988, p. 68—78. Rolul eliberator al Rusiei în viziunea lumii grecești în sec. XVI—XVII; a folosit și cartea de oracole constantinopolitane redactată în Moldova de Paisie Ligarides.

MEHMET, MUSTAFA ALI, *Mevlana ve mecvililik tarikatinin „Hoşgörülük” ve „Humanist” prensiplerinin osmanlı döneminde Dobruca'da türk-islam kültür ocakları tarafından yasatılması hakkında bazı mülâhazalar* (Cîteva considerații privind supraviețuirea în rindul populației turco-islamice din Dobrogea otomană a principiilor umaniste și a toleranță aparținând sectelor mevlana) în *1. Millellerasasi Mevlana Kongresi. First international Mevlana Congress, Tebliğler, Papers, 3—5 may, 1987*, Konya, 1988, p. 159—163. Pe baza unor izvoare narrative sint prezentate cîteva centre culturale (mormintul lui Sari Saltuk) din regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră care au contribuit la înțelegere și toleranță între creștini și islamici.

MIHAILOV, STATEN, *Srednovekovniat grad Vicina na dunavskia ostrov Păcutul lui Soare. Po sledite na edna hipoteza* (Orașul medieval Vicina de pe insula dunăreană Păcutul lui Soare. Pe urmele unei ipoteze), în „Palaeobulgarica”, anul XIII, 1989, nr. 3, p. 14—23. Se prezintă și se argumentează ipoteza potrivit căreia orașul medieval Vicina s-ar fi aflat pe actuala insulă dunăreană Păcutul lui Soare.

NĂSTUREL, P., *Mais où donc localiser Viciu a?*, în „Byzantinische Forschungen”, tom 12, 1987, p. 143—171. Autorul optează pentru Tulcea sau zona învecinată.

NOUZILLE, JEAN, *Histoire de frontières, l'Autriche et l'Empire ottoman*, Paris, Berg International, 1991, 265 p. Autorul urmărește evoluția frontierei dintre Imperiul habsburgic și Imperiul otoman, consacrand paragrafe speciale Banatului, Timișoarei și Olteniei sub stăpânire austriacă (1718—1739).

RILL, MARTIN, *Die Zisterzienserabtei in Kerz am Alt im Lichte neuer Grabungen*, în „Südost-deutsche Vierteljahresblätter”, tom 39, 1990, nr. 2, p. 148—152. Noile cercetări arheologice la Cîrța și datele care au rezultat cu privire la evoluția mănăstirii în secolul XIII.

RUNCIMAN, STEVEN, *Manuel II and the See of Moldavia*, „Kalliglitria”, *Essays presented to Joan Hussey for her 80th birthday*, ed. J. Chrysostomides, Camberley-Surrey, Poiphyrogenitus Ltd., 1988, p. 515—520. Obiectivele politice ale basileus-ului în raport cu Moldova legat de desemnarea titularului scaunului mitropolitan vacant.

STOILOVA, TAMARA, *Țeli i zadaci russkikh konsultstv v Osmanskoi imperii i Sredizemnomorie v XVIII veka* (Scopurile și sarcinile consulatelor rusești din Imperiul otoman și zona Mării Mediterane în secolul al XVIII-lea), în „Bulgarian Historical Review”, XVI, 1988, nr. 1, p. 15—33. Cuprinde o prezentare a scopurilor și a principalelor direcții de activitate ale consulatelor rusești din Imperiul otoman și zona Mării Mediterane în secolul al XVIII-lea. Se fac referiri și la politica Rusiei față de Moldova și Țara Românească în intervalul de timp menționat.

STOY, MANFRED, *Rumänische Fürsten im frühneuzeitlichen Wien*, în „Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien”, tom 46, 1990, p. 153—180. Petru Cercel, Petru Schiopul, Mihai Viteazul, Radu Serban și alți domni români la Viena.

THALGOTT, MICHAEL, *Die Zisterzienser von Kerz in ihrer Zeit*, în „Südost-deutsche Vierteljahresblätter”, tom 39, 1990, nr. 2, p. 143—147. Fragment dintr-o monografie în curs de apariție consacrată mănăstirii de la Cîrța a cărei întemeiere e fixată de autor în intervalul 1180—1190; e discutată formula „terra exempta de Blacis” dintr-un document referitor la stăpînirile de pămînt ale Cîrței.

ȚIGUR, AHMET, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri, 1989, 160 p. + erată. Monografie dedicată sultanului Selim (1512—1520). În urma victoriei de la Caldiran (august 1514) asupra șahului Ismail, sultanul osman a trimis mai multe scrisori de biruință (fetih-name) adresate unor suverani europeni inclusiv voievozilor din Țara Românească și Moldova (p. 76) care erau „plătitori de haraci” (informație preluată din cronica lui Celalzade).

VASILEVA, ANI DANCEVA, *Bălgaria i Latinskata imperiia (1204—1261)* (Bulgaria și Imperiul latin. 1204—1261), B.A.N., Sofia, 1985, 206 p. Cartea tratează evoluția relațiilor între cel de-al doilea țarat bulgar (fost, la început, un stat româno-bulgar) și Imperiul latin de la Constantinopol în anii 1204—1261. Se subliniază rolul jucat în acest domeniu de țarii Ioniță Caloian (1196—1207) și Ioan Asan al II-lea (1218—1241). (Rec. în „Istoriceski Pregled”, an XLI, 1985, nr. 12, p. 90—92).

ZIMÁNYI, VERA, *Economy and society in sixteenth and seventeenth century Hungary (1526—1650)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 120 p. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 188). O amplă analiză a evoluțiilor economice și sociale din Ungaria și Transilvania în secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea.

IV. ISTORIA MODERNĂ

DURANDIN, CATHERINE; *Révolution à la française ou à la russe. Polonais, Roumains et Russes au XIXe siècle*, P.U.F., Paris, 346 p., 1990. Un eseu despre raporturile intelectualilor francezi cu mișcările revoluționare ale polonezilor, rușilor și românilor în perioada 1830—1850. Bibliografie, note.

FORREST, ROBERT, F., *The Courier de Moldavie and Der Kriegsbote: two views of the French Revolution for Romanians*, în „East European Quarterly”, tom XXV, 1991, nr. 1, p. 91—99. Pătrunderea modelului occidental în lumea românească în urma revoluției franceze.

FURTUNE, A. T., *Obščestvo u Moldovan v XIX — nacele XX v.*, Edit. Știința, Kișinev, 1989, 286 p. Analiză a stratificării sociale a populației românești din Basarabia aflată sub stăpînirea țarismului rus. Sint posibile eăi de evaluare datorită caracterului diplomat al statisticilor întocmite de administrația rusă.

HRISTOV, HRISTO A., *The Russo-Turkish War of 1877—1878 and Bulgaria's Liberation from Ottoman Yoke*, în „Bulgarian Historical Review”, an XVI, 1988, nr. 3, p. 3—9. Lucrarea este o scurtă prezentare a războiului ruso-român-turc din 1877—1878 și a eliberării

Bulgariei de sub stăpînirea otomană ca urmare a acestui conflict armat. Se oferă o serie de informații privind participarea României la războiul sus-menționat.

IANEVA, SVETLA, *La structure par branches, la répartition territoriale et le volume de la production artisanale bulgare dans les terres situées entre le Danube et le mont Balkan au cours des années 30 à 50 du XIXe siècle*, în „Bulgarian Historical Review”, XVII, 1989, nr. 4, p. 15–29. Este prezentată evoluția producției meșteșugărești bulgare din regiunea cuprinsă între Munții Balcani și Dunăre în anii 1830–1860.

Prin altele, se oferă informații și asupra activității meșteșugărești din Dobrogea, precum și asupra vinzării pe teritoriile Țării Românești și Moldovei a produselor meșteșugărești realizate în spațiul Balcani-Dunăre în anii respectivi.

IOVVA, ION, *Mișcarea de eliberare națională în Basarabia în sec. XIX*, în „Politica” (Chișinău), 1991, nr. 7, p. 48–52. Confrunțată cu politica de rusificare, desfășurată de autoritățile țariste, patrioții moldoveni au întreprins un șir de acțiuni avînd drept obiectiv conservarea — mai ales prin limbă — a identității naționale.

JENSEN, JOHN M., *Xenophobia or Nationalism? The Demands of Romanian Engineering Profession for Preference in Government Contracts, 1898–1905*, în „East European Quarterly”, vol. XIX, 1985, nr. 1, p. 1–14. Autorul analizează relațiile dintre elita intelectuală tehnică și stat încercînd să surprindă modul în care acesta reușește să determine adoptarea unei politici protecționiste în domeniul său de interes. În ceea ce privește raportul naționalism xenofobie autorul consideră că atitudinea elitei tehnice este profund naționalistă, elemente de xenofobie apărînd odată cu vulgarizarea problemelor prin cultura comună. 37 note.

KAMENOV, PETĂR, *Graf Andrássy, die bulgarische Frage und die Befreiung Bulgariens (1875–1879)*, în „Bulgarian Historical Review”, XVII, 1989, nr. 3, p. 67–78. Se analizează politica Austro-Ungariei și activitatea ministrului său de externe, contele Andrássy, în problema eliberării Bulgariei de sub stăpînirea otomană și creării noului stat bulgar (1875–1879). Sint prezentate și o serie de date privind activitatea politico-diplomatică și militară a României în perioada respectivă.

KOSTOV, ALEXANDAR, *Le capital belge et les entreprises communales de tramways et d'éclairage dans les Balkans (fin du XIXe et début du XXe siècle)*, în „Études Balkaniques”, anul XXV, 1989, nr. 1, p. 23–33. Este o analiză asupra participării capitalului belgian în cadrul întreprinderilor orașenești de tramvaie și salubritate din țările balcanice (inclusiv România) în anii 1875–1914.

NAROCINSKIJ, A. L., *Österreich zwischen Frankreich und Russland 1813*, în vol. *Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege*, hrsg. von A. M. Drabek, W. Leitsch und R. G. Plaschka, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1989, p. 15–32. E prezentată și poziția Principatelor Dunărene în acțiunea marilor puteri ale vremii, îndeosebi Franța, Austria și Rusia, înainte și după campania lui Napoleon din 1812, în principal pe temeiul documentelor privitoare la politica externă rusă.

OLDSON, WILLIAM O., *A fraternal anti-semitism, nationalism and polity in nineteenth century Romania*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1991, 177 p. Analiză a anti-semitismului societății românești moderne după Congresul de la Berlin. Bibliografie, note.

PENKOV, SAVA, *Berlinskiia dogovor i Balkanile* (Tratatul de la Berlin și Balcanii), Nauka i izkustvo, Sofia, 1985, 204 p. Cartea analizează conținutul tratatului de pace de la Berlin (1878) și efectele sale asupra popoarelor balcanice.

Se fac referiri și la importanța acestui tratat pentru istoria României. (Recenzie în „Bulgarian Historical Review”, an XVI, 1988, nr. 2, p. 109–113).

SPASOV, LIUDMIL, *La Serbie et la différend territorial bulgare-roumain (janvier-août 1913)*, în „Études Balkaniques”, anul XXIII, 1987, nr. 3, p. 58–69. Este analizată poziția Serbiei față de disputa teritorială româno-bulgară privitoare la Dobrogea de sud (Cadrilater) în perioada ianuarie-august 1913.

TODEV, ILIJA, *O balkanskoi politike Rossii v naiale 60-h godov XIX stoleitiia* (Despre politica balcanică a Rusiei la începutul anilor 60 ai secolului al XIX-lea), în „Bulgarian Historical Review”, XVI, 1988, nr. 3, p. 42–56. Este o analiză a politicii Rusiei în Peninsula Balcanică în anii 1860–1862. Se fac referiri și la politica Rusiei față de Principatele Unite (România) în acea perioadă.

VĂRATEC, VITALIE, *Unirea principatelor române*, în „Politica” (Chișinău), 1991, nr. 7, p. 53–61. Evocare a împrejurărilor în care s-a realizat actul de la 24 ianuarie 1859, care a pus bazele unui nou stat „privit de contemporani drept nucleul viitoare României Mari”.

V. ISTORIA CONTEMPORANĂ

* * * *The economic history of Eastern Europe: 1919—1975. Vol. I: The economic structure and performance between the two wars*, Clarendon Press, Oxford, 1985, 616 p. În primul volum al acestei cărți, se face o analiză comparată a istoriei economice a țărilor din Europa răsăriteană (inclusiv România) în anii 1919—1939 în „Etudes Balkaniques”, anul XXIII, 1987, nr. 2, p. 112—115.

* * * , *L'histoire au jour le jour (1944—1985)*, sous la direction de Daniel Junqua et Marc Lazar, Paris, La Decouverte/Le Monde, 1987, 864 p. O cronologie internațională (6 iun. 1944—dec. 1985). Printre informațiile însoțite de ilustrații, hărți, fotografii, facsimile și reproduceri din ziarul „Le Monde” se găsesc și știri despre evoluția internă și pe plan extern a României (relațiile cu URSS de la colaborarea în Kominform — Dej, la tendințele de independență în politica externă — Ceaușescu).

* * * *Klassy i social'nye sloi: istoricheskie sud'by: SSSR i vostochnaja Evropa 20—60 godi XXV.*, Moskva, Nauka, 1990, 304 p. Este analizat rolul istoric al proletariatului din Rusia sovietică și țărilor est-europene între anii 1920—1970. Se fac referiri și la compoziția socială și evoluția politică a muncitorimii din România.

ANTOȘIAK, A., *Osvobođenje Bessarabii i Severnoi Bukoviny*, în „Mejdunarodnaia jizn”, 1991, nr. 8, p. 148—157. Grupaj de 16 documente din anii 1918—1940 (din care 3 inedite, publicate însă fragmentar) privind poziția sovietică în problema Basarabiei și Bucovinei de Nord. Notă introductivă a lui A. Antosiak este redactată în spiritul poziției bine cunoscute a istoriografiei sovietice: contestarea legitimității apartenenței celor două teritorii la România.

BARTEL, HEINRICH, *Frankreich und die Sowjet-Union (1938—1940). Ein Beitrag zur französischen Ostpolitik zwischen dem Münchener Abkommen und dem Ende der Dritten Republik*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1986, 396 p. (Quellen und Studien zur Geschichte des Östlichen Europa, Bd. 24). Evoluția politicii franceze în răsăritul Europei după acordul de la München și atitudinea statelor central — și est europene în funcție de oscilațiile politicii franceze. Politica Franței față de URSS după încheierea pactului germano-sovietic, până la prăbușirea frontului francez.

BONWETSCH, BERND, *Vom Hitler—Stalin—Pakt zum „Unternehmen Barbarossa”. Die deutsch-russischen Beziehungen 1939—1941 in der Kontroverse*, în „Ost Europa. Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens”, 41, 1991, nr. 6, p. 562—580. Cuprinde și referiri la atitudinea lui I. V. Stalin față de România în 1940—1941.

BREGENZ, CURD, „Wessen Botschafter sind Sie, Herr Dinu”? *Protokoll einer Episode am Rande des grossen Geschehens*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, tom 39, 1990, nr. 1, p. 53—56. Scenele petrecute în și în afara localului ambasadei române din Bonn la 23 decembrie 1989.

BRUCHNER, WILHEIM, *Der Politiker Hans Otto Reth vor 100 Jahren geboren*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, tom 39, 1990, nr. 3, p. 236—241. Analiză a atitudinii fruntașului sas originar din Sighișoara cu privire la problemele minorității germane după înfăptuirea unității naționale românești în 1918.

CELÎȘEV, I. A., *Sovetsko-francuskie otnoseniia i problemy evropeiskoj bezopasnosti. Seredin 60-h—80-e gody.*, Moskva, 1990, 290 p. Analiza raporturilor politice sovieto-franceze între deceniile 6—8 ale secolului. Conține și considerații privind poziția ambelor puteri față de România în epoca dictaturii totalitariste de tip comunist a lui N. Ceaușescu.

CERNIAVSKII, G. I., *H. G. Rakovskii na sudebnom farse 1938*, în „Novaia i nověšaia istoriia”, 1990, nr. 4, p. 76—95. Prezentarea activității lui Christian Rakovski în anii 1928—1938, în cadrul opoziției antistaliniste și, mai ales, a procesului, în care a fost condamnat la 20 de ani închisoare (1938) pentru a fi apoi executat (1941). Referiri și la activitatea desfășurată de el în România.

CLEMENS, WALTER, C., *Baltic Independence and Russian Empire*, New-York, St. Martin's Press, 1991, XXII+346 p. Cuprinde referințe și situația din Moldova în ultimii ani.

CSALLNEV, ALFRED, *Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage der Siebenbürger Sachsen, 1910—1950*, Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1989, XII+245 p. (Studia Transylvanica, Bd. 15). Patru studii statistice privitoare la sașii din Transilvania în prima jumătate a secolului XX, care analizează: situația etno-demografică și structura proprietății în comunele săsești în jurul anului 1900 (p. 1—126); compoziția etnică a meseriașilor și comercianților din satele săsești în perioada 1910—1940 (p. 127—172); numărul populației germane din Transilvania istorică pe baza datelor statistice și recensămintelor din anii 1939—1941 (p. 173—196, studiul fiind realizat în colaborare cu Ernst Wagner); transformările demografice suferite de populația săsească în anii '40 surprinse în registrele parohiilor evanghelice (p. 197—227).

DELETANT, DENNIS, *What would Self Determination mean for the Moldavians*, în *The Soviet Union and the Challenge of the Future, III, Ideology. Culture and Nationality*, ed. by

Al. Shtromas and M. A. Kaplan, New-York, 1989, p. 479—508. Situația și perspectivele națiunii române din teritoriile anexate de URSS

DIMA, NICHOLAS, *The Soviet political Upheaval of the 1980's: the case of Moldavia*, în „The Journal of Social, Political and Economic Studies”, XVI, 1991, 1, p. 39—58. Evoluția situației politice în Moldova în epoca *perestroikăi*. Progresul luptei naționale, reacțiile autorităților centrale din Moscova; problema găgăuză și cea transnistriană.

Dviženie Soprotivleniia v stranah vostocnoi Evropt, în „Novaia i novejšaia istoriia”, 1991, nr. 6, p. 79—104. Masa rotundă a istoricilor sovietici asupra mișcării de rezistență în țările Europei răsăritene, inclusiv România (mai ales intervențiile lui T. A. Pokivailova).

FLEISCHHAUER, INGEBORG, *Der deutschsowjetische Grenz- und Freundschaftsvertrag vom 28. September 1939. Die deutschen Aufzeichnungen über die Verhandlungen zwischen Stalin, Molotov und Ribbentrop in Moskau*, în „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, tom 39, 1991, nr. 3, p. 447—470. Însemnările consilierului Ambasadei germane la Moscova cu privire la negocierile lui Ioachim von Ribbentrop cu I. V. Stalin și V. Molotov, desfășurate la Moscova în septembrie 1939; importanță luare de poziție a lui Stalin în problema Basarabiei, a eventualității anexării provinciei și a atitudinii Ungariei față de România.

FLEISCHHAUER INGEBORG, *Pakt Hitler-Stalin i inițiala germanskoj diplomatii 1938—1939*, Progress, Moskva, 1991, 472 p. Traducere din l. germană a uneia din cele mai recente și documentate lucrări consacrate pactului de neagresiune sovieto-german din 23 aug. 1939. Sînt evidențiate consecințele ce au rezultat pentru România din aplicarea tratatului.

GORODETKI, G., *Cercilii i Sovetskii Soiz posle 22 iunie 1941 g*, în „Novaia i novejšaia istoriia”, 1990, nr. 6, p. 61—78. Pe baza unui bogat material inedit din arhivele britanice, autorul (istoric din Israel) analizează relațiile sovieto-britanice, după atacul german din 22 iunie 1941; el conchide că partea sovietică a renunțat în anii 1941—1942 să stăruie asupra revendicărilor sale teritoriale (frontierele obținute prin înțelegere sovieto-germană) și a deschiderii celui de-al doilea front în beneficiul aprovizionării cu armament.

HARRINGTON, JOSEPH F. și BRUCE, COURTNEY, *Tweaking the nose of the Russians. Fifty years of American-Romanian Relations 1940—1990*, Boulders, East European Monographs, 1991, 657 p. Sinteză — întemeiată pe un bogat material de arhivă american — a raporturilor dintre România și S.U.A. în anii 1940—1990.

JIGNEA, K.L., *Imperialisticeskata politika, S.S.A. i Velikobritanii v otmoşenii Bolgarii i Românii (1944—1947)* (Politica imperialistă a S.U.A. și Marii Britanii față de Bulgaria și România: 1944—1947), Știința, Kîșinev, 1987, 210 p. Lucrarea analizează politica dusă de S.U.A. și Marea Britanie față de Bulgaria și România în anii 1944—1947. Analiza este efectuată prin optica istoriografiei sovietice. Rec. în „Etudes Balkaniques”; an XXIV, 1988, nr. 3, p. 117—119.

KAISER, ROBERT, G., *Why Gorbachev happened. His triumphs and his failure*, New-York, London, Toronto, etc., Simon and Schuster, 1991, 476 p. Referiri la raporturile Gorbaciov—Ceaușescu.

KRONER, MICHAEL, *Warum wurden die Rumäniendeutschen bei Kriegsende nicht vertrieben. Neue Mitteilungen über noch nicht geklärte Geschehnisse*, în „Südostdeutsche Vierteljahrsblätter”, tom 39, 1990, nr. 1, p. 46—48. Inițiativele autorităților germane, imediat după 23 august 1944 în scopul evacuării populației germane din România, contractele cu autoritățile militare și politice române și rolul sovieticilor în adoptarea deciziilor finale.

KUZMIN, M. N., MURASKO, G. P., NOSKOVA, A. F., *Perchodnyi period v evropeiskih stranah sofiializma: istoriceskii realii i poiski novih issledovalelskih podhodov*, în „Novaia i novejšaia istoriia”, 1990, nr. 1, p. 3—20. Privire de ansamblu asupra schimbărilor economico-sociale și politice din Europa de Est, în perioada postbelică; referiri și la România.

MACDONALD, PATRICK, *Through Darkness to Light*, Edinburgh, The Pentland Press Ltd., 1990, 323 p. Cercetare amănunțită asupra bombardamentelor de noapte efectuate de aviația britanică asupra României în anul 1944.

MAYER, ADOLF și KARL-HEINZ DELEANU, *Augenzengeberichte — Protokolle des Grauens. Volksaufstand 1989 in Rumänien: Temeswar und Hermannstadt*, în „Südostdeutsche Vierteljahrsblätter”, tom 39, 1990, nr. 1, p. 49—52. Două mărturii cu privire la desfășurarea revoluției române la Timișoara și Sibiu.

MICHELSON, PAUL E. și DENNIS DELETANT, *Moscow 1939 — Kishinev 1991: The Ribbentrop-Molotov Pact Conference in Moldavia*, în „Report on the USSR”, III, 1991, 34, p. 16—18. Conferința din iunie 1991 de la Chișinău consacrată acordului germano-sovietic și implicațiile sale.

NIAGULOV, BLAGOVEST, *La question de la Dobruza dans les relations bulgaro-roumaines aux cours du premier gouvernement national-țărănesc în Roumanie (1928—1931)*, în „Etudes Balkaniques”, anul XXV, 1989, nr. 4, p. 21—40. Autorul analizează rolul problemei Dobrogei în cadrul relațiilor româno-bulgare în anii 1928—1931.

PARUSEV, TODOR, *Bulgaria's maritime shipping in comparison with that of the other Balkan countries from 1918 to 1939*, în „Études Balkaniques”, anul XXIV, 1988, nr. 2, p. 22—42. Se face o comparație între dezvoltarea navigației maritime în Bulgaria și în celelalte țări balcanice (inclusiv România) în anii 1918—1939.

PATTERSON, G. JAMES, *Hungary's disappearing Romanian Minority*, în „East European Quarterly”, tom XXV, 1991, nr. 1, p. 117—123. Factorii care explică stingerea minorității românești din Ungaria îndosebi în timpul regimului comunist.

PROSLOV, S.I., *Cehoslovakijska v evropskoj politiki 1935—1938 g.g.*, Moskva, 1989, 224 p. Analiză amănunțită a poziției Cehoslovaciei și dramei acesteia în perioada premergătoare războiului al II-lea mondial. Este amintită și poziția de solidaritate și sprijin a României în momentul „crizei müncheneze”.

RUPNIK, JACQUES, *L'autre Europe. Crise et fin du communisme*, Editions Odile Jacob, Paris, 1988, 385 p. Istoric al regimurilor comuniste din Europa răsăriteană, inclusiv România, și al sfârșitului lor.

SIPOLS, V. Ja., *Diplomaticeskaja boriba nakanune vtoroi mirovoj vojny*, Moskva, 1989, 264 p. Panoramă complexă a relațiilor politico-diplomatice în Europa în anii care au premers izbucnirea războiului mondial. Aprecieri pozitive la adresa activității constructive a lui N. Titulescu.

SIPOS, PETER., *Die Sozialdemokratische Partei Ungarns und die Gewerkschaften 1890—1944*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 150 p. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 193). Prima parte a lucrării tratează problema organizațiilor politice și economice ale muncitorilor și raporturile existente între sindicate și Partidul Social-Democrat din Ungaria în perioada dualismului.

SLADEK, ZDENEK, *L'industrie tchécoslovaque et sa lutte contre la concurrence allemande dans les Balkans durant les années 30*, în „Études Balkaniques”, anul XXVI, 1990, nr. 1, p. 59—68. Se prezintă lupta dusă de industria cehoslovacă împotriva concurenței germane în Balcani (inclusiv România), în anii 1929—1933.

SLADEK, ZDENEK și BEROV, LIUBEN, *Cehoslovakijskij kapital v stranah iugo-vostocnoi Evropy v period meždju pervoi i vtoroi mirovimi vojnami* (Capitalul cehoslovac în țările din sud-estul Europei în perioada dintre primul și al doilea război mondial), în „Études Balkaniques”, anul XXIV, 1988, nr. 4, p. 18—40. Se face o analiză a pătrunderii capitalului cehoslovac în țările din sud-estul Europei (inclusiv România) în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale.

STURDZA, MIHAI, *The Politics of Ambiguity: Romania's Foreign Relations*, în „Report on Eastern Europe, 1991, 14, p. 13—19. Tratatul Iliescu—Gorbaciov și problemele generale ale politicii externe românești în perioada post-Ceaușescu.

SUVOROV, VICTOR, *Le brise-glace*, Editions Olivier Orban, Paris, 1989, 314 p. Autorul, fost ofițer al serviciului de informații al Armatei Roșii, refugiat în Occident, susține că Stalin pregătea un atac împotriva Germaniei, la începutul lui iulie 1941, lovitura principală urmînd a fi îndreptată împotriva României, pentru a priva Wehrmachtul de sursele de petrol ale acestei țări.

TEJCHMAN, MIROSLAV, *Pripojeni Besarabie; Bukoviny k Sovetskemu svazu v r. 1940*, (Anexarea Basarabiei și Bucovinei de către URSS în anul 1940), în „Slovansky Prehled”, 1991, nr. 3, p. 192—200.

TUCKER, ROBERT. C., *Stalin in power. The Revolution from Above, 1928—1941*, W. W. Norton Co., New-York, Londra, 1990, 707 p. Al doilea volum din cele patru prevăzute — al biografiei lui Stalin, întocmite de eminentul sovietolog american. Capitole privind politica externă sovietică în anii 1928—1941, cu referiri și la România.

VĂRATEC, VITALIE, *Pofta vine mîncînd*, în „Moldova Suverană”, nr. 123 din 13 iunie 1991, p. 2. Se publică în facsimil un document, păstrat la Arhivele centrale de stat a Revoluției din Octombrie (Moscova), cuprinzînd date privind componența națională a județelor Basarabiei (după recensămîntul din 1930). O însemnare manuscrisă din 13 iulie 1940 dezvăluie intenția de a include în Ucraina județele Hotin, Cetatea Albă și Izmail (parțial) precum și trei raioane din Republica Moldova (Balta, Pesceana, Codîma, confundat cu Camenca).

Vostocnina Evropa na puti k obščevopiejskomu sotrudnicestvu, în „Novaia i novejšaia istoriia”, 1990, nr. 1, p. 77—97. Masă rotundă a istoricilor sovietici privind locul și rolul țărilor (pe atunci încă socialiste) din Europa în cadrul procesului de evoluție a continentului.

WAGNER, RICHARD, *Sonderweg Rumänien Bericht aus einem Entwicklungsland*, Berlin, Rotbuch Verlag, 1991, 144 p. Expunere pătrunzătoare asupra realităților românești ulterioare răsturnării regimului Ceaușescu: aspecte politice, instituționale, naționale, spirituale și ideologice ale lumii românești în actualitate și dimensiune istorică.

VI. ISTORIOGRAFIE, ȘTIINȚE AUXILIARE

ANCEL, JEAN și VICTOR ESKENASY, *Bibliography of the Jews in Romania*, Tel Aviv University, The Goldstein-Goren Centre for the History of the Jews in Romania, 1991, 127 p. (Publications of the Diaspora Research Institute, 82). Se anunță continuarea lucrării.

MARINESCU F., *Étude généalogique sur la famille Mourouzi*, Athena, Centre de recherches néchelléniques, 1987, 171 p. Încrângăturile unei familii cu însemnate rosturi și în istoria românească.

PUNTEVA, D. și VALEVA, R., *Rumânia i bălgaro-rumănskite otnoșeniia v bălgarska'a literatura. 1806—1981. Bibliografiia*. (România și relațiile bulgaro-române în literatura bulgară. 1806—1981. Bibliografie), CIBAL, Sofia, 1985, 346 p. Această bibliografie prezintă peste 1400 de articole și cărți referitoare la România și la relațiile bulgaro-române, apărute în Bulgaria în anii 1806—1981.

STASNÝ, WLADISLAV, *Devadesát let profesore Josefa Macurka*, în „Slovansky Prehled”, 1991, nr. 1, p. 2—8. E prezentată și contribuția istoricului ceh la cunoașterea istoriei românești medievale a relațiilor româno-cehe.

VOCABULAIRE INTERNATIONAL DE LA SIGILLOGRAPHIE, Roma, 1990, 389 p. (Ministero per i beni culturali e ambientali. Pubblicazioni degli Archivi di Stato, Sussidi, 3. Conseil international des Archives. Comité de Sigillographie). Terminologia sigilografiei românești prezentată de d-na Maria Dogaru.

VRACIU, ARITON, *Prinosăt na iaškite slavisti v izucivavneto na starobălgarskita ezik* (Contribuția slavistilor ieșeni la studierea limbii slave vechi), în „Palaeobulgarica”, anul IX, 1985, nr. 2, p. 104—111. Este o trecere în revistă a contribuției aduse de slavisti din Iași la studierea limbii slave vechi (inclusiv slavona românească) în secolele XIX—XX. Sint evidențiate, printre altele, studiile slavistilor ieșeni referitoare la influența limbii slave vechi asupra limbii române, cît și la elementele lexicale românești din documentele și scrierile în limba slavonă întocmite în Țările Române.

VII. BIOGRAFII

* * * Mihai Eminescu — *Luceafărul Românismului. La 100 de ani de la moarte*, Edit. Nistru, Bruxelles, 1989, 162 p. Pagini închinete poetului național de către contemporani și urmași; Fragmente din poeziile, articolele și studiile eminesciene dedicate istoriei naționale.

BEHR, EDWARD, „*Kiss the Hand You cannot bite*”. *The Rise and Fall of the Ceausescus*, Hamish Hamilton, London, 1991, XVII + 256 p.

CULLEN, STEPHEN M., *Leaders and martyrs: Codreanu, Mosley and José Antonio*, în „History”, tom 71, 1986, nr. 233, p. 408—430. Paralelă între concepțiile celor trei conducători de mișcări de extremă dreaptă.

DURANDIN, CATHERINE, *Avantgarde ou décadence: l'interrogation d'un intellectuel roumain: Macedonski*, în *Centre d'étude et civilisation de l'Europe centrale et du sud-est, Cahier*, no. 4, p. 92—109. Oscilația elitei românești la sfîrșitul secolului XIX între aspirația spre modelul apusean și respingerea acestuia.

HARASZTI, ÉVA H., *Kossuth as an english Journalist*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 404 p. Cuprinde și referințe la situația Principatelor Române în timpul războiului Crimeei și în anii imediat următori.

HERSCOVICI, LUCIAN-ZEEV, *Un filozof și un cabalist evreu la Iași la 1620*, în „Hat-zianput”, 1991, sept., nr. 19, p. 8—10 (în continuare).

MANEA, NORMAN, *Mircea Eliade, fascism and the unhappy fate of Romania. Happy Guill*, în „The New Republic”, 1991, August 5, Largă prezentare a evoluției ideologice a lui Mircea Eliade, a fundamentelor gândirii sale politice și științifice și a atitudinii sale postbelice față de trecutul său politic în România. Rolul său în stimularea curentului protocronist în epoca Ceaușescu.

MESCHENDORFER, HANS, *Reiseberichte über deutsche Siedlungsgebiete Südosteuropas im 18. and 19. Jh. Chronologische Bibliographie und Kurzbiographien der Autoren*, în „Südost-deutsche Vierteljahresblätter”, tom 39, 1990, nr. 2, p. 155—159. Date bio-bibliografice cu privire la călători în spațiul carpato-dunărean în secolele XVIII și XIX.

NIKITA SERGEEVIC HRUSCEV, *Materialy k biografii*, Moskva, 1989, 316 p. Materiale ce completează cariera și portretul politic al unuia dintre cei mai controversați lideri ai P.C.U.S. după moartea lui Stalin. Unele referiri sporadice la contactele acestuia cu o serie de conducători comuniști români.

POTAPOV, V. I., *Sudba diktatora Ceaușescu*, în „Novaia i novejšia istoriia”, 1990, nr. 4, p. 96—120. Prezentare, din perspectiva sovietică, a ascensiunii și căderii lui Nicolae Ceaușescu.

VEKOV, ANGHEL, *Hristian Rakovskii — revoluționari i diplomat* (Cristian Rakovski — revoluționar și diplomat), în „Bulgarian Historical Review”, XVI, 1988, nr. 4, p. 3—20. Este prezentată activitatea de militant socialist și diplomat sovietic desfășurată de Cristian Rakovski (1873—1941) — unul dintre conducătorii mișcării socialiste românești din anii premergători primului război mondial.

ZAOZERSKIĬ, A. I. *Feldmarșal B. P. Seremetiev*. Moskva, 1989, Voenizdat, 262 p. Activitatea unuia dintre cei mai cunoscuți conducători militari ruși din sec. XVIII. În campaniile sale Seremetiev a avut o serie de contacte cu teritoriul și personalitățile politice românești.

VIII. VARIA

* * * *Romania. Human Rights Violations in the Eighties*, Amnesty International Publications, London, 1987, 26 p. Un raport Amnesty Internațional care cuprinde exemple de încălcări ale drepturilor omului în România anilor '80 (de fapt cazurile respective ilustrează lipsa oricărui libertăți cetățenești, politice, religioase, etc), demascând totodată teroarea instituționalizată de comuniști prin justiție și Procuratură, plus organele de represinne (Miliția și Securitatea).

BERGL, HANS, „Securitatea” — die ideologisch fixierte „Faust der Revolution”, *Letzte leninistische Konsequenz des marxistischen Gesellschaftsentwurfs*, în „Südost-deutsche Vierteljahresblätter”, tom 39, 1990, nr. 2, p. 91—96. Rolul Securității în evoluția regimului comunist din România, organizarea și funcțiile ei.

KRONER, MICHAEL, *Nicolae Iorga und die Deutschen Rumäniens. Zum 50. Todestag des rumänischen Historikers und Politikers*, în „Südost-deutsche Vierteljahresblätter”, 39, 1990, nr. 4, p. 331—338. Analiză pertinentă a situației germanilor din România în gândirea lui Nicolae Iorga, înainte și după unirea din 1918 și în timpul guvernării sale.

SOLJENITSYNE, ALEXANDRE, *Comment réaménager notre Russie? Reflexions dans la mesure de mes forces*, Fayard, Paris, 1990, 118 p. Problemele restructurării federației ruse, inclusiv problema națională; susținut dreptul Moldovei de a se uni cu România.

TISMANEANU, VLADIMIR, *Réinventer la société: les dissidents d'Europe de l'Est à l'ère post-marxiste*, în vol. *Révolte et société. Actes du IVe Colloque d'Histoire Au Présent, Paris, mai 1988*, Tome II, Paris, Histoire Au Présent/ Publications de la Sorbonne, 1989, pp. 295—302. („Sources. Travaux historiques” nr. 17/18, 1989). O analiză concisă asupra evoluției ideologice comuniste și, paralel, a dizidenței, atât din interiorul partidelor comuniste, cât și din afara acestora, îndeosebi a opoziției intelectualilor democrați. România este amintită expres alături de alte țări comuniste ale Europei răsăritene, URSS și China în legătură cu existența unei revolte intelectuale împotriva dictaturii ce se exercita asupra rațiunii, imediat după moartea lui Stalin, de fapt o „renaștere neo-marxistă” care aspira înainte de toate la o „reformă morală a comunismului”.

VALOTA CAVALOTTI, BIANCA, *Ceaușescu: i' Palazzo e i suoi Signori*, în *Gli occhi di Alessandro. Potere sovrano a sacralità del corpo di Alessandro Magno e Ceaușescu*, a cura di I. Berteli e Cr. Grotnelli, Ponte alle grazie, Firenze, 1990, p. 242—250. Ritualul de curte, metodele și finalitatea sa, în sistemul politic al lui N. Ceaușescu, îmbinare dintre stalinismul absolut și curentul „autohton” din P.C.R.

VERDERY, KATHERINE, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkely, Los Angeles, Oxford, 1991, XIII + 406 p.

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Ostatecii în relațiile daco-romane.

Spaime milenariste și cruciada în evul mediu.

Un voievod al Transilvaniei și înrudirile sale.

Vlad Țepeș, lupta antiotomană și Veneția.

Țările române și Marea Neagră în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Considerații privind cauzele prăbușirii Veneției.

O scrisoare inedită a lui Dimitrie Cantemir.

Rivalitatea colonială și maritimă anglo-franceză (1715 — 1783).

Producția și comerțul de hîrtie la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Mărturii franceze privitoare la români în epoca de la 1821.

Unele aspecte ale istoriei militare a poporului român în revoluția de la 1848.

Considerații privind structura capitalului în România 1864 — 1878.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Convenții comerciale ale României cu statele din sud-estul european în ultimul sfert al secolului XIX.

Aspecte privind comerțul exterior al României în ajunul primului război mondial.

Tratatative de pace în perioada primei conflagrații mondiale.

Cooperația românească interbelică între deziderat și realități.

I. C. Filitti : Pagini de jurnal.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etio pian văzută de diplomația S.U.A.

Utilizarea metodelor statistice în analiza asocierii între fenomenele istorice.

ISSN 1018—0443

S.C. „UNIVERSUL” S.A. — c. 3380

43 356

Lei 100 pentru persoane fizice

Lei 200 pentru persoane juridice